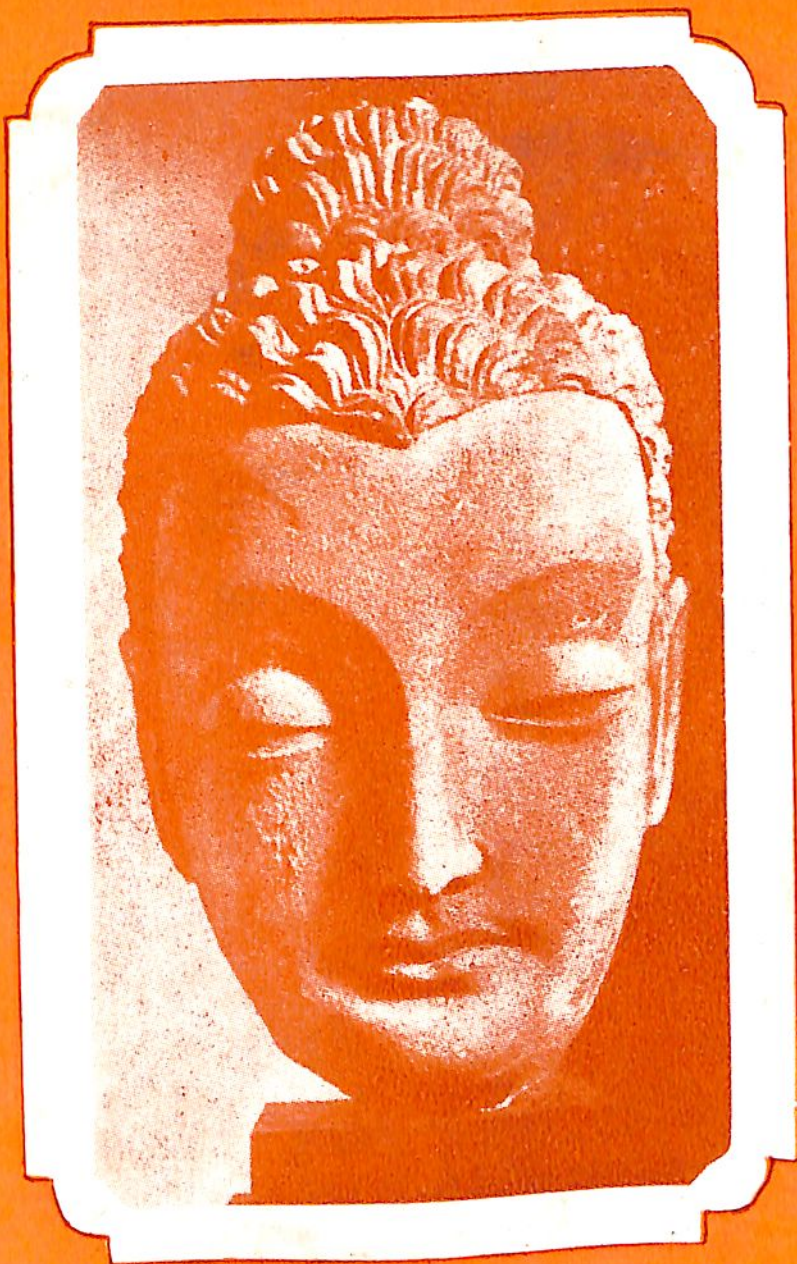

आचरिय - अनुरुद्ध - पणीतो

परमत्थ-विनिच्छयो

सम्पादक

प्रो. महेश तिवारी

In
memory of
our father
Professor Mahesh Tiwary
Presented to
Kashmir Research Institute
Borain Colony, Srinagar
↓
Yogesh Tiwary
and
Dharm Kirti Tiwary
25/5/99

In memory of our father -
Professor Mahesh Tiwary ^{presented} to Kashmir
Research Institute, Baramulla, Jammu

पालि-सार-पकरण-कुञ्जस्स ततियं पुष्पं

Yogesh Tiwary
and
Dharm Kish Tiwary
25/5/29

आचरिय-अनुरुद्ध-पणोतो

परमत्थ-विनिच्छयो

(नामरूप-समास-सहितो)

सम्पादक

प्रो० महेश तिवारी

प्रोफेसर बौद्ध अध्ययन

बौद्ध अध्ययन विभाग

दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली, भारत.

बुद्धाब्द २५३७

ईस्वी १९६२

विक्रमाब्द २०४६

‘प्राचीन पाण्डुलिपि-संरक्षण-योजना’ के अन्तर्गत भारत सरकार
के ‘भारतीय राष्ट्रीय अभिलेखागार’ जनपथ, नई दिल्ली, द्वारा
प्रदत्त आर्थिक सहायता से प्रकाशित ग्रन्थ ।

प्रथम संस्करण—१००० प्रतियां

सर्वाधिकार—सम्पादक

मूल्य : रु० १५०-००

प्रकाशक :

पालि परिवेण

४५, उत्तरांचल सहयोग सामूहिक गृह निर्माण समिति लि०
पटपड़ गंज, दिल्ली-११००५२

मुद्रक :

शाम प्रिंटिंग एजेन्सी (अमर प्रिंटिंग प्रेस)

दा.२५, डबल स्टोरी, विजय नगर, दिल्ली-११०००६

Pāli-Sāra-Pakaraṇa-Kuṇjassa Tatiyaṃ Pupphaṃ

ĀCARIYA-ANURUDDHA-PANĪTO

PARAMATTHA-VINICCHAYO

(NĀMARŪPA-SAMĀSA-SAHITO)

KRi-86

Editor

PROF. MAHESH TIWARY

Professor of Buddhist Studies

Department of Buddhist Studies

Delhi University, Delhi, India.

B. E. 2537

C.E. 1992

V.E. 2049

Published with financial assistance under the scheme—
“Preservation of Ancient Manuscripts” of National
Archives of India, Government of India, Janapath,
New Delhi.

© Editor

First Edition —1 000 copies

Price : Rs. 150.00

Published by
PĀLI PARIVENA
45, Uttaranchal Cooperative Group
Housing Society Ltd.
Patpar Ganj, Delhi-110092

Printed by :
Sham Printing (Amar Printing Press)
8/25, Double Storey, Vijay Nagar, Delhi-110009

समप्पणं

ओदात-चरित-सुसोभितस्स,
विज्जप्पवाहत्तय-परिमज्जित-परम-विसुद्ध-चित्तस्स,
पुनरागत-धम्मानुग्घोस-वेलाय पभासित-सन्त-दिवाकरस्स
सत्ततब्रह्मविहार-सञ्चरित-सित-हसित-पसन्न-छविवण्णस्स,
जम्बुदीपे पज्जोतमान-अरहन्त-भिवखुवरस्स,
नव नालन्दा-महाविहारे विज्जामत-ओवस्समानस्स,
मम सखा-आचरिय-कल्याणमित्तस्स,
सिरि उरुबल-धम्मरतन-महाथेरस्स
धम्मकाये संविज्जमानभूतस्स
कर-पदुमेसु
इदं नवं मुकुलितं
अभिधम्म-सार-पकरण-पुप्फं
सादरं सभत्तिकं
समप्पितं
अधिवासेतु मे भन्ते, सादरेण समप्पितं ।
नवं मुकुलितं पुप्फं, अभिधम्मत्थ-वासितं ॥

सद्धा-ओनतो
महेश तिवारी

सब्बेसं सि मनुस्सानं, मानसे विमले सुभे ।
पवहेय्य मुदुमूता, अभिधम्म-परम्परा ॥

एवं कामयमानो हि, सब्ब-कल्याण-चेतसा ।
इमस्स सार-गन्थस्स, करिस्सं सुविसोधनं ॥

—सम्पादक—

PREFACE

I have pleasure in presenting to your hand the *Paramattha-vinicchaya*, a text on Abhidhamma Philosophy. Prior to this, the *Abhidhammāvatāra*, *Rūpārūpa-vibhāga* and *Nāmarūpa-Pariccheda* are with you. The *Nāmarūpa-samāsa* has also been incorporated as a supplement to this text to make the concepts clear and more understandable.

The book has appeared in the form of a critical edition in Devanāgarī script for the first time in the country. There is a long temporal gap of about eight hundred years in its such appearance. It is now easily accessible to the scholars, deeply engaged in Abhidhammic lore, in finding out a solution of a problem related to physio-psychic base. It also serves as a base for those interested in Abhidhammic study in general. The aspirants, deeply engaged in psychic realization, will also be inspired by its valuable materials and feel pleasure to have it. The Post-graduate students, who have practical judgement, will get immense pleasure to see the minute analysis of the concepts. In this way, the text will be useful to a number of people having a way-faring to Abhidhammic tradition. The classification in the *Nāmarūpa-samāsa* will give a filliup to them.

The idea of making a critical edition of the text came to me while I was at Nalanda. It appears from the S.Z. Aung's treatise that, in Burma, nine Abhidhammic texts are regarded as "Little Finger Manuals" for Abhidhammic Study.¹ They are the :—

1. *Abhidhammatthasaṅgaha* by Anuruddha,
2. *Nāmarūpa-Pariccheda* by Anuruddha,
3. *Paramattha-vinicchaya* by Anuruddha,

1. Compendium of Philosophy, Preface—viii-ix.

4. *Abhidhammāvatāra* by Buddhadatta,
5. *Rūpārūpavibhāga* by Buddhadatta,
6. *Sacca-saṅkhepa* by Dhammapāla,
7. *Mohavicchedani* by Kassapa,
8. *Khema-pakaraṇa* by Khema, and
9. *Nāmācāra-dīpaka* by Saddhamma Jotipāla.

These books are read by all who are interested in Abhidhamma. Out of them, one *Abhidhammatthasāṅgaha* was in Devanāgarī script. The rest were in Singhalese, Burmese and Roman editions. It was rather difficult to any one to read the texts in these scripts. Even do they like, the books are not easily available to them. Such difficulties gave a way to think over them and bring them in Devanāgarī Script. In this way the idea gained ground to prepare the critical edition of the text.

The law of *kamma* has its own way of functioning. Though there was a great desire to prepare the critical edition of the text at Nalanda, I could not do the same there due to serious engagement in teaching and research work. Years passed and I came to join the Department of Buddhist Studies, Delhi University, Delhi as the Professor of Buddhist Studies in 1977, leaving the most lovely academic institution Nava Nalanda Mahavihara, Nalanda. I found here the academic programmes more diversified as well as congenial. I pondered over it and a proposal was sent to the Director General, National Archives of India, New Delhi for publication of such texts. The present edition is the fruit of such attempt.

The basic manuscript of the text was prepared with a Roman edition published from Royal Asiatic Society, Calcutta. It was further compared, corrected and rewritten. It was again compared with Burmese version of the text, published under the series of Buddha-Sāsana-Council, Burma, Rangoon. In course of comparison, some variants were available here and there. They are, sometimes, very meaningful in unfolding the meanings.

of the text. Therefore, they have very carefully been collected and displayed in the book. Those which are useful in clarifying the sequence of the text have been preserved in the body of the text and the rest, have been put in the foot-notes for pondering and discriminating. However, the variants which were the burden on the text have finally been eliminated. Here, I am really grateful to those editors and institutions of the above versions of the texts for utilising them and making the present one more correct and understandable.

The present text is being edited in the modern time wherein there are a number of people interested in the research activities. An attempt has been made to satisfy such persons by making the text more clear and convincing. For this purpose, the name of the chapter and the basic items discussed therein, have been indicated first. Thereafter, the detailed items have been indicated under headings and sub-headings to unfold the contents therein. This has been restricted to the chapterwise but the numbering of the verses have continued serially from one to the twentieth chapters. In the margin, there appear R and B indicating the meaning Roman-version and Burmese-version of the text. They signify the page number of those texts which may be compared on the occasion of some textual doubt.

All the verses have nicely been punctuated. If there is a compound term where the Rest is needed, the term has been broken up with a hyphen and the Rest has been shown thereby. The first two quarters of the verse have a Rest with the indication 'I' and the last two quarters with 'II' whereafter there is the numbering of the verse closed by the same sign. In the end, there are the three indexes. The first one is the index to the first quarter of the verse. There are two numbers assigned to such verse. The first one is the number of the verse where as the second one indicates the page number. Thereafter, there is the index of important terms. The numbers following them indicate the the page number of the text. Then, there is the *Upamā-Sūci*.

This has also been indicated with two numbers, the first being the number of the verse and the second one is the indicative of the page number. The last one is the *Gantha-navanīta*. This includes the basic concepts discussed in the text. A glimpse of the deliberation may be seen through them. The two numbers added therein are indicative of the page and the verse-number.

The *Nāmarūpa-samāsa* has been added as an appendix to this text. This is for developing quality in understanding the text in its proper perspective. Its indexes have been arranged as before.

In the beginning there is an introduction to the text. The text takes into account almost all the matter of Abhidhamma-Philosophy. The consciousness (Citta), Psychic factors (Cetasika), Material Qualities (Rūpa), Imancipation or Freedom (Nibbāna) and the Concepts (Paññatti) have been minutely analysed and discussed in it. It was planned to write introduction to all of them but the spatio-temporal limitation restrained me not to do the same. A simple survey to the consciousness has been made in the introduction of the *Nāmarūpa-Pariccheda*. That should be understood there. Here there is an attempt to add a descriptive note to the Psychic Factors, Material Qualities, Nibbāna and *Paññatti*. The introduction will view the general outline of the concepts. It will show how the ancient seers worked hard in explaining the concepts to the people. That detailed study may be had from the text. I fully understand that I am not giving the minute analysis of the concepts, but hope that the scholars, following the introduction, will deep down and make the same during their searching plan.

The plan of preparing the critical edition of the *Paramattha-vinicchaya* was forwarded to the Director General, National Archives of India, New Delhi. It was considered by them and finally received the full cooperation and approval of the authority concerned. I am really grateful to the officials of the department

who so graciously extended their cooperation in granting support to the Abhidhammic study. Their sweet behaviour and quick disposal of the issues left on me a cherishable memory. I express my deep sense of gratitude towards them.

The appearance of such a text is due to the good wishes of the revered teachers, colleagues, friends and the lovers of the Abhidhammic lore. Prof. N. Tatia (Ladnun), Prof. K. Sacchidananda Murty (Waltair), Prof. G.C. Pandeya (Allahabad), Prof. A.C. Banerjee (Calcutta), Prof. H.N. Chatterjee (Calcutta), Dr. U Zagarabhivamsa (Australia), Prof. B.N. Banerjee (Santiniketan), Prof. D.K. Barua (Calcutta), Prof. Ang Raj Chowdhary (Nalanda), Prof. L.N. Tiwary (Varanasi), Prof. R.S. Tripathi (Varanasi), Prof. C.S. Upasak (Varanasi), Prof. N.H. Samtani (Varanasi), Prof. S.S. Dubey (Varanasi), Dr. H.S. Shukla (Varanasi), Dr. Mithileshwar Prasad (Nalanda) etc. have been the source of inspiration in the present programme. I express my deep sense of gratitude towards them. My Departmental Colleagues Prof. K.K. Mittal, Prof. Sanghasena Singh, Dr. (Miss) Sudha Sengupta, Shri G.G. Gyatso, Miss Latika Lahiri, Dr. Bhikshu Satyapal, Shri. H.P. Ganganegi etc. have always cooperated in discussing some of the knotty points and created a congenial atmosphere for pursuing such academic pursuits. I am really grateful to all of them for the same.

My Research scholars Dr. O.P. Pathak, Dr. Bimalendra Kumar, Miss Rashmi Puri etc. extended their sincere help in preparing the index, correcting the proof and expediting the printing work. I wish them a prosperous and peaceful long life saturated with sublime human values.

The officials as well as the ministerial staff of Delhi University, Delhi have always been kind to this programme. On the occasions of arising of some technical issues in such project, they extended meaningful guidance and friendly cooperation for quick solution. Their sweet behaviour and kind cooperation have always been a

guiding force in timely completion of this work. I express my heartfelt thanks to them for their such work.

A real inspiring force is the home in which I live. It inspires, radiates and grants cooperation in fruitful materialization of such programme. Its congenial atmosphere always guides one in timely completion of the work. I am fortunate to say that I have a home completely leaning towards it, wherein, I breathe the free air of academic joy with my family members. The innocent and unmanifested cooperation of my wife, 'pause and work' process of my eldest son Dr. Yogesh, budding smile of agreeableness of my youngest son Shri Dharmakirti and 'what for enquisitiveness' by my daughter-in-law Mrs. Laxmi served as a source of delight for continuity of work. The practical approach related to material and psychic gains and sometimes silent evaluation by my daughters Mrs. Rama, Mrs. Shakuntala, Mrs. Maya and Mrs. Priti, kept me engaged to my work even after my weak health. 'Their's is the kingdom of heaven' which descends as a real fact in the series of ever green and innocent queries of my grand sons Shri Pawan and Tarun and grand daughter Miss Suvarna related to the ashtonishing appearance of the manuscripts into a book with imprint of their names with colourful cover. Such congenial atmosphere, makes me to forget the turmoil of the fragile health, old age and tiresome journey of every day life. I bless them for a long peaceful life with innocent love for ancient Indian wisdom, within and without.

The Sham Printing Agency, Vijaya Nagar, Delhi has always cooperated me in completion of the work in time. He has been elert and mindful of the work inspite of a number of empediments in the way. I propose hearty thanks to them and hope to receive similar cooperation in future.

The man is never a perfect one and in this way, I am conscious of my short-comings. Inspite of my best effort to make

the text correct, some printing errors have crept-in in the moments of un-awareness. With a view to locate such mistakes, an errata has been given just after the contents. My humble submission, in this respect, is that the scholars will kindly correct the text before proceeding for relishing the Abhidhammic ideals preached in the text. With these words, I restrain myself of writing the preface.

MAHESH TIWARY

to the... of the... in the...
... view... the...
... the... the...
... the... the...
... the... the...
... the... the...
... the... the...
... the... the...

MAHARAJA

वण्णना

इतो परं करिस्सामि, समासेन यथामति ।
नामरूप-कथा-रम्मं, आचरियेन सुदेसितं ॥
चेतसिकं च रूपं च, निब्बानं च अथापरं ।
पञ्जर्त्ति वण्णयिस्सामि, तं सुणाय समाहितं ॥

—सम्पादक

INTRODUCTION

The *Paramattha-vinicchaya* is a small book on the Abhidhamma-Philosophy. It has been written after completing the writing of *Abhidhammattha-Saṅgaha* and *Nāmarūpa-Pariccheda*. The materials discussed in these books, form the basic ground of this text. The *Citta*, *Cetasika*, *Rūpa*, *Nibbāna* and *Paññatti* have been beautifully analysed and presented in the present text. The *Citta*, *Cetasika* and *Rūpa* represent a man in suffering. *Nibbāna* refers to a state where there is no suffering at all. The book, in this way, is directly concerned with two basic points, namely: the man surrounded with suffering and the man beyond its reach. The entire way-faring of the present text, is directed to taking a man from the state of suffering to the state of Eternal Bliss.

The *Paramattha-vinicchaya* has two component parts; *Paramattha* and *vinicchaya*. The word *Paramattha* means the highest good, ideal, truth, the Philosophical truth, the ultimate reals etc. The second term *Vinicchaya* speaks of discrimination, distinction, thought, opinion, thorough knowledge, decision, investigation, deliberation, consideration, ascertainment, analytical discussion etc. The entire word *Paramattha-vinicchaya* has been used with a number of senses. Firstly, it suggests the distinction of the *Paramatthas* and secondly, the investigation and analytical discussion on them. Thus it is the text of distinction and analytical discussion of the *Paramatthas*.

There are twenty-nine chapters in it. Chapter one to seven are devoted to present the analysis of *Citta* (consciousness) from various standpoints. The *Cetasika* (psychic factor) has found expression in the chapters beginning from eight to seventeen. There is the discussion on *Rūpa* (material qualities) in the chapters

eighteen to twentytwo. *Nibbāna* (the summum bonnum of life) has been nicely presented in the chapters from twentythree to twentysix. There is the examination of *Paññatti* (concepts) in the chapters from twentyseven to twentynine. In the end, there is a short biography of the author. In this way, the entire book is devoted to present an analysis of the *Paramatthas*, namely; *Citta*, *Cetasika*, *Rūpa* and *Nibbāna*.

(b) *Author*

The *Paramattha-vinicchaya* has been ascribed to Ācariya Anuruddha. It is apparent from the epilogue that he was born in a Brahamaṇa-family in the Kāveri town in the Kancivara-county. This family was well-known and inhabited by well read men of wisdom. He received his earlier education in Brāhamanic lore. The excellence of the *vedas* could not satisfy him. He further proceeded in search of knowledge and practical application and in this way was admitted to the Buddhist Saṅgha. He learnt the scriptural texts and got proficiency in no time. Later on, he went to Sri Lankā and became acquainted with Anurādhapura-Mahāvihāra. Finding in him, the deep devotion and scholarship, the Saṅgha requested him to write the treatise *Paramattha-Vinicchaya*, presenting the analytic study of the reals of Abhidhamma philosophy. Being requested, in this way, he wrote the book, living in the town known as Tanca, in the Tamb-country.¹ The book was written strictly following tradition of Mahāvihāra. The other sources like *Saddhamma-Saṅgaha*, *Gandha-vamṣa*, *Sāsana-*

-
1. Setṭha-kañcivare raṭṭhe, kāveri-nagare vare,
kule sañjāta-bhutena, bahussutena ñāṇinā.¶
Anuruddhena therena, aniruddha-yasassinā,
Tambaratṭha-vasantena, Nagare Tanca-nāmake.
Tattha Saṅgha-visiṭṭhena, yācitenā anākulam,
Mahāvihāravāsīnam, vācanāmagga-nissitam.
Paramattham pakāsentam, Paramattham vinicchayam,
Pakaraṇam katam tena, paramatthatha-vedinātī.

P. V, 134

vaṃsa etc. bear the evidence to his erudition and valuable contribution towards furtherance of Abhidhammic study in India and Sri Lankā. They speak of his writing *Abhidhammattha-Saṅgaha*, *Nāmarūpa-Pariccheda*, *Paramattha-Vinicchaya* and *Anuruddha-Sataka*.¹

(c) *Date of Composition*

It is a general fact that the ancient Indian writers do not write the date of their composition in their contributions. Sometimes, their names also do not appear therein. The reason is obvious that such writers were the saint-scholars. They had only one aim of making the sublime ideas accessible to the scholars and making them as a relishable fact. They were not very much crazy for the name and dates. Anuruddha also, to a greater extent, is in the same line. His name, however, appears in the

-
1. Anuruddhena therena, kanjipuravare vare,
Pakaraṇaṃ katam tena, Paramattha-vinicchayaṃ.
Anuruddhābhīdhānena, therena racitaṃ idaṃ.
Paramatthappakāsetuṃ, Abhidhammatthasaṅgahaṃ.

S. S. 42

Anuruddho namācariyo, Paramatthavinicchayaṃ,
Nāmarūpa-paricchedaṃ, Abhidhammattha-
Saṅgaha-pakaraṇaṃ akāsi.

G. V. 61

Nāmarūpa-Paricchedo nāma gandho attano matiya
Anuruddhācariyena kato. Paramattha-vinicchayo nāma
Gandho Saṅgharakkhitattherena āyācitenā
Anuruddhācariyena kato, Abhidhammattha-Saṅgaho
nāma gandho Nambha-nāmena upāsakena āyācitenā
Anuruddhācariyena kato.

G. V. 21

Paramattha-vinicchayaṃ, Nāmarūpa-Paricchedaṃ,
Abhidhammattha-Saṅgahaṃ ca Anuruddha-Thero.

S. V. 31

epilogue of the text but the date of composition is not found. In absence of such internal evidence, we are to leap into the external ones to ascertain the date of composition of his writings.

Beginning from the first quarter of the fifth century A.D. to the last quarter of the tenth century, there is the age of writing *Aṭṭhakathas*. Buddhaghosa, Dhammapāla, Upasena, Mahānāma, Kassapa etc. wrote commentaries on the canonical and non-canonical texts. They have made their treatises very near to the practical aspect of the life of the people. They have utilised the similese and parables popular in common life. While doing so, they have also quoted a number of scholars either contemporary to them or flourished earlier. In such names, there is not the mention of Ācariya Anuruddha. The *Saddhamma-Saṅgaha* is a small manual of the 14th or 15th century A.D. It proceeds with making a historical assessment of the contribution of Pali Literature and makes a mention of Ācariya Anuruddha as a prolific writer of Abhidhamma-manuals. The *Gandha-vamsa* and *Sāsana-vamsa* also join hands with it. They all quote the name of Ācariya Anuruddha as the writer of the Abhidhamma-manuals. On the basis of these statement, it may be presumed that Ācariya Anuruddha flourished in between the 11th century and the 13th century.

(d) *The chapters and the contents.*

It has already been stated that there are twenty-nine chapters in the book. The topics discussed therein are five in number. They are the *Citta* (consciousness), *Cetasika* (psychic factor), *Rūpa* (material qualities), *Nibbāna* (Freedom) and *Paññatti* (concepts). It is desirable here to present a systematic study of these reals. In this context, it may be said that the detailed description of *Citta* (consciousness) has been given in the introduction of the *Nāmarūpa-Pariccheda*. That should be studied there. The remaining four concepts are to be briefly analysed and presented in the present context.

Cetasika (Psycheic factors)

The meaning of the word *Cetasika* is that which belongs to consciousness—"Ceto bhavaṃ cetasikaṃ." As *Sāririk* speaks of that which belongs to body, or *Vācika* that belongs to speech, similarly the word *Cetasika* indicates the fact which belongs to the consciousness. Thus the consciousness and the psychic factors are correlated terms. Where there is the consciousness, there is the psychic factors. One cannot conceive of a consciousness without psychic factors. They arise together with the consciousness, cease together, arise on the same object and function on the same base. They have been stated as 'associated with consciousness (*cittasampayutta*), conjoined with consciousness (*cittasansaṭṭha*), immediate continuity with consciousness (*cittasamuṭṭhāna*), born with the consciousness (*cittasahabhū*), and consecutive to the consciousness (*cittānuparivatti*). In short, the Psychic factors are such states which remain inseparably co-existing with consciousness.

The *Cetasika* is rendered as Mental States, Mental factor, Psychic factor etc. Here the Psychic factor is used to communicate the sense.

The Psychic factors are fiftytwo in number. They have further been divided into three main divisions, namely; *Aññasamāna-Cetasikas* (the psychic factors which are associated with both moral and immoral types of consciousness), *Akusala-Cetasikas* (the psychic factors which are associated with immoral types of consciousness), and *Sobhana-Cetasikas* (the psychic factors which are associated with moral, resultant and inoperative types of consciousness).

The *Aññasamāna-Cetasikas* are further divided into two divisions, namely; *Sabba-citta-sādhāraṇa-Cetasikas* and *Pakinnaka-Cetasikas*.

The *Sabba-Citta-Sadhāraṇa-Cetasikas* are associated with all the eighty-nine or one hundred twenty-one types of consciousness.

The *Pakiṇṇaka-Cetasikas* are associated with the consciousness of all the spheres but not with all types of consciousness.

The *Sobhana-Cetasikas* are also called *Anavajja-Cetasikās*. They are divided into four divisions, viz., *Sabbasobhanasādhāraṇa-Cetasikas*, *Appamaññā-Cetasikās*, *Virati-Cetasikas* and *Paññindriya-Cetasika*.

The *Sabbasobhanasādhāraṇa-Cetasikās* are common to all the *Sobhana*-types of consciousness except *Akusala* and *Ahetuka* consciousness. They are nineteen in number. The *Appamaññā-Cetasikas* are two; *Virati-cetasikas* are three and the *Paññindriya-Cetasika* is one.

The *Akusala-Cetasikas* are also called *Sāvajja-Cetasikās*. They are fourteen in number. Out of them, the four psychic factors, namely; *Môho*, *Ahirikam*, *Anotappam*, and *Uddhaccam* are called *Sabba-Akusala-Sādhāraṇa-Cetasikās*. They are available with all the twelve types of immoral consciousness. The remaining ten are common to the immoral types of consciousness in a scattered way.

(b) Brief exposition of the Psychic Factors

It has been pointed out that the psychic factors are fifty-two in number. Their general divisions have already been shown. Now, there is the occasion of writing a brief note on each of them. In doing so, there shall be the general meaning, derivative meaning, meaning in the context and the characteristics, function, manifestation and immediate cause etc.

(1) *Sabba-Citta-Sādhāraṇa-Cetasikas*

The psychic factors always present with all the eighty-nine or hundred twenty-one types of consciousness, are seven in number. They are the *Phassa*, *Vedanā*, *Saññā*, *Cetanā*, *Ekaggatā*, *Jvitindriya*, and *Manasikāra*.

1. *Phassa*. It is a contact or touch. It is the touching of an object. Whenever an object presents itself in the range of the

senses, there is the contact of the sense-organ with the object. It is not merely the physical contact. It is the mental one. The mind touches the object through the senses. For instance, one sees a visible object with consciousness through the eye as its instrument.

The characteristic (*lakkhaṇa*) of the *Phassa* is touching. Its function (*rasa*) is the impact. Coinciding of the physical basis, object and consciousness is its manifestation (*paccupaṭṭhāna*) and the object which has entered in the avenue of awareness is its proximate cause (*padatṭhāna*).

2. *Vedanā*. It means feeling. It is derived from the root $\sqrt{\text{vid}}$ which means experiencing. It experiences the object whenever it appears in the range of the senses. It may be of three types; namely; Pleasurable Feeling (*sukhā vedanā*), Painful Feeling (*dukkhā vedanā*) and Neutral feeling (*upekkhā vedanā*). Pleasurable feeling is further divided into two as Mental Pleasurable Feeling (*somanassa-vedanā*) and Physical pleasurable feeling (*sukhā vedanā*). Similarly, Painful feeling has also two divisions as Mental painful feeling (*domanassa-vedanā*), and Physical painful feeling (*dukkhā-vedanā*). The Neutral feeling (*upekkhā vedanā*) is always mental. Whenever an object appears in the range of sense-organ and there is the touch of the object. Immediately after this, there arises the feeling. This feeling may be any one of the five types. It is the feeling which experiences an object when it comes into the contact of the senses.

The characteristic of feeling is experiencing. Its function is enjoying and manifestation is the taste of the mental properties. The tranquility is its proximate cause.

3. *Saññā*. The word *Saññā* is derived from $\text{sam} + \sqrt{\text{nā}}$; which means to know. It is the knowing of the object as red, blue, black, white or circular, rectangular, triangular etc. and not much. It means, therefore, that *saññā* is a simple sense perception.

There are its six varieties according to the six types of objects. They are the *Rūpa-saññā*, *Sadda-saññā*, *Gandha-saññā*, *Rasa-saññā*, *Phoṭṭhabba-saññā* and *Dhamma-saññā*. In one moment, there arises only one *saññā* which means there is the knowing of only one object.

It has the characteristic of noting the object. Its function is to recognise what has been previously noted. The manifestation is an inclining and the proximate cause is the appearance of any type of object.

4. *Cetanā*. It means volition. It coordinates and binds together the associated states. It is very energetic in both the moral and immoral activities. Psychologically, it determines the activities of mental states associated with it. Ethically, it determines its inevitable consequences

The characteristics of volition is co-ordinating. Its function is conation. Directing is its manifestation. As the chief disciple, seeing the teacher coming from a far, recites his lesson by himself and makes others to recite their own, so also when the volition works on its object, it sets the associated states to do their work.

5. *Ekaggatā*. It is another name of one-pointedness or concentration on the object. It prevents the associated states from dissipation and fixes them on one object. It is just like a lamp-flame in a windless place. It sets and places the mind on the object.

It has the characteristic of leadership and also of non-distraction. Its function is the welding together of the co-existing states. Peace of mind is its manifestation and having ease is the proximate cause.

6. *Jīvitindriya*. It is the life-force or the faculty of controlling. It keeps the associated states alive and controls them in their performance. It has two forms, namely; *Nāma-Jīvitindriya* and *Rūpa-jīvitindriya*. Mental states are vitalised by *Nāma-Jīvitindriya*. The *Rūpa-jīvitindriya* sustains the material phenomena.

7. *Manasikāra*. Attention is the nearest term to *Manasikāra*. It directs the concomitants to the object. It is just like a charioteer who sits with attention on two horses to regulate their smooth movements. It keeps the consciousness on right path to reach its destination.

These seven psychic factors are present with all the eighty nine or one hundred and twenty one types of consciousness and therefore, called the *Sabba-citta-sādhāraṇa-cetasikas*.

(11) *Pakiṇṇaka-cetasikas*.

The literal meaning of the term *Pakiṇṇaka* is scattered about, miscellaneous, particular etc. These are the psychic factors which are scattered in all the spheres of consciousness but not associated with all the types of consciousness. They are associated with some and not associated with others. They are six in number, namely; *Vitakka*, *Vicāra*, *Adhimokkha*, *Viriya*, *Pīti* and *Chanda*.

1. *Vitakka*. It is the initial application of mind on the object. It lifts the consciousness on to the object. As some one depending on a relative to the king, ascends to the king's palace, so also, depending on the initial application; the mind ascends to the object.

2. *Vicāra*. It is the name of sustained application of mind on the object. Mind, which is taken to the object by *vitakka*, is fixed on it by *vicāra*. It has the function of arresting the mind on the object.

The two have been differentiated in the commentary with a number of similese. *Vitakka* is just like alighting of a bee on a lotus; *Vicāra* is like its gyrating around it. The former is just like the flapping of a bird about to fly; the latter is just like planning its movement in the sky. Again beating of a drum is *vitakka* and its reverberation is *vicāra*.

3. *Adhimokkha*. The literal meaning of the term is 'release-on-to (*adhi + muca* means to release). It releases the mind to the

object which means the belief in it. Nothing is possible without it. The object may be true or illusive, there should be belief in it to proceed.

4. *Viriya*. Energy, effort, exertion etc. are suggested as synonyms of *Viriya*. It is the state of an energetic man or it is that which should be effected, carried out by suitable means. It is the mental power or mental support on the onslaughts of immoral forces. It is through this, all attainments are possible.

Viriya supports, upholds and sustains consciousness. As a falling thatch is supported by pillars; similarly, the falling mind is supported by *viriya*. As a strong reinforcement helps the retreating army; similarly, it upholds or uplifts the consciousness.

5. *Pīti*. It is the name of a pleasant sensation. It may be experienced both in moral and immoral consciousness. It generates interest in the object. Further, it is a pleasurable interest to be had in anticipation of achieving the object. It destroys ill will (*vyāpāda*).

There are five kinds of *Pīti*—

(i) *Khuddikā Pīti*, it is the thrill of pleasant sensation or joy which causes the flesh to creep.

(ii) *Khaṇikā Pīti*, it is the instantaneous joy like a flash of lightning.

(iii) *Okkantikā Pīti*, it is the flood of joy like the breakers on a seashore.

(iv) *Ubbegā Pīti*, it is the transporting joy which makes one able to float in the air just as a lump of cotton taken by the wind.

(v) *Pharaṇā Pīti*, it is the name of suffusing joy like the flood which overflows the small tanks.

6. *Chanda*. It is a desire to act, or the urge to do. This may be moral or immoral. The immoral *Chanda* is the clinging to an

object. It is really the *Katukamyatā Chanda* which means a mere wish to do something.

These are the six types of psychic factors which are available in almost all the *bhūmis* of consciousness but not with all the types of consciousness.

(iii) *The Sobhana-Cetasika.*

1. *Sobhana-sādhāraṇa-cetasika*

The *Sobhana-Sādhāraṇa-Cetasikas* refer to such types of psychic factors which are available with all the *Sobhana* types of consciousness. There can be no *Sobhana*-consciousness without them. They are nineteen in number which may be seen as below—

1. *Saddhā*. It is derived from *Sam+√daha* which means to establish, put or place. It is the well-established confidence in the Triple gem. It removes the pollution of mind and inspires one to make efforts for higher achievement. It is just like water-purifying gem. As the gem purifies the water; similarly, it purifies the consciousness. When consciousness becomes pure, there is its establishment.

2. *Sati*. It is the name of mindfulness. It generates awareness in mind. It has two characteristics, namely; *apilāpana*, and *upaggahana*. *Apilāpana* means counting up, reciting, talking idly, boasting of etc. *Upaggahana* refers to taking up, keeping up, mediating etc. Thus Mindfulness reminds the man of his human values and makes him able to receive them knowingly.

3. *Hiri*. It means feeling individual shame at the moment of doing something immoral. It arises from within and generates the sense of one's own greatness. The nature of manhood is emphasised and, thereby, one refrains oneself from doing wrong (*attagāravena pāpaṃ jahāti*).

4. *Otappa*. It is the name of social shame or fear for doing anything wrong (*paragāravena pāpaṃ jahātīti otappam*). It is

due to it that a man remains satisfied with the society and does not do anything which is unsocial.

Both *Hiri* and *Otappa* should be understood here. *Hiri* arises from within and *Otappa* from without. *Hiri* is autonomous (*attādhīpati*) and *Otappa* is heteronomous (*lokādhīpati*). The former is established on shame, the latter on dread. *Hiri* is just like a *kula-kumari* who puts her each step with full consideration of her family tradition. *Otappa* is just like a prostitute who is always afraid of social criticism. Due to *Hiri*, one does not do anything immoral and due to *Otappa*, one refrains from unsocial deed.

5. *Alobha*. Its equivalent may be the self-sacrificingness. It is the absence of greed or covetousness. It is the positive virtue towards generosity. One shares his belongings among poor due to it.

6. *Adosa*. Absence of hatred is *adosa*. It is a positive idea of friendliness. It is through this factor, one may befriend others. It generates love, removes antipathy and manifests as loving kindness.

7. *Tatramajjhata*. The word may be broken up as *tatra* + *majjhata*. *Tatra* means there, with respect to objects. *Majjhata* means equipoise or middleness. The *Tatramajjhata* is the impartial view of the object. It is the synonym of *upekkhā*. It is the impartiality in connection with the object, and implies a discriminative knowledge.

8-9. *Kāya-Passaddhi* & *Citta-Passaddhi*.

Kāya here refers to the psychic factor. *Citta* means consciousness. *Passaddhi* stands for serenity, quietitude, calmness etc. *Kāya-Passaddhi* is the tranquility of psychic factors and *Cittapassaddhi* is that of the consciousness. It is just like a cool shade for a man being very much disturbed by the heat of sun or like soothing stream for a weary and extremely tired man.

10-11. *Kāya-Lahutā & Citta-Lahutā.*

Here the term *Lahutā* is derived from *Lahu*—means light. *Lahutā* is buoyancy. The buoyancy of psychic factor is *Kāya-Lahutā* and that of consciousness is *Citta-Lahutā*. It suppresses the heaviness of consciousness and psychic factors and generates lightness. It is just like the throwing away of the heavy burden of psychic factors and consciousness.

12-13. *Kāya-mudutā & Citta-mudutā.*

Mudutā means mildness or pliancy. The pliancy of psychic factor is *Kāyamudutā* and that of consciousness is *Citta-mudutā*. It suppresses the stiffness and becomes pliable to receive the object. Such pliancy is called *mudutā*.

14-15. *Kāya-kammaññatā & Citta-kammaññatā.*

The word *Kammaññatā* means the fitness to work, serviceableness etc. The workableness associated with psychic factors is *Kāya-kammaññatā*, whereas, the same associated with consciousness is *Citta-kammaññatā*. It removes the unserviceableness of both the psychic factors and consciousness and functions as a heated metal made fit for any use.

16-17. *Kāya-pāguññatā & Citta-pāguññatā.*

Pāguññatā means proficiency, skillfulness etc. The proficiency existing with the psychic factors is *kāya-pāguññatā* and the same found with consciousness is *Citta-pāguññatā*. It removes the sickness associated with the two and generates skillfulness in them. It is the healthiness of both the psychic factors and consciousness.

18-19. *Kāya-ujukatā & Citta-ujukatā.*

Uju means straight. Straightness or rectitude is the *ujukatā*. It is available with both the psychic factors and consciousness. The rectitude of psychic factors is *Kāya-ujukatā* and the same available with consciousness is *Citta-ujukatā*. It removes the deception, craftiness, crookedness etc. and prepares a congenial

atmosphere of generation of straightness. Consciousness functions straight due to it.

There are the nineteen types of psychic factors which are common to all the *Sobhana* or *Anavajja*-consciousness. No moral consciousness, moral resultant consciousness and inoperative consciousness arise without the association of these psychic factors. These are the indispensable associates of *Sobhana-cittas*.

11. *Virati-Cetasika*

Virati means abstinences. It refrains from all types of physical and vocal immoral activities and makes them pure in all passible ways. There are three types of abstinences, namely; *Sammā Vācā* (right speech), *Sammā Kammanta* (right action) and *Sammā-Ājiva* (right way of earning livelihood).

1. *Sammā vācā*. It means right speech. It is refraining from wrong speech. The wrong speech consists in telling lie (*musāvāda*), using harsh speech (*pharusāvācā*), slandering (*pisunāvācā*) and ignoble gossip (*samphapalāpa*). Restraining from the above types of wrong speeches is possible through *Sammā vācā*.

2. *Sammā Kammanta*. It refers to right action. Right action is refraining from the wrong action. The wrong actions are the killing (*pāṇātipāta*), stealing (*adinnādāna*), and indulging in sexual misdeeds (*kāmesumicchācāra*). Restraining from all these wrong doings is possible only through right action.

3. *Sammā ājiva*. It is the noble way of earning livelihood. Its wrong way is cheating, deceiving and committing verbal intrapment. Trading in beings (*Satta-vanijja*), weapons (*Sattha-vanijja*), flesh (*mansa-vanijja*) etc. are also wrong ways of livelihood. Restraining from such wrong ways is possible only through *Sammā ājiva*.

These are the three *virati-cetasikas*.

III. *Appamaññā*.

Appamaññā stands for illimitables. Illimitables are those which have no limit at all. They may spread over the innumerable

beings of the universe. *Mettā* (friendliness), *Karuṇā* (compassion), *Muditā* (joy) and *Upekkhā* (equanimity) are the four illimitables. The range of their practice is unlimited. They can be practiced and developed on innumerable beings. Among these four, the two, *Mettā* and *Upekkhā* have already been included in the group *sobhana-sadhāraṇa* as *Adosa* and *Tatramajjhataṭṭā*. *Kurūṇā* and *Muditā* have been treated here.

1. *Karuṇā*. It is a positive effort of removing the suffering of others. It is not only a verbal sympathy but to become one with the suffering of others and making right efforts of its removal. All the beings in suffering are its object. It is a state of quivering the heart to see the others afflicted with sorrow. It discards cruelty.

2. *Muditā*. It is the name of un-mixed joy on the prosperity of others. All the beings in prosperous condition are its object. It expresses itself as a happy acquiescence on the prosperity of others. It discards dislike (*arati*).

These two are the psychic factors called *Appamaññā*.

IV. *Paññā*

Paññā *Indriya*. It is derived from *Pa+ñā+indriya* which means right understanding as a guiding principle. *Paññā* directly views the things perfectly. It enters into the nature of reality and unfolds the truth as every thing is impermanent, subject to suffering and soullessness. It cuts the layers of ignorance and sheds the light of wisdom. The man, having such a light of wisdom, views the things as they really are. Such *Paññā*, when acts as a guiding principle, is called *Paññā* *Indriya*.

Akusala-Cetasika

There are fourteen psychic factors immoral in nature. They are generally available with the immoral types of consciousness. Here also all the fourteen are not necessarily available with all the twelve types of immoral consciousness but there are four which are definitely available with all. They are the *Moho*, *Ahirikam*, *Anotappam* and *Uddhaccam*. The rest are available with immoral types of consciousness occasionally and according to situation.

A brief note on each of them is appended herewith—

1. *Moha*. The literal meaning of *Moha* is dullness and deception. It is derived from the root *muha* which means to be stupefied, to be deluded etc. It puts a covering on the surface of mind and makes it confused with respect of object.

2. *Ahirikam*. The absence of *Hiri* is *Ahiri*. The state of *Ahiri* is *Ahirikam*. *Hiri* means individual shame at the moment of doing anything immoral. *Ahiri* removes such shame and makes one to act immorally. With its presence, the man loses individual shame and does all sorts of immoral deeds without compunction.

3. *Anotappa*. It is derived as *Na+ava+root tappa*=*Anotappa*. *Otappa* means finding fear in doing something wrong. *Anotappa* means absence of such fear at the moment of doing something immoral. It is the absence of social shame. One is not afraid of the society in doing some unsocial deeds. A man is afraid of fire and does not touch it, but a moth, unaware of the consequences, touches it and gets burnt. It is burnt because there is no fear of consequences. Similarly, absence of fear from the society is *Anotappa*. With its presence, one does all types of unsocial deeds without having the sense of fear from the society.

4. *Uddhacca*. Literally, it is derived as *U+root Dhu*. *U* means 'above', 'up', etc. *Dhu* denotes the sense of 'shaking off.' Thus *Uddhacca* is a state of throwing up. In technical sense, it is distraction of mind. With its presence, the mind does not stay on an object. It is distracted and taken away. It is just like the disturbed state of a heap of ash when struck with a piece of stone. Similarly, it is the unsettled state of mind, distracted and roaming.

These (1 to 4) are the psychic factor present with all the immoral consciousness.

5. *Lobha*. It is derived from the root *Lubha* which means cling or attach etc. Thus *Lobha* is clinging, attachment, greed, covetousness, craving etc. With its presence, there arises clinging for

the object. One clings or remains attached to it due to the presence of *Lobha*.

6. *Diṭṭhi*. Its derivation is from the root *disa* which means to see, perceive etc. In literal sense, it is the opinion, belief, idea view etc. Generally, it is used with the attributes *Sammā* or *Micchā*. When it is used with *Sammā*, it is *Sammā diṭṭhi* or right view. When used with *micchā*, it is *Micchā diṭṭhi*, giving the sense of wrong view. In the present context, it appears without any attribute and presents the sense of wrong view.

7. *Māna*. It means conceit. It gives rise to false notion to think much of oneself. It overpowers the mind and makes it polluted with *ahaṃ-bhāva*. It manifests as *Seyya-māna*, *Sadisa-māna* and *Hina-māna*. As *Seyya-māna*, it appears as—'I am superior to them in respect of wisdom, wealth and glamour. Finding not so, it appears as *Sadisa-māna*, or as 'I am equal to them in respect of wisdom, wealth, glamour etc. It appears as *Hina-māna* with conceit expressing as—'I am inferior to them in respect of wisdom, wealth, glamour etc. In all these cases, there is the sense of superiority manifesting in different ways based on conceit.

8. *Dosa*. It is hatred or hate. It is derived from the root *duṣa*, means to be displeased. Ill will, hatred, antipathy etc. are suggested equivalent to it. When it functions, it creates harm to others.

9. *Issā*. It has its derivation as *i+su*, expressing the senses like 'to be envious, jealous' etc. It generates envy and jealousy. Finding the prosperity of others, there starts heart burning, jealousy towards them. It does not bear the success of others.

10. *Macchhariya*. It is the concealment of one's achieved or un-achieved prosperity. It suggests one to think that "the wonder should not go to others. It should always be his". It is the state of an avaricious man (*maccherassa bhāva*). In generic sense, it is misersness.

11. *Kukucca*. Literary, it is rendered as worry. Technically, it is remorse over what is done and what is not done. 'What is done', means the immoral deeds which have already been done. 'What is not done', suggests the moral activities not done so far. Brooding over the above is *kukucca*.

12. *Thina*. It is idleness. Idleness connected with consciousness is its technically sense. It is the shrinking state of consciousness like the cock's feather before fire.

13. *Middha*. It is the idleness connected with the psychic factors. *Vedanā-khandha*, *Saññā-khandha*, and *Sankhāra-khandha* constitute all the psychic factors. Torpor associated with them, individually or in association, is called *Middha*. So long it is present, there is no one-pointed attention towards the duties.

Thina and *Middha* always appear together, where there is *Thina*, there is *Middha* or where there is *Middha* there is *Thina*. They, together, are rendered as Sloth and Torpor. In technical sense, the sloth connected with consciousness and psychic factors is the appearance of *Thina* and *Middha*. It contradicts *Viriya*.

14. *Vicikicchā*. It is the name of doubt. With its presence, no decision is made with reference to any object. It is the incapability of making a definite decision of a thing as such and such. In technical sense, doubting the Buddha, Dhamma and Saṅgha etc. is *Vicikicchā*.

These are the fourteen psychic factors that are immoral in nature and found with all the twelve types of immoral consciousness. Their presence itself makes a consciousness to manifest as basically immoral.

Plan of Combination of Psychic factors

A simple description of the fifty two types of Psychic factors has just been given in the fore-going pages. Finding them so, it becomes logically necessary to show their association with the

various types of consciousness. Whenever, a type of consciousness arises, it arises with a number of psychic factors. One can not have even the conception of consciousness without them. But at the same time, all the fifty two psychic factors are not available with all the eighty nine or one hundred twenty one types of consciousness. For this there are general as well as particular rules for their association.

The general rule for association of psychic factor may be said as below—

The seven *Sabba-Citta-Sādhāraṇa* psychic factors are associated with all the types of consciousness. The six *Pakiṇṇaka*-psychic factors are associated with consciousness according to psychological situation. The fourteen *Akusala*-psychic factors are associated only with the twelve types of immoral consciousness. The twenty five *Sobhana*-psychic factors find their association with the fifty nine or ninety one types of *Sobhana-Cittas* available in four spheres of consciousness.

Aññasamāna-Cetasika.

This types of psychic factors are thirteen in number. They are put into two divisions, namely, *Sabba-Citta-Sādhāraṇa*, and *Pakiṇṇaka*. The former are seven in number whereas the latter are six.

(i) *Sabba-Citta-Sādhāraṇa-Cetasika.*

The *Sabba-Citta-Sādhāraṇa-Cetasikas* are seven in number. They are available with all the eighty nine or one hundred twenty one types of consciousness. They are invariable. No consciousness can be thought of without them.

(ii) *Pakiṇṇaka-Cetasika.*

Pakiṇṇaka means scattered. They are scatteredly found in all the *bhūmis* of consciousness. It may be seen as below :—

(a) *Vitakka* or the Initial Application is available in all types of *kāmāvara-Cittas* except twice fivefold sense consciousness (*Dvipiñca-viññāṇa*) and also with eleven types of first *Jhāna*-

consciousness (Paṭhama-Jhāna-Citta). Thus, it is present in fifty five types of consciousness and absent in sixty six types.

(b) *Vicāra* or the sustained Application is present in sixty six types of consciousness. It means that it is available in above fifty five types of consciousness and also in the eleven types of second Jhāna-consciousness (Dutiya-Jhāna-Citta). In this way, it is present in sixty six types of consciousness and absent in fifty five one.

(c) *Adhimokkha* or a 'Decision' is present in all types of consciousness excluding twice fivefold sense consciousness and consciousness accompanied by 'Doubt' ($89-11=78$). Thus it is present with seventy eight types of consciousness and absent in eleven types.

(d) *Viriya* (Energy) available in all types of consciousness, excluding the sense-door directing consciousness (Pañcadvārāvajjana-Citta), twice fivefold sense-consciousness, marking consciousness (Sampaṭicchana-Citta) and investigating consciousness (Santirāṇa-Citta). It means it is present with seventy three types of consciousness and absent in sixteen types.

(e) *Pīti* or 'joy' is present in all types of consciousness excluding those accompanied by displeasure (Domanassa-Sahagata-Citta) and indifference (upekkhā-Sahagata-Citta), body-consciousness (Kāya-Viññāṇa) and the fourth Jhāna-consciousness. It is present in fifty one types of consciousness and absent in eleven types.

(f) *Chanda* or "Conation" arises in all types of consciousness except eighteen types of *Ahetuka*-consciousness and two types of consciousness accompanied by delusion ($89-20=69$). It means it is present in sixty nine types of consciousness and absent in twenty types.

The following chart will exhibit the presence, absence and the total number of consciousness.

Name of Psychic factor	Present	Absent	Total number of Consciousness
1. Vitakka	55	66	121
2. Vicāra	66	55	121
3. Adhimokkha	78	11	89
4. Viriya	73	16	89
5. Pīti	51	70	121
6. Chanda	59	20	89

2. *Sobhana-Cetasika*

The *Sobhana-Cetasikas* are twenty five in number. They are available with the *Sobhana-consciousness* of the *Kāmāvacara-Rūpāvacara-Arūpāvacara* and *Lokuttara-Citta-bhūmis*. The number of such types of consciousness is either fifty nine or ninety one. In *kāmāvacara-bhūmi* there are twenty four types of *Sobhana-consciousness*, in *Rūpāvacara-bhūmi* fifteen, in *Arūpāvacara-bhūmi* twelve and in *Lokuttara-bhūmi* eight or forty. These psychic factors are available with all the *Sobhana-cittas*. This may briefly be displayed as below—

There are altogether twenty five *Sabhana-cetasikas*. They are divided into four groups, namely; *Sobhana-Sādhāraṇa-cetasika*, *Virati-cetasika*, *Appamaññā-cetasika* and *Paññindriya-cetasika*. The domain of *Sobhana-cetasika* is the *Sobhana-consciousness* but all are not available with all the *Sobhana-cittas*. Their variations may be understood as below :

(a) *Sobhana-sadhāraṇa-cetasikas* are nineteen in number. They are present with all the fifty-nine types of *Sobhana-cittas*.

(b) The three abstinences are the Right speech, Right action and Right livelihood. They are available in *kāmāvacara-citta-bhūmi* and *Lokuttara-citta-bhūmi*. In *kāmāvacara*, they are present with *kusala-cittas*. There also, they are seen occasionally and separately. They are present in the supra-mundane types of consciousness in full fruition.

(c) The two illimitables, *Karuṇā* and *Muditā*, are available with the following twentyeight types of consciousness.

1. <i>Mahaggata-cittas</i> leaving the <i>Pañcama-jhānika</i>	12
2. <i>Kāmāvacara-kusala-cittas</i>	8
3. <i>Sahetuka-kāmāvacara-kiriyā-cittas</i>	8
	28

(d) *Paññā cetasika* is present in fortyseven types of consciousness as below—

1. <i>Kāmāvacara-Ñāṇasampayutta-cittas</i>	12
2. <i>Mahaggata-Lokuttara-cittas</i>	35
	47

It is in this way, the *Sobhana-cetasikas* are present in the *Sobhana* types of consciousness.

3. *Akusala-Cetasika*

There are altogether fourteen immoral psychic factors. Out of them, the four—*Moha*, *Ahiraika*, *Anotappa*, and *Uddhacca* are *Akusala-sādhāraṇa cetasikas* and the remaining are called *Akusala-cetasikas*. They are found with the immoral consciousness as below—

(a) The *Akusala-Sādhāraṇa* four psychic factors are common to all the immoral types of consciousness.

(b) *Lobha* (greed) is present in eight types of consciousness, known as *Lobha-mūlaka-cittas*.

(c) *Diṭṭhi* (false view) is present in four types of consciousness accompanied by false view.

(d) *Māna* (conceit) is present in the four types of consciousness un-accompanied by *Diṭṭhi*.

(e) The four psychic factors, namely; *Dosa*, *Issā*, *Macchhariya* and *Kukūcca* are present in two types of *Paṭigha-cittas*.

(f) The two psychic factors *Thina* and *Middha* are present in five instigated types of immoral consciousness.

(g) *Vicikicchā* is present with one type of *Momūha-citta* accompanied by it.

The immoral psychic factors are present with the immoral types of consciousness in the above way.

Another approach

Just after showing the presence of psychic factors with the consciousness, it seems desirable to illustrate the particular type of consciousness and its being combining with the psychic factors individually. For this, a process of *Sobhana*-consciousness, *Akusala*-consciousness and *Ahetuka*-consciousness is being followed.

1. *Kāmāvacara-Sobhana-cittas*

The *Kāmāvacara-Sobhana* consciousness are twentyfour in number. Out of them eight are *Kusala*, eight are *Vipāka* and eight are *Kiriya* type of consciousness. Each of the *Kusala*, *Vipāka* and *Kiriya* types of consciousness is divided into four units from the angle of their being *Asaṅkhārika* and *Sasaṅkhārika*. In this way there are four sets of moral consciousness (*Kusala-citta*), four sets of resultant consciousness (*vipāka-citta*) and the four sets of inoperative consciousness (*kiriya-citta*). The combination of psychic factors with them is as below—

(a) *Kusala-citta*

1. The first pair of *Kāmāvacara-kusala-citta* is the *Somanassa-sahagata-Nāṇasampayutta Asaṅkhārika* and *Sasaṅkhārika*. There is the combination of thirty eight psychic factors with it. They are the—

Aññasamāna-cetasika	13
Sobhana-cetasika	25
	38

The *Karuṇā*, *Muditā*; *Samānāvācā*, *Samā kammanta* and

Sammā-Ājiva appear individually and not the two together at one time.

2. The second pair of the above is the *Somanassa-sahagata-Ñāṇa-vippayutta Asaṅkharika* and *Sasaṅkharika*. Thirty seven psychic factors are combined with it. *Ñāṇa* remains absent in the present context. They are the—

Aññasamāna-cetasika	13
Sobhana-cetasika	25—1=24
	37

3. The third pair of the above is *Upekkhā Sahagata Ñāṇa-sampayutta Asaṅkhārika* and *Sasaṅkhārika*. Here *Ñāṇa* is present but *Pīti* is absent. Hence thirty seven psychic factors are combined with it. They are the—

Aññasamāna-cetasika	13—1=12
Sobhana-cetasika	25
	37

4. The fourth pair is the *Upekkhā Sahagata Ñāṇavippayutta Asaṅkhārika* and *Sasaṅkhārika*. Both the *Ñāṇa* and *Pīti* are absent with it. In the situation thirty six psychic factors are combined with it. They are—

Aññasamāna-cetasika	13—1=12
Sobhana-cetasika	25—1=24
	36

(b) *Vipāka-citta*

The *vipāka-cittas* are the fruits of *kāmāvacara-kusala-cittas*. Each type of consciousness [ye]lds similar type of resultant. The psychic factors available with moral consciousness are also available with resultant consciousness except the *virati* and *Appamaññā*. The *virati* are three and the *Appamaññā* are two. There five psychic

RŪPA

(Material Qualities)

The third *real*, according to *Abhidhamma*-Philosophy is the *Rūpa*. Just after presenting the exposition of the *Citta* and *Cetasika*, there comes the descriptive analysis of the *Rūpa* in various ways in the *Abhidhamma* and its tradition. It has introduced the concept with the belief of existence of thirtyone world-systems, situated in vacuum in ascending order. They are divided in three main spheres—*Kāma-dhātu*, *Rūpa-dhātu* and *Arūpa-dhātu*. There are eleven world-systems in *Kāma-dhātu*, sixteen in *Rūpa-dhātu*, and four in *Arūpa-dhātu*, making the total number thirtyone. The beings of the *Kāma-dhātu* and *Rūpa-dhātu* are the psycho-physical amalgams and those of the *Arūpa-dhātu* are in possession of the psychic personality alone.

The structural exposition of the beings has been made with two *Reals*, namely; *Nāma* and *Rūpa*. The term *Nāma* stands for the inner personality, expressing itself through the *Citta* (consciousness) and *Cetasika* (psychic factors). The *Rūpa* refers to the physical personality, within and without, gross in nature and material in character with all its varieties of manifestations.

The generic term for material elements is the *Rūpa*. The word *Bhūta* comes as its further exposition. A flood of light has been thrown on both the *Nāma* and *Rūpa* in canonical (*Piṭaka*), non-canonical (*Anu-Piṭaka*), commentarial (*Aṭṭhakathā*), sub-commentarial (*Ṭīkā*) and miscellaneous (*Pakiṇṇa*) Pali literature in general and in all the seven texts of the *Abhidhamma-Piṭaka*, in particular. The issue has further been taken up in the philosophical

treatises, appearing as independent texts, commentaries and manuals like—*Visuddhimagga*, *Aṭṭhasālinī*, *Sammoha-vinodinī*, *Pañcapakaraṇa-Aṭṭhakathā*, *Abhidhammāvatāra*, *Abhidhammattahasāṅgha*, *Nāma-rūpa-pariccheda*, *Paramattha-vinicchaya* etc.

Direct adumbration on the concept of *Rūpa* has started in the second chapter of the *Dhammasaṅgani*, the first book of the *Abhidhamma-Piṭaka*, in a catechetical way. The question has been raised as—"what is that which is called *Rūpa* in 'totality'? The answer follows as "the four *Mahā-Bhūtas* (basic material elements) and the *Upādā-Rūpas* (generated material elements) constitute the *Rūpa* in totality.

Mahā-Bhūta

The *Mahā-Bhūtas* are four in number. They are the *Paṭhavī-dhātu* (earth-element), *Āpo-dhātu* (water-element), *Tejo-dhātu* (fire-element) and *Vāyo-dhātu* (air-element). They form the basic material elements or the primary non-psychic Real (paramattha). The material creations related to beings, internal (*ajjhatika*) and external (*bāhira*) and the surroundings alaround them in both the spheres of *kāma-dhātu* and *Rūpa-dhātu* are their creations and manifestations. They take variegated forms in the process of evolution and play a vital role in smooth way-faring of the universal psycho-physical order. Creation is not at all possible in the *kāma-dhātu* and *Rūpa-dhātu* without the association of these basic material elements. It is for this reason, they are called *Mahā-Bhūta*.

-
1. Katamaṃ Sabbaṃ Rūpaṃ ti ? Cattāro ca mahā-bhūtā, catunnaṃ ca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ, idaṃ vuccati sabbaṃ Rūpaṃ.

—D. S. 147

Further, they are called *Mahā-Bhūtas* because of five reasons, namely;

- (a) *Mahāntapātubhāvato*; (manifestation of their greatness),
- (b) *Mahābhūta-sāmaññato*; (showing of the 'illusory resemblances in phenomena),
- (c) *Mahā-parihārato* (the immensity of their maintenance),
- (d) *Mahā-vikārato* (the immensity as their metamorphoses), and
- (e) *Mahanta-bhūtata* (their vast elementality)¹

(a) They are called *Mahā-Bhūta* because of "manifestation of greatness." It means that they manifest with immense vastness with respect to phenomena "grasped at" (*upādinnasantati*) and to those of "un-grasped at" (*ana-upādinna-santati*). In case of the former, they appear as the material, as the bodies of various kinds of beings like men, gods, demons, animals, birds etc. In latter case, they appear into a world-system, tremendously vast, traditionally calculated as 1203450 *Yojanas* in circumference containing big waters, mountains (like *Sineru*, *Isadhara*, *karavika*, *Sudassana*, *Nemidhara*, *Vinataka*, *Himavā* etc.), as well as the grandeurous trees like *jambu*-tree in the *Jambu-dīpa*; *Citta-pātali*-tree (trumpet flower) in the kingdom of demons; *Simbali*-tree (Silk-cotton) in the land of *Garulas*; *Kadamba*-tree in *Aparagoyana*; *Kappa*-tree in *Uttarakuru*; *Sirisa*-tree (acacia) in *Pubba-vidēha* and *Paricchattakatree* (coral) in the divine kingdom of *Tāvātimsa* etc.²

-
1. *Mahā-Bhūtā ti ettha mahanta pātubhāvādhiitkārṇehi Mahā-Bhūta veditabbā.* A.S. 240.
 2. *Pātali-Simbali-jambū, Devānaṃ Pāricchattako. Kadambo kapparukkho ca, Sirīsena bhavati Sattamo.*
A.S. 242.

(b) They are called *Mahā-Bhūta* because of their appearance as illusory resemblances in variegated forms of deceitful manifestations. They are not in their being, possessing any colour but they manifest as blue, yellow, red, white, black etc. and become the objects of senses, suggesting them as real and developing the string of gasping just like a juggler showing water which is not water, not a gem as a gem, or a stone, which is not gold as gold. Marking their such illusory resemblances to the Juggler's counterfeiting, they are called *Mahā-Bhūta*.

They are again explained with the simile of ogresses. As they by seductive transformation of their external appearance, and hiding their own fearfulness, deceive people, so do the *Mahā-Bhūtas* to the people with their illusory transformations and do not allow them to see their nature. They appear to have a sound footing and independent existence which they do not really have. Thus owing to their similarity to illusory phenomena of ogresse, they are called *Mahā-Bhūta*.

(c) They are called *Mahā-Bhūta* because of immensity of their maintenance. It has its reference to the moment to moment generational changes in material structure of the beings due to four-fold food (*āhāra*) and factors like *Kamm*, *Citta*, *Utu* and *Āhāra*. Thus, it is said that—"these material forms, being daily maintained occur as essentials through abundance of food, covering etc, hence there is the name." *Mahā-Bhūta*.

(d) Again they are called *Mahā-Bhūta* because of the immensity of their metamorphoses. It refers to the tremendous changes undergone by the elements in material forms, both in 'derived' and 'un-derived' phenomena. Of these, the vastness of changes in the 'underived' is manifested on the occasion of the destruction of

of disappearance of the world-cycle. Similar changes are manifested with respect to 'derived one's', when there is the disturbance of the elements within.

At the time of the destruction of the world-cycle, all the four basic material elements become furious and manifest in their devastating forms. The Fire-element turns into blazing flames embracing the world-system upto the *Brahmaloka*, consuming the entire phenomena and making the universe as the heap of ash. The water element on such occasion also takes the form of overwhelming watery uproar and the world of ten myriad *koṭis* is made overpowered and reduced to nothing within it. Similar becomes the form of air-element which blows away the entire phenomena and reduce them to the dust particles.

Vast changes are brought when there is the disturbance of element in the 'derived phenomena'. When there is disturbance in the earth-element, the bodies become stiff as if entered into the mouth of *kaṭṭhamukha*. Due to the disturbance in the water-element, the bodies go putrid and become rotten as if entered into the mouth of *Puttmukha*. The bodies become hot and turn into wax as entered in the mouth of *Aggtmukha* due to disturbance in the fire-element. Further, when there is the disturbance in the air-element, the bodies are turned into pieces as if it has entered in the mouth of the *Satthamukha*. Such mighty and devastating changes take place in the basic material elements with reference to 'underived' and 'derived' phenomena and as such they are called *Mahā-Bhūta*.¹

-
1. Bhūmito vuṭṭhitā yāva, Brahma-lokā vidhāvati,
Acci accimato loke, dayhamānamhi tejasā.
Koṭisatasahassekam, Cakkavāḷam vikīrati,
Kupitena yadā loko, salilena vinassati.

(e) They are called *Mahā-Bhūta* because of their vast elementality. It means that they exist as very powerful force and do not come under the process of *Dassana* or *Bhābanā* for their elimination. Mighty efforts are required to cope with them. Specially in *kāma-dhātu*, where there is the existense of beings, there is the existence of the *Mahā-Bhūtās*. One cannot have even the idea of the beings without them.

In this way, a set of five reasons are seen in the tradition to explain the name *Mahā-Bhūta*.

Upādā-Rūpa

Depending on these four basic material elements, there arise the *Upādā-Rūpa*. *Upādā* means generated, derived, dependent etc. The material elements which come into being depending upon the four *Mahā-Bhūtas* are called *Upādā-Rūpa*. This may be understood with the simile of the earth and tree. Like the earth, are the *Mahā-Bhūtas* and the *Upādā-Rūpas* are just like trees which spring therefrom. It is for this reason they are called Derived material elements. They have been stated to be the twenty three in earlier texts. Later on, their number becomes twenty four with the enclusion of the *Hadaya-Vatthu*.

Koṭṭisatasahassekam, cakkavālam vikīrati,
 Vāyodhātuppakopena, yodā loko vinassati.
 Paṭṭhaddho bhavati kāyo, daṭṭho Kaṭṭhamukhena vā,
 Paṭṭhavidhātukopena; hoti Kaṭṭhamukhe va so.
 Pūtiko bhavati kāyo, daṭṭho pūtimukhena vā,
 Āpodhātuppakopena, hoti pūtimukhe va so.
 Santatto bhavati kāyo, daṭṭho aggimukhena vā,
 Tejo-dhatuppakopena, hoti aggimukhe va so.
 Sanchinno bhavati kāyo, daṭṭho satthamukhena vā,
 Vāyodhātuppakopena, hoti satthamukhe vasso.

—A. S. 243—

Nature of the Rūpa

A number of attributes have been introduced to unfold the intrinsic nature of the material elements as a whole. Firstly, then are unconscious. They are neither the consciousness (*citta*), nor the psychic factors (*cetasika*), nor the roots (*hetu*). They are devoid of both the moral (*kusala-hetu*) and immoral (*akusala-hetu*) roots. They are *abyākata*, neither moral nor immoral in character. They come into being depending upon some causes or conditions (*sapa-ccaya*), and stand as composite (*sankhata*), made of other elements. They, themselves, are nor the defiling forces but become the object of pollution (*sāsava*). They are knowable by the six types of consciousness, namely; eye-consciousness (*cakkhu-viññāṇa*), ear-consciousness (*sota-viññāṇa*), nose-consciousness (*ghāṇa-viññāṇa*), tongue-consciousness (*jivhā-viññāṇa*), body-consciousness (*kāya-viññāṇa*) and Mind-consciousness (*mano-viññāṇa*). They, by nature, are impermanent (*anicca*) and subject to destruction (*jarābhibhūta*).

The material elements are grasped in the form of *Qualities* or the *Qualitative energies*. A piece of stone in our hand is heavy, hard, rough, brown and of triangular shape. Apart from these qualities like—heaviness, hardness, roughness, brounness, and triangularness, there is nothidg like stone. Analysis of other material objects also reveal the same truth. In this background, the term *Rūpa* may correctly be rendered into English as Material qualities and not the matter or material element.

Kind of Rūpa

Reaching this stage, it seems desirable to append a brief note on each of the twentyeight types of material qualities. For the sake of their easy communication, they are studied under eleven heads in later Abhidhammic texts. The same is being followed here too.

(1) *Bhūta-Rūpa*—4.

They are the *Paṭhavi-dhātu* (earth-element), *Āpo-dhātu* (water-element), *Tejo-dhātu* (fire-element), and *Vāyo-dhātu* (air-element).

(a) *Paṭhavi-dhātu*. The term *Paṭhavi* is derived from the root *Ṭha* which means 'to expand', to 'extend', to grant support' etc. *Dhātu* means that which bears its own characteristic marks—(attano sabhāvaṃ dhāretti dhātu). Thus the literal as well as nearer meaning of the term is—"the element of Extension".

Intrinsically, the earth-element is that—"which is hard (*kakkhalaṃ*), rough (*khara-gataṃ*), hardness (*kakkhalattaṃ*), rigidity (*kakkhalabhāvo*), both internal and external.

It has the characteristic of hardness; its function is to become the base of co-existing elements; and receiving them as its manifestation.² In this way, it is understood by touch, appearing as a tangible object of the body-sense-organ (*kāya*). It provides base for the existence of co-existing material elements and it is due to that they are received as such and such. The various objects occupy space for existence due to the presence of this element. Finally, it is the material energy of extension, manifesting as amulgum of a number of qualities.

(b) *Āpo-dhātu*. The derivation of the term *Āpo* is traced from the root *apa* which means 'to arrive' or *ā+pāya*, means to grow, to increase to hold, to bind together etc. In the sense, it is called 'the element of cohesion.' It makes the different material

-
1. Bhūtappasādisayā, bhāvo hadayamiccapī,
jīvitāhārarūpeni, aṭṭhārasa-vidhaṃ tathā,
Paricchedo ca viññatti, vikāro lakkhaṇaṃ ti ca,
Anipphannā dasa cāti, aṭṭhavisa vidhaṃ bhava.

A. Sañ. 286

particles cohere and prevents them from being scattered. It acts as a binding force of the material elements. The *Dhammasaṅgī* explains it as "fluid (āpo), belonging to fluid (āpogataṃ), viscid (sineho), belonging to what is viscid (sinehagataṃ) and the cohesiveness of matter (bandhanattaṃ rūpassa). It is further analysed in the commentary as—"the water-element has trickling as its characteristic (paggharaṇa-lakkhaṇā), breeding of co-existing states as function (brūhana-rasā), and gathering them together as manifestation (saṅgahapaccupaṭṭhānā). In short, it is a material energy which manifest in binding the things together. The formation of any kind is possible by its association.

(c) *Tejo-dhātu*. It is generally rendered as the 'element of heat or 'Fire-element'. Literally, it is derived from the root '*tija*' which means 'to sharpen', to 'mature'. From it, vivacity and maturity are understood due to its present. In reality, it is the 'heat' itself or the material energy of heat or fruition, or it may be said that the fire-element is that which is flame (*tejo*), belonging to flame (tejogataṃ), heat (usmā), belonging to heat (usmāgataṃ), hot (usumam), belonging to what is hot (usumagataṃ).

Further, the fire-element has the characteristic of heat, maturing as function, and the gift of softening of co existing states as manifestation. Both heat and cold are its properties. It means the intense *tejo* is heat and the mild *tejo* is cold. It helps the maturity and fruition of the things within and without.

(d) *Vāyo-dhātu*. It is understood as the air-element or the element of motion. The word *Vāyo* is formed from the root *Vāya* means to move, to vibrate. In this way, it is understood as motion, vibration, oscillation and pressure. It is a material energy to keep the things in a particular position by generating pressure all around.

It is defined as the air (vāyo), that which belongs to air (vāyogataṃ), fluctuation; and the inflation of form (thambhitattaṃ).

rūpassa). Its characteristic is strengthening (vitthambana), impelling as function (samudīraṇa), and bringing near and over as manifestation (abhinihāra).¹ The things get motion because of its presence. It is the universal carrier of the subtle material qualities.

These four basic material elements are studied separately simply for the sake of understanding. Really speaking, they are unseparable. One cannot identify and exhibit individually as earth, water, fire or air. They exist depending upon each other by the force created by the relation known as *Aññamaññapaccaya*. They serve as the originating ground of the generated material qualities.

(ii) *Pasāda-Rūpa*. It is the name of sensitive material qualities, generated by the four basic material qualities. It refers to the five sense-organs, namely; *Cakkhu* (eye), *Sata* (ear), *Ghāṇa* (nose), *jivhā* (tongue) and *Kāya* (body). Each one of them is a sensitive material quality, functioning as reflecting the object which appears in their respective ranges (āpātha). They also serve as the base (vatthu) of the five *viññāṇas*.

It should be clarified here that the five sense-organs, as referred to above, do not really signify the perceptible organs. They refer to the sensitive part of each of them. It means that each sense-organ should be understood in its two forms; the perceptible form (*Sasambhāra-Rūpa*) and sensitive form (*Pasāda-Rūpa*). The external form is the manifested mode of appearance (*saññihāṇa*) and within it, there is the sensitive part, known as the *Pasāda-Rūpa*. Such *Pasāda-Rūpas* are the six senses.

For instance, the perceptible eye-ball, eye-brow, etc. are not the eye but the sensitive part which lies within, in the centre of the retina, and that which enables one to see the visible objects,

1. D. S. 256; A.S. 267

is the *Cakkhu-Pasāda*; the real eye. It is a type of sensitive material energy which has the capacity of reflecting the object, may meaningfully be called—*Daṣṣana-samatthatā*.

Similarly the ear is the *Sota-Pasāda*, having potentiality to hear the audible objects (*savana-samatthatā*); nose is the *Ghāṇa-Pasāda*, to smell the odorous objects (*ghāyana-samatthatā*); tongue is the *jivhā-Pasāda*, to relish the sapid objects (*sāyana-samatthatā*), and the body is the *Kāya-Pasāda* to touch the tangible objects (*phusana-samatthatā*). Each of them serves as the base of respective consciousness (*viññāṇa*) in maintaining the *Thought-Processes* (*Citta-vīthi*) at different doors.

(iii) *Gocara-Rūpa*. Literally, the word *gocara* means a place where there is the smooth way-faring of the senses. Technically, it stands for the object. The material qualities which function as the objects of the senses are called *Gocara-Rūpa*. They are four in number, namely; *Rūpa* (visible object), *Sadda* (audible object), *Gandha* (odorous object) and *Rasa* (sapid object). The object of *Kāya* (*phoṭṭabba*) has been included in *Paṭṭhavi*, *Tejo* and *Vāyo* and therefore, with a view to avoid duplications, it has not been included here in the present context.

(a) *Rūpa*. It is the object of the eye, which stands for the colour and shape. It manifests as red, blue, white, black. etc. in colour, and triangular, rectangular, square, circular etc. in shape. It is visible (*sannidassana*) and impinging (*sappaṭigha*).

(b) *Sadda*. It means sound. The sounds of the drum (*bheri-sadda*), conches (*saṅkha*), song (*gīta*), cymbals, clapping hands, of the people, of the non-human beings, of splitting bamboos, of tearing of the clothes etc. are included here. Each of them is audible and impinging.

(c) *Gandha*. It refers to odour. It includes the odours of roots, barks, vegetables, fish, shell fish, state butter, flowers, fruits etc.

It appears as disirable smell (*sugandha*) or un-desirable smell (*dugandha*). All the odours have the characteristic of striking the sense of smell; the nose.

(d) *Rasa* is the taste. It includes all the various types of tastes like sour, sweet, bitter, pungent, alkaline, acid etc. It has the characteristic of striking the tongue.

(iv) *Bhāva-Rūpa*. It expresses the sense of the material qualities of sex. It is of two types, namely; Faminity (*ittbindriya*) and Masculinity (*purisindriya*). It is due to these two types of material qualities, the distinction between the physical structure of a male and that of a female is marked. With the presence of *Itthindriya*, there is a different type of development in the body of a woman. She, markably, differs from a man in respect of her appearance, occupation, deportment and other faminine conditions. She is in possession of a different type of physical properties which distinguishes her from those of a man, It is not the object of visual cognition but can be understood by mind-cognition alone. It has the characteristic of knowing the state of a woman, the function of showing "this is woman", and the manifestation is the cause of faminity in feature, mark, occupation, as well as deportment.

Again the *Puristndriya* (masculinity) is a material quality due to which there is a different type of physical development of the body of a man. In generic sense, masculine features, mark, occupation, deportment etc. are be understood as the opposite of the feminine. The shape of the hands, feet, neck, breast etc. of a man is unlike the shape of those of a woman. It is also not the object of vision. It can be understood through mind alone. 'Expressing the state of a man', is its characteritic; and showing—'this is a man' is its function. Its manifestation is the cause of masculinity in feature, mark, occupation, deportment etc.

(v) *Hadaya-Rūpa*. It is the name of the base of consciousness, technically called *Hadaya-vatthu*. Like the base of functioning of other senses, the base of mind has also been indicated through it. It is said that at the time of *Paṭisandhi* (birth) of a human being, the *Viññāṇa* enters into the womb of mother. Simultaneously, there is the appearance of the *Hadaya-vatthu* as a material base, on which the conscious stream rests. It is very small in size, perhaps, the subtlest particle of material qualities.

(vi) *jīvita-Rūpa* It is the name of vitality or the life-force of material qualities, *jīvitindriya* by its name. A material form remains sound, compact, solid etc. due to its presence, A thing becomes old because of the relative loss of *jīvitindriya*. The body of a man receives expressions like young, adult, old, extremely broken due to relative appearance and disappearance of this force. Here the term *jīvita* is qualified by *Indriya* because it exercise dominating influence over other co-existing material qualities in vivifying them from the moment of *Paṭisandhi*.

(vii) *Āhāra-Rūpa*. It literally means the food-material-qualities. In technical sense, it refers to the nourishing quality or the nutritive essence which sustains the body. In generic sense, it is the name of the *kabalikāra-āhāra* or the gross food that one takes morsels by morsels. They are the rice (odana), curry (kummāsa), fish (maccha) meat (mansa), gram powder (sattu) etc.

(viii) *Pariccheda-Rūpa*. It is the name of *Ākāso-dhātu* or space-material quality. Here it should be understood that *Ākāsa* has been included in the *Mahā-Bhūtas* in some of the systems of Indian Philosophy, They are commonly known as *Pañca Mahā-Bhūta*. Here in Buddhist Philosophy, it is a generated material quality, basically dependent on the four *Mahā-Bhūtas*. The reason is obvious that it has relative existence.

Ākāsa means space which provides place for existence of

other material qualities. Thus the space-element is that which is not 'scratched', 'not scratched off,' not possible to break or cut. At the same time, it takes shape according to the existence of the material things. It has the characteristic of delimitating material objects. Its function is the showing of their boundaries and the manifestation is marked as intimating their limits.

(ix) *Viññatti-Rūpa*. It is the name of 'intimating material qualities'. It is through the medium of it, an idea is intimated, conveyed and understood by others. It is done by action and speech. Accordingly, the intimation through the physical action is the *kāya-viññatti*, and that through the speech is the *vāci-viññatti*. To be more clear, it may be said that each physical as well as the vocal action has the peculiarities of its own, and such peculiarity distinguishes one action from the other. For instance, sitting has its own peculiarity due to which it is sitting and it is not understood as standing, running etc. Similarly, standing, running, lying down have their own peculiarity, existing with each of them and due to which one is distinguished from the other. Such peculiarities, associated with physical actions are collectively called *kāya-viññatti* or physical intimation. As regards the vocal actions, it is marked in day to day life that teaching, singing, rebuking, crying etc. have the peculiarities of their own. It is due to such peculiarities, teaching is distinguished from singing or crying etc. Such peculiarities associated with vocal action are the *vāci-viññatti* or vocal intimating material quality. It is due to which an idea related to a particular action is rightly communicated and understood by others with full background of awareness of various types of physical and vocal actions.

(x) *Vikāra-Rūpa*. It means the material qualities of changing modes in material elements. They are of three types, namely; Lightness (*lahutā*), Mildness (*mudutā*) and Adaptability (*kammaññatā*) associated with material qualities. On experiential base, the lightness existing with the physical body is *Lahutā*, mildness.

existing with it is *Mudutā*, and the adaptability of the body towards the action in the moment is *kammaññatā*. In absence of *Lahutā* one feels heaviness in discharging the physical performances. In absence of *Mudutā*, there is dis-interestedness and in the state of non-presence of *kammaññatā*, there is no lively leaning towards the activities to be performed in a particular unit of time. The three material qualities are experienced with body within and also may be understood with reference to the material surroundings.

(xi) *Lakkhaṇa-Rūpa*. It is material quality of characteristics. It is rather the natural characteristics of the material elements in general manifesting in four ways as *upacaya* (coming into being), *santati* (continuity), *jaratā* (decay) and *Aniccātā* (destruction). It is seen that a thing comes to exist, it continues, gradually starts growing old and in the end suffers destructions. A seed comes to be as sprout, continues to exist as a plant, gradually starts decaying and in fine one moment turns into the dust particles. The coming into being, existing, decaying and finally destroying are the natural characteristics of a thing, existing within and without. Because of their such nature, there are called *Lakkhaṇa-Rūpa*.

In this way, there are the four *Mahā-Bhūtas* and the twenty-four types of the *Upādā-Rūpas* have briefly been presented. They collectively are called *Rūpa* or the *Bhūta* in early Buddhas tradition.¹

Generating Factors

The Bhuddhist Philosophy does not believe in a *Creating Agency* as the first cause nor it indulge in the search of the beginning of creation. It proceeds with the statement that the beginning of the *saṁsāra* is not known; it is not known whether it started

1. P. V. 78-104

during the reign of such and such king or in the *sāsana* of such and such Buddha—"Anamataggo, Ayam samsāro, purimā koti assa na paññāyati." But it is seen that the process of *Sansāra* is going on. If it is so, then there should be some *Law* governing it. As answer to this, it may be said that there is *Law of Dependent Origination* (Paṭiccasamuppāda) taking care of the systematic revolving of the *Samsāra* with the help of twelve links, known as *Nidānas*. The coming into existence of *Nāma* and *Rūpa* have meaningfully been illustrated there-in.

Four Factors of Generation

Here in the process of explaining the generation of the material elements, there is seen a set of four factors systematically at work. They are the *Kamma*, *Citta*, *Utu* and *Āhāra*.

The first factor is the *Kamma*. It refers to the resultants of the moral and immoral actions done in the past. Here the *action* should be understood in the sense of consciousness. There are the twenty five types of consciousness of the *kāmāvacara* and *Rūpāvacara* spheres. They are the twelve types of *kāmāvacara*—immoral consciousness, eight types of *kāmāvacara*-moral consciousness. five types of *Rūpāvacara* moral consciousness. They arise in different units of time in our practical life and it is expressed as as performance of moral and immoral actions. These twenty five types of consciousness yield their resultants. Such resultants are technically called *kamma*. It has its bearing in generating the material elements. The process of generation starts from the moment of the beginning of life known as *Paṭisandhi*.

The second factor is the *citta* or consciousness. It refers to the seventyfive types of consciousness as—*kāmāvacara*-Akusala-citta-12, *Aketuka*-citta-8, *Kāmāvacara*-sobhana-citta-24. *Rūpāvacara*-sobhana-citta-15, *Arūpāvacara*-sobhana-citta-8, *Lokuttara*-sobhana-citta-8. They start generating material elements from the moment of beginning of the process of the life of the being. The moment of starting the process is called *Bhavaṅga*.

Utu is the third generating factor. It means weather. It manifests as hot or cold and effect the material elements accordingly. Its heating or cooling effects start from the moment the being comes into existence and begins experiencing the objects accordingly in the process of life.

The fourth factor in this context is the *Āhara*. The literal meaning of the term is food. The food taken by one in morsels is meant by it in its generic sense. But in technical sense, it is the name of nutritive quality or nutrition. It has its effect on the body, internally and externally, from the moment one starts taking food.

These four factors are the four types of generating forces, acting continuously with the life of beings as well as with the things associated with the life-process remaining within or without. They function individually or in association. Some material qualities are generated by one particular factor and some are generated with their collective efforts. It may be illustrated firstly as which types of material elements are generated by which types of generating forces and secondly as which types of generating factors individually or collectively generate which types of material qualities.

In the former case, it is stated as below :—

(a) The eight types of *Indriya-rūpas* and the *Hadaya-vatthu* are directly generated by the *kamma*. Here the five types of sensitive material elements (*cakkhu*, *sota*, *ghāṇa*, *jīvhā*, and *kāya*), the two types of sex material elements (*Itthindriya* and *Purisindriya*) and one type of Life-force-material element (*jīvitindriya*) are the eight *Indriya-rūpas*. *Hadaya-vatthu* is the seat of consciousness. These nine material elements are the products of the *kamma* as an individual force. It also functions in association with other forces and produce nine more material elements. They are the eight types of Inseparable material elements (*abbinibhoga-rūpa*) and one space-material element (*ākāsa-dhātu*). *Paṭhavi*, *Āpo*, *Tejo*, *Vayo*,

Yanno, Gandho, Rāso, and *Ojā* are always available as one inseparable unit and therefore, they are called 'Inseparable material element'. These nine material qualities are the collective products.

(b) The two types of *Viññatti-rūpas*; namely, *kāya-viññatti* (physical intimation) and *vaci-viññatti* (vocal intimation) are produced by *Citta* (consciousness).

(c) *Śadda* (sound) is produced by the joint effort of *Citta* and *Utu*.

(d) The three material elements, namely; *Lahutā*, *Mudutā* and *Kāmaññatā* are produced by the three factors, namely; *Citta*, *Utu* and *Āhāra*.

(e) The eight types of *Abbinibhoga-rūpas* and the *Ākasa-dhātus* are produced by the combined efforts of all the four factors; *Kamma*, *Citta*, *Utu* and *Āhāra*.

(f) The four types of *Lakkhaṇa-rūpas*, namely; *Upacaya*, *Santati*, *jaratā* and *Aniccata* are not produced by any factor. The reason is obvious that they are the nature of material qualities.

In this way, the twenty eight types of material qualities are produced by the four generating factors:¹

Further analysing the generation of material elements as stated above, it may be illustrated the role of each generating factor as below :

- (a) *Kamma* generates nine material elements individually and nine in association with the other factors. It makes a total of eighteen material elements which are understood as *Kamma*-products.
- (b) *Citta* generates two material elements individually and thirteen in association with others. In this way, there are

1. P. V. 89-92

fifteen material elements which are regarded as *Citta*-products.

- (c) *Utu* has no independent generation of material elements. It functions in association with others and generates thirteen material elements. They are the *Utu*-products.
- (d) *Āhāra* has also its collective but important role in generating the material elements, which are thirteen in number.

It is in this way, the four generating factors are seen at work in producing the material qualities in the process of existence in the fluxional nature of reality.¹

Rūpa-Kalāpa

Just after exhibition of the generation of material qualities by the four factors, there arises a ground of further inquisitiveness. It is seen in the body of a man, where there are a number of organs. Eye, ear, nose, tongue, body, teeth, nails, etc. are obviously marked. The books, pens, tables, houses are also seen existing externally. Finding them so, there arises a question as how do they come into existence in the background of the qualitative nature of the *Rūpa*. It is said, as the answer, that it is possible by the process of combination of the material qualities, technically called, *Rūpa-Kalāpa*.²

The *Rūpa-kalāpa* means the formation of the group of the material qualities. The individual material units join together and

1. Atthārassa paṇṇarasa, terasa dvādasā ti ca,
Kamma-cittotukāhārajaṃ honti yathākkamaṃ.
2. Iti vuttappakārena, Sabbam rūpaṃ pi pinditaṃ;
Sahavutti-niyāmena, Ekavisavidhaṃ kathaṃ ?
Kammam cittotukāhāra-samuṭṭhānā yathākkamaṃ;
Nava-cha-caturro-dve, ca Kalāpā ekavisati.

A. Sam. 174.

P. V. 89.

form a group. Such groups of material qualities are called *Rūpa-kalāpa*. Such groups form the various types of material bodies. In this way, the various types of material bodies are nothing but the groups of qualities. The different material qualities join together in different manners and proportions and constitute material bodies which receive names according to our conventional purposes. The things like pen, pencil, book, table, house, etc. existing externally as well as the eye, ear, nose, tongue etc. existing internally are the manifestations of such combinations of different material qualities.

A *Kalāpa* is the combined unit of a number of material qualities. Such combination are twenty one in number. They, appearing in one way or the other, constitute the various things existing within and without.

The smallest unit of such combination is the *Abbinibhoga-rūpa* or the inseparable material qualities. The earth (*paṭhavī*), water (*āpo*), fire (*tejo*), air (*vāyo*), colour (*vaṇṇa*), odour (*gandha*), flavour (*rasa*) and nourishing qualities (*oja*) form one combination and it is called "inseparable material qualities (*abbinibhoga-rūpa*). Whenever and wherever they are available, they are in the form of one inseparable unit. It, in this process, is the smallest group of the material qualities. The formation of the bodies start with them.¹

How ? For instance, there is the *Cakkhu* (eye). It is the name of the combination of inseparable material qualities eight, one eye, and one 'life-force' material quality (*jīvitindriya*). The ten kinds of material qualities together form the 'eye'. It is called *cakkhu-dasaka*. Similarly, the Ear (*sota*) is the combination of 'inseparable material qualities eight, ear one (*sota*) and life-force material quality one. It is called *Sota-dasaka*. The formation of

1. P. V. 87-88.

nose, tongue and body may be understood in the process as *Ghāṇa-dasaka*, *Jihvā-dasaka* and *kāya-dasaka*.

Each combination has a definite number of material qualities. They, in that particular combination, appear together and also cease to exist. So long the combination as such exists, the expressions like 'eye', 'ear', 'nose', 'tongue' etc. go. When they disintegrate, the material bodies also disappear. It is in this way, the existence of different types of material bodies, both internal and external, may be understood.

There are altogether twentyone types of such *kalāpās*. They are also the products of the four generating factors, namely; *Kamma*, *Citta*, *Utu* and *Āhāra*. The *Kamma* generates nine types of *Kalāpas*. Six types of *Kalāpas* are generated by *Citta*, four by *Utu* and two by *Āhāra*. They may be seen as below :—

- (a) *Kamma* generates nine types of *Kalāpas* and they are called *Kamma-samuṭṭhāna-kalāpa*. They are the *Cakkhu-dasaka*, *Sota-dasaka*, *ghāṇa-dasaka*, *Jihvā-dasaka*, *Kāya-dasaka*, *Itthi-bhāva-dasaka*, *pumbhāva-dasaka*, *vatthu-dasaka* and *jivita-navaka*.
- (b) *Citta* generates six types of *Kalāpa* and therefore, they are called *Cittasamuṭṭhāna-kalāpa*. They are the *Suddhaṭṭhaka* (the eight types of inseparable material qualities), *Kāya-viññatti-navaka*, *Vaci-viññatti-dasaka*, *Lahutādekā-dasaka*, *Kāya-viññatti-Lahutādi-dvādasaka*, and *vaci-viññatti-sadda-Lahutādi-terasaka*.
- (c) *Utu* generates four types of *Kalāpas*. They are called *Utu-samuṭṭhāna-kalāpa*. They are the *Suddhaṭṭhaka*, *Sadda-navaka*, *Lahutādekādasaka* and *Sadda-Lahutādi-dvādasaka*.
- (d) *Āhāra* generates two types of *Kalāpas*, generally under-

stood as *Āhāra-samutthāna-kalāpa*. They are the *Syddha-*
ttihaka and *Lahutādekādasaka*.

In this way the twentyone types of *Kalāpas* are produced by the four generating factors and with them, there is the appearance of the various types of material bodies, within and without.¹

Coming into Being

Coming to the stage, now it seems desirable to state that how the different material elements come to be in the process of life and how do they disappear when the life-continuum comes to an end in the present state.

The first moment in the present state of existence is called *Paṭisandhi*. It is rather arising of a *Paṭisandhi-citta* or the birth consciousness. From the moment of its arising, there starts the function of the *kamma* and with this, the *kammaja-rūpas* appear.

The second moment in this process is called *Bhavaṅga*. It is also the arising of a consciousness which functions as preparing a base of the present state of existence with the accumulation of the resultants of all the past activities done by a particular being. With arising of this consciousness, there starts the generation of material elements by the *citta*.

Gradually the being has its initial physio-psychic-amalgum which in common parlance is stated as "Coming into existence." From this moment, there is the generation of material elements produced by *Utu*.

Further, the *Āhāra-rūpas* start coming into being from the moment one starts taking food and it is assimilated. The process continues till the being exists.

Disappearance of material qualities

There is also a process of degeneration or disappearance of the material elements when the life-process has a state of conven-

1. P.V. 87-88.

tional cessation, generally known as death. It is the arising of a *Cuti-citta* or the dying consciousness. From the moment of its arising, the process of the material elements produced by *kamma* has a stop. Thereafter, there is the cutting off of the *Cittaja* and *Āhāraja-rūpas*. The *Utuja-rūpas*, in some form or other, continue till the dead body exists. With gradual disappearance of the dead body, they also disappear.¹ The process of generation of material qualities does not finally end here. It again starts with new life in the same way.²

-
1. Upariccuti-cittassa, sattarasama-cetaso;
 Thitikalāṃ upādāya, na tu jāyati kammajjāṃ.
 Tassūpādakkhaṇe jātaṃ, rūpaṃ tu cutiyā saha;
 Cittāhārajaṃ cāpi, na jāyati tato paraṃ,
 Utu-sambhava-rūpaṃ tu, avasissati vā na vā.

P. V. 104

2. Iccevaṃ matasattāṇaṃ, punadeva bhavāntāre,
 Paṭisaṇḍhimupādāya, tathā rūpaṃ pavāttati.

A. Sam 181

NIBBĀNA

(A State of Eternal Bliss)

Nibbāna in the Paramattha-Vinicchaya

Nibbāna has rightly been examined in the *Paramattha-Vinicchaya* in four chapters; namely, twenty three to twenty six under seven *Visuddhis*. They are the *Sīla-visuddhi*, *Citta-visuddhi*, *Diṭṭhi-visuddhi*, *Kaṅkhā-vitarāṇa-visuddhi*, *Maggāmagga-ñāṇo-dassana-visuddhi*, *Paṭipadā-ñāṇa-dassana-visuddhi*, and *Ñāṇa-dassana-visuddhi*. Out of them the first six are called *Lokiya-visuddhi* and the seventh one is the *Lokuttara-visuddhi*.

The *Sīla-visuddhi* consists in *Pātimokkha-sambara-visuddhi*, *Indriya-sambara-visuddhi*, *Ājīva-pāri-suddhi* and *Paccayasannissita-visuddhi*. The physical and vocal misdeeds, related to the body and speech are minimised thereby.

The *Citta-visuddhi* minimises the mental misdeeds by inspiring the practice of *Jhānas* on forty *Kammaṭṭhānas*. It makes the mind pure, subtle, serene, calm and workable.

The *Diṭṭhi-visuddhi* is the full understanding of the characteristics, functions, manifestations and the immediate cause of the mind and matter.

The *Kaṅkhā-vitarāṇa-visuddhi* is the name of the thorough grasp of the mind and matter in their causal relation.

The *Maggāmagga-ñāṇa-dassana-visuddhi* is to understand the thrill of pleasant sensation, a strong faith, an energy, ease, deep insight, mindfulness of the insight, equanimity and a light desire for this state—as an impediment of the path. One should not be

misled by them and clearly adopt the right path. One should wisely discriminate that 'what is the right path and what is not'.

The *Paṭipadā-ñāṇa-dassana-visuddhi* is the name of the three-fold characteristics of the nature of reality and achieving nine types of knowledge as 'rising and sinking', 'all proceeding towards destruction,' 'there is fear in the world', 'it is full of evils', 'there is disgust in the world', 'it should be renounced', 'full realisation', 'equanimity', and 'the path leading to Nibbāna'.

The *Ñāṇa-dassana-visuddhi* is the stopping of the career of a *Puthujjana* and generating that of an *Ariya*. It is the beginning of the supra-mundane-life wherein there arises the *jhāna*-consciousness of the path in which the first Noble Truth (*Dukkha*) has been realised, the second (*Samudaya*) has been dropped, the third (*Nirodha*) has been obtained and the fourth (*Paṭipadā*) has been fulfilled. Then there arises the Fruit-consciousness and sinks down. Thereafter one reflects over the Path, Fruit and Nibbāna. Here Nibbāna becomes the object and it has been described as :—

"Ajarāmaram accantaṃ, anuppādam asaṅkhatam,

Anuttaram asaṅkhāram, anantaṃ atulaṃ ca taṃ.

Paramattham anopammaṃ, santi appaṭimaṃ sukham,

Nirodhasacca-Nibbānam, ekantaṃ amataṃ padaṃ.¹

In the beginning of the text, the author has made a resolution to present a descriptive account of the four reals, namely; *Citta*, *Cetasika*, *Rūpa* and *Nibbāna* in the *Paramattha-vinicchaya*.² He did so in tune with the basic problem, of the 'Man', 'Suffering' and its 'Eradication'. He minutely analysed the first three reals.

1. P.V. 123.

2. *Cittaṃ Cetasikaṃ Rūpaṃ, Nibbānaṃ ti niruttaro.*
Catudhā desayī dhamme, Catudhammappakāsano. P.V. 3.

in its twenty two chapters and explained the Man, Suffering, Cause of suffering and the Path leading to its cessation. In this way, he exhibited a smooth spiritual way-faring of gradual purification of consciousness resulting in minimisation of suffering and ultimately its total-eradication. The first step of this way-faring is the *Sīla*, which curtails the physical and vocal misdeeds. *Samādhi*, being the second step, minimises the mental misdeeds. The third step *Pañña* unfolds the nature of reality as—impermanent, subject to suffering and substanceless and inspires to cut down the attachment therewith. The inspiration is forceful enough to lead the *Yogāvacara* to make the final uprooting of the attachment for ever. There remains no desire, attachment, clinging at all. This state of desirelessness is technically called *Nibbāna*, a state of Bliss alone.¹ It is realised through four stages of sainthood, namely: *Satāpatti*-stage, *Sakadāgāmi*-stage, *Anāgāmi*-stage and *Arahanta*-stage. One becomes *Arahata* with the attainment of *Nibbāna*.

Then what this *Nibbāna* may be? The highest spiritual goal of the life of a man, in early Buddhist tradition, is the attainment of a Supramundane State of eternal bliss. A householder makes sacrifices of the six-fold sensuous pleasures and joins the monastic order for this gain. Living there as a recluse, he puts restraint over the senses, regulates his physical and vocal activities according to the norms of the *Pātimokkha*, develops mental culture and realises and visualises face to face the three fold nature of reality. In this background, he catches hold of the active and residual strings of attachment, cuts them from the root and attains a state of complete desirelessness. The scriptural texts as well as those

1. Paramatthāṃ anopammaṃ, Santi appaṭimaṃ sukhaṃ.
Nirodhasaccaṇibbānaṃ, ekantaṃ amaṭaṃ padaṃ.
P.V. 123

who experience it, name it as Nibbāna¹—“*Tanhāya vippahānena nibbānaṃ iti brūmi*”.

Meaning of Nibbāna

The word Nibbāna has two component parts, namely; ‘Ni’ and ‘bāna’. ‘Ni’ is a prefix denoting the sense of negation; ‘bāna’ means desire. The two together, denote the sense of a state of total negation of desire—“*Tāya tanhāya asesavirāganirodho mutti anālayo*”.²

Further, it is also derived from the root ‘bā’ which means to blow. Prefix ‘Ni’ added to it, means the ‘blowing off’. It is a symbolical expression conveying the sense of the total extinction of the process of life as a burning lamp. The Buddha states it as “*Nibbanti dhtrā yattāyaṃ padīpo ti*”³.

‘Vana’ is the thick forest, a symbolical name of the five aggregates, in close association with strong desire (upādāna); traditionally known as *Pañca-Upādāna-Khandha*. The network of the desire in the frame of five aggregates is just like the inter-weaving of the branches in the bamboo thickets, both internally and externally. ‘Ni’ indicates the clearances of such inter-weaving of the mattedness of the strings of desire.⁴

The poetic expression of the piercing of the arrow (bāna) and its removal (ni), may very aptly be placed here in this context to explain the niceties of meaning of the word Nibbāna as deathlessness. It runs as :—

“Both young and grown-up men, both those who are fools and those who are wise, all fall into the power of death, all are subject to death”.

1. K.N. 1, 436

2. M.V. 14

3. K.N. 1,8

4. V.M. 2-3

"He who has drawn out the arrow and is not attached to any one, he, having obtained peace of mind and having overcome all sorrow, will become free from sorrow and blessed (nibbuta)."¹

Thus the word Nibbāna may here be interpreted in above four ways simply to show that all the various expressions are different in ways only and not in unfolding the essence of the fact.

Varieties of Nibbāna

There are two types of Nibbāna, namely, *Sa-Upādisesa-nibbāna* and *Anupādisesa-nibbāna*. Here *Upādi* means five aggregates, 'Sa' means together, and 'Sesa' is remaining. When the five aggregates remain in a state, all pollutions washed away, it is called the former one, or 'Nibbāna' with the basis still remaining. "Herein a monk is an *Arahata*, who has destroyed the cankers, lived the life, done what was to be done, laid down the burden, won the goal, worn out the fetters of becoming and released by perfect knowledge. In him the five sense-faculties remain, he experiences sensations pleasant and unpleasant, undergoes pleasure and pain. In him is the end of lust, malice and delusion". It is attained in this very life, here and in this world (*ditṭha-dhammika*).

The latter type of Nibbāna is that which is 'without basis', which is attained after the dissolution of the body or of the five aggregates which constitute a man. "In him, in this very life, all things that are sensed, have no delight for him, they have become cool". With its achievement, this life-process becomes over and wherein all becomings utterly come to cease".²

Path of Nibbāna

There is a definite path prescribed by the Buddha for attainment of Nibbāna. It constitutes three gradual steps—*Sīla*, *Samādhi* and *Paññā*. *Sīla*, while functioning negatively, curtails all the physical and vocal misdeeds and in its process of positive functioning,

-
1. K.N. 1, 160-62
 2. Ibid 207-8

generates purity and creates a congenial situation for manifestations of pure physical and vocal actions. It rather prepares the ground of the holy life. *Samādhi* subdues all the hindrances to mental purity and brings one-pointedness of moral consciousness on the objects with forms (*Rūpāmbana*) and without forms (*Arūpāmbana*). It makes the mind serene, pure, translucent, cultured, devoid of evil, supple, ready to act, firm and imperturbable. In this mental situation, *Paññā* destroys the darkness of ignorance and radiates the light of wisdom. The four noble truths become crystal clear and the nature of reality as impermanent, subject to suffering and substanceless is understood. With dawn of such understanding, the attachment with all its strings, is destroyed.

Four ways of attaining Nibbāna

There are four gradual stages of such final destruction of attachment and attainment of Nibbāna. It is a fact that the mind becomes pure at this stage, but with only one residual of pollution and that is of *Saṃyojana* or fetters, ten in number. With their survival, the possibility of becoming still remains a fact though in a extremely weakened condition. Thus with the mind subtle and pure, the *Yogāvacara* makes efforts for their destruction. In his first effort, he destroys the first three fetters, namely, belief in existence of a permanent essence (*Sakkāyadiṭṭhi*), doubt (*vicikicchā*) and the belief of getting purifications by observing only the rites and rituals (*Sīlabbataparāmāsa*). With their destruction, he becomes the 'Stream Winner' (*Sotāpanna*), rightly set in on the path leading to Nibbāna; with a capacity developed within, to realise it in this life or in the process of becoming seven in number as the maximum and never as the eight. In his second attempt, he weakens the further two fetters, the attachment for sensual pleasure (*Kāma-rāga*), and the desire for the destruction of others (*Paṭigha*). With this, he becomes the 'once-returner' (*Sakadāgāmi*), with elevated spiritual energy, to realise Nibbāna in this life or after renewal of the cycle of becoming only once again. The third effort makes

him able to destroy the weakened fetters and elevates him to the position of 'Never-returner' (Anāgāmi), with a strength of not coming here in this world, even if Nibbāna is not realised in this life. He is born in the *Suddhāvāsa* and there from realises Nibbāna. The final destruction of the five fetters—attachment for the Rūpa-divine-kingdom (*Rūpa-rāga*), attachment for *Arūpa*-divine kingdom (*Arāparāga*), Conceit (*māna*), Distraction (*uddhacca*) and ignorance (*avijjā*) makes him to reach the—State of highest spiritual gain—'Arahata-hood'. He is then a free man, capable to break off the cycle of repeated existence and putting to an end of the same for ever. "In him, thus set free, there arises the knowledge of emancipation and he knows—"rebirth has been destroyed, higher life has been fulfilled, what had to be done has been accomplished, after this present life, there will be no beyond".¹ This is the state of *Nibbāna* or more clearly of the *Sa-upādisesa-nibbāna*.

It may be seen here that in process of his rightly following the path, all the physical, vocal and mental impurities as well as the accumulated layers of resultants of moral and immoral deeds, done through the process of innumerable cycles of existence, are destroyed for ever and the man, in this state, is no longer a composition of *Pañca-upādāna-khandha* but only of the *Pañca-khandha*. The *Upādāna* or the desire is uprooted for ever and he is as pure as the 'village of the thieves' of which all the thieves have been killed. It is said, therefore, that—

"The enemies that were deployed,
Greed and the rest have been destroyed,
By his, the helper's wisdoms sword,
So he is accomplished, all accord."²

"Such a one, who does his duty, is tolerant like the earth or like a threshold, he is like a lake without mud; new births are not in store for him."

1. D.N. 1.74

2. V.M. 135

"His thought is quiet, quiet are his words and deeds when he has attained freedom by true knowledge, who he has thus become a quiet man."¹

It is with reference to the achievement of such a type of accomplished man, the expressions like—"Nibbānaṃ paramaṃ sukhaṃ"—"Nibbānaṃ paramaṃ padaṃ"; "Siva padaṃ"; "Anuttaraṃ yogakheṃaṃ"; "Amataṃ padaṃ" are used. They all go to suggest that he is in a state of immortality and experiences the supramundane eternal joy.

How it is realised ?

If, this is the fact, it seems logically possible only in case of a man who is in the state of *Sa-upādisesa-Nibbāna*. He has his five aggregates, immensely pure, and his experiencing of the supramundane joy is understandable because of continuation of his "consciousness—aggregate" (*viññāṇa-khandha*); which alone has the characteristics of knowing—'Vijāṇanakkhaṇaṃ Viññāṇaṃ'. But when the man puts this life—process to an end and dies, all his aggregates also cease to exist. There remains neither the knower nor the means to know. And it is in this state alone, the *Anupādisesa-Nibbāna* is achieved. In this situation, the question of realization appears to be a myth or mere solace for striving. Is it so? If not, what this state is? Is it an annihilation of the being? Is it an eternal death? Is it a vacuum?

The answers of these questions can not be in affirmation. If it is so, the entire path of the Buddha will become futile. But it is really not so. The reality is that a Yogāvacara, rightly set in on the path, attains Nibbāna and also experiences Supreme joy, commonly attested with the expressions like 'Sītībhūtoṃhi nibbuto' or 'I became cool to attain Nibbāna. The Buddha has stated more than once that "he attained a state of ambrosia". His forceful statements bear the evidence to the fact that—there is such state, realizable in nature. The statements are as—"Monks, there is a not born, a not become, a not made, a not compounded. Monks, if the unborn, not become, not made, not compounded were no

1. K.N. 1,26

become, made and compounded. Since there is an unborn, therefore, the escape from this that here is born...compounded, is apparent." And again—"Monks there exist that condition wherein is neither earth nor water, nor fire nor air; wherein neither the sphere of infinite space nor infinite consciousness nor of nothingness nor of neither consciousness-nor-unconsciousness; where there is neither this world nor a world beyond nor both together nor moon and sun. Thence, monks, I declare that there is no coming to birth, thither is no going from life; there is no duration, there is no falling; there is no arising. It is not something fixed, it moves not on; it is not based on anything. That indeed is the end of ill." etc. It has further also been said—"that Nibbāna, O king, so peaceful, so blissful, so delicate exists (*atthi esā, Mahārāja, Nibbāna-dhātu santā sukhā paṇitā*), which, he, who orders his life aright, grasping the idea of all things according to the teachings of the Buddha, realises by his wisdom."

How is it to be known? It is to be understood as freedom from distress and danger (*antitito; nirupaddavato*);, free from fear (*abhayato*), full of peace (*khemato*), calm (*santato*), full of bliss (*sukhato*), with pleasantness (*sātato*), delicate (*paṇitato*), pure (*sucitto*), and fresh (*sītalato*)." "It is all bliss, there is no intermingling of pain in it—*Ekantasukham Nibbānam, dukkheṇa amissam*."¹

When this is the position that Nibbāna is 'all bliss', then again arises the same question of its realisation and experiencing. There may be three possibilities in this regard; (1) either the man does not die after attaining the *Anupādisesa-nibbāna*, or (2) There is some other meaning indicated by this state, or (3) even after the distintegration of the five aggregates, there is the survival of the consciousness-aggregate. As regards the first one, it can be safely said that the state of *Anupādisesa-nibbāna* is achieved after death (*abhisamparāyika*). There is a very clear expression about the Buddha that he died and attained this state of Freedom—"parinibbuto Bhagava".

1. M.P. 306, 316-17

As regards the second one, we may examine the concept again by entering into niceties of the senses contained in the statement of the Buddha. The verse describing *Anupādisesa-nibbāna* proceeds :—

“Abhedī kāyo, nirodhi saññā,
vedanā sītibhavinsu sabbā.
Vūpasaminsu sankhārā,
Viññāṇaṃ atthamāgamā”¹

Here there is the case of dissolution of the body of Dabba-Mallaputta. Five different verbs have been used in connection with the five aggregates, reaching dissolution.

For Material-aggregate (Kāya), there is the expression—‘*abhedī*’, which means broken, destroyed etc.; for Knowing-aggregate (Saññā) is ‘*nirodhi*’, which means ceased to exist; for Feeling-aggregate (Vedanā) is ‘*sītibhavinsu*’ means calmed down; for Mental-disposition-aggregate (Sankhāra) is ‘*Vūpasaminsu*’ means subdued; and for consciousness-aggregate (Viññāṇa) is ‘*atthamāgamā*’ which means reached its end or attained its goal (anupattasadattho). Here the term ‘*attha*’ in respect of consciousness-aggregate deserves consideration. If it is interpreted as reaching an end, then there is no possibility of experiencing the bliss but its interpretation as ‘reaching the goal’ may give some clue to proceed for solution of the issue.

As regards the third possibility, a mindful enquiry in this direction may attract the attention of the researchers to the three passages occurring in three places of the Tipiṭaka with slight changes which are an indication towards the fact of survival of a consciousness in the state of ‘*Anupādisesa-nibbāna*’. It first appears in the Kevaṭṭa-sutta of the Dīgha-Nikāya as an answer to Kevaṭṭa by the Buddha. It runs as :

1. K.N. 1. 176.

*“Viññānaṃ anidassanaṃ,
 anantaṃ sabbatopabhaṃ
 Ettha āpo va paṭhavi,
 Tejo vāyo na gādhati.
 Ettha dighaṃ va rassaṃ ca,
 Aṇuṃ thūlaṃ subhāsubhaṃ,
 Ettha nāmaṃ ca rūpaṃ ca,
 Asesaṃ uparujjhati.”*¹

“There is a consciousness invisible, infinite, all pervading or accessible from every side. The water, earth, fire, air, long, short, fine, coarse, pure and impure here do not find footing. Both the mind and matter came to an end living no trace behind”.

Again a similar passage appears in the Brahmanimantika-sutta of the Majjhima-Nikāya taking a note of a consciousness, infinite and universal in nature. It presents description as :

*“Viññānaṃ anidassanaṃ, anantaṃ
 sabbatopabhaṃ, taṃ paṭhavīyā
 paṭhavattena ananabhūtaṃ, āpassa
 āpattena ananabhūtaṃ...sabbassa
 sabbattena ananabhūtaṃ”.*

“There is a consciousness, invisible, infinite, all pervading which cannot be reached through the extensity of extension, by the cohesiveness of cohesion...by the allness of the all”.²

The Bāhiya-sutta of the Udāna invites a reference to this effect and points out a state which is similar to that described in above cited two passages. It proceeds as :

1. K.N. 1,190

2. M.N. 1,403

*"Yattha āpo ca paṭhavī, Tejo vāyo na gādhati,
Na tattha sukkā jotanti, adicco na pakasati.
Na tattha candimā bhāti, tamo tattha na vijjati,
Yadā ca attanā vedi, munt monena Brahmaṇa,
Atha rūpā arupā ca sukha-dukkhā pamuccatī ti."*¹

"Where water, earth, fire, air, no footing find,
there shine no stars, no sun is there displayed,
there gleams no moon, no darkness there is seen,
so when the sage, the Brāhmaṇa, by wisdom,
of his own self pierced upto the truth,
from form and no form, pleasure and pain he is freed".

The close analysis of the contents of these three passages may reveal the fact that they all make a mention of a consciousness, invisible, infinite and all-pervading in nature and that is beyond the reach of worldly things. Buddhaghosa while commenting upon the term *Viññāṇa*, holds the view that this *Viññāṇa* is the name of Nibbāna—"Tattha viññātabhaṃ ti viññāṇaṃ Nibbānassetam nāmaṃ."² In later Buddhism, specially, in the Mahāyāna-Sutrāṅkārā, Arya Asaṅga has presented a beautiful description of a 'Vimala-Vijñāṇa', or the pure consciousness, which is the synonym of the Tathatā, Śūnyatā, Tathāgata-garbha, Buddhatā and even Mahāna Ātmā. Is is omnipresent just like the space etc.

*"Yathāmbaram sarvagataṃ sadāmatam,
tathaiva tatsarvagataṃ sadāmatam.
yathāmbaram rūpaṇesu sarvagam,
tathaiva tatsattvaṇesu sarvagam"*³

Then what this consciousness may be? What has it to say in connection with *Anupādisesa-Nibbāna*? The answer is that it is a supramundane consciousness, another name of Nibbāna. It may be seen in the following catechetical exposition of the Dhammasaṅgani.⁴

-
1. K.N. 1,72
 2. S.V. 2,78
 3. Mahāyānasūtrāṅkārā, 39
 4. D.S. 282-284

Q. "What are the Dhammas which are *Nāma* ?

A. Feeling-aggregate. Knowing-aggregate, Mental disposition-aggregate, Consciousness-aggregate and Uncomposite-element (*Nibbāna*)" are *Nāma*.

Q. "What are the Dhammas which are mundane ?"

A. "The Material-aggregate. Feeling-aggregate, Knowing-aggregate, Mental disposition-aggregate and Consciousness-aggregate, belonging to the *Kāma*-sphere, *Rūpa*-sphere and *Arūpa*-sphere and associated with *āsvas*" are mundane.

Q. "What are the Dhammas which are supramundane ?"

A. "Supramundane-path, Supramundane-fruit, and Uncomposite-element (*Nibbāna*)" are supramundane.

The above questions and answers go to suggest that *Nibbāna* is a supramundane consciousness. The *Vijñāṇa*, referred to before as '*anidassana*', '*ananta*' and '*sabbatopabha*' is its another name. There is the ever presence of such a supra-mundane consciousness, just like the space. But even it is so, what happens to an *Arahata* who attains the *Anupādisesa-nibbāna* ? How is the supra-mundane universal consciousness is related to the death-consciousness (*cuti-citta*) of an *Arahata* ? The answer may be that the individual consciousness of an *Arahata*, after the dissolution of body merges with the universal one. The basis of this statement, appearing unusual, may be searched in the psychological attitude of the Buddha when he says that—"Just as. Monks, whatsoever streams flow into the mighty ocean and whatsoever floods fall from the sky, there is no shrinkage nor overflow seen thereby in the mighty ocean; even so, Monks, though many monks pass finally away in that condition of *Nibbāna* which has no remainder, yet is there no shrinkage nor overflow in that condition of *Nibbāna* seen thereby".¹ The simile appears to have a definite purpose in conveying the

1. K.N. 1, 127

exactness of sense. Here the merger of rivers in the ocean has a sequence with the merger of being, that is of individual consciousness into universal consciousness. It is in this way the Nibbanic eternal bliss is experienced. It is in this state of Freedom which is called *Parinibbāna*.

Thus Nibbāna is that which is achieved in this very life after total negation of desire together with other polluting factors. *Parinibbāna* is that state of Freedom, where is the merger of the individual mundane consciousness into the supramundane universal consciousness and experiencing the eternal bliss after the expiry of the life-process of an Arahata.

Then what type of bliss it may be? It is uncomparable as there is no bliss equal to or beyond this—“*Nibbāna-parā sukhaṃ natthi*”. It is indescribable because the means of description is mundane whereas it is Supramundane. This much only can be said that an Arahata after the expiry of the life-process attains *Parinibbāna* which is the state of eternal bliss. The Buddha, while explaining the situation rightly observes that ;

“*Ayoghanahatasseva, jalato jāavedaso,
Anupubbupasantassa, yathā na ñāyate gati.
Evaṃ sammāvimuttānaṃ, kāma-bandhohatārināṃ,
Paññāpetuṃ gatiṃ natthi, pattānaṃ acaḷaṃ sukhaṃ*”¹

“Just as the bourn of blazing spark of fire,
struck from the anvil, gradually fading,
cannot be known—so in the case of those,
who have rightly won, release and crossed the flood,
of lusts that bind, and reached the bliss unshakable,
the bourn they have won, cannot be pointed to”.

Thus *Anupādisca-Nibbāna* or *Parinibbāna* is a state of the highest bliss. It is achieved after the dissolution of the life-process

1. K.N.1 . 177.

of an Arāhata and manifests as merger of the individual Consciousness to the universal, omnipresent and infinite Consciousness. After such merger, it loses the individual characteristics and becomes one with the universal one. It is ever-illuminating (*sabbatopabha*) and present universally. The individual consciousness receives its nature and that also becomes infinite (*ananta*), ever-illuminating (*sabbatopabha*), invisible (*anidassana*) and beyond verbal description. This can not come under the scope of description. The reason is clear that our means of expression is a mundane one, it has its limitation but the universal Consciousness is supra-mundane, and infinite.

PAÑÑATTI

A descriptive analysis of the four *Paramatthas* has been given in the previous pages. They have been treated under four heads, namely; *Citta*, *Cetasika*, *Rūpa* and *Nibhāna*. The *Citta* has been described in the introduction of the *Nāmarūpa-Pariccheda*. The other three have been included here in the present volume. Apart from these four *Paramatthas*, there is the *Paññatti* or concept.¹

The four *Mahābhūtas* and the twenty four *upādā-Rūpas* are collectively called *Rūpa*. The Feeling Aggregate, Knowing Aggregate, Mental Disposition Aggregate, Consciousness Aggregate and *Nibbāna* are the *Arūpa* or *Nāma*. Besides the *Nāma* and *Rūpa*, the remaining *Dhammas* are called *Paññatti*.

Paññatti is generally rendered as concept, name, idea, notion, description, manifestation, making known etc. Technically, it is of two types, namely; it is the 'concept' that is comprehended and it is the 'term' that express itself or it is—"Paññāpiyattā Paññatti.

-
१. चित्तं चेतसिकं रूपं, निब्बानं पि च भाजितं ।
तस्मा दानि यथा योगं, पञ्चत्ति पि पबुच्चत्ति ॥
—प. वि. १२४

and *Paññāpanato Paññatti*. The former is called *Paññatti* because it is made known. The latter is called *Paññatti* because it makes known. The former is also called *Attha-Paññatti* and the latter as *Nāma-Paññatti*.¹

1. ATTHA-PAÑÑATTI

The *Paññatti* which is called 'made known' is due to the fact that the objects are thought of, reckoned, understood, expressed, and made known on account of, in consideration of, with respect to, this or that made. It is also called *Paññāpiyattā-Paññatti*.² It may be understood as—

1. There are such terms like 'mountain', 'land', 'river', etc. which are designated so on account of the mode of transition of the elements. It means they correspond to the form of things. They are the formal concepts, known as—*Santhāna-Paññatti*.

2. There are terms like 'house', 'chariot', 'cart' etc. which are named so due to the mode of formation of materials. They correspond to a group of things, and hence called—'*Samūha-Paññatti*.'

3. The terms like 'person', 'individuul' etc. are named after

१. सा चायं अत्य-पञ्चरति, नाम-पञ्चरति-भेदतो ।

दुविधा होति पञ्चरति,..... ॥

प. वि. १२४

२. अत्य-पञ्चरति तत्तथ च ।

सत्त सम्भार-सण्ठान-सङ्घाट-परिणामतो ॥

विकप्पुपट्टानाकार-बोहाराभिनिवेसतो ।

तथा पवत्त-सङ्केत-सिद्धा अत्था पकप्पिता ।

पञ्चरापीयन्ति नामा ति, पञ्चरती ति पकित्तिता ॥

प. वि. १२४

the five aggregates. They are named so because of aggregation of the *khandhas*. They may be called *Khandha-Paññatti*.

4. The terms as 'direction', 'time', 'space' etc. are generally conceived in relation to the movement of the sun and moon etc. East, West, etc. correspond to the locality and are called, therefore, the "*Dtsā-paññatti*." They are the local concepts,

5. The terms like 'well', 'cave', etc. are the various types of gaps. They are named so on account of the non-impact etc. They correspond to the open space. They are called *Ākāsa-Paññatti*.

6. The terms like '*Kasiṇa*', '*Nimitta*' etc. are named so on account of the respective elements and different mental culture. They correspond to the development of meditational practices. They are the '*Nimitta-Paññatti*.'

All such things, though, they do not exist really in ultimate sense, become objects of consciousness in the shape of shadows of real things.

This is the *Paññatti* which is made known.

2. NĀMA-PAÑÑATI

It is the second type of *Paññatti*. It is named so as 'it makes known'. It is described as *Paññāpanato-paññatti*.

It is a term or symbol to express a thing.¹ It is of six types —

-
१. ततो नामं नामकम्भं, नामधेय्यं अथापरं ।
 निरुत्ति-व्यञ्जनं-अभिलापो ति पन भाजिता ॥
 नाम-पञ्जति नामा ति, पञ्जति दुविधा कता ।

प. वि. १२५

as 1. A real concept, 2. an unreal concept 3. a real concept and an unreal concept, 4. An unreal concept and a real concept, 5. A real concept and a real concept, and 6. an unreal concept and an unreal concept.¹

1. *Vijjamāna-Paññatti* (A real concept). It is a term expressively used to denote a thing which is real. It includes consciousness, Psychic factors, Material qualities, and *Nibbāna*. The five aggregates and *Nibbāna* are its objects.

2. *Avijjamāna-Paññatti* (An unreal concept) It expresses a thing which is unreal. It is totally imaginary concept. Land, mountain etc. do not exist really. They are unreal things. They do not exist in an ultimate sense. It is for this reason, they are called *Avijjamāna-paññatti*.

3. *Vijjamānena Avijjamāna-Paññatti* (A real concept and an unreal concept). It refers to a compound of term of which the first factor is real and the second one is unreal. For instance, in *chaḷabhiñño poriso*, the *chaḷabhiñño* is real but the *Poriso* is unreal. It is mere combination of five aggregates.

4. *Avijjamānena Vijjamāna-Paññatti* (An unreal concept and a real concept). It is a compound of two terms of which the first one is not real but the second one is real. For instance, in *Itthi-Saddo*, the first term *Itthi* is not a real thing. It is a composition of five aggregates. The second term *Sadda* is real as it forms an unit of material qualities.

5. *Vijjamānena Vijjamāna-Paññatti* (A real concept and a real concept). It is a compound of two terms of which the two are expressive of true realities. In *Cakkhu-viññāna*, the first one

is a material quality and the second one is a consciousness. Both are true in Ābhidhammic terminology and therefore, the concept is called *Vijjamānena vijjamāna-Paññatti*.

6. *Avijjanānena Avijjamāna-Paññatti* (An unreal concept and an unreal concept). It is expressive of the compound of two terms of which both are unreal. In the example, *Rājaputta*, both the *Rāja* and *Putta* are not real. These are the concepts of being the composite of five aggregates.

In this way, the six types of *Paññapanato-Paññatti* may be understood.

How is the meaning understood?

When a word is expressed to us, there arise courses of cognition of the ear-consciousness on each unit of sound. It is followed by the arising of representative cognition of the same through the mind-door. In this way, the meaning of one unit of sound is linked with the other and at the end of the word, we get its meaning. It is understood in accordance with the convention. This is called *Paññatti*.

MAHESH TIWARY

१. वचीषोसानुसारेण, सोतविज्जाणविधिया ।
 पवत्तानन्तरूपन्न-मनोद्वारस्स गोचरा ॥
 अस्या यस्सानुसारेण, विज्जायन्ति ततो परं ।
 सायं पञ्जति विज्जेय्या, लोकसङ्केतनिम्मिता ॥

अ० सं० १५५

विसय-उद्देशो

पाठा	पिटुङ्का
INTRODUCTION	1-74
विसय-उद्देशो	75-88
सुद्धि-पण्णं	89-90

पठमो परिच्छेदो

चित्त-विभागो	३
गन्थारम्भ-कथा	३
१. सरूप-सङ्गह-कथा	३
(१) परमत्थ-उद्देशो	३
२. कुसलचित्त-कथा	४
(१) कामावचर-कुसलचित्त-कथा	४
(२) रूपावचर-कुसलचित्त-कथा	४
(३) अरूपावचर-कुसलचित्त-कथा	४
(४) लोकुत्तर-कुसलचित्त-कथा	५
३. अकुसलचित्त-कथा	५
(१) लाभमूलक-चित्त-कथा	५
(२) दोस-मोह-मूलक-चित्त-कथा	५

४. अहेतुकचित्त-कथा	६
(१) कुसल-विपाक-क्रिया-चित्तानि	६
५. सहेतुक-कुसल-विपाक-क्रिया-चित्त-कथा	७
६. चत्तालीस-विध-लोकुत्तरचित्त-कथा	७

द्वितीयो परिच्छेदो

१. पकिण्णक-कथा	८
(१) चित्तुद्देशो	८
(२) भूमिवसेन चित्तगणना	८
(३) पुञ्ज-पाकादिवसेन चित्त-कथा	८
(४) पञ्चविञ्ज्राण-मनोधातादिवसेन चित्त-कथा	९
(५) किञ्चसाधनवसेन चित्त-कथा	९
(६) जवनवसेन चित्त-कथा	९
(७) तदारम्भणवसेन चित्त-कथा	१०
(८) चुतिसन्धादिवसेन चित्त-कथा	१०
(९) किञ्चठ्ठानवसेन चित्तकथा	१०
(१०) रूपादिजननवसेन चित्तकथा	१०
(११) पटिसन्धिदानवसेन चित्तकथा	११

तृतीयो परिच्छेदो

१. वीथिसङ्गह-कथा	१३
(१) वत्थु-उद्देशो	१३
(२) द्वार-उद्देशो	१३
(३) आरम्भण-उद्देशो	१३
(४) पञ्चद्वार-मनोद्वार-वीथि-कथा	१३

(५) विज्ञाननवसेन आरम्भण-कथा	१४
(६) अप्पनावोधि-कथा	१५
(क) निरोधक्खणे जवन-कथा	१६
(७) भूमि-वोधिवसेन लाभालाभ-कथा	१६

चतुर्थो परिच्छेदो

१. वोधि-परिकम्म-कथा	१८
(१) आवज्जनादिक्कम-कथा	१८
(२) परसङ्गह-कथा	१९
(३) वत्थु-वोधि-समोधान-कथा	२०
(४) वोधि-समोधान-कथा	२०
(५) गोचर-समोधान-कथा	२१

पञ्चमो परिच्छेदो

१. भूमि-पुगल-कथा	
१. भूमि-कथा	२४
(१) अपायभूमि-कथा	२४
(२) देव-मनुस्स-भूमि-कथा	२४
(३) कामसुगति-भूमि-कथा	२४
(४) रूपावचरभूमि-कथा	२४
(५) अरूपभूमि-कथा	२५
(६) अनुत्तरभूमि-कथा	२५
(७) कामसुगतिभूमि-पटिसन्धि-कथा	२५
(८) रूपावचरभूमि-पटिसन्धि-कथा	२६
(९) अपायभूमि-गमन-कथा	२६
(१०) कामसुगतिभूमि-गमन-कथा	२६

(११) रूपारूपभूमि-गमन-कथा	२६
(१२) मग्नफल-लाभ-कथा	२६
(१३) चूति-गति-कथा	२७
(१४) आयु-पमाण-कथा	२७
(१५) भूमि-लाभालाभ-कथा	२६

छट्टो परिच्छेदो

१. भूमि-पुगल-चित्तपवत्ति-कथा	३०
(१) भूमिभेदेन चित्त-कथा	३०
(२) चित्त-अपवत्ति-कथा	३१

सत्तमो परिच्छेदो

१. भूमि-पुगल-सम्भव-कथा	३४
(१) पुगलवसेन लाभालाभ-कथा	३४
(२) भूमिवसेन लाभालाभ-कथा	३५

अट्टमो परिच्छेदो

१. चेतसिक-विभागो	३६
(१) चेतसिक-उद्देशो	३६
(२) सत्त साधारणा चेतसिका	३६
(३) पकिण्णक-चेतसिक-सम्पयोग-कथा	३६
(४) पकिण्णक-चेतसिक-सम्पयोग-कथा	३६
(५) अनवज्ज-चेतसिक-कथा	३६
(६) अनवज्ज-चेतसिक-सम्पयोग-कथा	३७
(७) सावज्ज-चेतसिक-उद्देशो सम्पयोगो च	३७
(८) साधारण-चेतसिक-सम्पयोग-कथा	३७

(६) पकिष्णक-चेतसिक-सम्पयोग-कथा	३७
(१०) अनवज्ज-चेतसिक-सम्पयोग-कथा	३८
(११) सावज्ज-चेतसिक-सम्पयोग-कथा	३८

नवमो परिच्छेदो

१. चेतसिक-सङ्गह-कथा	४०
(१) कामावचर-कुसलचित्तेसु सङ्गह-कथा	४०
(२) कामावचर-क्रियाचित्तेसु-सङ्गह-कथा	४०
(३) महाविपाकेसु सङ्गह-कथा	४०
(४) रूपावचरचित्तेसु सङ्गह-कथा	४०
(५) अरूपावचरचित्तेसु सङ्गह-कथा	४१
(६) लोकुत्तरचित्तेसु सङ्गह-कथा	४१
(७) सङ्गहनये पकिष्ण-कथा	४१
(८) अकुसल-चित्तेसु सङ्गह-कथा	४२
(९) अहेतुक-चित्तेसु सङ्गह-कथा	४३
(१०) पकिष्ण-कथा	४३

दसमो परिच्छेदो

१. पभेद-कथा	४५
(१) अट्टारस-विध-सम्पयोग-कथा	४५
(२) चित्तुप्पादवसेन पभेदकथा	४५
(३) वितक्क-पभेदिक-चित्तानि	४५
(४) विचार-पभेदिक-चित्तानि	४५
(५) पीति-पभेदित-चित्तानि	४६
(६) वीरिय-पभेदित-चित्तानि	४६
(७) छन्द-पभेदित-चित्तानि	४६

(८) अधिमोक्ख-पभेदित-चित्तानि	४६
(९) सद्धादि-पभेदित-चित्तानि	४६
(१०) पञ्ञा-पभेदित-चित्तानि	४६
(११) अप्पमञ्ञा-पभेदित-चित्तानि	४७
(१२) विरति-पभेदित-चित्तानि	४७
(१३) मोहादि-पभेदित-चित्तानि	४७
(१४) लोभादि-पभेदित-चित्तानि	४७
(१५) ज्ञानङ्क-पभेदित-चित्तानि	४८
(१६) अभिञ्ञा-पभेदित-चित्तानि	४८

एकादसमो परिच्छेदो

१. चेतसिक-विभागे रासि-सरूप-कथा	४८
(१) अट्टारस-विधं रासि-निदस्सनं	४९
(२) फस्स-पञ्चक-रासि-कथा	४९
(३) ज्ञानङ्ग-रासि-कथा	४९
(४) इन्द्रिय-रासि-कथा	४९
(५) मग्गङ्ग-रासि-कथा	५०
(६) लोकपाल-लोक-विनासक-रासि-कथा	५०
(७) हेतु-रासि-कथा	५१
(८) कम्मपथ-रासि-कथा	५१
(९) पस्सद्धादि छ रासि-सत्ति-रासि-कथा	५१
(१०) युगनद्ध-समथ-रासि-कथा	५१
(११) येवापनक-रासि-कथा	५१

द्वादसमो परिच्छेदो

१. रासि-विनिच्छय-कथा	५३

(१) अनेक-भेद-भिन्न-धम्म-कथा	५३
(२) भिनत्त-निदस्सवं	५३

तेरसमो परिच्छेदो

१. रासि-योग-कथा	५६
(१) चित्तुप्पादेसु रासि-निदस्सन-कथा	५६
(२) अनवज्ज-रासि-कथा	५६
(३) सविभत्त-अविभत्त-धम्म-कथा	५७
(४) नियत्त-धम्म-कथा	५७
(५) योजना-नय-वसेन निद्देसो	५७
(६) सावज्ज-चित्तेसु-रासि-कथा	५८
(७) अहेतुक-चित्तेसु रासि-कथा	६०

चुट्ठसमो परिच्छेदो

१. रासि-सम्भव-कथा	६१
(१) रासि-सम्भव-उद्देसो	६१

पन्नरसमो परिच्छेदो

१. रासि-सङ्गह-कथा	६४
(१) चित्तुप्पादेसु रासि-सङ्गह-उद्देसो	६४
१. चित्तुप्पाद-कथा	६६

सोलसमो परिच्छेदो

(१) चित्तुप्पादेसु चेतसिक-भेद-सङ्गहो	६६
(२) भेद-सङ्गह-विधि-उद्देसो	६६
(३) वेदना-वसेन भेद-सङ्गह-कथा	६६
(४) आहार-वसेन भेद-सङ्गह-कथा	६७

(५) हेतु-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा	६७
(६) अधिपति-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा	६८
(७) ज्ञान-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा	६९
(८) इन्द्रिय-वसेन-भेद-सङ्ग्रह-कथा	७०
(९) मग्नवसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा	७१
(१०) बलवसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा	७१

सत्तरसमो परिच्छेदो

१. दिट्ठि-सङ्ग्रह-कथा	७२
(१) दिट्ठि-सम्पयोग-विष्पयोग-उद्देशो	७२
(२) मिस्सक-सङ्क्षेप-कथा	७२
(३) खन्धादि-रासि-कथा	७२
(४) सावज्ज-सङ्ग्रहो	७३
(५) आसवादि-कथा	७३
(६) संयोजन-कथा	७३
(७) गन्थ-कथा	७४
(८) नीवरणादि-कथा	७४
(९) दिट्ठि-कथा	७४
(१०) किलेस-कथा	७४
(११) अनुसय-कथा	७४
(१२) सङ्ग्रह-गाथा	७५
(१३) लोभादि-विभेद-कथा	७५
(१४) बोधिपक्खिय-धम्म-विभेद-कथा	७६
(१५) कम्मपथ-कथा	७७

अद्वारसमो परिच्छेदो

१. रूप-विभागो	७८
(१) सरूप-विभागो	७८
(२) रूप-पकार-उद्देशो	७८
(३) रूप-सभाव-कथा	७८

एकूनवीसतिमो परिच्छेदो

१. रूप-विभागो	८३
(१) रूप-पभेद-कथा	८३
(२) भूतरूप-उपादा-रूप-निर्देशो	८३
(३) अज्ज्ञातिक-बाहिर-रूप-कथा	८३
(४) पसाद-विसय-रूप-कथा	८३
(५) सप्पटिघ-अप्पटिघ-रूप-कथा	८४
(६) वत्थु-अवत्थु-रूप-कथा	८४
(७) द्वार-अद्वार-रूप-कथा	८४
(८) इन्द्रिय-अनिन्द्रिय-रूप-कथा	८४
(९) विनिब्भोग-अविनिब्भोग-रूप-कथा	८४
(१०) निप्फन्न-अनिप्फन्न-रूप-कथा	८४
(११) सनिदस्सन-अनिदस्सन-रूप-कथा	८५
(१२) उपादिन्न-अनुपादिन्न-रूप-कथा	८५
(१३) वत्थु-अवत्थु-रूप-कथा	८५
(१४) सप्पटिघ-अप्पटिघ-रूप-कथा	८५
(१५) अपत्तगाहक-सपत्तगाहक-रूप-कथा	८५
(१६) तिविध-रूप-कथा	८६
(१७) उपादिन्न-अनुपानिन्न-रूप-कथा	८६

(१८) मिस्सकनयेहि रूप-कथा	८६
(१९) रूप-जाति-विभाग-कथा	८६

वीसतिमो परिच्छेदो

१. रूप-कलाप-कथा	८९
(१) कलाप-सरूप-कथा	८९
(२) कलाप-उद्देशो	८९
(३) कम्मज-कलापा	८९
(४) चित्तज-कलापा	८९
(५) उत्तुज-कलापा	९०
(६) आहारज-कलापा	९०
(७) कलापङ्ग-वण्णना	९०
(८) विविध-नयेहि कलाप-कथा	९१

एकवीसतिमो परिच्छेदो

१. रूप-उपपत्ति-कथा	९४
(१) विसय-उद्देशो	९४
(२) योनि-जीव-कथा	९४
(३) रूप-उपपत्ति-कथा	९५
(४) काम-भवे रूप-उपपत्ति-कथा	९५
(५) रूप-भवे रूप-उपपत्ति-कथा	९७
(६) रूप-सम्भव-असम्भव-कथा	९७

द्वावीसतिमो परिच्छेदो

१. पकिण्णक-कथा	
(१) विविध-नयेहि रूप-कथा	९९
(२) मिस्सामिस्स-पटिसन्धि-कथा	९९

(३) सन्तति-रासि-भेदेन रूप-कथा	६६
(४) चित्त-रूप-पवत्ति-कथा	१००
(५) मरणान्तरं रूप-पवत्ति-कथा	१०३

तेवीसतिमो परिच्छेदो

१. निब्बान-विभागो	
(१) विसुद्धि-कथा	१०३
(२) सील-विसुद्धि-कथा	१०५
(३) चित्त-विसुद्धि-कथा	१०५
२. कम्मट्ठान-उद्देशो	१०५
(क) दस कसिणानि	१०६
(ख) दस असुभा	१०६
(ग) दस अनुस्सतियो	१०६
(घ) द्वे अप्पमञ्जायो	१०६
(ङ) एकेकं सञ्जा-ववत्थानं	१०६
(च) चत्तारो ब्रह्मविहारा	१०७
(५) कम्मट्ठान-भावना-विधि	१०७
(६) ज्ञान-लाभ-कथा	१०७
(७) ज्ञान-वसीभूत-करण-कथा	१०८
(८) विपस्सना-लाभ-कथा	१०८

चतुवीसतिमो परिच्छेदो

१. दिट्ठि-विसुद्धि-कथा	११०
(१) तेभूमक-परिग्गह-विसुद्धि	११०
२. कङ्खगवितरण-विसुद्धि-कथा	१११

(३) पटिच्चसमुत्पाद-नय-निदस्सनं	१११
(४) अट्ठा-निदस्सनं	११२
(५) बट्ट-निदस्सनं	११२
(६) वीसति आकार-कथा	११२
(७) चतुगम्भोरता	११२
(८) चतुब्बिधा नया	११२
(९) भवचक्कस्स अनादिता	११३

पञ्चवीसतिमो परिच्छेदो

१. मग्गामग्ग-आण-दस्सन-विसुद्धि-कथा	११४
(१) विपस्सना-बुद्धि-कथा	११४
(२) सम्मस्सन-आण-कथा	११४
(३) उदय-वय-दस्सन-कथा	११४
(४) परिपन्थक-धम्म-कथा	११४
(५) मूलह-आण-कथा	११५
(६) मूलह-आण-निवारणं	११५
२. पटिपदा-आण-दस्सन-विसुद्धि	११६
(७) उदयव्वय-आण-कथा	११६
(८) भङ्ग-आण-कथा	११६
(९) भय-आदीनव-आण-कथा	११६
(१०) मुञ्चिचतुक्कम्यता-आण-कथा	११७
(११) पटिसङ्खा-आण-कथा	११७
(१२) सङ्खारूपेक्खा-आण-कथा	११७
(१३) अनुलोम-आण-कथा	११७
(१४) बुट्ठान-गामिनी-विपस्सना-कथा	११७

छब्बीसतिमो परिच्छेदो

१. वुट्टान-विसुद्धि-कथा	११६
(१) त्राण-दस्सन-विसुद्धि-कथा	११६
(२) त्रिविध-विमोवख-कथा	१२०
(३) सोतापत्ति-लाभ-कथा	१२०
(४) सकदागामी-भाव-लाभ-कथा	१२०
(५) अनागामी-भाव-लाभ-कथा	१२०
(६) अरहन्त-भाव-लाभ-कथा	१२०
(७) उभतोभाग-विमुक्त-विभाग-कथा	१२०
(८) सद्धा-पञ्चा-धुर-पुगल-कथा	१२१
(९) संयोजन-पहान-कथा	१२२
(१०) सत्तम-विसुद्धि-कथा	१२२
(११) निब्बान-सरूप-कथा	१२२

सत्तवीसतिमो परिच्छेदो

१. पञ्चत्ति-विभागो	१२४
(१) पञ्चत्ति-पभेद-कथा	१२४
(२) दुविध-पञ्चत्ति-उद्देशो	१२४
(३) अत्थ-पञ्चत्ति	१२४
(४) नाम-पञ्चत्ति	१२४
(५) पञ्चत्ति-पथ-कथा	१२५

अट्ठवीसतिमो परिच्छेदो

१. अत्थ-पञ्चत्ति-कथा	१२७
(१) दसधा पञ्चत्ति-कथा	१२७
(२) सत्त-पञ्चत्ति	१२७
(३) सण्ठान-पञ्चत्ति	१२८
(४) सम्भार-पञ्चत्ति	१२८
(५) सङ्घात-पञ्चत्ति	१२८

(६) परिणाम-पञ्जति	१२८
(७) विकल्प-पञ्जति	१२९
(८) उपट्टान-पञ्जति	१२९
(९) आकार-पञ्जति	१२९
(१०) वोहार-पञ्जति	१२९
(११) पञ्जति-अवलम्ब-वोहार-कथा	१३०

एकनतिसतिमो परिच्छेदो

१. नाम-पञ्जति-कथा	१३१
(१) नाम-पञ्जति-निर्देशो	१३१
(२) पञ्च-विध-नाम-कथा	१३२
(३) छ-विध-पञ्जति-कथा	१३२
(४) विज्जमान-पञ्जति	१३३
(५) अविज्जमान-पञ्जति	१३३
(६) विज्जमानेन अविज्जमान-पञ्जति	१३३
(७) अविज्जमानेन विज्जमान-पञ्जति	१३३
(८) विज्जमानेन विज्जमान-पञ्जति	१३३
(९) अविज्जमानेन अविज्जमान-पञ्जति	१३३

निगमन-कथा

(१) लेखक-परिचयो	१३४
पच्छिमं विज्जापनं	१३५
अनुक्कमणिका	
(१) गाथा-पठम-पाद-अनुक्कमणिका	१३७
(२) विसेस-सद्-अनुक्कमणिका	१६१
(३) उपमा-सूची	१८७
(४) गन्ध-नवनीतं	१९०
नामरूप-समासो	१
(१) गाथा-पठम-पाद-अनुक्कमणिका	३१
(२) आधार-वचनानि	३२

सुद्धि-पण्णं

पिट्ठे	तन्तियं	असुद्ध-पाठा	सुद्ध पाठा
५	७	अरहत्त	अरहत्तं
५	१०	भूमि विभागेन	भूमि-विभागेन
१४	१६	(२)	(५)
१५	१७	(३)	(६)
१६	१०	तता परं वसाभूतं, अहारत्तं । ततो परं वसीभूतं, अहोरेत्तं	
२६	२	-भूमियं	भूमियं
२६	११	कामसुतियं	कामसुगतियं
३७	११	अहोरिकं	अहिरिकं
४६	११	पोतिचकग्गता	पोतिचेकग्गता
५०	१२, २०	२६५, १६८	३६५, ३६८
५२	६	अनोपप्पं	अनोत्तप्पं
५७	५	ति चतुक्क	ति-चतुक्क
६८	१०	यवालम्बं	यमालम्बं
६८	१३	वामंसाधिपति	वीमंसाधिपति
६९	१०	४६६	५६६
७१	७	आणन	आणेन
७३	१६	८०८	६०८
७६	२२	धीतराव	धीतराव
८०	८	-तिन्नं	-भिन्नं
८२	३	नवता हाया	नवताहाया
८३	१७	दसा	द्वादसा
८६	५	-कौसलत्थाय	कोसलत्थाय

१००	२०	नास-	नाम-
१०१	६	६६३	८६३
१०४	६	४६४	८६४
१०६	५	अलोककसिणं	आलोककसिणं
१०७	१	ब्रह्मविहारा	आरुप्पा
१११	१३	६४३	६५५
१११	१६	पटिच्चसमुप्पान-	पटिच्चसमुप्पाद-
११४	५	सम्मन	सम्मसनं
११६	८	पटिपद-	पटिपदा
१२३	३	सापादिसेस	सोपादिसेस
१२३	४	२०५८	१०५८
१३२	७	अञ्चोपचारिमं	मञ्चोपचारिमं
१३२	६	मञ्चोपपचारिमं	मञ्चोपचारिमं

परमत्थ-विनिच्छयो

प्रसन्न-विजय

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स

परमत्थ-विनिच्छयो

पठमो परिच्छेदो

चित्त-विभागो

गन्थारम्भ-कथा

B.1. वन्दित्वा वग्दनेय्यानं, उत्तमं रतनत्तयं ।
पवक्खामि समासेन, परमत्थ-विनिच्छयं ॥१॥

१. सरूप-सङ्गह-कथा

(१) परमत्थ-उद्देशो

R.53. चित्तं चेतसिकं रूपं, निब्बानं ति निरुत्तरो ।
चतुधा देसयी धम्मो, चतुसच्चप्पकासनो ॥२॥
चित्तमेकूननवुत्ति-विधं तत्थ विभावये ।
एकनवुत्ति-विधं वा, एकवीससत्तं पि वा ॥३॥
द्वेपञ्जास सरूपेन, धम्मा चेतसिका सता ।
चित्तुप्पादवसा भिन्ना, सम्पयोगानुसारतो ॥४॥
अट्ठवीसविधं रूपं, भूतोपादाय-भेदतो ।
दुविधं, रूपरूपं तु, अट्ठारसविधं भवे ॥५॥

निब्वानं पन दीपेन्ति, असङ्खतं अनुत्तरं ।
 अत्य-नाम-वसा द्वेधा, पञ्चती ति पवुच्चति ॥६॥
 तेसं दानि पवक्खामि, विभागं तु यथाक्कमं ।
 चतुधा परमत्थानं, द्विधा पञ्चत्तिया कथं ? ॥७॥

B.2. कुसलादि-विभागेन, तत्थ चित्तं चतुब्बिधं ।
 तथा भूमि-विभागेन, कामभूमादितो कथं ? ॥८॥

२. कुसलचित्त-कथा

(१) कामावचर-कुसलचित्त-कथा

सोमनस्स-सहगतं, उपेक्खा-सहितं तथा ।
 ज्ञाणेन सम्पयुत्तं च, विप्पयुत्तं ति भेदितं ॥९॥
 असङ्खारं ससङ्खारं, इति भिन्नं पुनद्विधा ।
 कामावचर-कुसलं, कामे सुगति-साधकं ॥१०॥

(२) रूपावचर-कुसलचित्त-कथा

तक्क-चार-पीति-सुख-चित्तस्सेकगता-युतं ।
 पठमज्झान-कुसलं, पञ्चङ्गिकं उदाहटं ॥११॥
 वितक्क-हीनं दुतियं, झानं तु चतुरङ्गिकं ।
 विचार-हीनं ततियं, झानं पन तिवङ्गिकं ॥१२॥
 पीति-हीनं चतुत्थं च, उपेक्खेगता-युतं ।
 पञ्चमं च पकासेन्ति, उभयं पि दुवङ्गिकं ॥१३॥
 एवं झान-ज्झ-भेदेन, चित्तं पञ्चविधं भवे ।
 रूपावचर-कुसलं, रूपभूमि-पवत्तकं ॥१४॥

(३) अरूपावचर-कुसलचित्त-कथा

आकासानञ्चायतनं, कुसलं पठमं भवे ।
 विज्झाणञ्चायतनं ति, दुतियं ततियं तथा ॥१५॥

आकिञ्चञ्जायतनं तु, चतुर्थं पन मानसं ।
 नेवसञ्जानासञ्जायतनं चेति चतुर्विधं ॥१६॥
 आरूपकुसलं नाम, उपेक्खेकगता-युतं ।
 दुवङ्गिकमिदं सब्बं, आरूपभव-साधकं ॥१७॥

(४) लोकुत्तर-कुसलचित्त-कथा

K.54 सोत्तापत्तिमग्ग-चित्तं, पठमानुत्तरं तथा ।
 एकदागामि-अनागामि, अरहत्तं ति सब्बथा ॥१८॥
 चतुधा मग्गभेदेन, भानभेदेन पञ्चधा ।
 वीसतापरियापन्न-कुसलं द्वयमिस्सितं^१ ॥१९॥
 इत्थं भूमि विभागेन, कुसलं तु चतुर्विधं ।
 एकवीसा पि बावीसं, सत्ततिसं विधं पि वा ॥२०॥

३. अकुसलचित्त-कथा

(१) लोभमूलक-चित्त-कथा

B.3 सोमनस्स-सहगतं, उपेक्खासहितं तथा ।
 विट्ठिगतसम्पयुत्तं, विप्पयुत्तं ति भेदितं ॥२१॥
 असङ्खारं ससङ्खारं इति, भिन्नं पुन अट्ठधा ।
 लोभमूलं पकासेन्ति, लोभ-मोह-द्विहेतुकं ॥२२॥

(२) दोस-मोह-मूलक-चित्त-कथा

दोमनस्स-सहगतं, पटिब्बेन समायुतं ।
 असङ्खारं ससङ्खारं, इति भिन्नं द्विधा पन ॥२३॥
 दोसमूलं पकासेन्ति, दोस-मोह-द्विहेतुकं ।
 विचिकिच्छा-सहगतं, उद्धञ्चसहितं ति च ॥२४॥

१. द्वयमिस्सितं-रो० ।

उपेक्खा-वेदनायुत्तं, मोमूहं दुविधं पन ।
 मोहमूलं पकासेन्ति, मोहनेवेकहेतुकं ॥२५॥
 द्वादसाकुसला नाम, चतुरापायसाधका ।
 एते सुगतियं चापि, विपत्ति-फल-दायका ॥२६॥

४. अहेतुकचित्त-कथा

(१) कुसल-विपाक-क्रिया-चित्तानि

चक्खु-सोत-धान-जिह्वा-कायविज्जाण-नामका ।
 पञ्च-विज्जाण-युगला, युगलं सम्पटिच्छनं ॥२७॥
 सन्तीरण-द्वयं-चेव, उपेक्खा-सहितं तथा ।
 पुञ्जापुञ्जवसेनेव, विपाका दुविधा ठिता ॥२८॥
 उपेक्खा-सहिता तत्थ, मानसा द्वादसेरिता ।
 काय-विज्जाण-युगलं, सुख-दुक्ख-युतं कमा^१ ॥२९॥
 सोमनस्स-सहगतं, यं सन्तीरण-मानसं ।
 तं पुञ्ज-पाकं एवाहु, पाप-पाकं न विज्जति ॥३०॥
 पञ्चद्वार-मनोद्वार-वसेन दुविधं पन ।
 उपेक्खा-वेदना-युत्तं, क्रियावज्जन-नामकं ॥३१॥
 सोमनस्स-सहगतं, हसितुप्पाद-मानसं ।
 क्रियाजवनमिच्छेवं, तिविधाहेतुक-क्रिया ॥३२॥
 अट्टेव पुञ्ज-पाकानि, पाप-पाकानि सत्तथा ।
 क्रियाचित्तानि तीणी ति, अद्वारस अहेतुका ॥३३॥

५. सहेतुक-कुसल-विपाक-क्रिया-चित्त-कथा

B.4 सपुञ्जेहि समाना च, महापाक-महाक्रिया ।
 महगत-क्रिया-पाका, फल-चित्तानि च कमा ॥३४॥

१. मता—रो.

इत्थमेकूननवुति, विधं चित्तं भवे तथा ।
एकनवुति विधं वा, एकवीससतं पि वा ॥३५॥

६. चत्तालीस-विध-लोकुत्तरचित्त-कथा

तक्कचारपीतिमुख-चित्तस्सैकगता-युतं ।
सोतापत्तिमग्गचित्तं, पठमज्झानिकं मतं ॥३६॥

दुतियं तक्कतो हीनं, ततियं तु विचारतो ।
चतुत्थं पीतितो हीनं, उपेक्खेगता-युतं ॥३७॥

पञ्चमं ति, च पञ्चेते, पठमानुत्तरा मता ।
दिट्ठि-क्खण्डा-सीलब्धत, परामासप्पहायिनो ॥३८॥

R.55 तथेव सकदागामि-मग्गचित्तं च पञ्चधा ।
राग-दोस-मोहत्तय-तनुत्तकरमीरितं ॥३९॥

कामदोससमुग्घात-करं निरवसेसतो ।
ततियानुत्तरं-चापि, कुसलं पञ्चधा तथा ॥४०॥

रूपरागारूपराग-मानुद्धच्चापि चापरा ।
अविज्जा चेति पञ्चुद्धं, भागियानमसेसतो ॥४१॥

सज्जयोजनानं सेसानं, समुग्घातकरं परं ।
चतुत्थानुत्तरं मग्ग, चित्तं पञ्चविधं ति च ॥४२॥

चत्तारि पञ्चकानेव, मग्गेसु च फलेसु च ।
सेसानि चेकासीतीति, 'एकवीससतं भवे ॥४३॥

लोकुत्तरानं अट्ठन्नं, इच्चेवं पञ्चधा पुन ।
भानङ्ग-मग्ग-वोज्झङ्ग-विभागाय यथारहं ॥४४॥

पादकज्झानं 'अट्ठ-भानं अज्झासयो तथा ।
बुट्टानगामिनी चेव, नियामेति विपस्सना ति ॥४५॥

इति चित्तविभागे सरूप-सङ्गह-कथा निट्ठिता ।
पठमो परिच्छेदो ।

१-१.. मामट्ठ—म.

दुतियो परिच्छेदो

पकिण्णक-कथा

(१) चित्तुद्देशो

B.5. कुसलानेकवीसेव, द्वादसाकुसलानि च ।
छत्तिसति विपाकानि, क्रियाचित्तानि वीसति ॥४६॥

(२) भूमिवसेन-चित्त-गणना

कामेसु चतुपञ्चास, रूपेसु दसपञ्च च ।
द्वादसारूपचित्तानि, अट्टानुत्तरमानसा ॥४७॥
कामे तेवीस पाकानि, पुञ्जापुञ्जानि वीसति ।
एकादस क्रिया चेति, चतुपञ्चास सब्बथा ॥४८॥

(३) पुञ्ज-पाकादिवसेन चित्त-कथा

पुञ्ज-पाक-क्रिया-भेदा, तयो रूपेसु पञ्चका ।
आरूपे ति चतुक्कानि, सत्तवीस महग्गता ॥४९॥
चतुमग्गफलानं तु, वसेनट्ठ पि भानतो ।
दसोभयं पि मिस्सेत्वा,^१ तालीसानुत्तरा सियुं ॥५०॥
पुञ्ज-पाक-क्रिया पापा, सन्ति कामे, महग्गते ।
पापं नत्थि, क्रिया पापा, न विज्जन्ति अनुत्तरे ॥५१॥

१. विमिस्सित्वा—रो०

पापाहेतुकमुत्तानि, अनवज्ज्ञानि सब्बथा ।
 एकूनसट्ठि चित्तानि, पुञ्ञ-पाक-क्रिया-वसा ॥५२॥
 कम्मचित्तानि तेत्तिस, पुञ्ञापुञ्ञानि सब्बथा ।
 छत्तिस तेसं पाकानि, क्रिया वीस न चोभयं ॥५३॥

(४) पञ्चविज्ज्ञाण-मनोधातादिवसेन चित्त-कथा
 चक्खुविज्ज्ञाण-धातादि, पञ्चविज्ज्ञाण-नामका ।
 पञ्चद्वारावज्जनं च, दुविधं सम्पटिच्छनं ॥५४॥
 मनोधातुत्तयं नाम, छसत्तति ततो परे ।
 मनोविज्ज्ञाण-धातु ति, सत्तधा धातु-भेदतो ॥५५॥
 मनोविज्ज्ञाणधातुं च, मनोधातुत्तयं तथा ।
 कत्वा मनोविज्ज्ञाणं ति, छविज्ज्ञाणा पकित्तिता ॥५६॥

(५) किञ्चसाधनवसेन चित्त-कथा

R.56. आवाज्जनं वस्सनं च, सन्नं घायनं तथा ।
 सायनं फुसनं चेव, सम्पटिच्छन-तीरणं ॥५७॥

B.6. वोट्टुब्बनं च जवनं, तदारम्मण-नामकं ।
 भवङ्गं चुति सन्धी ति, चित्तं चुदसथा ठितं ॥५८॥

(६) जवनवसेन चित्तकथा

आवाज्जनादयो द्वे द्वे, युगा सत्त यथावकमं ।
 तीणि तीरणचित्तानि, एकं वोट्टुब्बनं मतं ॥५९॥
 कुसलाकुसला सब्बे, फला चावाज्जनं विना ।
 क्रिया च पञ्च-पञ्जास, जवनं ति पवुच्चरे ॥६०॥

(७) तदारम्मणवसेन चित्तकथा

सन्तीरण-महापाका, - तदारम्मण-नामका ।
एकादस पवत्तन्ति, जवनारम्मणे यतो ॥६१॥

(८) चुति-सन्धादिवसेन चित्तकथा

महगत-महापाका, उपेक्खातीरणद्वयं ।
चुति-सन्धि-भवङ्गानि, चित्तानेकूनवीसति ॥६२॥

(९) किञ्चट्टानवसेन चित्तकथा

जवनावज्जनादीनि, वोट्टब्बसुखतीरणा ।
महगत-महापाका, उपेक्खातीरणा तिं च ॥६३॥
अट्टसट्ठि तथा द्वे च, नवट्ट द्वे यथाक्कमं ।
एक-द्वि-ति-चतु-पञ्च, किञ्चट्टानानि निहिसे ॥६४॥

(१०) रूपादिजननवसेन चित्तकथा

रूपपाका महापाका, मनोधातुं च तीरणं ।
रूपं जनेन्ति, एकूनवीसति नेतरद्वयं ॥६५॥
अभिञ्जावज्जिता सब्बे, अप्पनाजवना पन ।
रूपं जनेन्ति छुब्बीस, पणामेन्तिरियापथं ॥६६॥
अभिञ्जाद्वयवोट्टब्ब-परित्तजवना पन ।
द्वत्तिस रूपविञ्जति, इरियापथ-साधका ॥६७॥
पञ्चविञ्जाणमारूप-विपाका सब्बसन्धियो ।
चुति खीणासवस्सेति, सोळसेतेन किञ्चपि ॥६८॥
रूपं जनेन्ति चित्तानि, सत्तसत्तति सब्बथा ।
अट्टपञ्चास चित्तानि, पणामेन्तिरियापथं ॥६९॥

B.7. द्वत्तिस चतुर्विञ्जति, समुद्रापेन्ति धानसा ।
 न जनेन्ति तस्सम्पेकं, यथा वुत्तानि सोळस ॥७०॥
 सोमनस्ससहगता, परित्तजवना पन ।
 हसनं पि जनेन्ती ति, चतुक्किच्चानि तेरस ॥७१॥
 सब्बं पि पञ्चवोकारे, किच्चमेतं पकासितं ।
 आरुप्पेन सब्बं पि, रूपायत्तं न विज्जति ॥७२॥
 असञ्जीनं तु सब्बानि, चित्तानेव न लब्धरे ।
 रूपवखन्धो वा तेसं तु, अत्तभावो ति वुच्चति ॥७३॥

(११) पटिसन्धिदानवसेन चित्तकथा

पाणातिपातथेय्यादि-वसेनोपचितं पन ।
 उद्धच्चरहितापुञ्जं, चतुरापायभूमियं ॥७४॥
 दत्त्वा सन्धि पवत्तेतु, पञ्चवोकारभूमियं ।
 उद्धच्चसहितं चापि, सत्तपाकानि पचचति ॥७५॥
 दानसीलादिभेदेन, पवत्तं कुसलं पन ।
 कामे मानसमुक्कट्टं, चतुक्कं तु तिहेतुकं ॥७६॥
 दत्त्वा तिहेतुकं सन्धि, कामे सुगतियं पन ।
 सोळस पुञ्ज-पाकानि, पवत्तेतु विपचचति ॥७७॥
 तिहेतुकोमकं पुञ्जं, उक्कट्टं च द्विहेतुकं ।
 दत्त्वा द्विहेतुकं सन्धि, कामे सुगतियं तथा ॥७८॥

R.57. पवत्ते पन ज्ञाणेन, सम्पयुत्तं विवज्जिय ।
 द्वादस पुञ्जपाकानि, विपचचति यथारहं ॥७९॥
 द्विहेतुकोमकं पुञ्जं, पटिसन्धिमहेतुकं ।
 वेति मानुसके चैव, विनिपातासुरे तथा ॥८०॥

१. तासं—रो०

अट्टाहेतुकपाकानि, पवत्तेतु विपञ्चरे ।
चत्तारि पि चतुक्कानि, पञ्चवोकारभूमियं ॥८१॥

B.8. भावनामय-पुञ्जं तु, महग्गतं अनुत्तरं ।
यथाभूमिनियामेन, देति पाकं यथासकं ॥८२॥

कटत्तारूपपाकानि, पञ्चवोकारभूमियं ।
आरूपानुत्तरे पाकं, तथारूपमसज्जिसु ॥८३॥

पुञ्जापुञ्जानि कम्मनि, तेत्तिसा पि च सव्वथा ।
सज्जनेन्ति यथायोगं, पटिसन्धि-पवत्तियं ॥८४॥

इति चित्तविभागे पकिण्णककथा निह्रिता ।

द्वितीयो परिच्छेदो ।

ततियो परिच्छेदो

वीथिसङ्ग्रह-कथा

(१) वत्थु-उद्देशो

चक्षु-स्रोत-घान-जिह्वा, - कायायतन-पञ्चधा ।
पसादा हृदयं चेति, छ वत्थूनि विनिहिसे ॥८५॥

(२) द्वार-उद्देशो

चक्षु-स्रोत-घान-जिह्वा, कायद्वारं च पञ्चधा ।
मनोद्वारं भवङ्गं ति, छ द्वारा चित्तवीथिया ॥८६॥

(३) आरम्भण-उद्देशो

रूप-सह-गन्ध-रस, - फोडुब्बा पञ्च गोचरा ।
धम्मआरम्भण-पञ्जति, छ द्वारारम्भणकमा ॥८७॥
निमित्त-गति-कम्मानि, कम्ममेवाथ गोचरा ।
पटिसन्धिभवङ्गानं, चुतिया च यथारहं ॥८८॥
मरणासन्नसत्तस्स, यथोपट्टित-गोचरं ।
छ द्वारेसु तमारब्भ, पटिसन्धि भवन्तरे ॥८९॥

(४) पञ्चद्वार-मनोद्वार-वीथि-कथा

एकचित्तवखणा होति, यावजीवं ततो परं ।
भवङ्गपरियोसाने, चुतिचेकखणो भवे ॥९०॥

दुहेताहेतु-चुतिया, कामावचर-सन्धियो ।
तिहेतुकाम-चुतिया, सब्बापि पटिसन्धियो ॥६१॥

B.9. रूपावचर-चुतिया, सहेतुपटिसन्धियो ।
आरूपतोपरि कामे, तत्थ वापि तिहेतुका ॥६२॥
पटिसन्धि-भवज्जं च, एकमेवेक-जातियं ।
चुतिचारम्मणं चस्स, एवमेव यथारहं ॥६३॥

रूपादारम्मणे चक्खुप्पसादाविम्विघट्टिते ।
मज्जे भवज्जं छिन्दित्वा, वीथिनाम पवत्तति ॥६४॥

आवज्जपञ्चविज्जाण-सम्पटिच्छनतीरणा ।
बोद्धव्वकामजवन - तदारम्मणनामका ॥६५॥

सत्तेव ठान-सङ्खेपा, पञ्चद्वारिक-मानसा ।
चतुपञ्चास सब्बे पि, विव्हारेन सरूपतो ॥६६॥

आवज्ज-सब्ब-जवन, - तदारम्मण-नामका ।
सत्तसट्ठिसरूपेन, मनोद्वारिक-मानसा ॥६७॥

R.58. ईद्वे आरम्मणे होन्ति, पुञ्जपाकानि सब्बथा ।
अनिद्वे पाप-पाकानि, नियमोयं पकासितो ॥६८॥
तत्थापि अतिईद्विम्हि, तदारम्मणतीरणं ।
सोमनस्सयुतं इद्वे, मज्जन्तम्हि उपेक्खितं ॥६९॥

(२) विजाननवसेन आरम्मण-कथा

गोचरे ति परित्तम्हि, अतिअप्पायुके पन ।
भवज्जमेव चलति, मोघवारो ति सो कतो ॥१००॥
बोद्धव्वनं परित्तम्हि, वृत्तिक्खत्तं पवत्तति ।
ततो भवज्ज-पातो व, सो पि मोघो ति वुच्चति ॥१०१॥

जवनं च महन्तस्मिह, जवित्वानं ततो परं ।
 न सम्भोति तदालम्बं, सोऽपि मोघोति बुच्चति ॥१०२॥
 गोचरे ति महन्तस्मिह, अति-दीघायुके पन ।
 सम्भोति च तदालम्बं, सम्पन्नोति बुच्चति ॥१०३॥
 गोचरे ति महन्तस्मिह, तदारम्मण-सम्भवो ।
 पञ्चद्वारे मनोद्वारे, विभूते पन गोचरे ॥१०४॥
 B.10. कामावचरसत्तानं, कामाचर-गोचरे ।
 परित्तजवनेस्वेव, तदारम्मणमुद्दिसे ॥१०५॥
 नातितिवले नातिदीघे, नातितेजुस्सदे जवे ।
 सममन्दपवत्तस्मिह, तदारम्मणमिच्छितं ॥१०६॥
 सुखोपेतं तदालम्बं, उपेक्खाक्रियतो परं ।
 न होतुपेक्खासहितं, सुखित्त-क्रियतो तथा ॥१०७॥
 न होति दोमनस्सम्हा, सोमनस्सिकमानसं ।
 तदारम्मणमञ्जं च, भवङ्गं चूति वा तथा ॥१०८॥
 रज्जनादिवसेनेत्थ, जवनाकुसलं भवे ।
 कुसलं पन सम्भोति, सद्धा-पञ्जादि-सम्भवे ॥१०९॥

(३) अप्पनावीथि-कथा

तदेववीतरागानं,, क्रियानाम पवुच्चति ।
 अविपाकतं आपन्नं, बहुमूलपरिवक्खया ॥११०॥
 अप्पनाजवनं सेसं, महंगतमनुत्तरं ।
 छब्बीसति यथायोगं, अप्पनावीथियं भवे ॥१११॥
 परिकम्मं करोत्तस्स, कसिणादिकगोचरे ।
 सुसमाहित-चित्तस्स, उपचार-समाधिना ॥११२॥

परिकम्भोपचारोनुलोम-गोत्रभूतो परं ।
पञ्चमं वा चतुर्थं वा, जवनं होति अप्पना ॥११३॥

पुथुज्जनानं सेखानं, कामपुञ्ज-तिहेतुतो ।
तिहेतुकामक्रियो, वीतरागान-अप्पना ॥११४॥

तत्रापि सुखित-जवं, सुखित-द्वयतो परं ।
उपेखितम्हा सम्भोति, उपेखेकगतायुतं ॥११५॥

पञ्च वारे छ वा सत्त, परित्तजवनं भवे ।
सकि द्वे वा तदालम्बं, सकि आवज्जनादयो ॥११६॥

अप्पना-जवनं चेकं, पठमुप्पत्तियं पन ।
तता परं वसामूतं, अहारत्तं पवत्तति ॥११७॥

(क) निरोधवखणे जवन-कथा

B.11. सकि द्वे-वा निरोधस्स, समापत्तिवखणे पन ।
चतुत्थारुप्पजवनं, ततो चित्तं निरुज्झति ॥११८॥

निरोधा बुद्धहन्तस्स, उपरिट्ठ-फल-द्वयं ।
पञ्चाभिञ्जा तथा मग्गा, एकचित्तवखणा मता ॥११९॥

R.59. फलमेकद्वयं तथा, तिस्सो वा मग्गवीथियं ।
समापत्तिवखणे तं पि, अहारत्तं पवत्तति ॥१२०॥

(५) भूमिवीथिवसेन लाभालाभ-कथा

पञ्चद्वारे न लब्धन्ति, लोफुत्तर-महग्गता ।
वीथिमुत्तमनोधातु, पञ्च चित्तानि अन्तिमे ॥१२१॥

१. सुखितं च—रो० पा०

परित्तानेव सब्बानि, पञ्चद्वारेसु सम्भवा ।
 मनोद्वारमिह वोढुब्ब - तदालम्ब-जवा सियुं ॥१२२॥
 घान-जिह्वा-काय-वीथि, तदारम्मणमेव च ।
 रूपे नत्थि, तथारूपे, चक्खु-सोता पि वीथियो ॥१२३॥
 सब्बा पि वीथियो कामे, रूपे तिस्सो पकासिता ।
 एका वीथिपनारूपे, नत्थासञ्जीसु काचि पि ॥१२४॥
 सत्तापि^१ वीथि चित्तानि, कामे रूपे छु सम्भवा ।
 अरूपे द्वे मनोद्वारा-वज्जनं जवनं ति चा ति ॥१२५॥

इति चित्तविभागे वीथिसङ्गह-कथा निवृत्ता ।

ततियो परिच्छेदो ।

१. सब्बा पि० रो० पा०

चतुर्थो परिच्छेदो

१. वीथि-परिकम्म-कथा

(१) आवज्जनादिकम-कथा

पठमावज्जनं पञ्च-दसन्नं परतो भवे ।
दुतियावज्जनं होति, एकवीसतितो परं ॥१२६॥

B.12. एकम्हा पञ्चविज्जाणं, पञ्चम्हा सम्पटिच्छनं ।
सुख-सन्तीरणं होति, पञ्चवीसतितो परं ॥१२७॥
सत्तितिसतितो होति, उपेक्खातीरणद्वयं ।
बोद्धब्बनसरूपानं, द्विन्नं कामजवा परं ॥१२८॥

मग्गाभिज्जा परं द्विन्नं, तिण्णन्नं लोकियप्पना ।
फला चतुन्नं, पञ्चन्नं, उपरिट्ठफलं-द्वयं ॥१२९॥

भवन्ति चत्तालीसम्हा, सुखपाका द्विहेतुका ।
तथेक-चत्तालीसम्हा, उपेक्खाय समायुता ॥१३०॥

होन्ति सत्तितितो कामे, सुखपाका तिहेतुका ।
द्वासत्तितिम्हा जायन्ति, उपेक्खासहिता पन ॥१३१॥

एकूनसट्ठितो रूप-पाका पाका अरूपिनो ।
कामदुच्चत्तालीसम्हा, तथेक-द्वि-ति-हीनतो ॥१३२॥

पुब्बसङ्गहं इच्छेवं, विगणेत्वा विचक्खणो ।
परसङ्गह-संख्यादि, विभावेय्य विसारदो ॥१३३॥

(२) परसङ्ग्रह-कथा

पञ्चद्वारावज्जनतो, दस चित्तानि दीपये ।
सेसावज्जनतो पञ्च-चत्तालीसं ति भासितं ॥१३४॥

पञ्चविज्जाणतो पाप-विपाका सम्पटिच्छता ।
परमेकं द्वयं पुञ्ज, - विपाका सम्पटिच्छता ॥१३५॥

सन्तीरणा द्विहेतुम्हा, पाका द्वादस जायरे ।
तिहेतु-कामपाकम्हा, एकवीसति लब्धरे ॥१३६॥

रूपावचर-पाकम्हा, परमेकूनवीसति ।
नवद्वारूप-पाकम्हा, सत्त छापि यथाक्कमं ॥१३७॥

R.60. पटिघम्हा तु सत्तेव, सितम्हा तेरसेरिता ।
पाप-पुञ्ज-द्विहेतुम्हा, एकवीसति भावये ॥१३८॥

B.13. द्विहेतु-काम-क्रियतो, अद्वारस उपेक्खका ।
सत्तरस सुखोपेता, विभावेय्य विचक्खणो ॥१३९॥

काम-पुञ्ज-तिहेतुम्हा, तेत्तिसेव उपेक्खका ।
तेपञ्जास सुखोपेता, भवन्ती ति पकासितं ॥१४०॥

तिहेतु-काम-क्रियतो, चतुवीसतिपेक्खका ।
सुखितम्हा तु दीपेय्य, पञ्चवीसति पण्डितो ॥१४१॥

दसरूपजवम्हेकादस-द्वादस-तेरस ।
यथाक्कमं पञ्चदस, आरूपा परिदीपये ॥१४२॥

फलम्हा चुद्धसेवाहु, मग्गम्हा सकं फलं ।
परं सङ्ग्रहमिच्छेवं, विगणेय्य विसारदो ॥१४३॥

पुब्बापर-समोधानं इति बुत्वा ततो परं ।
वत्थु-वीथि-समोधानं, यथा-सम्भवमुद्दिसे ॥१४४॥

१. परि—रो.

(३) वत्थु-वीथि-समोधान-कथा

पञ्चवत्थूनि निस्साय, कमतो पञ्च मानसा ।
 तेत्तिस पन निस्साय, हृदयं मानसा सियुं ॥१४५॥
 काम-पाक-मनोधातु-हसितुप्पाद-मानसा ।
 दोसमूलानि मग्गो च, रूपज्झाना व सब्बथा ॥१४६॥
 दसावसेसापुञ्जानि, काम-पुञ्ज-महाक्रिया ।
 वोढुब्बारूप-जवनं, सत्त लोकुत्तरानि च ॥१४७॥
 द्वेचत्तालीस चित्तानि, पञ्च वोकार-भूमियं ।
 निस्साय हृदयं होन्ति, अरूपे निस्सयं विना ॥१४८॥
 आरूप-पाका चत्तारो, अनिस्साये ति सब्बथा ।
 वित्थारेण अट्ठधा भिन्नं, सङ्खेपा तिविधं भवे ॥१४९॥
 तेचत्तालीस निस्साय, अनिस्साय चतुब्बिधं ।
 निस्सितानिस्सिता सेसा, द्वेचत्तालीस मानसा ॥१५०॥

(४) वीथि-समोधान-कथा

पञ्च चित्तप्पना होन्ति, कमेनेकेक-वीथियं ।
 मनोधातु-तिकं नाम, पञ्च-द्वारिकमीरितं ॥१५१॥
 B.14. सुखतीरण-वोढुब्ब-परित्त-जवना पन ।
 एकत्तिसा पि जायन्ते, छसु वीथिसु सम्भवा ॥१५२॥
 महापाका-पनट्ठा पि, उपेक्खा-तीरण-द्वयं ।
 छसु द्वारेसु जायन्ति, दस मुत्ता च वीथिया ॥१५३॥
 च्चुति-सन्धि-भवज्झानं, वसा पाका महग्गता ।
 नव वीथिविमुत्ता ति, दसधा वीथि सङ्गहो ॥१५४॥
 एक-द्वारिक-चित्तानि, पञ्च-छ-द्वारिका तथा ।
 छ द्वारिक-विमुत्ता च, विमुत्ता ति च सब्बथा ॥१५५॥

छत्तिस् तथेकत्तिस्, दस चैव नवे ति च ।
ब्रुत्वा वीथि-समोधानं, गोचरं च समुद्दिसे ॥१५६॥

(५) गोचर-समोधान-कथा

कमतो पञ्च विञ्जणा, लोकुत्तर-महगता ।
अभिञ्जा-वज्जिता सब्बा, पञ्चतालीस मानसा ॥१५७॥
तथा सम्भवतो होन्ति, रूपादेकेक-गोचरा ।
पञ्चगोचरमीरेन्ति, मनोधातुत्तिकं पन ॥१५८॥
सन्तीरण-महापाका, परित्तजवनानि च ।
वोटुब्बनं अभिञ्जा च, तेचत्तालीस सम्भवा ॥१५९॥

R.61. छारम्मणेषु होन्ती ति, अट्ठधा तिविधा पुन ।
एकारम्मण-चित्तानि, पञ्च छारम्मणानि च ॥१६०॥
सङ्खेपा मानसा पञ्च-चत्तालीस तयो तथा ।
तेचत्तालीस चेवेति, सत्तथा पि सियुं कथं ? ॥१६१॥
कामपाक-मनोधातु-हसितुप्पाद-मानसा ।
पञ्चवीस यथायोगं, परित्तरम्मणा मता ॥१६२॥
कसिणुग्घाटिमाकासं, पठमारुप्प-मानसं ।
तस्सेव नत्थि भावं तु, ततियारुप्पकं तथा ॥१६३॥
आलम्बित्वा पवत्तन्ति, आरुप्पा कमतो ततो ।
दुतियं च चतुत्थं च, छ-महगत-गोचरा ॥१६४॥

B.15. अप्पमाण-समञ्जा ते, निब्बाने पन गोचरे ।
अट्ठ लोकुत्तरा धम्मा, नियमेन ववत्थिता ॥१६५॥

१. पवत्तिता—रो०

कसिणासुभ-कोट्टासे, आनापाने च योगिनो ।
 पटिभाग-निमित्तम्हि, अपमञ्जानुयुञ्जतो ॥१६६॥
 सत्त-पणत्तियं चेव, रूपज्झानं पवत्तति ।
 यथावुत्त-निमित्तम्हि, सेसमारुप्पकं ति च ॥१६७॥
 अभिञ्जावज्जिता एक-वीत महग्गता सब्बा ।
 सब्बे पणत्तिसङ्गाते, न वत्तब्बे पवत्तरे ॥१६८॥
 जायन्ता कुसला ज्ञाण-विप्पयुत्त-जवा तथा ।
 अपमाणं विना वीस, परित्तादीसु तीसु पि ॥१६९॥
 तिहेतु काम-पुञ्जानि, पुञ्जाभिञ्जा च पञ्चिमे ।
 चतूसु पि पवत्तन्ति, अरहत्त-द्वयं विना ॥१७०॥
 क्रियाभिञ्जा च बोद्धव्वं, क्रिया कामे तिहेतुका ।
 छु सब्बत्था पि होन्ती ति, सत्तथा मानसा ठिता ॥१७१॥
 एक-ति-चतु-कोट्टास, - गोचरा तिविधा पन ।
 समसट्ठि तथा वीस, कमेनेकादसेति च ॥१७२॥
 पञ्च द्वारेसु पञ्चा पि, पच्चुपन्ना व गोचरा ।
 तेकालिका न वत्तब्बा, मनोद्वारे यथारहं ॥१७३॥
 अज्झत्ता च बहिद्धा च, पञ्चद्वारेसु गोचरा ।
 मनोद्वारे न वत्तब्बा, नत्थि भावो पि लब्भति ॥१७४॥
 पञ्चद्वारेसु पञ्चन्न-मेकमेको च गोचरो ।
 छापि आरम्मणा होन्ति, मनोद्वारम्हि सब्बत्था ॥१७५॥
 पञ्चद्वारेसु गहितं, तदञ्जं पि च गोचरं ।
 मनोद्वारे ववत्थानं, गच्छती ति हि वेसितं ॥१७६॥

- B.16. अतीता वत्तमाना च, सम्भवा कामसन्धिया ।
 छ द्वार-गहिता होन्ति, तिविधा ते पि गोचरा ॥१७७॥
 कम्मनिमित्तमेवेकं, मनोद्वारे उपट्टितं ।
 न वत्तब्बं अतीतं च, धम्मारम्मणसङ्गहं ॥१७८॥
 आलम्बित्वा यथायोगं, पटिसन्धि-महग्गता ।
 अन्ते चुत्ति भवे मज्झे, भवङ्गं पि पवत्तती ति ॥१७९॥

इति चित्त विभागे वीथि-परिकम्मकथा निहृता ।

चतुर्थो परिच्छेदो ।

पञ्चमो परिच्छेदो

१. भूमि-पुगल-कथा

१. भूमि-कथा

(१) अपायभूमि-कथा

R.62. इतो परं पदवखामि, भूमिपुगल-भेदतो ।
चित्तानं पन सब्बेसं, कमतो सङ्गहं कथं ॥१८०॥
निरयं च तिरच्छान-योनि-पेतासुरा तथा ।
चतुरापायभूमो ति, कामे दुग्गतियो मता ॥१८१॥

(२) देव-मनुस्स-भूमि-कथा

चातु-महाराजिका च, तावत्तिता च यामका ।
तुत्तिता चैव निम्मान-रतिनो वसवत्तिनो ॥१८२॥

(३) कामसुगति-भूमि-कथा

छट्ठेते देवलोका च, मानवा ति च सत्तथा ।
कामसुगतियो चेका-दसथा कामभूमियो ॥१८३॥

(४) रूपावचरभूमि-कथा

ब्रह्मानं पारिसज्जा च, तथा ब्रह्मपुरोहिता ।
महाब्रह्मा च तिविधा, पठमज्झान-भूमियो ॥१८४॥

परित्ताभाप्पमाणाभा, तथेवाभस्सरा ति च ।
 दुतियज्झान-भूमि च, तिविधा व पकासिता ॥१८५॥
 परित्तसुभाप्पमाणा, सुभा च सुभकिण्हका ।
 तिविधा पि पवुच्चन्ति, ततियज्झान-भूमियो ॥१८६॥

B.17. वेहप्फला असञ्जी च, सुद्धावासा च पञ्चधा ।
 इच्चेता पन सत्ता पि, चतुत्थज्झान-भूमियो ॥१८७॥
 अविहा च अतप्पा च, सुदस्सा च सुदस्सिनो ।
 अकनिट्ठा ति पञ्चेते, सुद्धावासा पकासिता ॥१८८॥
 इति सोळसधा भिन्ना, ब्रह्मलोका पवुच्चरे ।
 रूपि-ब्रह्मानमावासा, रूपावचर-भूमियो ॥१८९॥

(५) अरूपभूमि-कथा

आकासानञ्चायतन, - नामादीहि पकासिता ।
 अरूपी-ब्रह्मलोका च, चतुथारूप-भूमियो ॥१९०॥

(६) अनुत्तरभूमि-कथा

सोतापन्नादिभेदेन, चतुथानुत्तरा मता ।
 पञ्चर्तिस पनिच्चेवं, सब्बथा पि च भूमियो ॥१९१॥

(७) कामसुगतिभूमि-पटिसन्धि-कथा

जायन्ति चतुरापाये, पापपाकाय सन्धिया ।
 कामावचर-देवेसु, महापाकेहि जायरे ॥१९२॥
 अहेतुका पुञ्जपाका-हेतुकेन तु जायरे ।
 भुम्मदेव-मनुस्सेसु, महापाकेहि चेतरे ॥१९३॥

(८) रूपारूपभूमि-पटिसन्धि-कथा

विपाकं पठमज्ज्ञानं, पठमज्ज्ञान-भूमियं ।
 दुतियं ततियं चेव, - दुतियज्ज्ञान-भूमियं ॥१६४॥
 ततियम्हि चतुत्थं तु, चतुत्थम्हि च पञ्चमं ।
 आरुप्पा च कमेनेव, आरुप्पे होन्ति सन्धियो ॥१६५॥

(९) अपायभूमि-गमन-कथा

काय-वाचा-मनोद्वारे, कम्मं पाण-वधादिकं ।
 कत्वा पापकचित्तेहि, जायन्तापायभूमियं ॥१६६॥

(१०) कामसुगतिभूमि-गमन-कथा

काय-वाचा-मनोद्वारे, दानं सीलं च भावनं ।
 कामपुञ्जेहि कत्वान, कामसुतियं सियं ॥१६७॥

(११) रूपारूपभूमि-गमन-कथा

परित्तं मज्झिमं भानं, पणीतं च यथाक्कमं ।
 भावेत्वा तिविधा होन्ति, तीसु भूमीसु योगिनो ॥१६८॥
 वेहप्फलेसु जायन्ति, भावेत्वा पञ्चमं तथा ।
 सज्जाविरागतं चेव, भावेत्वासज्जि-भूमियं ॥१६९॥

B.18. सुद्धावासेसु जायन्ति, अनागामिक-पुग्गला ।
 आरुप्पानि च भावेत्वा, अरूपेसु यथाक्कमं ॥२००॥

(१२) मग्गफल-लाभ-कथा

R.63. लोकुत्तरं तु भावेत्वा, यथासकं अनन्तरं ।
 समापत्तिक्खणे चेव, अप्पेति फल-मानसं ॥२०१॥

(१३) चुति-गति-कथा

अपायम्हा चुता सत्ता, कामधातुम्हि जायरे ।
 सब्बट्टानेसु जायन्ति, कामसुगतितो चुता ॥२०२॥
 चुता जायन्ति रूपम्हा, सब्बत्थापाय वज्जिते ।
 कामसुगतियं होन्ति, अरूपासञ्जतो चुता ॥२०३॥
 यथारूप-चुता होन्ति, तत्थेवोपरिमेव च ।
 वट्टमूल-समुच्छेदा, निब्बायन्ति अनासवा ॥२०४॥
 सुद्धावासेस्वनागामि-पुग्गला वोपपज्जरे ।
 कामधातुम्हि जायन्ति, अनागामि-विबज्जिता ॥२०५॥
 हेट्ठुपपत्तिब्रह्मानं, अरियानं न कत्थचि ।
 असञ्जसत्तापायेसु, नत्थेवारियपुग्गला ॥२०६॥
 वेहम्फले अकनिट्ठे, भवगो च पतिट्ठिता ।
 न पुनञ्जत्थ जायन्ति, सब्बे अरियपुग्गला ॥२०७॥
 छसु देवेस्वनागामी, वीतरागा न तिट्ठरे ।
 न चिरट्ठायिनो तत्थ, लोकिया पि च योगिनो ॥२०८॥
 गिहिलिङ्गे न तिट्ठन्ति, मनुस्सेसु अनासवा ।
 पब्बज्जायं च भुम्मे च, ब्रह्मत्ते पि च तिट्ठरे ॥२०९॥

(१४) आयु-पमाण-कथा

यानि पञ्चास-वस्सानि, मनुस्सानं सपिण्डितो^१ ।
 एको रत्तिदिवसेन, मासेको तिस रत्तियो ॥२१०॥
 द्वादसमासियो वस्सो, तेन पञ्च सतं भवे ।
 चातुमहाराजिकानं, पमाणमिदमायुनो ॥२११॥

१. सम्पिण्डितो—रो० पा०

- B.19. तं नवुतिवस्ससत-सहस्सं पन पिण्डितं ।
 गणनाय मनुस्सानं, चतुभागूपरूपरि ॥२१२॥
 यं मनुस्सा वस्ससतं, तदेको दिवसो कतो ।
 तेन वस्स-सहस्सायु, तावतिसेसु देसितो ॥२१३॥
 कोटित्तयं सट्ठिसत-सहस्सं चाधिकं भवे ।
 गणनाय मनुस्सानं, तावतिसेसु पिण्डितं ॥२१४॥
 आयुप्पमाणमिच्चेवं, देवानं उपरूपरि ।
 द्विवस्सत्तुं द्विगुणं कत्वा, चतुभागं उदाहटं ॥२१५॥
 गणनाय मनुस्सानं, तत्थ चुद्दस कोटियो ।
 चत्तालीस सतहस्ससाधिका याम-भूमियं ॥२१६॥
 तुसितानं पकासेन्ति, सत्त-पञ्चास-कोटियो ।
 सट्ठि संतसहस्सानि, वस्सानि अधिकानि च ॥२१७॥
 निम्मानरति-देवानं, द्विसतं तिसं-कोटियो ।
 चत्तालीस वस्स-सत-सहस्सानि च सद्बथा ॥२१८॥
 नवकोटि सतञ्चेक-वीसतिवस्सकोटियो ।
 सट्ठि-वस्स-सतसहस्साधिका वसवत्तिसु ॥२१९॥
 कप्पस्स ततियो भागो, उपडु च यथाक्कमं ।
 कप्पेको द्वे च चत्तारो, अट्ठकप्पा च सोळस ॥२२०॥
 द्वत्तिसं चतुसट्ठी च, नवसु ब्रह्मभूमिसु ।
 वेहप्फला असञ्जी च, पञ्च-कप्प-सतायुका ॥२२१॥
 कप्पसहस्सं द्वे चत्तारि, अट्ठ-सोळस चक्कमा ।
 सहस्सानि च कप्पानं, सुद्धावासानमुद्दिसे ॥२२२॥
 R.64. वीसकप्प-सहस्सानि, चत्तालीसं च सट्ठि च ।
 चतुरासी ति सहस्सा, कप्पा चारुप्पके कमा ॥२२३॥

आयुष्पमाण-नियमो, नत्थि भुम्मे च मानवे ।
वस्सानं गणना नत्थि, चतुरापाय-भूमियं ॥२२४॥

B.20. पुथुज्जनारिया चेति, दुविधा होन्ति पुगला ।
तिहेतुकादिभेदेन, तिषिधा च पुथुज्जना ॥२२५॥
मगगुटा च फलट्टा च, अट्टेवारिय-पुगला ।
आदितो सत्त सेक्खा च, असेक्खा चारहापरो ॥२२६॥

(१५) भूमि-लाभालाभ-कथा।

अहेतुका व लब्भन्ति, सत्ता दुग्गतियं पन ।
तिहेतुकाव लब्भन्ति, रूपारूपे सच्चित्तके ॥२२७॥
कामावचर-देवेसु, अहेतुक-विवज्जिता ।
विनिपातासुरे चेव, मानवे च तयो पि च ॥२२८॥
अरिया नाम लब्भन्ति, असञ्जापाय-वज्जिते ।
पुथुज्जना तु लब्भन्ति, सुद्धावास-विवज्जिते ॥२२९॥
सुद्धावासमपायं च, हित्वासञ्जीभवं तिधा ।
सोतापन्नादयो द्वे पि, सेसट्टानेसु लब्भरे ॥२३०॥
इति सब्बप्पभेदेन, भूमि-पुगलसङ्ग्रहं ।
अत्वा विञ्जू विभावेय्य, तत्थ चित्तानि सम्भवा ति ॥२३१॥

इति चित्तविभागे भूमि-पुगल-कथा निट्ठिता ।

पञ्चमो परिच्छेदो ।

छटो परिच्छेदो

१. भूमि-पुग्गल-चित्तप्पवत्ति-कथा

१. भूमिभेदेन चित्तप्पवत्ति-कथा

(१) चित्त-पवत्ति-कथा

कामसुगतियं होन्ति, महापाका यथारहं ।
महगत-विपाका च, यथासन्धि ववत्थिता ॥२३२॥

बोद्धव्व-कामपुञ्जानि, वियुत्तानि च दिट्ठिया ।
उद्धच्च-सहितं त्रेति, होन्ति सब्बत्थ चूद्दस ॥२३३॥

B.21. सत्तोरण-मनोधातु, - चक्खु-सोत-मना पन ।
दस चित्तानि जायन्ति, सब्बत्थारूप-वज्जिते ॥२३४॥

विट्ठिगत-सम्पयुत्ता, विचिकिच्छा-युता तथा ।
पञ्च सब्बत्थ जायन्ति, सुद्धावास-विवज्जिते ॥२३५॥

दोसमूल-द्वयं-चेव, धानादित्तय-मानसा ।
अट्ठ ष्ठसब्बत्थ जायन्ति, महगत-विवज्जिते ॥२३६॥

चतुत्थारूप-जवनं, अनागामि-फलादयो ।
महाक्रिया च जायन्ति, तेरसापायवज्जिते ॥२३७॥

हेट्ठारूप-जवा द्वे द्वे, छापायुपरि-वज्जिते ।
सित-रूप-जवा होन्ति, अरूपापाय-वज्जिते ॥२३८॥

सोत्तापत्तिफलादीनि, सुद्धापाय-विवज्जिते ।
पठमानुत्तरं सुद्धा, - पायारूप-विवज्जिते ॥२३६॥
अवत्थाभूमिभूतत्ता, न गह्वरि अनुत्तरा ।
एकवोकार-भूमि च, रूपमत्ता न गह्वरि ॥२४०॥

R.65. सभुम्मा सब्ब-भुम्मा च, एक-द्वि-तय-वज्जिता ।
तथारूप-सुद्धावास-ब्रह्मापाय-वसा ति च ॥२४१॥
मानसा पञ्च कोट्टासा, सत्तरस चतुदस ।
छत्तिसतेकवीसा च, एकञ्चैव यथाक्कमं ॥२४२॥
अट्टारसा पि होन्ते ते, नवधा पि पुनेकधा ।
चतुधा विविधा चैव, एकधा ति च भेदतो ॥२४३॥
तेरसा पि च कोट्टासा, भवन्तेक-ति-भूमका ।
छसत्तेकादस-सत्तरस-भूमक-मानसा ॥२४४॥
एक-द्वय-ति-चतुक्क-पञ्चकाधिक-वीसजा ।
छब्बीसत्तिसजा चेति, यथानुक्कमतो भवे ॥२४५॥

(२) चित्त-अपवत्ति-कथा

चत्तारि पुन चत्तारि, एकं अट्ठ-चेककं ।
चत्तारेकादस द्वे द्वे, सत्ततेवीस चुदस ॥२४६॥
B.22. क्रिया-जव-महापाका, लोकुत्तर-महग्गता ।
द्वे पञ्जास न लब्भन्ति, चतुरापायभूमियं ॥२४७॥
कामावचर-देवेसु, छसु भुम्मे च मानवे ।
काम-सुगतियं नत्थि, नव पाका महग्गता ॥२४८॥
दोसमूलमहापाका, धानादित्तय मानसा ।
नत्थारूप विपाका च, वीसति रूप-भूमियं ॥२४९॥

कङ्क्षादिठियुता पञ्चा-रूपपाका चतुर्बिधा ।
 पञ्चावोनुत्तरा चेष, सुद्धावासे न लब्धरे ॥२५०॥
 आदावज्जन-मग्गा च, पट्टिघारूप-मानसा ।
 कामपाका सितारूपे, तेचत्तालीस नत्थिते ॥२५१॥
 छतिस^१ परित्ता च, लब्धन्तापाय भूमियं ।
 मानसासीति लब्धन्ति, काम-सुगतियं पन ॥२५२॥
 एकूनसत्तति रूपे, सुद्धे पञ्चास पञ्च च ।
 छ चत्तालीस आरूपे, नत्थासज्जीसु किञ्चिपि ॥२५३॥
 इत्थं एक-द्वि-ति-चतु-पञ्च-भुम्मानि सोळसा ।
 दस पञ्चदसेवाथ, चतुत्तिस चतुद्दस ॥२५४॥
 अपायाहेतुकानं तु, महापाकक्रियाजवे ।
 हित्वा सेसपरित्तानि, चित्तानि पन लब्धरे ॥२५५॥
 द्विहेतुकाहेतुकानं, सेसानं काममानसा ।
 लब्धन्ति पन हित्वान, ज्ञाण-पाक-क्रियाजवे ॥२५६॥
 तिहेतुकानं सत्तानं, तत्थ तत्थुपपत्तियं ।
 तत्थ तत्थूपप्पन्नानं, लब्धमानानि लब्धरे ॥२५७॥
 तिहेतुकानं सब्बेपि, मानसापाय-पाणिनं ।
 सत्ततिसा व सेसानं, एकतालीस निद्दिसे ॥२५८॥
 पुथुज्जनान सेक्खानं, न सन्ति जवनक्रिया ।
 न सन्ति वोतरागानं, पुञ्जापुञ्जानि सब्बथा ॥२५९॥
 B.23. कङ्क्षा-विट्ठि-युता पञ्च, सेक्खानं नत्थि मानसा ।
 दोसमूलद्वयं चापि, नत्थानागामिनो पन ॥२६०॥
 ववत्थितारियेस्वेव, यथासकं अनुत्तरा ।
 मग्गट्ठानं सको मग्गो, नत्थज्जं किञ्चि सब्बथा ॥२६१॥

१. सत्ततिस—रो.

- पुथुज्जनानं द्विन्नं पि, फलद्वानं यथावकम् ।
 ततियस्स फलद्वस्स, चतुत्थस्स च सम्भवा ॥२६२॥
 R.66. तेसद्वि चेव चित्तानि, लब्धन्तेकूनसद्वि च ।
 सत्तपञ्जास चित्तानि, ते पञ्जास च सम्भवा ॥२६३॥
 चतुपञ्जास पञ्जास, पञ्जास-द्वय-हीनका ।
 कामेसु तेसं सम्भोन्ति, चतुतालीस यथावकमा ॥२६४॥
 तेचत्तालीस चेकून-चत्तालीस यथावकम् ।
 भवन्तेकूनतालीस, पञ्चत्तिस च रूपिसु ॥२६५॥
 सत्तवीस च तेवीस, तेवीस च यथावकम् ।
 आरुप्पेसु पि लब्धन्ति, तेसं अट्टारसेव च ॥२६६॥
 पुथुज्जना च चत्तारो, अपायाहेजुकादयो ।
 अरिया चेव अट्टा ति, द्वादसन्नं वसा सियुं ॥२६७॥
 छब्बिधा चित्त-कोट्टास, एक-पुग्गलिका तथा ।
 चतु-पञ्च-छ-सत्तद्व-पुग्गलद्व ति चवकमा ॥२६८॥
 छब्बीस चुइसेवाथ, तेरस द्वे च मानसा ।
 दस सत्ताधिका चेव, पुत्त सत्ताधिका वसा ति ॥२६९॥
 इति चित्त-विभागे भूमिपुग्गल-चित्तपवृत्ति-कथा निद्विता ।

छट्ठी परिच्छेदो

सत्तमो परिच्छेदो

१. भूमि-पुगल-सम्भव-कथा

(१) पुगलवसेन लाभालाभ-कथा

- B.24. द्विहेतुकाहेतुकानं, न सम्पज्जति अप्पना ।
अरहत्तं च नत्थी ति, नत्थेव जवन-क्रिया ॥२७०॥
- आणपाका न वत्तन्ति, जडत्ता मूल-सन्धिया ।
द्विहेतुकतवालम्बं, सिया सुगतियं न वा ॥२७१॥
- तिहेतुकानं सत्तानं, समथं च विपस्सनं ।
भावेन्तानं पवत्तन्ति, छब्बीसति पि अप्पना ॥२७२॥
- अरहन्तान सत्तानं, भवन्ति जवन-क्रिया ।
यथा-भूमि-नियामेन, आणपाका च लब्धरे २७३॥
- वज्झा पठममग्गेन, कङ्कणा-विट्ठि-युता पन ।
पट्ठिणं तत्तियेनेव, कम्मं अन्तेन सासवं ॥२७४॥
- तस्मा तेसं न वत्तन्ति, तानि चित्तानि सब्बथा ।
मग्गट्टानं तु मग्गोव, नाञ्जं सम्भोति किञ्चिच पि ॥२७५॥
- अहेतुक-विपाकानि, लब्धमानाय वीथिया ।
सब्बथा पि च सब्बेसं, सम्भवन्ति यथारहं ॥२७६॥
- पञ्चद्वारे मनोद्वारे, ध्रुवं आवज्जन-द्वयं ।
परित्तपुञ्जापुञ्जानि, लब्धन्ति लहुवुत्तितो ॥२७७॥

(२) भूमिवसेन लाभालाभ-कथा

क्रिया-जवनं अप्पना, नित्थापायेसु कारणं ।
 नत्थि सहेतुका पाका, दुग्गतत्ता हि सन्धियो ॥२७८॥
 ब्रह्मानं पटिघं नत्थि, भानविकल्मभितं तथा ।
 हेट्ठाभानं विरत्तत्ता, न भावेन्ति अरूपिनो ॥२७९॥

R.67. पुब्बे व दिट्ठ-सच्चवा व, अरियारूपभूमका ।
 तस्मादिमग्गो नत्थेत्थ, कायाभावा सितं तथा ॥२८०॥

सुद्धावासा पि पत्ताव, हेट्ठानुत्तर-पञ्चकं ।
 सत्तपापपहीना च, तस्मा नत्थेत्थ तानि च ॥२८१॥

B 25. पञ्च-द्वारिक-चित्तानि, द्वाराभावे न विज्जरे ।
 सहेतुकविपाका च, यथाभूमिववत्थिता ॥२८२॥
 सम्भवासम्भवं चेवं, जत्वा पुग्गल-भूमिसु ।
 लब्धमान-वसा तत्थ, चित्तसङ्गहमुद्दिसे ॥२८३॥
 कुसलादिप्पभेदा च, तथा भूमादिभेदतो ।
 वत्थु-द्वारारम्मणतो, भूमि-पुग्गलतो पि च ॥२८४॥
 विभागो यो समुद्दिट्ठो, चित्तानं तु सम्भवा ।
 जेय्या चेतसिकानं च, सम्पयोगानुसारतो ति ॥२८५॥

इति चित्तविभागे भूमि-पुग्गल-सम्भव-कथा निट्ठिता ।

सत्तमो परिच्छेदो ।

निट्ठितो च चित्तविभागो ।

अष्टमो परिच्छेदो

१. चेतसिक-विभागो

(१) चेतसिक-उद्देशो

R 68. इति चित्तविधिं ज्ञत्वा, द्वे पञ्चासं विभाविना ।
अथैवा चेतसि सम्भूता, धम्मा चेतसिका कथं ? ॥२८६॥

(२) सत्त साधारणा चेतसिका

फस्सो च वेदना संज्झा, चेतनेकगता तथा ।
जीवितं मनसिकारो, सत्त साधारणा इमे ॥२८७॥

(३) पकिण्णका चेतसिका

वितक्को च विचारो च, पीति च क्षीरियं तथा ।
छन्दो च अधिमोक्खो च, छ पकिण्णक-नामका ॥२८८॥

(४) पकिण्णक-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

पुञ्जापुञ्जेसु पाकेसु-क्रियासु च यथारहं ।
मानसेसु पवत्तन्ति, विप्पकिण्णा पकिण्णका ॥२८९॥

(५) अनवज्ज-चेतसिक-कथा

B. 26. सद्धा सतिन्धियं चैव, हिरोत्तप्पबलद्वयं ।
अलोभो च अदोसो च, पञ्जा मज्झत्तता पि च ॥२९०॥

अट्ठे ते उत्तमा नाम, धम्मा उत्तमसाधना ।
निवज्जा ति पवुच्चन्ति, युगट्ठा छ ततो परे ॥२९१॥

पस्सद्धिं काय-चित्तानं, लहुता मुदुता तथा ।
कम्मज्जता चे पागुज्जता च उज्जुक्ता ति चे ॥२६२॥

अप्पमज्जा-द्वयं नाम, कसणा मुदिता सिंयुं ।
सम्मावाचा च कम्मग्ता, जीवा च विरतित्तयं ॥२६३॥

(६) अनवज्ज-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

पञ्चवीसं पणिच्चैते, अनवज्जा यथारहं ।
पापाहेतुकमुत्तेसु, अनवज्जेसु जायरे ॥२६४॥

(७) सावज्ज-चेतसिक-उद्देशो सम्पयोगी चे

लोभो दोसो च मोहो च, मानो द्विद्धि च संसयो ।
थोन मिद्धं च उद्धच्चं, कुकुच्चं च तथा दस ॥२६५॥

अहीरिकं अनोत्तपं, इस्सा मच्छरियं ति च ।
होन्ति चुद्दस सावज्जा, सावज्जेस्वेव सम्भवा ॥२६६॥

द्वे पज्जास चतुद्धेवं, धम्मा चेतसिका ठिता ।
तेसं दानि पक्खलामि, सम्पयोगं च सिङ्गहं ॥२६७॥

(८) साधारण-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

सत्त साधारणा सब्ब-चित्तसाधारणा ततो ।
चित्तेन सद्धिं अट्टनं, विप्पयोगो न कत्थचिं ॥२६८॥

(९) पक्किणक-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

वितक्को पञ्च-विज्जाणं, दुतियादि-विवज्जिते ।
विचारो पि च तत्थेव, ततियादि विवज्जिते ॥२६९॥

सोमनस्स-युत्ते पीति, चतुत्थ-भान-वज्जिते ।

विरियं पठमावज्ज-विपाकाहेतु-वज्जिते ॥३००॥

छन्दो सम्भोति सब्बत्थ, मोमूहाहेतुवज्जिते ।

अधिमोक्खो विचिकिच्छा-पञ्च-विज्जाण-वज्जिते ॥३०१॥

B.27. छ सट्ठि पञ्च पञ्जास, सत्तति चेव सोलस ।

वीसतेकावसेवाथ, पकिण्णक-विवज्जिता ॥३०२॥

मानसा पञ्च पञ्जास, सवितक्का छ सट्ठि च ।

सविचारेकपञ्जास, सप्पीतिक-मना तथा ॥३०३॥

R.69. तेसत्तति सबीरिया, सछन्देकूनसत्तति ।

साधिमोक्खा पवुच्चन्ति, अट्ठसत्तति मानसा ॥३०४॥

(१०) अनवज्ज-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

पञ्जापमज्जा विरती, हित्वा एकूनसट्ठिसु ।

पापहेतुकमुत्तेसु, सद्धादेकूनवीसति ॥३०५॥

द्विहेतुकाहेतुपाप-वज्जितेसु समासतो ।

पञ्जा तु जायते सत्त-चत्तालीसेसु सब्बथा ॥३०६॥

महाक्रिया कामपुञ्ज-रूपज्जानेसु जायरे ।

अप्पमज्जाट्ठवीसेसु, हित्वा भानं तु पञ्चमं ॥३०७॥

लोकुत्तरेसु सब्बत्थ, सहेव ऽ विरतित्तयं ।

कामपुञ्जेसु सम्भोति, यथा सम्भवतो विसुं ॥३०८॥

विरती अप्पमज्जासु, पञ्चस्वपि यथारहं ।

कवाचिदेव सम्भोति, एकेकोव न चेकतो ॥३०९॥

(११) सावज्ज-चेतसिक-सम्पयोग-कथा

अहिरिकं अनोत्तपं, मोह-उद्धचमेव च ।

पापसाधारणा नाम, चत्तारो पापसम्भवा ॥३१०॥

लोभो च लोभमूलेसु, विट्ठियुत्तेसु विट्ठि च ।

मानो विट्ठि वियुत्तेसु, विट्ठि माना न चेकतो ॥३११॥

दोसमूलेसु दोसो च, इस्सा मच्छरियं तथा ।

कुक्कुच्चं इति चत्तारो, विचिकिच्छा तु कङ्किते ॥३१२॥

सहेव थोन-मिद्धं तु, ससङ्गारेसु पञ्चसु ।

इति चुद्दस सावज्जा, सावज्जेस्वेव निच्छिता ॥३१३॥

B.23. मानो च थोन-मिद्धं च, सहवाथ विसं न वा ।

इस्सा-मच्छेर-कुक्कुच्चा, अज्जमज्जं विसं न वा ति ॥३१४॥

इति चेतसिक-विभागे चेतसिक-सम्पयोग-कथा निट्ठिता ।

अट्ठमो परिच्छेदो ।

तवमो परिच्छेदो

१. चेतसिक-सङ्ग्रह-कथा

(१) कामावचर-कुसलचित्तेसु-सङ्ग्रह-कथा

सत्त साधारणा चेव, छ घम्मा च पकिण्णका ।
सद्धादि पञ्चशीसेति, अट्ठित्तस-समिस्सिता ॥३१५॥

कामावचरपुञ्जेसु, लब्भन्ति पठमद्वये ।
सत्तत्तिसेव दुत्तिमे, पञ्जामत्त-विवज्जिता ॥३१६॥

तत्तिये च यथावुत्ता, पीतिमत्त-विवज्जिता ।
छत्तिसेव चतुत्थम्हि, पञ्जा-पीति-द्वयं विना ॥३१७॥

(२) कामावचर-क्रियाचित्तेसु सङ्ग्रह-कथा

महाक्रियासु युज्जन्ति, हित्वा विरतियो तथा ।
पञ्चत्तिस चतुत्तिस-द्वयं तेत्तिसकं कमा ॥३१८॥

(३) महाविपाकेसु सङ्ग्रह-कथा

ठप्पेत्वा अण्णमञ्जा च, महापाकेसु योजिता ।
तेत्तिसा चेव द्वत्तिस, द्वयेकत्तिसकं कमा ॥३१९॥

(४) रूपावचरचित्तेसु सङ्ग्रह-कथा

अण्णमञ्जा गहेत्वान, हित्वा विरतियो तथा ।
पञ्चत्तिसेव पठमे, रूपावचर-मानसे ॥३२०॥

वितक्कं दुतिये हित्वा, विचारं च ततो परं ।
चतुत्थे पन पीतिं च, अप्पमञ्जं च पञ्चमे ॥३२१॥
यथावुत्तपकारा व, चतुत्तिस यथाक्कमं ।
तेत्तिस चेव द्वत्तिस, समत्तिसं च लब्धरे ॥३२२॥

(५) अरूपावचरेसु सङ्ग्रह-कथा

R.70. पञ्चमेन समाना च, ठपेत्वारुप्पमानसा ।
भूमारम्मणभेदं च, अङ्गानं च पणीतत्तं ॥३२३॥

(६) लोकुत्तरचित्तेसु सङ्ग्रह-कथा

B.29. अप्पमञ्जा ठपेत्वान, गहेत्वा विरति-त्तयं ।
छत्तिसानुत्तरे होन्ति, पठमज्झानमानसे ॥३२४॥
वितक्कं दुतिये हित्वा, विचारं च ततो परं ।
पीतिं हित्वा चतुत्थे च, पञ्चमे पि च सब्बथा ॥३२५॥
यथा वुत्तप्पकारा व, पञ्चत्तिस यथाक्कमं ।
चतुत्तिसं च तेत्तिस, यथा तेत्तिसं चापरे ॥३२६॥
एवं बावीसधा भेदो, अनवज्जेसु सङ्ग्रहो ।
एकूनसट्ठि चित्तेसु, अट्ठत्तिसानमीरितो ॥३२७॥

(७) सङ्ग्रहनये पकिण्ण-कथा

विरती अप्पमञ्जा च, गहेत्वा पन सब्बसो ।
एकमेकं गहेत्वा च, पच्चक्खाय च सब्बथा ॥३२८॥
कामेसु सत्तथा पुञ्जे, चतुधा च क्रिये तथा ।
रूपज्झान-चतुक्के च, कत्तब्बोयं पि सङ्ग्रहो ॥३२९॥

इमिना पनुपायेन, समसत्तति मेवतो ।
अनवज्जेसु विज्जेय्या, चित्तुप्पादेसु सङ्गहो ॥३३०॥

(८) अकुसल-चित्तेसु सङ्गह-कथा

इति सब्बप्पकारेन, अनवज्जविनिच्छयं ।
जत्वा योजेय्य मेधावी, सावज्जेसु च सङ्गहं ॥३३१॥

सत्त साधारणा चेव, छ धम्मा च पकिण्णका ।
चत्तारो पाप-सामञ्जा, धम्मा सत्तरसेविमे ॥३३२॥

एकूनवीसासङ्गारे, पठमे लोभविट्ठिया ।
दुत्तिये लोभमानेन, यथा वुत्ता च तक्कका ॥३३३॥

अट्ठारस विना पीति, तत्तिये लोभविट्ठिया ।
चतुत्थे पि विना पीति, लोभमानेन तक्कका ॥३३४॥

पट्ठिघे च विना पीति, असङ्गारे तथेव ते ।
लब्भन्ति दोसकुक्कुच्च-मच्छरिया हि वीसति ॥३३५॥

असङ्गारेसु वुत्ता च, ससङ्गारेसु पञ्चधा ।
थीनमिद्वेनेकवीस, वीस द्वेवीसतिक्कमा ॥३३६॥

B.30. छन्दं पीति च उद्वज्जे, हित्वा पञ्चदसेव ते ।
हित्वा विमोक्खं कङ्गं च, गहेत्वा सङ्गते तथा ॥३३७॥

सत्तवीसति धम्मानं, इति द्वादसा सङ्गहा ।
द्वादसापुञ्ज-चित्तेसु, विज्जातब्बा विभाविना ॥३३८॥

हित्वा छानियते धम्मे, गहेत्वा च यथारहं ।
चतुत्तिसा पि विज्जेय्या, सङ्गहा तत्थ विज्जुना ॥३३९॥

द्वादसाकुसलेस्वेव, अत्वा सङ्गहमुत्तरं ।
अय्याहेतुक-चित्तेसु, सङ्गहं कमतो कथं ? ॥३४०॥

(६) अहेतुक-चित्तेसु सङ्गह-कथा

सत्त साधारणा छन्द-वज्जिता च पकिण्णका ।
हसितुप्पादचित्तम्हि, द्वादसेव पकासिता ॥३४१॥
वोढुब्बे च विना पीति, वीरियं सुखतीरणे ।
एकादस यथा-वुत्ता, धम्मा द्वीसु पि देसिता ॥३४२॥
मनोधातुत्तिके चैव, उपेक्खा-तीरण-द्वये ।
दस होन्ति यथा वुत्ता, हित्वा वीरिय-पीतियो ॥३४३॥

R.71. सत्त साधारणा एव, पञ्चविज्जाण-सम्भवा ।
इच्चाहेतुकचित्तेसु, पञ्चधा सङ्गहो ठितो ॥३४४॥
इति चेतसिके धम्मे, चित्तेसु गणिते पुन ।
चित्तेन सह संगट्ठह, गणय्या पि च पण्डितो ॥३४५॥
अट्ठतिसा ति ये वुत्ता, चित्तेन सह ते पुन ।
एकूनचत्तालीसे ति, सब्बत्थेकाधिकं नये ॥३४६॥
बावीस व दस-द्वे च, पञ्च चेति यथारहं ।
सङ्गहा सम्पयुत्तानं, तालीसेकूनका कथा ॥३४७॥

(१०) पकिण्ण-कथा

वितक्को च विचारो च, पीति पञ्जा तथा पन ।
अप्पमञ्जा विरती ति, नव धम्मा यथारहं ॥३४८॥

गहेतब्बापनेतब्बा, भवन्ति अनवज्जके ।
परिवत्तेति सब्बत्थ, वेदना तु यथारहं ॥३४६॥

B.31. छन्दाधिमोक्खवीरिया, सद्धादेकूनवीसति ।
फस्सादयो छले वा ति, न चलन्तद्वीसति ॥३५०॥
तेरसेव तु सावज्जे, छले वाहेतु-मानसे ।
न चलन्ति दस अज्जे, चुद्दसा छ च सम्भवा ति ॥३५१॥

इति चेतसिक-विभागे चेतसिक-सङ्गह-कथा निद्विता ।

नवमो परिच्छेदो ।

१. छन्दा विमोक्ख-विरिया—रो.

दसमो परिच्छेदो

१. पभेद-कथा

(१) अट्टारस-विध-सम्पयोग-कथा

एकुप्पादा निरोधा च, एकालम्बनवत्थुका ।
सहगता सहजाता, संसट्ठा सहवुत्तिनो ॥३५२॥
ते पञ्जास पनिच्चेते, सम्पयुत्ता यथारहं ।
चित्त-चेतसिका धम्मा, अट्टारस विधा पि च ॥३५३॥

(२) चित्तुप्पादवसेन पभेदकथा

एकधा छब्बिधा चेव, चतुधा सत्तधा ठिता ।
चित्तुप्पाद-भेदेन, भिन्दितब्बा विभाविना ॥३५४॥
अट्ठ धम्माविनिब्भोगा, भिन्नासीति नवुत्तरा ।
सत्तसतं वस-ट्ठे च, सब्बे होन्ति समिस्सिता ॥३५५॥

(३) वितक्क-पभेदित-चित्तानि

सन्तीरण-मनोधातु, सित-वोट्ठब्बना तथा ।
अपुञ्जा कामपुञ्जा च, महापाका-महाक्रिया ॥३५६॥
पठमज्झान-धम्मा च, लोकुत्तर-महगता ।
पञ्च पञ्जास सब्बे पि, वितक्का होन्ति भेदिता ॥३५७॥

(४) विचार-पभेदित-चित्तानि

विचारा पि च ते येव, दुतियज्झान-नामका ।
एकवसा परे चे ति, छसट्ठि परिदीपिता ॥३५८॥

(५) पीति-पभेदित-चित्तानि

अपुञ्जा कामपुञ्जा च, महापाका महाक्रिया ।

चतुष्का चैव चत्तारो, सितं च सुखंतीरणं ॥३५६॥

B.32. पठमादितिकज्झाना, लोकुत्तर-महग्गता ।

इच्चैवमेकपञ्चास, पीतियो होन्ति सब्बथा ॥३६०॥

(६) वीरिय-पभेदित-चित्तानि

R. 72. सितवोटुब्बना द्वे च, सावज्जा चानवज्जका ।

भिन्नमेवं तु वीरियं, तेसत्तति-विधं भवे ॥३६१॥

(७) छन्द-पभेदित-चित्तानि

सावज्जा चानवज्जा च, मोमूह-द्वय-वज्जिता ।

छन्दा भवन्ति सब्बे पि, सट्ठि भेदा नवुत्तरा ॥३६२॥

(८) अधिमोक्ख-पभेदित-चित्तानि

सन्तीरण-मनोधातु, सित-वोटुब्बना तथा ।

सावज्जा चानवज्जा च, विचिकिच्छा विवज्जिता ॥३६३॥

अधिमोक्खा पनिच्चैवं, अट्ठसत्तति भेदिता ।

तिसत्तं नवुत्ति द्वे च, भिन्ना होन्ति पक्किणका ॥३६४॥

(९) सद्धादि-पभेदित-चित्तानि

एकूनसट्ठि वा होन्ति, सद्धादिक्कूनवीसति ।

सहस्सं च सत्तं चेकं, एकवीसं^१ च सब्बथा ॥३६५॥

(१०) पञ्जा-पभेदित-चित्तानि

जाणेन सम्पयुत्ता च, कामे द्वादसथा परे ।

पञ्चतिसा ति पञ्जा पि, सत्ततालीसथा कथा ॥३६६॥

१. एकूनवीसं—रो०

(११) अप्पमञ्जा-पभेदित-चित्तानि

रूपज्झान-चतुक्का च, कामपुञ्जा महाक्रिया ।
अट्ठवीसप्पमञ्जेवं, छप्पञ्जास भवन्ति च ॥३६७॥

(१२) विरति-पभेदित-चित्तानि

अनुत्तरा कामपुञ्जा, तिस्सो विरतियो पन ।
होन्ति सोळसधा भिन्ना, अट्ठतालीस पिण्डिता ॥३६८॥
पञ्चवीसानवज्जेवं, सम्पयुत्ता चतुब्बिधा ।
सहस्स-द्वि-सतं चेव, द्वि च सत्तति भेदको ॥३६९॥

(१३) मोहादि-पभेदित-चित्तानि

चत्तारो पापसामञ्जा, भिन्ना द्वादसधा पन ।
अट्ठतालीसधा होन्ति, ते सब्बे पट्ठिपिण्डिता ॥३७०॥

(१४) लोभादि-पभेदित-चित्तानि

लोभो पनट्ठधा भिन्ना, थीनमिद्वं च पञ्चधा ।
चतुधा दिट्ठि मानो च, चतुधा दिट्ठियो विसुं ॥३७१॥
द्विधा दोसादि चत्तारो, विचिकिच्छेकधा ति च ।
सावज्जा सत्तधा वुत्ता, भिन्नासी ति कुत्तरा ॥३७२॥
इच्चद्वारसधा वुत्ता, ते पञ्जासा पि भेदतो ।
द्विसहस्सं च तु सतं, भवन्तेकूनसट्ठि च ॥३७३॥

B.33.

(१५) भानङ्ग-पभेदित-चित्तानि

वितक्क-विचार-पीति, सुखोपेक्खासु पञ्चसु ।
भिन्दित्वा भान-भेदेन, गहेतब्बा अनुत्तरा ॥३७४॥
अञ्जत्र पन सब्बत्थ, नत्थि भेदप्पयोजनं ।
अट्ठेव तस्मा गट्ठन्ति, अभेदेना ति लक्खये ॥३७५॥

पठमादि चतुष्काना, लोकुत्तर-महग्गता ।
 इच्छेकं एकादसधा, चतुतालीस पिण्डिता ॥३७६॥
 तेवीस पञ्चमा चेति, सत्तसट्ठि समिस्सिता ।
 अप्पना तत्थ सब्बा पि, अट्ठपञ्जास दीपिता ॥३७७॥
 पञ्चतिसेव सङ्खेपा, लोकुत्तर-महग्गता ।
 अप्पना तत्थ सब्बा पि, छब्बीसति पकासिता ॥३७८॥

(१६) अभिञ्जा-पभेदित-चित्तानि

इद्विविधं दिब्बसोतं, चेतोपरिय-नामका ।
 पुब्बेनिवासनुस्सति, दिब्बचक्खू ति पञ्चधा ॥३७९॥
 अभिञ्जा ज्ञाणमोरेन्ति, रूपावचर-पञ्चमा ।
 कुसलं च क्रिया चेति, भेदितं दुविधं पि च ॥३८०॥
 तं द्वयं पि सम्मिस्सित्वा, पञ्चाभिञ्जा च लोकिया ।
 आसवक्खय-ज्ञाण च, छल्लभिञ्जा पवुच्चरे ॥३८१॥
 लोकिया च दसाभिञ्जा, छिन्दित्वा कुसल-क्रिया ।
 सत्तसत्तति भानानि, अट्ठसट्ठि पनप्पना ॥३८२॥
 R.73. सत्तसत्तति चित्तानि, चतुपञ्जास सब्बथा ।
 परित्तानि^१ च चित्तानि, एकातिस-सतं सियु ति ॥३८३॥

इति चेतसिक-विभागे पभेद-कथा निवृत्ता ।

दसमो परिच्छेदो ।

१. पचित्तानि—रो० पा०

एकादसमो परिच्छेदो

१. चेतसिक-विभागे रासि-सरूप-कथा

(१) अट्टारस-विधं रासि-निदस्सनं

सब्बं सभाव-सामञ्ज-विसेसेन यथारहं ।
गतरासिवसेनाथ, अट्टारस-विधं कथं ? ॥३८४॥

फस्स-पञ्चक-रासी च, भानिन्द्रियं अथापरे^१ ।
मग्ग-फल-हेतु-कम्म-पथ-लोफिय-रासयो ॥३८५॥

निरवज्जा छ पस्सद्धि-आदिका च सतिमता ।
युगनद्धा च समथा, तथा येवा पना ति च ॥३८६॥

(२) फस्स-पञ्चक-रासि-कथा

फस्सो च वेदना सञ्जा, चेतना चित्तमेव च ।
फस्स-पञ्चक-रासी ति, पञ्च धम्मा पकासिता ॥३८७॥

(३) भान-ज्ञ-रासि-कथा

वितक्को च विचारो च, पीतिचकगता तथा ।
सुखं दुक्खं उपेक्खा ति, सत्तभान-ज्ञ-नामका ॥३८८॥

(४) इन्द्रिय-रासि-कथा

सद्धिन्द्रियं च विरियं, सति चेव समाधि च ।
पञ्चा चतुब्बिधा वुत्ता, मनो पञ्चा पि वेदना ॥३८९॥

जीवितिन्द्रियं एकं ति, चकलादीनि च सत्तथा ।
 वावीसतिन्द्रिया नाम, धम्मा सोळस देसिता ॥३६०॥
 आदिमग्गे अनञ्जात-जस्सामीतिन्द्रियं भवे ।
 मज्जे अञ्जिन्द्रियं अन्ते, अञ्जाताविन्द्रियं ति च ॥३६१॥
 पञ्जानुत्तर-चित्तेसु, होन्ति तोणिन्द्रियानि पि ।
 तिहेतुकेसु सेसेसु, एकं पञ्जिन्द्रियं मतं ॥३६२॥
 सुखं दुक्खिन्द्रियं चेव, सोमनस्सिन्द्रियं तथा ।
 दोमनस्सं उपेक्खा ति, पञ्चधा वेदना कथा ॥३६३॥
 रूपारूपवसा द्वेधा, जीवितिन्द्रियमेकं ।
 चक्खु-सोत-धान-जिह्वा, कायित्थि-पुरिसिन्द्रिया ॥३६४॥
 तत्थ जीवितरूपं च, अट्ठेत्य न तु गय्हरे ।
 तस्मा नामिन्द्रियानेव, दस-पञ्च विनिहिसे ॥३६५॥

(५) मग्गङ्ग-रासि-कथा

B.35. सम्मादिट्ठि च संकप्पो, वायामो विरतित्तयं ।
 सम्मासति समाधि च, मिच्छादिट्ठि च धम्मतो ॥३६६॥
 मग्गङ्गानि नवेतानि, द्वादसा पि यतो द्विधा ।
 सम्मा मिच्छा ति सङ्कप्पो, वायामो ति च समाधि च ॥३६७॥

(६) लोकपाल-लोकविनासक-रासि-कथा

लोकपालदुकं चेव, हिरोत्तप्पं अथापरं ।
 अहिरिकं अनोत्तप्पं, दुकं-लोकविनासकं ॥३६८॥
 पञ्च सद्दावयो चेति, बलधम्मा नवेरिता ।
 कण्ह-सुक्कवसेना पि, पटिपक्खे अकम्पया ॥३६९॥

(७) हेतु-रासि-कथा

R.74. छ हेतु हेतुरासिम्हि, लोभालोभादिका तिका ।
मोमूहे कल्लगतुद्धच्चा, तत्थ वुत्ता ति अट्ठथा ॥४००॥

(८) कम्मपथ-रासि-कथा

मिच्छादिट्ठि अभिज्झा च, व्यापादो विरतित्तयं ।
सम्मादिट्ठि नभिज्झा च, अव्यापादो च चेतना ॥४०१॥

दस कम्मपथानेत्य, वुत्ता विरति चेतना ।
लोकपाल-विनासा ति, वुत्ता लोकदुका द्विधा ॥४०२॥

(९) पस्सद्धादि छ रासि-सति-रासि-कथा च
पस्सद्धि आदि युगट्ठा, निरवज्जा छ रासयो ।
सति च सम्पजज्जं च, उपकार-दुकं भवे ॥४०३॥

(१०) युगनद्ध-समथ-रासि-कथा

युगनद्ध-दुकं नाम, समथो च विपस्सना ।
पगगहो च अविक्खेपो, समथदुकमीरितं ॥४०४॥

(११) येवापनक-रासि-कथा

ये सरूपेन निहिट्ठा, चित्तुप्पादेसु ताविना ।
ते ठपेत्वावसेसा तु, येवापनक-नामका ॥४०५॥

छन्दो च अधिमोक्खो च, तत्रमज्झत्तता तथा ।
उद्धच्चं मनसिकारा, पञ्चापणक-नामका ॥४०६॥

मानो च थीनमिद्धं च, इस्सा मच्छरियं तथा ।
कुक्कुच्चं अप्पमज्जा च, तिस्सो विरतियो च ॥४०७॥

B.36. एते अनियता नाम, एकादस यथारहं ।
ततो च सेसा सब्बे पि, नियता ति पक्कित्तिता ॥४०८॥

केचि रासि न भजन्ति, केचि चानियता यतो ।

तस्मा येवापनकेव, धम्मा सोलस देसिता ॥४०६॥

सत्तत्तिसावसेसा तु, तत्थ तत्थ यथारहं ।

सरूपेनेव निदिट्ठा, चित्तुप्पादेसु सब्बथा ॥४१०॥

देसितानुत्तरुद्धच्चे, नामतो विरतुद्धवा ।

तथानुत्तरचित्तेसु, नियतं विरतित्तयं ॥४११॥

चित्तं वितक्को सद्धा च, हिरोत्तप्पबलद्वयं ।

अलोभो च अदोसो च, लोभो दोसो च दिट्ठि च ॥४१२॥

अहिरीकं अनोपप्पं, उद्धच्चं विरतित्तयं ।

सोलसेते यथायोगं, द्वीसु ठानेसु देसिता ॥४१३॥

वेदना तीसु वीरियं, सति च चतुरासिका ।

समाधि छसु पञ्जा च, सत्त ठानेसु दीपिता ॥४१४॥

एकवीस पणिच्चेते, सविभत्तिक-नामका ।

सेसा द्वतिसति धम्मा, सब्बे पि अविभत्तिका ति ॥४१५॥

इति चेतसिक-विभागे रासि-सरूप-कथा निदिट्ठा ।

एकादसमो परिच्छेदो ।

द्वादसमो परिच्छेदो

१. रासि-विनिच्छय-कथा

(१) अनेक-भेद-भिन्न-धम्म-कथा

(२) भिन्नत्त-निदस्सनं

तत्थ विज्झाण-काया छ, सत्त विज्झाण-धातुयो ।
फस्सा चक्खादि-सम्फस्सा, छब्बिधा सत्तधा पि च ॥४१६॥

B.37. चक्खु-सम्फस्सजादीहि, भेदेहि पन वेदना ।
सज्जा च चेतना चेव, भिन्ना छधा च सत्तधा ॥४१७॥
चित्तुप्पादेसु धम्मा च, खन्धायतन-धातुयो ।

आहारो च यथायोगं, फस्स-पञ्चक-रासियं ॥४१८॥

R.75. सब्बे सङ्गहिता होन्ति, तस्मा नाम-परिगग्हो ।
मूल-रासि च सो सब्ब, - सङ्गहो ति पवुच्चति ॥४१९॥

भानरासिम्हि पञ्चेव, धम्मा सत्तप्पभेदतो ।
इन्द्रियानि च बावीस, धम्मतो पन सोलस ॥४२०॥

नव मगगङ्ग-धम्मा च, भिन्न द्वादसधा पि ते ।
छल्लेव हेतुयो तत्थ, देसिता कङ्खितुद्धवा ॥४२१॥

दस कम्मपथा धम्मा, छल्लेव पन देसिता ।
सेसाव दस धम्मेहि, समाना चतुरासयो ॥४२२॥

पञ्जा दस विधा तत्थ, वेदना नवधा ठिता ।
समाधि सत्तधा होति, वीरियं पन पञ्चधा ॥४२३॥

सति भिन्ना चतुधा व, वितक्को तिविधो मतो ।
 द्विधा चित्तादयो होन्ति, दस पञ्चैव सम्भवा ॥४२४॥
 सेसा द्वितिस सब्बे पि, धम्मा एकेकधा पि च ।
 हित्वा रूपिन्द्रियानेते, विभागा अट्टधा कथं ? ॥४२५॥
 फस्सो च चेतना सञ्जा, विचारो पीति जीवितं ।
 निरवज्जा छ युगट्ठा, सावज्जमोहकङ्खिता ॥४२६॥
 येवापनक-धम्मा च, विरतुद्धच्चवज्जिता ।
 द्वादसा चेति सब्बे पि, द्वितिसेकेकधा तथा ॥४२७॥
 चित्तं मनिन्द्रियं चित्तं, सद्धा सद्धिन्द्रियं बलं ।
 बलेसु लोकिया वुत्ता, लोकिये च दुक्कद्वये ॥४२८॥
 B.38. लोभालोभादिका द्वे द्वे, चत्तारो हेतु-रासियं ।
 मिच्छादिट्ठि च भगङ्गे, पञ्च कम्मपथे पि ते ॥४२९॥
 येवापनकरासिम्हि, देसिता विरतुद्धवा ।
 मग्गहेतुसु चेतति, द्विधा पञ्चदस ठिता ॥४३०॥
 वितक्को भानमग्गेषु, विविधा नवधा पन ।
 वेदनामूल रासिम्हि, तथा भानिन्द्रियेषु च ॥४३१॥
 इन्द्रियमग्गरासिम्हि, बलपिट्ठिदुक्कत्तिके ।
 चतुधा सति तत्थेव, वीरियं पि च पञ्चधा ॥४३२॥
 समाधि सत्तथा वुत्तो, भानङ्गेषु च तत्थ च ।
 तत्थेव दसधा पञ्जा, हेतुकम्मपथेषु च ॥४३३॥
 दस-नव-सत्त-पञ्च-चतु-ति-द्वेकधा ठिता ।
 छल्लेकका पञ्चदस, द्वितिस च यथाक्कमं ॥४३४॥
 अट्ठविभागसङ्खेपा, पदानि दसधा सियुं ।
 तेपञ्जासेव धम्मा च, अट्ठारस च रासयो ॥४३५॥

इति धम्मववत्थाने, धम्मसङ्गणियं पन ।
 चित्तुप्पाद-परिच्छेदे, उद्देस-नय-सङ्गहो ॥४३६॥
 पदानि चतुरासी ति, देसितानि सरूपतो ।
 येवापनक-नामेन, सोळसेव यथारहं ॥४३७॥
 तत्थानियत-नामानि, पदानेकादसेव तु ।
 वुत्तानेकूननवुत्ति, नियतानेव सम्भवा ॥४३८॥
 असम्भन्न-पदानेत्य, तेपञ्चासेव सव्वथा ।
 चित्त-चेतसिकानं तु, वसेन , परिदीपये ॥४३९॥
 ४.३९. विभागपदधम्मानं, वसेनेवं पकासितो ।
 चित्तेचेतसिकानं तु, कमतो रासिनिच्छयो ति ॥४४०॥

इति चेतसिक-विभागे रासिविनिच्छय-कथा निट्ठिता ।

द्वादसमो परिच्छेदो ।

तेरसमो परिच्छेदो

१. रासि-योग-कथा

(१) चित्तुप्पादेसु रासि-निदृस्सन-कथा

R.76. इति रासिवीथिं अत्वा, लब्धमानवसा बुधो ।
तेसमेवाथ योगं पि, चित्तुप्पादेसु दीपये ॥४४१॥

(२) अनवज्ज-चित्तेसु-रासि-कथा

कामावचरकुसलस्स, पठमद्वय-मानसे ।
सब्बे पि रासयो होन्ति, यथासम्भवतो कथं ? ॥४४२॥

फस्स-पञ्चक-रासी च, भान-पञ्चक-रासि च ।
इन्द्रियदुक्-रासी च, मग्ग-पञ्चक-रासि च ॥४४३॥

बल-सत्तक-रासी च, हेतु-कम्मपथ-त्तिका ।
दसावसेसा रासी च, लोकपालदुकादयो ॥४४४॥

येवापनक-नवक, नियतुद्धच्च-वज्जिता ।
अप्पमज्झ-द्वयं चेव, तिस्सो विरतियो ति च ॥४४५॥

इति सत्तरसेवेते, देसिता च सरूपतो ।
येवापनकरासी च, लब्धन्ति द्वारसा पि च ॥४४६॥

ए पञ्चासपदानेत्थ, देसितानि सरूपतो ।
धम्मा पन समत्तिस, तत्थ होन्ति सरूपतो ॥४४७॥

तानि येवापनकेहि, पञ्चसट्ठि पदानि च ।
धम्मा चेकूनतालीस, भवन्ति पन सम्भवा ॥४४८॥

(३) सविभक्त-अविभक्त-धम्म-कथा

तत्थ द्वादस धम्मा च, देसिता सविभत्तिका ।
अवसेसा तु सब्बे पि, अविभत्तिक-नामका ॥४४६॥

(४) नियत-धम्म-कथा

B.40. एक-द्वि च ति चतुक्क-छ सत्तट्टानिका पन ।
सत्तवीस च सत्तेको, द्वेकेको च यथावकमं ॥४५०॥
नियता तु चतुत्तिस, धम्मा व सहवुत्तितो ।
यथा सम्भववुत्तितो, पञ्चधा नियता कथा ॥४५१॥
तत्थ च नियता सब्बे, गहेत्वा च पहाय च ।
पञ्चेकं च गहेत्वा पि, सत्तधा योजनक्कमो ॥४५२॥
सति एकूनतालीस, चतुत्तिस यथावकमं ।
पञ्चवक्खत्तुं च योजेय्य, पञ्चत्तिस ति पण्डितो ॥४५३॥
रासयो च पदानीध, धम्मन्तर-विभत्तियो ।
सरूप-येवापनके, नियतानियते यथा ॥४५४॥

(५) योजना-नय-वसेन निद्देशो

योजना-नय-भेदं च, गणना-सङ्गह-ट्टिति ।
लब्धमानानुमानेन, सल्लक्खेन्ता तहि तहि ॥४५५॥
आणं आणवियुतम्हि, हित्वा पीति उपेक्खते ।
वेदना परिवत्तेन्तो, कामपुञ्जे च सेसके ॥४५६॥
महाक्रिये च योजेय्य, पहाय विरतित्तयं ।
अप्पमञ्जा च हित्वाथ, महापाके च योजये ॥४५७॥
तक्कादिं कमतो हित्वा, सब्बत्थ विरतित्तयं ।
पञ्चमे अप्पमञ्जाय, हित्वा रूपे च योजये ॥४५८॥

हित्वाप्पमञ्जा योजये, यथा भानमनुत्तरे ।
लोकुत्तरिन्द्रियं चेव, गहेत्वा विरतित्तयं ॥४५६॥

भानानि चतुतालीस, सुखयुत्तानि वत्तरे ।
उपेक्खितानि तेवीस, पञ्चमज्झाने च सब्बथा ॥४६०॥

अप्पमञ्जा विरतियो, कामपुञ्जेषु लब्धरे ।
अप्पमञ्जा रूपभान-चतुक्के च महाक्रिये ॥४६१॥

R.77. लोकुत्तरेषु सब्बत्थ, सम्भोति विरतित्तयं ।
नत्थि द्वयं पि आरुप्ये, महापाके च पञ्चमे ॥४६२॥

B.41. वितक्कादित्तयं पञ्जा, पञ्च चानियता चला ।
हानि-बुद्धि-वसा-सेसा, न चलन्ति कुदाचनं ॥४६३॥
वावीसति-विधो चेत्य, सङ्गहो अनवज्जके ।
द्वयं द्वयं वसा चेव, भान-पञ्चकतो पि च ॥४६४॥

(६) सावज्ज-चित्तेसु-रासि-कथा

इति अत्वानवज्जेसु, रासिसङ्गह-सम्भवं ।
सावज्जेसु पि विज्जेय्या, विज्जुना रासयो कथं? ॥४६५॥

लोभमूलेषु पठमे, फत्स-पञ्चक-रासि च ।
भान-पञ्चक-रासी च, तथेविन्द्रिय-पञ्चकं ॥४६६॥

मग-फल-चतुक्कं च, हेतुकम्मपथ-दुका ।
लोक-नासक-रासी च, समथो समथ-दुका ॥४६७॥

तत्रमज्झत्तं हित्वा, येवापनक-नामका ।
चत्तारो चेति लब्धन्ति, तत्थेकादस रासयो ॥४६८॥

द्वित्तिसेव पदानेत्य, देसितानि ऽ सारूपती ।
तानि येवापनकेहि, छत्तिसेव भवन्ति च ॥४६९॥

असम्भिन्न-पदानेत्य, समवीसति सम्भवा ।
 अविभक्तिक-नामा च, नव धम्मा प्रकाशिता ॥४७०॥
 एक-द्वय-ति-चतुष्क-छलाननियता पन ।
 एकादस छलका च, कमेनेका पुनेकको ॥४७१॥
 नत्थेवानियता हेत्थ, येवापनक-नामका ।
 योजनानय-भेदो च, तस्मा तत्थ न विज्जति ॥४७२॥
 मानो च थिनमिद्धं च, इस्सा मच्छरियं तथा ।
 कुक्कुच्चं इति सावज्जे, छलवानियता मता ॥४७३॥
 मानो-दिट्ठि-वियुत्तेसु, ससङ्गारेसु पञ्चसु ।
 थिनमिद्धं तयो सेसा, पटिघद्वय-योगिनो ॥४७४॥

B.42. इच्चेवं अट्ट सावज्जा, अनवज्जद्वीसति ।
 छत्तिस मानसा सब्बे, होन्तानियत-योगिनो ॥४७५॥
 तेहि युत्ता यथायोगं, एक-द्वि-तय-पञ्चहि ।
 द्वे द्वावीसं तयो चेव, नवचाथ यथाक्कमं ॥४७६॥
 इति वुत्तानुसारेन, लब्धमान-वसा पन ।
 तदञ्जेसु पि योजेय्य, सावज्जेसु यथाक्कमं ॥४७७॥
 लोभमूलेसु लोभं च, दोसं च पटिघद्वये ।
 मोहमूले कङ्खुद्धच्चं, गहेत्वा हेतु-रासियं ॥४७८॥
 दिट्ठि दिट्ठि-वियुत्तमिह, हित्वा पीति उपेक्खते ।
 वेदनं परिवत्तेन्तो, दोसमूले च पण्डिता ॥४७९॥
 तथा कम्मपथं दिट्ठि, पीति छन्दं च मोमुहे ।
 कङ्खते अधिमोक्खं च, हित्वा योजेय्य रासयो ॥४८०॥
 चित्तस्स ठिति पत्तासु, चित्तस्सेकगता पन ।
 कङ्खिते परिहीना व, इन्द्रियादीसु पञ्चसु ॥४८१॥

इति द्वादसधा ज्ञत्वा, सावज्जेसु पि सङ्गहं ।

अहेतुकेपि विञ्जयेया, यथासम्भवतो कथं ? ॥४८२॥

(७) अहेतुक-चित्तेसु रासि-कथा

अट्टारसाहेतुकेसु, पञ्चविञ्जण-मानसे ।

फत्स-पञ्चक-रासी च, भानट्टान-दुकं तथा ॥४८३॥

इन्द्रियत्तिक-रासी च, येवापनक-नामको ।

एको मनसिकारो ति, चत्तारो रासयो सियुं ॥४८४॥

R.78. असम्भिन्ना पनट्टेव, द्वेतत्थ सविभत्तिका ।

एक-द्वय-तिक-ठाना, छलेको च पुनेकको ॥४८५॥

मनोधातुत्तिकाहेतु, पटिसन्धि युगे पन ।

वितक्को च विचारो च, अधिका भानारासियं ॥४८६॥

B.43. सुख-सन्तीरणे पीति, दुतियावज्जने पन ।

विरियं च समाधि च, लब्धतिन्द्रिय-रासियं ॥४८७॥

अधिका सहिते होन्ति, पीति च वोरियादयो ।

येवापनाधिमोक्खो च, पञ्च विञ्जण-वज्जिते ॥४८८॥

इच्चानदज्जे बावीस, सावज्जे द्वादसा परे ।

योगाहेतुम्हि पञ्चेते, तालीसेकूनका कथा ति ॥४८९॥

इति चेतसिक-विभागे रासियोग-कथा निट्ठिता ।

तेरसमो परिच्छेदो ।

चुद्दसमो परिच्छेदो

१. रासि-सम्भव-कथा

(१) रासि-सम्भव-उद्देशो

नवेव येवापनका, अट्टारस च रासयो ।
नव-सिंसति सम्भिन्ना, दस-द्वे सविभक्तिका ॥४६०॥

एक-द्वय-ति चतु-ध-सत्त'ट्टानानवज्जके' ।
सत्तवीसति सत्तेको, द्वयमेको पुनेकको ॥४६१॥

दसेव येवापनका, एकादस च रासयो ।
अट्टवीसति सम्भिन्ना, दसेव सविभक्तिका ॥४६२॥

एक-द्वय-ति-चतुष्क-छट्टान-नियता पन ।
अट्टारस च सत्तेको, एकच्चेको व पापके ॥४६३॥

द्वे येवापनका होन्ति, रासयो च चतुर्विधा ।
तेरसेत्थ असम्भिन्ना, तयो व सविभक्तिका ॥४६४॥

एक-द्वय-तिक-ट्टाना, दसद्वेको अहेतुके ।
इच्छानवज्जा सावज्जा-हेतुके योग-निच्छयो ॥४६५॥

B.44. सत्ता पि नत्थि सावज्जे, निरवज्जे पकासको ।
अहेतुके च मग्गादि-रासयो नत्थि चुद्दस ॥४६६॥

अनवज्जा तु सावज्जे, सावज्जनवज्जके ।
चित्तुप्पादम्हि नत्थेव, नत्थोभयं अहेतुके ॥४६७॥

१-१. सत्तट्टान-वज्जके—रो०

सावज्जा पन सावज्जे, अनवज्जानवज्जके ।
गहेतब्बा तु सब्बत्थ, साधारणा पकिण्णका ॥४६८॥

भानपञ्चक-चित्तेसु, सत्तसद्धिसु निद्दिसे ।
भानङ्ग-योग-भेदेन, रासिभेदं तहि तहि ॥४६९॥

चतु-छक्कानवज्जेसु, ज्ञाणप्रीतिकतं तथा ।
चतुवीस परिच्छेसु, चतुष्पा भेदं उद्दिसे ॥५००॥

सरागवीतरागानं, अप्पमज्जा पवत्तियं ।
करुणा-मुदिता होन्ति, कामपुञ्ज-महाक्रिये ॥५०१॥

उपचारप्पना पत्ता, सुखिता सत्त-गोचरा ।
तस्मा न पञ्चमारुप्पे, महापाके अनुत्तरे ॥५०२॥

सोतपत्ति-उपेक्खासु, परिकम्मादिसम्भवे ।
भानानं तुल्य-पाकत्ता, तप्पाकेसु च लब्धरे ॥५०३॥

R.79. विरती च सरागानं, पीतिकम्मं न सम्भवा ।
सम्पत्ते च समोदाने, काम-पुञ्जेसु लब्धरे ॥५०४॥

तं तं द्वारिक-दुस्सित्त्य-चेतनुच्छेद-किञ्चतो ।
मग्गे च तुल्य-पाकत्ता, फले च नियता सियुं ॥५०५॥

पवत्तकार-विसय-भिन्ना पञ्चा पि सम्भवा ।

लोकिये लब्धमाना पि, विसुं चेव सियुं न वा ॥५०६॥

पापा लब्धन्ति पापेसु, सत्तछक्केकका कमा ।

सरूपायेवोभयका, नियतदु द्दुल्लेत्तरे ॥५०७॥

साधारणा च सब्बत्थ, यथा वुत्ता पकिण्णका ।

तत्थ चेकगता नत्थि, इन्द्रियादीसु कल्लित्ते ॥५०८॥

B.45. छन्दाधिमोक्खा येवा पि, वीसेकावस-वज्जिते ।

उद्धच्चं एकावसेसु, मज्झत्तं अनवज्जके ॥५०९॥

सब्वत्थ मनसिकारो, ति-द्वेक-द्वितिकापरे ।

अट्टद्वीस-चतसु, पञ्चद्वीसु यथावकम् ॥५१०॥

समुदाय-वसेनेत्थ, उद्धच्च-विरतित्तयं ।

सविभक्तिकमञ्जत्थ, अविभक्तिकं एव तं ॥५११॥

चित्तुप्पादेसु तेनेतं, विभक्ति-अविभक्तिकं ।

इति साधु सल्लक्ष्येय्य, सम्भवासम्भवं बुधोति ॥५१२॥

इति चेतसिक-विभागे रासि-सम्भव-कथा निद्विता ।

बुद्धसमो परिच्छेदो ।

पन्नरसमो परिच्छेदो

१. रासि-सङ्ग्रह-कथा

(१) चित्तुप्पादेसु रासि-सङ्ग्रह-उद्देशो

तेत्तिस चैव द्वत्तिस, एकत्तिस च तिस च ।
एकद्वत्तिस-हीना च, तिस धम्मानवज्जके ॥५१३॥
दस धम्मा तु सावज्जे, छ-पञ्च चतुराधिका ।
एकादस वस नव, सत्तधाहेतुके पन ॥५१४॥
इत्थं चुद्दसधा भिन्ना, कोट्टासा तु सरूपतो ।
विभत्ता तेहि युत्ता च, चित्तुप्पादा यथावकमं ॥५१५॥
तिकट्टका पञ्चवीस, दस पञ्चाधिका नव ।
अट्टारसेति सत्तेते, अनवज्जा तथोतरे ॥५१६॥
द्वे चत्तारो छल्लेकं द्वे, पञ्चाथ दसधा परे ।
सावज्जाहेतुके चेति, कोट्टासा होन्ति चुद्दस ॥५१७॥

B.46. नव चापि छ चत्तारो, चतु-पञ्च-छ-सत्तका ।
नव-द्वे-द्वे-तथेको च, येवापनक-सङ्ग्रहा ॥५१८॥
तेहि युत्ता पनट्ठाथ, वीसेकत्तिस मानसा ।
द्वे-द्वे द्वे तीणि चेकं द्वे, अट्ठदस यथावकमं ॥५१९॥
सत्तत्तिस कतो याव, एकत्तिसानुवज्जके ।
तिकट्टकाधिके सत्त, - ठिता नियता-सङ्ग्रहा ॥५२०॥
पापेसु वीस चेकून, - वीसट्टारस सोळस ।
चतुधा द्वीसु चत्तसु, चत्तसु द्वीसु च ठिता ॥५२१॥

- ‘एक-द्वि-पञ्च-दससु,’ च द्विधाहेतुकेषु च ।
 तिकद्वेकाधिका धम्मा, दसद्वे च यथावकम् ॥५२२॥
- R.80. पञ्च-द्वेक-द्वि-ति-पञ्च, कोट्टासा नियता ठिता ।
 तेहि युत्ता पनट्ठाथ, बीस द्वे द्वे तिकेका ॥५२३॥
 पुब्बापरद्वयापुञ्जे, कामपाके अहेतुके ।
 पञ्चमानुत्तरारूपे, नत्थानियत-सम्भवो ॥५२४॥
 छत्तिस मानसेस्वेव, लब्भन्ता नियता न वा ।
 ते पञ्चासावसेसा तु, सब्बे नियत-योगिनो ॥५२५॥
 नियतानियते कत्वा, लब्भन्तोभयता तथा ।
 सरूप-येवोभयका, तिविधेवं तु सङ्गहा ॥५२६॥
 जेट्था वुत्तानुसारेण, तेहि युत्ता व मानसा ।
 ततो पुन विभावेत्थ, सब्बसङ्गाहिकं नयं ॥५२७॥
 एकूनतालीस कतो, यावेकत्तिसका ठिता ।
 नवधा अनवज्जेसु, तेहि युत्ता च मानसा ॥५२८॥
 द्वे चत्तारो दसे वाथ, तिक-पञ्चाधिका दस ।
 तेवीस कमतो सत्त, द्वे च पञ्चदसापरे ॥५२९॥
 द्वे च द्वे तिक द्वे द्वेका, सावज्जेसु च सोलस ।
 एकूनवीस बीसाथ, बीसेक-द्वि-तयाधिका ॥५३०॥
- B.47. अहेतुके पनट्ठाथ, दसेक-द्वि-तयाधिका ।
 दस पञ्च द्विकेका ति, भवत्तेकूनवीसति ॥५३१॥
 लब्भमानानुसारेण, धम्मानं पन सङ्गहो ।
 सक्का^२ वुत्तनयेनेव, विञ्जातुं पन विञ्जुना ति ॥५३२॥
 इति चेतसिक-विभागे रासि-सङ्ग्रह-कथा निट्ठिता ।
 पन्नरसमो परिच्छेदो ।

१-१. एक-पञ्च-दससु च—रो.

२. सत्ता—रो.

सोलसमो परिच्छेदो

१. चित्तुप्पाद-कथा

(१) चित्तुप्पादेसु चेतसिक-भेद-सङ्गहो

चित्तुप्पादेसु धम्मानं, इति जत्वा विनिच्छयं ।
चित्तुप्पादानमेवाथ, जातब्बो भेद-सङ्गहो ॥५३३॥

(२) भेद-सङ्गह-विधि-उद्देशो

वेदनाहारतो चैव, हेताधिपतितो तथा ।
भानिन्द्रिय-मग्ग-बला, येवापन-पथादितो ॥५३४॥

(३) वेदना-वसेन भेद-सङ्गह-कथा

तत्थ सुखा च दुक्खा च, अदुक्खमसुखा ति च ।
तिस्सो वेदना वुत्ता, सम्भोगत्थ-विसेसतो ॥५३५॥

सुखं दुक्खं सोमनस्सं, दोमनस्सं अथापरं ।

उपेक्खिन्द्रियमिच्छेवं, पञ्चिन्द्रिय-विभागतो ॥५३६॥

काय-विज्जाण-युगले, सुख-दुक्खा हि वेदना ।

सोमनस्सं दोमनस्सं, इति नामं लभन्ति न ॥५३७॥

अञ्जत्थ पनं संबत्थ, सुखा दुक्खा च वेदना ।

सोमनस्सं दोमनस्सं, इति नामं लभन्ति च ॥५३८॥

अदुक्ख-असुखोपेक्खा, मज्झत्ता ति च वेदना ।

पञ्चपञ्चास चित्तेसु, तदञ्जेसु पकासिता ॥५३९॥

सुख-दुःखिन्द्रिय-युतं, काय-विज्ज्ञाणक-द्वयं ।
दोमनस्सिन्द्रिय-युतं, पठिघ-द्वय-मानसं ॥५४०॥

B.48. अट्टारस परित्तानि, चतुत्यज्ज्ञानं^१ आदितो ।
सोमनस्सिन्द्रिय-युता, द्वासट्ठि-विध-मानसा ॥५४१॥

R.81. द्वत्तिस च परित्तानि, तेधीस भान-पञ्चमा ।
होन्तोपेक्खिन्द्रिय-युता, पञ्चपञ्चास मानसा ॥५४२॥
सुख-युता तु तेसट्ठि, दुक्ख-युता तयो तर्हि ।
अदुक्खमसुख-युता, पञ्चपञ्चासुपेक्खका ॥५४३॥
ओजट्ठमकरूपं च, वेदनं सन्धि-मानसं ।
नामरूपं च कमतो, आहरन्ती ति देसिता ॥५४४॥

(४) आहार-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा

आहारा कबळिकारो, फस्सो सञ्चेतना तथा ।
विज्ज्ञाणं चेति चत्तारो, उपत्यम्हा च सम्भवा ॥५४५॥
चित्तुप्पादेसु सब्बत्थ, आहारा रूपिनो तयो ।
कबळीकारो आहारो, कामे कायानुपालको ॥५४६॥

(५) हेतु-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा

अलोभो च अदोसो च, अमोहो च तथापरो ।
लोभो दोसो च मोहो च, हेतू-धम्मा छ देसिता ॥५४७॥
कुसलाकुसला हेतु, तयो अब्बाकता ति च ।
नव द्वादसधा तत्थ, विपाक-क्रिया-भेदतो ॥५४८॥
दस पञ्चाधिका होन्ति, भूमिभेदा ततो तर्हि ।
पुञ्ञ-पाक-क्रिया-भेदा, तालीस चतुभूमका ॥५४९॥
सन्तीरण-मनोधातु, पञ्चविज्ज्ञाण-मानसे ।
वोट्टब्बने च हसिते, हेतु नाम न विज्जति ॥५५०॥

१. चतुक्क०—रो०

- B.49. लोभमूलेषु लोभो च, मोहो च पटिघ-द्वये ।
 दोसो मोहो च लब्धमन्ति, मोहो एको व मोमूहे ॥५५१॥
 माणेन विप्ययुत्तेसु, अलोभादि-द्वयं भवे ।
 ततो सेसेसु सब्बत्थ, अलोभादि तयो पि च ॥५५२॥
 तिहेतुका सत्तचत्तालीस, होन्ति द्विहेतुका ।
 बावीसति द्विहेतुका, अट्टारस अहेतुका ॥५५३॥

(६) अधिपति-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा

- छन्दो चित्तं च वीरियं, वीमंसा ति चतुब्बिधा ।
 ससजाताधिपा धम्मा, वुत्ताधिपतयो सियुं ॥५५४॥
 यवालम्बं गरुं कत्वा, नाम-धम्मा पवत्तरे ।
 आरम्भणाधिप-नामेन, तदालम्बनमीरितं ॥५५५॥
 तिहेतुक-जवेस्वेको, चतुसु पि यथारहं ।
 द्विहेतुकेसु सम्भोति, वीमंसाधिपतिं विना ॥५५६॥
 अनुत्तरे काम-पुञ्जे, तिहेतुक-महाक्रिये ।
 लोभमूले च सावज्जे, लब्धतालम्बनाधिपो ॥५५७॥
 तत्थ चानियता कामे, लब्धमाना पि लब्धरे ।
 महग्गतानुत्तरेसु, नियता व यथारहं ॥५५८॥
 क्रिया द्विहेतुपटिघे, नत्थेवालम्बनाधिपो ।
 मोमूहाहेतुके पाके, लोक्रिये च न कोचि पि ॥५५९॥
 उभयाधिप-युत्ता च, सहजाधिप-योगिनो ॥
 उभयानियताधिपा, सहजानियताधिपा ॥५६०॥
 B.50. उभयाधिप-युत्ता च, पञ्चधा सत्त मानसा ।
 अट्ठ अट्टारस वीसं छ, सत्ततिस यथावकमं ॥५६१॥

पञ्चाधिपति-योगा च, चतुराधिप-योगिनो ।
तिविधाधिप-युक्ता च, विमुक्ता पि च सत्त्वथा ॥५६२॥
सोळसाथ समत्तिस, छळेवाथ यथाक्कमं ।
सत्तितिस ति विधा ति, चतुधेवं पि^१ निहिसे^१ ॥५६३॥

R.82. वीमंसाधिप-युक्ता च, सहजाधिप-योगिनो ।
आलम्बाधिप-युक्ता च, विष्णुमुक्ता पि सत्त्वथा ॥५६४॥
चतुत्तिस द्विपञ्चास, अट्टवीस यथाक्कमं ।
सत्तितिसति चेवेति, चतुधेवं^२ पि निहिसे^२ ॥५६५॥
सहजाधिप-लद्धा तु, द्वे-पञ्चासेव सत्त्वथा ।
आलम्बाधिप-लद्धा च, उभयाधिप-लाभिनो ॥५६६॥
अट्टवीसेव सत्त्वे पि, द्वेपञ्चासेव साधिपा ।
सेसा निरोधिपा सत्त्वे, सत्तितिसा पि सत्त्वथा ॥५६७॥
वेदनादि वसेनेवं, जत्वा भेदं चतुब्बिधं ।
आनिन्द्रिय-मग्न-बल-वसेना पि विभावये ॥५६८॥

(७) भान-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा

वितक्क-हेट्ठिमं भानं, मनोपरं मनिन्द्रियं ।
हेतुपरं च मग्नङ्ग, - बलं वीरियं पच्छिमं^३ ॥५६९॥
अवितक्के पकतिया, तस्मा भानं न विज्जति ।
अहेतुके च मग्नङ्ग, बलं च वीरिये यथा ॥५७०॥
अट्ट रूपिन्द्रयानेत्य, अगह्णन्तेव सत्त्वथा ।
मग्निन्द्रिय बलद्वेसु, समाधि च न कङ्किते ॥५७१॥

१-१. चतुधा पि च सङ्ग्रहो—रो०

२-२. चतुधा पि च सङ्ग्रहो—रो०

३. मज्झिमं—रो०

कामपुञ्जेस्वनियता, विरती पि अनुद्धता ।
 प्रज्ञानानुत्तर-चित्तेसु, इन्द्रियतय-भाजिता ॥५७२॥
 सेसा वृत्तानुसारेण, लब्धमान-भानादिका ।
 तेहि युक्ता च विज्ञेय्या, चित्तुत्पादा यथावकम् ॥५७३॥

B.51. सोमनस्स-युक्ता कामे, लोकुत्तर-महगते ।
 प्रथमज्ज्ञान-चित्ता च, पञ्चज्ज्ञान-झिका मता ॥५७४॥
 दुक्खुपेक्खा-युक्ता कामे, पञ्चविज्ञाण-वज्जिता ।
 दुत्तियज्ज्ञान-चित्ता च, चतुज्ज्ञान-झिका सियुं ॥५७५॥
 भानज्ज्ञत्तय-संयुक्ता, तत्तियज्ज्ञान-मानसा ।
 चतुक्क'-पञ्चमारुप्पा, भानज्ज्ञ-द्वय-योगिनो ॥५७६॥
 पञ्च-विज्ञाण-युगले, भानज्ज्ञं नत्थि किञ्चि पि ।
 इत्थं व भावं भेदेन, पञ्चधा मानसा ठिता ॥५७७॥
 एकूनत्तिसत्ति सत्त, - तिस चेकादसापरे ।
 चतुत्तिस वसेवाथ, गणिका तु यथावकम् ॥५७८॥

(८) इन्द्रिय-वसेन भेद-सङ्गह-कथा

लोकुत्तरेसु सब्बेसु, इन्द्रियानि न वुच्चरे ।
 तिहेतुकेसु सब्बेसु, लोकियेसु पनट्ठथा ॥५७९॥
 ज्ञाणेन विप्पयुत्तेसु, सत्तथा व समुद्धरे ।
 सित्त-वोदुब्बना पुञ्जे, पञ्चधा व पकासये ॥५८०॥
 विचिकिच्छा सहगते, चतुधा व विनिद्दिसे ।
 तोणिन्द्रियानि वृत्तानि, सेसा हेतुक-मानसे ॥५८१॥
 अट्ठ चेकूनतालीस, द्वादस वाथ तेरस ।
 एकं च सोळस चेति, छब्बिधा तत्थ सङ्गहो ॥५८२॥

१. चतुत्थ—रो०

(९) मग्ग-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा

पठमानुत्तरं भानं, अट्टमग्गङ्गिकं मतं ।
 सत्त-मग्गङ्गिकं नाम, सेसं भानं अनुत्तरं ॥५८३॥
 लोकियं पठमं भानं, तथा कामे तिहेतुकं ।
 पञ्च मग्गङ्गिका नाम, चित्तुप्पादा पकासिता ॥५८४॥
 सेसं महग्गतं भानं, सम्पयुत्ता च दिट्ठियां ।
 जाणेन विप्पयुत्ता च, चतुमग्गङ्गिका मता ॥५८५॥
 दोस-मूल-द्वयं चेव, उद्धच्च-सहितं तथा ।
 दिट्ठिया विप्पयुत्ता च, मग्गङ्गत्तय-योगिनो ॥५८६॥

- R.83. विचिकिच्छा-सम्पयुत्तो, वुत्तो मग्गो बुवङ्गिको ।
 B.52. अमग्गाहेतुको चेति, सत्तधा तत्थ सङ्ग्रहो ॥५८७॥
 अट्ट द्वत्तिसति चेव, दस पञ्चाधिके परे ।
 तालीस कमतो सत्त, एकं चट्ठ दसापरे ॥५८८॥

(१०) बल-वसेन भेद-सङ्ग्रह-कथा

बलानि पन सत्तेव, सब्बत्था पि तिहेतुके ।
 जाणेन विप्पयुत्तेसु, छ बलानि समुद्दिसे ॥५८९॥
 चतुधाकुसले होन्ति, तिविधा कङ्खिते पन ।
 द्वि-बलं सित-बोटुब्बं, अबलं सेसमीरितं ॥५९०॥
 छब्बिधो सङ्ग्रहो तत्थ, सत्ततालीसधापरे ।
 द्वादसेकादसेकं द्वे, सोळसे ति यथावकमं ॥५९१॥
 इत्थं पञ्च छ सत्त, छ-कोट्टासा कमतो ठिता ।
 चतुवोसति सब्बे पि, भानङ्गादि-वसा कथा ॥५९२॥

इति चैनसिक-विभागे चित्तुप्पीदकथा निट्ठिता ।

सोळसंमो परिच्छेदो ।

सत्तरसमो परिच्छेदो

१. दिट्ठि-सङ्गह-कथा

(१) दिट्ठि-सम्पयोग-विप्पयोग-उद्देशो

(२) मिस्सक-सङ्खेप-कथा

येवापनक-नामेन, धम्मा छन्दादयो तथा ।
खन्धादयो च कोट्ठासा, उद्दिट्ठा हि यथारहं ॥५६३॥
तत्थ छन्दादयो धम्मा, विभत्ता व यथारहं ।
खन्धादि-रासयो वा पि, विज्जेय्या दानि सम्भवा ॥५६४॥

(३) खन्धादि-रासि-कथा

वेदना वेदनावखन्धो, चक्खुसम्फस्सजादिका ।
सज्जा च सज्जावखन्धो ति, छब्बिधापि पकासिता ॥५६५॥
सङ्खारवखन्ध-नामेन, सेसा चेतसिका मता ।
बुत्ता विज्जाण-काया छ, विज्जाणवखन्ध-नामको ॥५६६॥

B.53.

रूपवखन्धो पुनेको व, सम्पयुत्तावियोगिनो ।
अरूपिनो च चत्तारो, पञ्चवखन्धा पवुच्चरे ॥५६७॥
मनायतन-नामं तु, चित्तमेव तथापरा ।
चक्खुविज्जाणघातादि, सत्तविज्जाणघातुयो ॥५६८॥
सब्बे चेतसिका धम्मा, धम्मायतन-सङ्गहा ।
धम्मघातू ति च बुत्ता, द्विपज्जासा पि सब्बथा ॥५६९॥
मुखुमानि च रूपानि, निब्बानं चेत्य गय्हरे ।
ओळारिकानि रूपानि, दसायतन-घातुयो ॥५७०॥

चक्खु-सोत-धान-जिह्वा-कायायतन-नामका ।
 रूप-सद्-गन्ध-रस-फोट्टब्बायतनानि च ॥६०१॥
 द्वादसायतना सब्बे, होन्तद्वारस-धातुयो ।
 खन्धा ठपेत्वा निब्बानं, नत्थि पञ्जसि तीसु पि ॥६०२॥
 आहारादि च कोट्टासा, पुब्बे वुत्तनया व ते ।
 इति मिस्सक-सङ्खेपो, विज्जातब्बो विभाविना ॥६०३॥

(४) सावज्ज-सङ्गहो

द्वादसाकुसलेस्वेव, चुद्दसा पि ववत्थिता ।
 ये सावज्जा व तेसं पि, सङ्गहो दानि नीय्यते ॥६०४॥

(५) आसवादि-कथा

कामासवो भवासवो, दिट्ठाविज्जासवा ति च ।
 चत्तारो आसवा वुत्ता, तयो धम्मा सरूपतो ॥६०५॥
 R.84. आसवा आसवद्वेन, ओषा वुट्ठनतो तथा ।
 योजेन्ती ति च योगा ति, ते चत्तारो च देसिता ॥६०६॥

(६) संयोजन-कथा

कामभवो च पटिघो, मानो दिट्ठि च संसयो ।
 सीलब्बत-परामासो, भवरागो तथापरो ॥६०७॥
 B.54. इस्सा मच्छरियाविज्जा, इति संयोजना वस ।
 अट्ट धम्मा सरूपेन, अभिधम्मे पकासिता ॥६०८॥
 इस्सा मच्छरियं हित्वा, कत्वा मानुद्वच्चं तहि ।
 भिन्दित्वा भवरागं च, रूपारूप-वसा द्विधा ॥६०९॥
 पञ्चोरम्भागिया चेव, पञ्चुद्धम्भागिया ति च ।
 वस संयोजना वुत्ता, सुत्ते सत्त सरूपतो ॥६१०॥

(७) गन्ध-कथा

गन्धा धम्मा च चत्तारो, तयो धम्मा सरूपतो ।
 अभिज्झा कायगन्धो च, व्यापादा च पवुच्चति ॥६११॥
 सीलब्धत-परामासो, कायगन्धो तथापरो ।
 इदं सच्चाभिनिवेसो, इति दिट्ठि-विभेदितो ॥६१२॥

(८) नीवरणादि-कथा

कामच्छन्दो च व्यापादो, योन मिद्धं यथापरं ।
 तथा उद्वच्चकुक्कुच्चं, कङ्कणाविज्जा ति अट्ठिमे ॥६१३॥
 धम्मा नीवरणा नाम, छधा च पन देसिता ।
 मिच्छादिट्ठि पनेका व, परामासो ति वुच्चति ॥६१४॥
 उपादानानि चत्तारि, कामुपादादि-नामका ।
 दिट्ठि-सीलब्धतं अत्त, - वादुपादानमेव च ॥६१५॥

(९) दिट्ठि-कथा

लोभ-दिट्ठिवसा द्वेव, तिविधा दिट्ठिदेसिता ।
 दिट्ठि-सीलब्धत-अत्त, - वादो चेति महेसिना ॥६१६॥

(१०) किलेस-कथा

लोभो दोसो च मोहो च, मानो दिट्ठि च संसयो ।
 योनं उद्वच्चमेवाथ, लोकनास-युगं तथा ॥६१७॥
 इत्थं किलेसवत्थूनि, किलेसानि पकासिता ।
 दसेते तु समाना व, परतो च सरूपतो ॥६१८॥

(११) अनुसय-कथा

काम-रागो च पटिघो, मानो दिट्ठि च संसयो ।
 भवरागो अविज्जा ति, छ सत्तानुसया मता ॥६१९॥
 गाहा च पलिबोधा च, पपञ्चा चैव मञ्जना ।
 तण्हा मानो च दिट्ठि च, विट्ठि तण्हा च निट्ठया ॥६२०॥

(१२) सङ्गह-गाथा

- B.55. परामासेकको द्वेव, निस्सया मञ्जना तयो ।
 आसवोघ-योग-गन्था, उपादाना च दुब्बिधा ॥६२१॥
 अट्ट नीवरणा वुत्ता, सत्तधानुसया कथा ।
 संयोजना किलेसा च, दसेव परतो ठिता ॥६२२॥
 एक-द्वि-ति-छ-सत्तट्ठ, - दसका तु यथारहं ।
 धम्मा सरूपतो होन्ति, यथावुत्तेसु रासिसु ॥६२३॥

(१३) लोभादि-विभेद-कथा

- कामराग-भवरागा, कामासव-भवासवा ।
 रूपरागारूपराग, - इति लोभो विभेदितो ॥६२४॥
 इदं-सच्चाभिनिवेशो, दिट्ठि-सीलब्धतं तथा ।
 अत्तवादो परामासो, इति दिट्ठि पवुच्चति ॥६२५॥
 दिट्ठि पञ्चदस विधा, लोभट्टारसथा तहिं ।
 सेसा सपररासीहि, समाना द्वादसट्ठिता ॥६२६॥
 एकादस समुट्ठाने, दिट्ठि-लोभा ववत्थिता ।
 अविज्जा सत्तसु वुत्ता, पटिघो पन पञ्चसु ॥६२७॥
 मानो च विचिकिच्छा च, चतुट्ठानेसु उद्धटो ।
 तीसु द्वीसु च थोनं ति, अट्ठेते सविभत्तिका ॥६२८॥
 R.85. इस्सा मच्छेर-कुक्कुच्च, - मिद्ध-लोक-विनासका ।
 छविभत्तिक-धम्मा ति, असम्भिन्ना चतुद्दस ॥६२९॥
 रूपरागारूपराग, - कामासव-भवासवा ।
 होन्ति दिट्ठि-विगुत्तेसु, पुब्बे वुत्तनया पन ॥६३०॥
 इति सावज्ज-सङ्खेप, जत्वा पुन विचवखणो ।
 बोधिपक्खिय-धम्मानं, सङ्गहं पि विभावये ॥६३१॥

(१४) बोधिपक्खिय-धम्म-विभेद-कथा

येसु सञ्जा-चित्त-दिट्ठि-विपल्लासा यथावकमं ।
 सुभं सुखं निच्चं अत्ता, इति द्वादसधा ठिता ॥६३२॥
 तत्थ काये वेदनासु, चित्ते धम्मेसु चक्कमा ।
 असुभं दुक्खं अनिच्चं, - अनत्ता ति उपट्ठिता ॥६३३॥

B.56. यथावुत्त-विपल्लास-पहानाय यथारहं ।
 भिन्ना विसय-किच्चानं, वसेन पन सम्भवा ॥६३४॥
 चत्तारो सतिपट्ठाना, कायानुपस्सनादयो ।
 इति वुत्ता पनेका व, सम्मासति महेसिना ॥६३५॥
 उप्पन्नानुपन्न-पाप, - पहानानुप्पन्नाय च ।
 अनुप्पन्नुप्पन्ने हि वा, निब्बत्ति अभिवुद्धिया ॥६३६॥
 पजहन्तस्स वायामो, किच्चाभोग-विभागतो ।
 सम्मप्पधाना चत्तारो, इति वुत्ता महेसिना ॥६३७॥
 छन्दो च वीरियं चित्तं, वोमंसा ति च तादिना ।
 चत्तारो इट्ठिपादा ति, विभत्ता चतुराधिपा ॥६३८॥
 सट्ठिन्द्रियं च वीरियं, सति चेव समाधि च ।
 पञ्चिन्द्रियं च पञ्चेव, बोधिपक्खिय-सङ्गहे ॥६३९॥
 इन्द्रियानिन्द्रियद्वेन, बलद्वेन बलानि च ।
 इति भिन्ना विभत्ता च, दुविधा पि महेसिना ॥६४०॥
 सति च धम्मविचयो, तथा वीरिय-पीतियो ।
 पस्सद्धि च समाधि च, उपेक्खा ति च तादिना ॥६४१॥
 देसिता सत्त बोज्झङ्गा, बुज्झन्तस्स सभावतो ।
 काय-चित्त-वसा भिन्नं, कत्वा पस्सद्धिमेककं ॥६४२॥
 सम्मादिट्ठि च सङ्कुप्पो, वायामो विरतित्तयं ।
 सम्मासति समाधी च, मग्गो अट्ठङ्गिको मतो ॥६४३॥

इति सत्तेव सङ्खेपा, सत्तितिस पभेदतो ।
एकं कत्वान पस्सद्धि, असम्भिन्ना चतुदस ॥६४४॥

नवधा वीरियं वुत्तं, छसु रासीसु पञ्चसु ।
अट्ठधा सति सेसा तु, समानपद-रासिका ॥६४५॥

पञ्चस्वेव तु पञ्जा च, समाधि चतुरासिको ।
सद्धा द्वीसु विभत्ता ति, पञ्चेते सविभत्तिका ॥६४६॥

B.57. नवाविभत्तिका सेसा, छन्दो चित्तं यथापरं ।
पीति-पस्सद्धिपेक्खा, च, सङ्कप्पो-विरतित्तयं ॥६४७॥

इति वृत्तनया सब्बे, बोधिपक्खिय-सङ्गहा ।
लोकुत्तरेसु सम्भोन्ति, सब्बथा पि यथारहं ॥६४८॥

पुब्बभागे यथायोगं, लोकियेसु च लब्भरे ।
निब्बेद-भावना-काले, छब्बिसुद्धि-पवत्तियं ॥६४९॥

इति मिस्सक-सावज्जा, बोधिपक्खिय-सङ्गहा ।
येवापनक-रासिम्हि, यथा सम्भवतो ठिता ॥६५०॥

(१५) कम्मपथ-कथा

R.86. कम्मपथा तु सम्भोन्ति, पुञ्जापुञ्जेसु सब्बथा ।
अपथा च सुचरिता, तथा दुच्चरिता पि च ॥६५१॥

तत्थ कम्मपथद्वाने, अनभिज्झादयो पन ।
उपचारेन वुच्चन्ति, विपाकेसु क्रियेसु वा ति ॥६५२॥

दिट्ठि-सङ्गह-कथा निट्ठिता ।

निट्ठितो च सब्बथा पि चेतसिक-विभागो ।

सत्तरसमो परिच्छेदो ।

अष्टारसमो परिच्छेदो

१. रूप-विभागो

(१) सरूप-विभागो

(२) रूप-पकार-उद्देशो

R.87. तेषञ्जास पनिच्चेवं, नाम धम्मा पकासिता ।
अट्ठवीस विधं दानि, रूपं नाम कथीयति ॥६५३॥

पथवापो च तेजो च, वायो चेति चतुब्बिधो ।
चक्खु-सोत-घान-जिह्वा, कायो ति पन पञ्च च ॥६५४॥

रूप-सह-गन्ध-रसा, चत्तारो च अथापरं ।
इत्थि-पुंभाव-युगट्ठं, जीवितं हृदयं पि च ॥६५५॥

B.58. काय-विज्जति चेवाथ, वची-विज्जति च द्वयं ।
आकास-धातु रूपस्स, लहुता मुदुता तस्स ॥६५६॥

कम्मज्जता उपचयो, सन्तति जरता पन ।
अनिच्चता च कबली-काराहारो ति सब्बथा ॥६५७॥

अट्ठवीसविधं होति, रूपमेतं सरूपतो ।
तस्स लक्खण-भेदेन, सभावं च विभावये ॥६५८॥

(३) रूप-सभाव-कथा

सन्धारणं तु पथवी-धातु कक्खल्ल-लक्खणा ।
आबन्धनं आपो-धातु, आपगघरण-लक्खणा ॥६५९॥

परिपाचनता तेजो, - धातु उण्हत्त-लक्खणा ।
 समुदीरणता वायो, - धातु वित्थम्भ-लक्खणा ॥६६०॥
 सब्बथाविनिभुत्ता पि, असमिस्सक-लक्खणा ।
 तं तं भाव-समुस्सन्न-सम्भारेसुपलक्खिता ॥६६१॥
 अञ्जमञ्जेनुपत्थद्धा, सेसरूपस्स निस्सया ।
 चतुधेवं कलापेसु, महाभूता पवत्तरे ॥६६२॥
 चक्खु-सम्भार-चक्खुम्हि, सत्तक्खि-पटलोचिते ।
 कण्हमण्डलमञ्जम्हि,^१ पसादो ति पवुच्चति ॥६६३॥
 येन चक्खुपसादेन, रूपानि अनुपस्सति ।
 परित्तं सुखमं चेतं, ऊकासिर-समूपमं ॥६६४॥
 सोतं सोत-विलस्सन्तो, तम्बलोमाचिते तथा ।
 अङ्गुलि-वेठनाकारे, पसादो ति पकासितो ॥६६५॥
 अन्तो अज-पदट्टाने, घानं घान-बिले ठितं ।
 जिह्वा जिह्वाय मञ्जम्हि, उप्पलाकार-सन्निभे ॥६६६॥
 इच्चेवं पन चत्तारो, तं तं देस-ववत्थिता ।
 कायप्पसादोपादिन्ने, सब्बके ति यथाक्कमं ॥६६७॥
 रूपाद्याभिघातारह-भूतानं वा यथारहं ।
 दट्टुकाम-निदानादि, - कम्मभूतानमेव वा ॥६६८॥
 पसादलक्खणा भूत-रूपानं भूत-निस्सिता ।
 कप्पास-पटल-स्नेह, - सन्निभा ति च वण्णिता ॥६६९॥
 पञ्चा पि जीवितारक्खा, रूपादि-परिवारिता ।
 घीतराव कुमारा व, कलापन्तर-वृत्तिनो ॥६७०॥
 रूपं निभासो भूतानं, सद्दो निग्घोसनं तथा ।
 गन्धो च गन्धनं तत्थ, रसो च रसनीयता ॥६७१॥

१. तण्हा० — रो०

- R.88. भूतत्तयं च फोटुब्बं, आपोधातु-विवज्जितं ।
 सद्दो अनियतो तत्थ, तदञ्जे सहवुत्तिनो ॥६७२॥
 चक्खादि-पटिहणन, - लक्खणा तु यथाक्कमं ।
 पञ्चैव पञ्च विज्जाण, - वीथिया विसया मता ॥६७३॥
 इत्थिन्द्रियं पनित्थित्तं, इत्थिभावो ति देसितो ।
 पुरिसत्तं तथाभावो, पुरिसिन्द्रिय-नामको ॥६७४॥
 तं द्वयं पनुपादिस्से, काये सब्बत्थ लब्धमिति ।
 कलापन्तर-तन्नं च, भिन्न-सन्तानवत्ति च ॥६७५॥
 रूपानं कम्म-जातानं, अनुपालन-लक्खणं ।
 जीवित्तिन्द्रिय-रूपं ति, आयु-नाम पवुच्चति ॥६७६॥
 मनोधातुया च तथा, मनोविज्जाण-धातुया ।
 निस्सय-लक्खणं वत्थु, - रूपं हवय-निस्सितं ॥६७७॥
 मज्झे हवय-कोसम्हि, अद्भुत्तसत्त-लोहिते ।
 भूत-रूपं उपादाय, चक्खादि-विय वत्तति ॥६७८॥
 आकासधातु रूपानं, परिच्छेदक-लक्खणा ।
 तं तं रूपकलापानं, परियत्तो ति वुच्चति ॥६७९॥
 चित्तं सहजरूपानं, कायस्स गमनादिसु ।
 सन्धम्भन-सन्धारण, - चलनस्स तु पच्चयो ॥६८०॥
- B.60. वायो धातु-विकारोयं, काय-विज्जति-नामको ।
 वायो धाताधिकानं तु, भूतानं इति केचना ॥६८१॥
 तथा चित्त-समुट्ठिनो, वचीघोसप्पवत्तियं ।
 उपादिन्न-रूपकाय-घटनस्स तु पच्चये ॥६८२॥
 पथवीधातु विकारोयं, वची-विज्जति-नामको ।
 पथवीधाताधिकानं तु, भूतानं इति केचना ॥६८३॥

द्वेपि काय-वचोक्मम्, -- द्वारभूता यथावकम् ।
 ते पन घटना हेतु, - विकारोकार-लवखणा ॥६८४॥
 विञ्जापेती ति कायेन, वाचाय च विचिन्तितं ।
 सयं च विञ्जायती ति, विञ्जती ति पकित्तिता ॥६८५॥
 लहुता पन रूपानं, अदन्धाकार-लवखणा ।
 मुदुता पि च रूपानं, महवाकार-लवखणा ॥६८६॥
 कम्मञ्जता च रूपानं, योगताकार-लवखणा ।
 गारव-थद्धता योग्य, - पटिपक्खा यथावकम् ॥६८७॥
 सप्पायं उत्तुं आहारं, लभित्वा चित्त-सम्पदं ।
 लहू मुदु च कम्मञ्जं, यदा रूपं पवत्तति ॥६८८॥
 तथा पवत्तरूपस्स, पवत्ताकार-भेदितं ।
 लहुतावित्तयं चेतं, सहवुत्ति-तदाभवे ॥६८९॥
 सप्पायं पटिवेधाय, पटिपत्तुपकारिता ।
 साकारा रूप-सम्पत्ति, पञ्जत्ता व महेसिना ॥६९०॥
 रूपस्सोपचयो नाम, रूपस्साचय-लवखणो ।
 पवत्ति-लवखणा रूप-सन्तती ति पकासिता ॥६९१॥
 रूपं आचयो रूपेन, जायति चुपरूपरि ।
 पेक्खतो पचयाकारा, जाति गय्हति योगिनो ॥६९२॥
 अनुप्पबन्धाकारेन, जार्थीति ति सपेक्खतो ।
 तदायं सन्तताकारा, जाति गय्हति तस्स तु ॥६९३॥
 R.89. एवं आभोग-भेदेन, जाति-रूपं द्विधा कृतं ।
 B.61. अत्तुपलद्धिभावेन, जायन्तं वाथ केवलं ॥६९४॥
 रूपं विवत्तोकासस्स, रूपकट्टेन चीयति ।
 अभावा पुनभावाय, पवत्तं सन्तती ति च ॥६९५॥

एवं आकार भेदा च, सब्बाकार-वराकरो ।
जाति-रूपं द्विधाकासि, जाति-रूप-विरोचनो ॥६६६॥

जरता नवता हाया, रूपानं पाक-लक्खणा ।
अनिच्चतन्तिमप्पत्ति, परिभिज्जन-लक्खणा ॥६६७॥

इति लक्खण-रूपं तु, तिविधं भिन्न-कालिकं ।
सभाव-रूप-धम्मेसु, तं तं कालोपलक्खितं ॥६६८॥

येन लक्खीयति रूपं, भिन्नाकारं खणे खणे ।
विपस्सनानयत्थाय, तं इच्छाह तथागतो ॥६६९॥

कवलीकारो आहरो, यापेतब्बोज-लक्खणो ।
आहारो सेन्द्रिय-जातो, रूपकायानुपालको ॥७००॥

इच्छेवं अपरिच्छेदा, सविकारा सलक्खणा ।
अकिच्च-पटिवेधाय, दयापग्नेन ताद्धिना ॥७०१॥

तत्थ तत्थ यथायोगं, देसिता ति पकासिता ।
रूप-धम्मा सरूपेन, अट्टवीसति सब्बथा ॥७०२॥

कत्वा जातिमेकं तु, तत्थोपचय-सन्तति ।
सत्तवीसति रूपानि, भवन्ती ति विनिद्दिसे ॥७०३॥

भूतत्तयं तु फोट्टब्बं, कत्वा छब्बीसथा पि च ।
उभयं जाति फोट्टब्बं, गहेत्वा पञ्चवीसति ॥७०४॥

॥६६२॥ रूपधम्मानमिच्छेवं, विभावेय्य विसारदो ।
सरूपं नाम सङ्खेपं, सभावं च सलक्खणं ति ॥७०५॥

इति रूप-विभागे सरूप-कथा निद्धिता ।

अट्टारसमो परिच्छेदो ।

एकून्वीसतिमो परिच्छेदो

१. रूप-विभागो

(१) रूप-पभेद-कथा

अट्टवीसविधं पेतं, रूपं दानि यथारहं ।
भूत-रूपादि-भेदेहि, विभजेत्य विचक्ष्वणो ॥७०६॥

(२) भूतरूप-उपादा-रूप-निर्देशो

यथावादिकं द्वंद्वं ति, भूत-रूपं चतुर्विधं ।
उपादा-रूपं अञ्जं, चतुर्वीसति-विधं भवे ॥७०७॥

(३) अञ्जभक्तिक-बाहिर-रूप-कथा

पञ्च विधं पि चक्ष्वादि-रूपं अञ्जभक्तिकं मतं ।
तेवीसति विधं सेसं, बाहिरं ति पवुञ्चति ॥७०८॥

{(४) पसाद-विसय-रूप-कथा

रूप-सद्-गन्ध-रस-फोटुब्बा सत्त पञ्चधा ।
पञ्चपसाद-विसया, पञ्चारम्मण-नामेका ॥७०९॥
एकवीसति विधं सेसं, धम्मारम्मण-सङ्गहं ।
मनोविञ्जणं विञ्जेयं, मनोद्वारस्स गोचरं ॥७१०॥
पसादा विसया चैव, पञ्चका द्वे पि सम्भवा ।
पसादा पि सरूपेन, वसायतन-धातुयो ॥७११॥

(५) सप्पटिघ-अप्पटिघ-रूप-कथा

- R.90. यदेदं पन सब्बं पि, रूपं सप्पटिघं मतं ।
तदेवोल्लारिकं नाम, सन्तिके ति पवुच्चति ॥७१२॥
सेसं अप्पटिघं नाम, धम्ममायतन-धातु च ।
सुखुमं चेव रूपं च, रूपं सोल्लसधा ठितं ॥७१३॥

(६) वत्थु-अवत्थु-रूप-कथा

छब्बिधा वत्थु-रूपं तु, पसाद-हृदयं पि च ।
अवत्थु-रूपं सेसं तु, द्वावीसति-विधं भवे ॥७१४॥

(७) द्वार-अद्वार-रूप-कथा

- B.63. पसादा चेव विञ्जति, द्वार-रूपं तु सत्तथा ।
सेसं अद्वार-रूपं तु, एकवीस-विधं पि च ॥७१५॥

(८) इन्द्रिय-अनिन्द्रिय-रूप-कथा

पसादा-भाव-युगट्ठं, जीवितं चेति अट्ठधा ।
इन्द्रिय-रूपं अञ्जं तु, वीसधानिन्द्रियं सिया ॥७१६॥

(९) विनिब्भोग-अविनिब्भोग-रूप-कथा

षण्णो गन्धो रसो ओजा, भूत-रूपं ति अट्ठधा ।
अविनिब्भोगं इतरं, विनिब्भोगं तु वीसधा ॥७१७॥

(१०) निप्फन्न-अनिप्फन्न-रूप-कथा

अविनिब्भाग-रूपानि, सह-वत्थिन्द्रियानि च ।
निप्फन्नं अट्ठारसधा, रूप-रूपं ति वेदितं ॥७१८॥
परिच्छेदो पनाकासो, विञ्जति लहुतादयो ।
विकारा लक्खणा चेव, रूपस्सुपचयादयो ॥७१९॥

दसधा पि अनिप्फन्नं, नत्थेतं परमत्थतो ।
रूपस्सेतं ति कत्वान, रूपमिच्चैव वुच्चति ॥७२०॥

(११) सनिदस्सन-अनिदस्सन-रूप-कथा
रूपायतनमेवेकं, सनिदस्सनमीरितं ।
अनिदस्सनं अञ्जं तु, सत्तवीसति विधं पि च ॥७२१॥

(१२) उपादिन्न-अनुपादिन्न-रूप-कथा
कम्मजं पनुपादिन्नं, अनुपादिन्नकापरं ।
तिविधं चित्तजं चैव, उतुजाहारजं ति च ॥७२२॥

(१३) वत्थु-अवत्थु-रूप-कथा
चक्खु-सम्फस्स-वत्थूति, चक्खुधातु पकित्तिता ।
न वत्थु तस्स सेसं, सत्तवीसति विधं भवे ॥७२३॥
सोत-सम्फस्स-वत्थादि-वसा च दुविधा तथा ।
तिविधा च विभावेय्य, यथा सम्भवतो कथं ? ॥७२४॥

(१४) सप्पटिघ-अप्पटिघ-रूप-कथा
सनिदस्सन-रूपं च, वण्णो सप्पटिघं पि च ।
अनिदस्सनं अञ्जं तु, थूलं सप्पटिघं भवे ॥७२५॥
अनिदस्सन-रूपं च, सेसं अप्पटिघं पि च ।
सोळसा ति च सब्बं पि, रूपं ति विधं उद्दिसे ॥७२६॥

(१५) अपत्तगाहक-सम्पत्तगाहक-रूप-कथा
अपत्तगाहकं नाम, चक्खु-सोत-द्वयं पन ।
सम्पत्तगाहकं नाम, घाणादित्तयमीरितं ॥७२७॥
अगाहकं अन्तो सेसं, तेवीसति-विधं भवे ।
किञ्चि सारम्मणं नाम, गय्हती ति सब्बथा ॥७२८॥

(१६) त्रिविध-रूप-कथा

उपादा अज्भक्तिकं रूपं, उपादा बाहिरं तथा ।

नोपादा बाहिरं चेति, एवं पि त्रिविधं भवे ॥७२६॥

(१७) उपादिन्न-अनुपादिन्न-रूप-कथा

अज्भक्तिकं उपादिन्नं, बाहिरं च तथापरं ।

अनुपादिन्नकं चेति, एवमादि-वसा पि च ॥७३०॥

(१८) मिस्सकनयेहि रूप-कथा

विद्वं रूपं सुतं सद्गो, गन्धादि-त्रिविधं मुतं ।

विज्जातं अज्ज-विज्जेय्यं, मनसा ति चतुर्विधं ॥७३१॥

रूपारूपं परिच्छेदो, विकारो लक्षणं कमा ।

अद्वारसेककं पञ्च, चतुष्कं ति च तं तथा ॥७३२॥

द्वारं च होति वत्थु च, न वत्थुं द्वारमेव तु ।

न द्वारं वत्थुमेवा थ, नोभयं ति च निद्दिसे ॥७३३॥

R.91. उपादा अनुपादिन्नं, अनुपादिन्नकं तथा ।

नोपादा द्विविधं चेति, चतुद्वेवं पि देसितं ॥७३४॥

सत्पटिधं उपादा च, रूपं अपटिधं तथा ।

नोपादा द्विविधं चेति, चतुधा एवमादितो ॥७३५॥

(१९) रूप-जाति-विभाग-कथा

एकादसेकज-रूपं, हृदयिन्द्रिय-नवकं ।

कम्मजं चित्तजं चेव, तथा विज्जत्तिकं द्वयं ॥७३६॥

सद्गो चित्तोतुजो तस्मा, रूपं एकं द्विजं मतं ।

चित्तोताहार-सम्भूतं, लहुकादित्तयं तिजं ॥७३७॥

नवाकासाविनिष्भोगा, 'कम्मादिचतुसम्भवा' ।

अथ लक्षण-रूपं ति, रूपमेव तु पञ्चधा ॥७३८॥

नवाकासाविनिष्भोगा, नववत्थिन्द्रियानि च ।

अट्टारस-विधं रूपं, कम्मजं होति पिण्डितं ॥७३९॥

B.65. सहाकासाविनिष्भोगा, विज्जति-लहुतादयो ।

पञ्चदस-विधं रूपं, चित्त-सम्भवमुद्दिसे ॥७४०॥

सहाकासाविनिष्भोगा, लहुतादित्तयं ति च ।

उतु-सम्भवं ईरेन्ति, रूपं तेरसधा ठितं ॥७४१॥

परिच्छेदाविनिष्भोगा, लहुतादित्तयं पि च ।

एवं आहारजं नाम, रूपं द्वादसधा ठितं ॥७४२॥

जाति जरा च मरणं, न कुतोचि पि जायति ।

एवं पि पञ्चधा होति, रूप-जाति-विभागतो ॥७४३॥

पञ्चवीसति विधं कम्मं, कामरूप-ववत्थितं ।

जनेति कम्मजं रूपं, कामरूप-भव-द्वये ॥७४४॥

पञ्च-विज्जाणमारूप, - विपाका सब्बसन्धियो ।

चुति खीणास्सवस्सेति, सोल्लसेते विवज्जये ॥७४५॥

पञ्च सत्तति सेसानि, चित्तानिमानि सम्भवा ।

जनेन्ति चित्तजं रूपं, पञ्चवोकार-भूमियं ॥७४६॥

जनेति उतुजं रूपं, तेजो-धातु भव-द्वये ।

कामभूमियं ओजा तु, जनेताहारजं तथा ॥७४७॥

१-१. नव वत्थिन्द्रियानि च—रो०

२-२. कम्मादि-चतु सम्भवा—रो०

कम्मं जनेति रूपानि, अतजानि खणे खणे ।

चित्तं उत्पादकालम्हि, उत्पादानन्तरं परं ॥७४८॥

उतुसम्भवं ईरेन्ति, रूपं तेरसधा ठितं ।

परिच्छेदाविनिर्भोगा, लहुतादित्तयं पि च ॥७४९॥

सन्धियं पि कम्मजं तु, पवत्ते पि च सम्भवा ।

जनेति रूपं सेसानि, पवत्ते न तु सन्धियं ॥७५०॥

इन्द्रियबद्ध-सन्ताने, कम्मादि-तिविधं पि च ।

जनेति रूपं मतके, बाहिरे तु यथारहं ॥७५१॥

इति कम्मादयो रूपं, जनेन्ति च यथासकं ।

सेसानं पि च रूपानं, पचचया होन्ति सम्भवा ॥७५२॥

B.66. इति रूप विभागं च, जातिभेदं च सम्भवा ।

जनकादिष्वभेदं च, रूपानं तत्थ दीपये ति ॥७५३॥

इति रूप-विभागे पभेद-कथा निट्टिता ।

एकूनवीसतिमो परिच्छेदो ।

वीसतिमो परिच्छेदो

१. रूप-कलाप-कथा

(१) कलाप-सरूप-कथा

R.92. इति वृत्तप्पकारेन, सब्बं रूपं पि पिण्डितं ।
सहवृत्तिं नियामेन, एकवीसविधं कथं ? ॥७५४॥

(२) कलाप-उद्देशो

कम्मं चित्तोत्तुकाहार-समुद्धानां यथावकम् ।
नव-छ-चतुरो-द्देशे च, कलापा एकवीसति ॥७५५॥

(३) कम्मज-कलापा

जीवितं चाविनिब्भोग-रूपानि च यथावकम् ।
चक्खादिके हि योजेत्वा, दसका अट्ठ दीप्तिता ॥७५६॥
चक्खु-सोत-घान-जिह्वा-दसका च चतुर्विधा ।
कायित्थि-पुंभाव-वत्थु-दसका च तथापरे ॥७५७॥
जीवितेनाविनिब्भोग-रूपानि नवकं ति च ।
नवेते कम्मजा नाम, कलापा समुदीरिता ॥७५८॥

(४) चित्तज-कलापा

अविनिब्भोग-रूपानि, सुद्धट्ठकं अथापरं ।
कायविञ्जति-नवकं, कायविञ्जत्रिया सह ॥७५९॥

वचीविञ्जत्तिदसकं, सद्देन सहवुत्तितो ।
 लहुतादेकादसकं, तिण्णन्नं सह सम्भवा ॥७६०॥
 कायविञ्जत्ति-लहुता-दीहि द्वादसकं भवे ।
 वची-विञ्जत्ति-लहुता-दीहि तेरसकं तथा ॥७६१॥
 इति चित्त-समुद्धाना, कलापा छ पकासिता ।
 रूपाकार-विकारं पि, सङ्गहेत्वा यथारहं ॥७६२॥

(५) उत्तुज-कलापा

R.67. सुद्धट्ठकं तु पठमं, सद्देन नवकं भवे ।
 लहुतादेकादसकं लहुतादीहि तीहि ति ॥७६३॥
 सद्देन लहुतादीहि, तथा द्वादसकं ति च ।
 कलापा उत्तु-सम्भूता, चतुधा व पकित्तिता ॥७६४॥

(६) आहारज-कलापा

सुद्धट्ठकं च पठमं, आहारजं अथापरं ।
 लहुतादेकासकं, इति द्वे ओजजा मता ॥७६५॥
 कलापानं परिच्छेद-लक्खणत्था विचक्खणा ।
 न कलापङ्गं इच्छाहु, आकासं लक्खणानि च ॥७६६॥

(७) कलापङ्ग-वण्णना

तत्थ चेकूननवुत्ति, तेसट्ठि च यथाक्कमं ।
 तालीसेकूनवीसा च, कलापङ्गानि तानि च ॥७६७॥
 लक्खणाकास-रूपानि, कलापेसु तहिं तहिं ।
 पञ्च पञ्चे ति रूपानि, तिसत्तं सोळसाधिकं ॥७६८॥
 अग्गहितग्गहणेन, अट्ठवीसविधानि पि ।
 रूपकोट्ठास-नामेन, पञ्चवीसति भावये ॥७६९॥
 भूतत्तयं तु फोढुब्बं, कत्वा पच्चयसन्तति ।
 जाति एकं च कत्वा वा, विनाथ हृदयं तहिं ॥७७०॥

धम्मसङ्गणियं हेतं, रूपकण्डे सरूपतो ।
वस्थुरूपं न निदिद्धं, पट्टाने देसितं तु तं ॥७७१॥

(८) विविध नयेहि कलाप-कथा

द्वे सह-नवका चैव, तयो सुद्धट्टका पि च ।
द्वे द्वे चित्तोत्तुसम्भूता, एको आहारजो ति च ॥७७२॥
ते समुद्धानिका पञ्च, कम्मजानि नवे ति च ।
रूप-रूप-वसेनेते, कलापा च्छुद्दसेरिता ॥७७३॥

दसकेस्वेव सङ्गह, जोबितनवकं तर्हि ।
भावदसकमेकं वा, कत्वा वत्थुं विना तथा ॥७७४॥

R.93. सहा चित्तोत्तुजा द्वेव, ते समुद्धानिका तयो ।

B.68. सुद्धट्टका च सत्तेव, कम्मजा दसकानि च ॥७७५॥

छत्तवुत्तिविधं तत्थ, रूपं भासन्ति पण्डिता ।
अगगहितगहणेन, अट्टारसविधं भवे ॥७७६॥

तेसमेव कलापानं, सत्तक-छक्क-पञ्चका ।
चतुक्का च तिक-द्विका, एकका च यथारहं ॥७७७॥

द्वे सत्त नव छ तयो, तयो पि च यथावकमं ।
चत्तारो ति चतुत्तिस, सहवुत्तिकरासयो ॥७७८॥

चक्खु-सोत-धान-जिह्वा-काय-वत्थु-वसा सियुं ।
इत्थि-पुम्भावदसक-सहिता सत्तका द्विधा ॥७७९॥

चक्खु-सोत-धान-हीना, पच्चकं द्वे सभावका ।
अभावतो भावहीनो, इत्थं छक्का ति सत्तधा ॥७८०॥

चक्खु-सोत-विहीना च, चक्खु-धान-विहीनका ।
सोत-धान-विहीना च, सभावा द्वे तयो तयो ॥७८१॥

चक्खादेकतो हीना, तिविधा पि अभावतो ।
इच्चेवं पञ्चका नाम, नवका रासयो सियुं ॥७८२॥

चक्खादित्तय-हीनाव, एकतो द्वे सभावका ।
चक्खादित्तयतो द्वीहि, तयो हीना अभावका ॥७८३॥

रूपलोके चक्खु-सोत-वत्थु-जीवित-नवका ।
चत्तारो व कलापा ति, चतुक्का छ यथारहं ॥७८४॥

B.69. जिह्वा-काय-वत्थु-वसा, अभावो द्वे सभावका ।
काय-भाव-वत्थु-वसा, इति होन्ति तयोतिका ॥७८५॥

काय-वत्थुवसेनेको, द्वे च चित्तोतु-सम्भवा ।
सद्दनवक्कट्टका ति, दुक्का च तिविधा सियुं ॥७८६॥

जीवित नवकं चेकं, तेसमुट्टानिकानि च ।
सुखट्टकानि तीणी ति, चत्तारो एकका सियुं ॥७८७॥

चतुत्तिस पणिच्चेते, सन्धियं च पवत्तियं ।
रूप-रूपकलापानं, रासयो होन्ति सम्भवा ॥७८८॥

सत्तति सट्ठि इच्चेवं-आविना च यथारहं ।
कलाप-रासि-रूपानि, तत्थ तत्थ विभावये ॥७८९॥

सोळस पञ्चदसे ति, आदि-भेद-वसा पि च ।
अगगहितग्गहणेन, तत्थ तत्थ विनिद्दिसे ॥७९०॥

चतु चत्तालीससतं, कलापा होन्ति पिण्डिता ।
छब्बीस तत्थ रूपानि, सहस्सं च चतुस्सतं ॥७९१॥

इच्चापाय-चतुक्के च, कामे सुगतिसत्तके ।
रूपे च पञ्चवसके, असञ्जापाय-भूमियं ॥७९२॥

चतुकोट्टासिकेस्वेव, सत्तवीस-विधेसु पि ।
जाति-द्वानेसु सत्तानं, सन्धियं च पवत्तियं ॥७६३॥

इन्द्रियबद्धसन्ताने, यथानिन्द्रियकम्हि च ।
बहिसङ्ख्यारसन्ताने, मतकाये च सम्भवा ॥७६४॥

लब्धमानकलापा च, कलापानं च रासयो ।
तत्थवित्थारसङ्खेपा, रूपानं गणना पि च ॥७६५॥

B.70. एत्थ रूपा अवुत्ताहि, यथा वुत्तानुसारतो ।
वित्थारेत्त्वान विञ्जेय्या, सब्बथा पि च विञ्जुना ति ॥७६६॥

इति रूपविभागे कलाप-कथा निद्धिता ।

वीसतमो परिच्छेदो ।

एकवीसतिमो परिच्छेदो

१. रूप-उपपत्ति-कथा

(१) विसय-उद्देशो

R.94. अद्भुवीसति रूपाति, कलापाः चेकवीसति ।
वृत्ता चेत्तावता तेषां, उपादा दानि निर्यते ॥७६७॥

(२) योनि-जीव-कथा

अण्डजा जलाबुजा, च, संसेदजोपपातिका ।
इच्छुपत्तिपभेदेन, चतस्रो योनियो मता ॥७६८॥

भुम्भवज्जेषु देवेषु, पेतो निज्भामतण्हके ।
निरयेसु च सम्भोति, योनेकावोपपातिका ॥७६९॥

भुम्भ-देवे मनुस्सेसु, तिरच्छानसुरे तथा ।
पेतसु चावसेसेसु, चतस्रो पि च योनियो ॥८००॥

तत्थण्डजा जलाबुजा, गढभसेय्यसमुगमो ।
संसेदजोपपातिका, ओपपातिकनामका ॥८०१॥

तत्थ सम्पुण्णायतनो, गढभसेय्य-समुगमो ।
अभावो द्वे सभावा च, इत्थि-पुम्भाव-मिस्सिता ॥८०२॥

परिपुण्णापरिपुण्णो, ओपपातिक-नामको ।
अभावो द्वे सभावा च, चतुरापाय-भूमियं ॥८०३॥

B.71. सस्पुण्यायतनोवेसो, कामे सुसत्तिवं पन ।
आदिकण्ये अभावो च, द्वे सभावा ततो परं ॥८०४॥
अपरिपुण्यायतनो, अभावो च सहगते ।
इच्छेवं दसधा होन्ति, सब्बा सन्धि समुगमा ॥८०५॥

(३) रूप-उपपत्ति-कथा

तत्थेव दसधा भिन्ने, अतभाव-समुगमे ।
सन्धियं च पवत्ते च, रूपपत्ति विभावये ॥८०६॥

(४) काम-भवे-रूप-उपपत्ति-कथा

तत्थाभावकसत्तानं, गढभसेय्यसमुगमे ।
कायवत्थु वसो द्वेव, दसका होन्ति कम्मजा ॥८०७॥
रूपसन्तति सीसानि, द्वे च रूपाणि वोसति ।
अगहितगहणेन, तत्थेकवस निदिसे ॥८०८॥
ततो परं पवत्तिमिह, बहुमानस्स जन्तुनो ।
चक्खुदसकादयो च, चत्तारो होन्ति सम्भवा ॥८०९॥
इच्छाभावक-सत्तानं, छल्लेवुत्तमकोटिया ।
हेट्ठिमकोटिया द्वेव, गढभसेय्य-समुगमे ॥८१०॥
चक्खु-सोत-घान-वसा, तत्थ ति-द्वेक-हीतका ।
एको तयो तयो चेव, सियुं ति चतु-पञ्चका ॥८११॥
ओपपातिक-सङ्घाते, अभावक-समुगमे ।
जिह्वा-काय-वत्थु-वसा, तथी हेट्ठिम-कोटिया ॥८१२॥
उत्तमकोटिया होन्ति, छल्लेवोभिन्नमन्तरे ।
चतुष्क-पञ्चका तत्थ, द्वेकहीना तयो तयो ॥८१३॥
छक्कादयो अभावानं, इच्छेवं पञ्च सङ्गहा ।
एको तयो तयो चेको, ऐको ति च यथाकमं ॥८१४॥

- B.72. सभावकानं द्विन्नं पि, दुविधा सत्तकादयो ।
 भावादिका यथावृत्ता, नवधा नवधा सियुं ॥८१५॥
 सत्तेवुत्तमतोहेट्टा, ति-चतुक्का तदन्तरे ।
 चतुक्क-पञ्चक-छक्का, पञ्च-छक्का पि च द्विधा ॥८१६॥
 तिण्णन्नं पि वसेनेव, सत्तक-छक्क-पञ्चका ।
 चतुक्क-तिक्क-दुक्का च, छ कोट्टासा यथारहं ॥८१७॥
- R.95. द्वे सत्त च नव पञ्च, तयो चेको यथाक्कमं ।
 रूपसन्तति सीसानं, रासयो सत्तवीसति ॥८१८॥
 कम्मजाता यथायोगं, पवत्तन्ति खणे खणे ।
 कामावचर-सत्तानं, पटिसन्धि पवत्तियं ॥८१९॥
 तत्थ सन्तति सीसानि, रूपानि च यथारहं ।
 पुब्बे वुत्तनये नेव, सब्बत्था पि विनिद्दिसे ॥८२०॥
 सीतुण्होतु-समञ्जाता, तेजो धातु ठितिवखणे ।
 भूता सन्धिवखणे रूपं, जनेति उतुजट्टकं ॥८२१॥
 पटिसन्धि अतिक्कम्म, चित्तं चित्तजमट्टकं ।
 भवङ्गादि उपादाय, जनेतुप्पत्तियं पन ॥८२२॥
 मुत्ताहारो ठितिप्पत्तो, मातरा च सयं पि च ।
 सरोरानुगतो हुत्वा, जनतोहारजट्टकं ॥८२३॥
 इति सुद्धट्टकानि च, ते समुद्धानिकापरे ।
 सद्द-विज्जति-लहुता, सम्भवे सम्भवन्ति च ॥८२४॥
 इत्थं चतुसमुद्धाना, कलापा कामभूमियं ।
 यावजीवं पवत्तन्ति, दीपजाला व सन्तति ॥८२५॥

(५) रूप-भवे रूप-उपपत्ति-कथा]

चक्षुसोत-वत्यु-वसा, दसका च तयो परं ।
जोषित-नवकं चेव, रूपावचर-भूमियं ॥८२६॥

B.73. होन्ति सन्धि-पवत्तोसु, चत्तारो कम्मजा सदा ।
पुब्बे वुत्तनयेनेव, पवत्ते उतु-चित्तजा ॥८२७॥
जोषित-नवकं चेकं, पटिसन्धि-पवत्तियं ।
पवत्ते उतुजं चेति, द्वेधासञ्जीनं उद्दिसे ॥८२८॥
इच्छुप्पत्ति-कमं भत्वा, विभावेय्य ततो परं ।
कलापानं च रूपानं, सम्भवासम्भवं पि च ॥८२९॥

(६) रूप-सम्भव-असम्भव-कथा

इन्द्रियबद्धसन्ताने, सब्बे सम्भोन्ति सम्भवा ।
कलापा चेव रूपानि, तथा सन्तति-रासयो ॥८३०॥
बहिद्धा मतकाये च, नोपलब्धन्ति [कम्मजा ।
चित्तोजजा कलापा च, उतुजा [लहुतादयो ॥८३१॥
तथा सुद्धट्ठक-सद्-नवकं चोतु सब्बथा ।
कलापा तत्थ लब्धन्ति, द्वे च रूपानि उद्दिसे ॥८३२॥
ते-समुट्ठानिका सब्बे, कलापा नत्थि सन्धियं ।
उप्पादकाले सब्बत्थ, जरतानिच्चता पि च ॥८३३॥
कलापा कम्मजा सन्ति, जाति रूपं च सन्धियं ।
रूपानि च कलापा च, सब्बे पि च पवत्तियं ॥८३४॥
सन्ति सब्बानि रूपानि, कामेसु चतु-सम्भवा ।
जोषित-नवकं हित्वा, कलापा होन्ति वोसति ॥८३५॥

दसकेस्वेव गहितं, विसुं कामे न लब्धति ।
जीवित-नवकं नाम, रूपलोके विसुं सिया ॥८३६॥

आहारज-कलापा च, भावा द्वे चादिकल्पिके ।
आदिकाले न लब्धन्ति, पच्छा लब्धन्ति केचपि ॥८३७॥

घान-जिह्वा-काय-भाव-दसका रूप-भूमियं ।
आहारज-कलापा च, न लब्धन्ते व सब्बथा ॥८३८॥

चक्खु-सोत-वत्थु-सदा, कलापा चित्तजा पि च ।
असञ्जी-भूमियं पुब्बे, वुत्ता पि च न लब्धरे ॥८३९॥

R.96. कलापा सत्त रूपानि, पञ्च-रूपेस्वसञ्जीसु ।

B.74. नत्थेकादस रूपानि, कलापेकूनवीसति ॥८४०॥

तस्मा तेवीस रूपानि, कलापा पन चुदस ।
ते-समुट्ठानिका सन्ति, रूपावचर-भूमियं ॥८४१॥

सत्तरसेव रूपानि, कलापा द्वे द्वि-सम्भवा ।
असञ्जीनं तु सम्भोन्ति, नत्थारूपेसु किञ्चिपि ॥८४२॥

उत्पत्तिकममिच्चेवं, सम्भवासम्भवं पि च ।
कलापानं च रूपानं, यथायोगं विभावये ति ॥८४३॥

इति रूपविभागे उत्पत्ति-कथा निद्विता ।

एकवीसतिमो परिच्छदो ।

द्वावीसतिमो परिच्छेदो

१. पकिण्णक-कथा

(१) विविध-नयेहि रूप-कथा

(२) मिस्सामिस्स-पटिसन्धि-कथा

इत्थं रूपानमुप्पत्तिं, दीपेत्वा दानि वुच्चति ।
पवत्ति-कौसल्लत्थाय, तत्थेवेकं पकिण्णकं ॥८४४॥

दुविधा सन्धियो तत्थ, मिस्सामिस्स-विभागतो ।
तिविधा पि चेक चतु-पञ्चवोकार-भेदतो ॥८४५॥

रूपमत्ता असञ्जीनं, नामाभावा अमिस्सिता ।
नाम-मत्ता अरूपीनं, रूपाभावा ति च द्विधा ॥८४६॥

कामावचरिका चेव, रूपावचरिका ति च ।
दुविधा मिस्सिता चेति, भवन्ति च चतुर्विधा ॥८४७॥

एकच्चतु-वोकारा च, अमिस्सा पञ्च सन्धियो ।
छब्बीसति-विधा मिस्सा, पञ्च-वोकार सन्धियो ॥८४८॥

इत्थं भूमिप्पभेदेन, एकतिस-विधा पि च ।
सन्तति-रासि-भेदेन, सियुं तिस विधा कथं ? ॥८४९॥

(३) सन्तति-रासि-भेदेन रूप-कथा

B.75. रूपसन्तति सीसानं, रासयो सत्तवीसति ।
वुत्ता कामे वसा तेसं, सत्तका काम-सन्धियो ॥८५०॥

वेदना सञ्ज्ञा सङ्गार-विञ्ज्ञाणवखन्ध-सङ्गहा ।
 सब्बथा पि चतस्सो व, नाम-सन्ततियो सियुं ॥८५१॥
 इच्चुभिन्नं वसा होन्ति, तत्थेकादसकादयो ।
 सन्तति-रासयो पुब्बे, विभत्ता सत्तकादयो ॥८५२॥
 एकादसक-दसक - नवट्ठ सत्तका सियुं ।
 छक्केन सद्धि विञ्जयेद्या, तस्मा तत्थ च सङ्गहा ॥८५३॥
 अट्ठ सन्ततियो होन्ति, रूपलोकेन मिस्सिता ।
 अट्ठको रासि तत्थेको, तस्मा सन्तति वुच्चति ॥८५४॥
 जोवित-नवको त्वेको, असञ्ज्ञो पटिसन्धियं ।
 अरूपीनं चतस्सो पि, नाम-सन्ततियो सियुं ॥८५५॥
 इच्चेकक-चतुक्कानं, वसेन द्वे अमिस्सिता ।
 अट्ठवोसं च मिस्सिता ति, तिसेव होन्ति सन्धियो ॥८५६॥
 एकुप्पाद-निरोधा च, अमिस्सा तत्थ रासयो ।
 मिस्सितानं विभागोयं, यथायोगं कथीयति ॥८५७॥

(४) चित्त-रूप-पवत्ति-कथा

उप्पाद-ठिति-भङ्गानं, वसा तीणि खणानि पि ।
 समानानेव नामानं, एकचित्तक्खणं मतं ॥८५८॥
 R.97 तुल्यं उप्पाद-भङ्गानं,^१ रूपानं पि खण-द्वयं ।
 एकूनपञ्चास-मत्तं, ठितिक्खणं उदीरितं ॥८५९॥
 नास-रूपानं-उप्पादो, भङ्गोपि^२ हि समो मतो ।
 दग्धं हि वत्तिकं रूपं, नामं तु लहुवत्तिकं ॥८६०॥

१. भवङ्गानं—रो०

२. भवङ्गो—रो०

तथा हि रूपे तिदुन्ते, चित्तुप्पादा तु सोळस ।
उप्पज्जित्वा पवत्तित्वा, भिज्जन्ति च लहुं लहुं ॥८६१॥

B.76. तस्मा हि एकपञ्चास-खण-रूपवखणं तथा ।
सत्तरस-चित्तवखणं, तिखणं ति च वुच्चति ॥८६२॥

चित्तवखणं हि तिण्णन्तं, तत्थ-विज्जत्तिक-द्वयं ।
लवखणत्तय रूपं तु, सलवखण-ववत्थितं ॥८६३॥

तस्मा हित्वा द्वयं चेतं, बावीसति विधं पि चं ।
रूपं नाम-चतुक्कं च, सलवखण-नियामितं ॥८६४॥

एकुप्पादनरोधा च, तत्थ तुल्यवखणा मता ।
अतुल्यवखण-धम्मानं, सिया भेदं यथारहं ॥८६५॥

पटिसन्धिवखणे जातं, तस्मा रूपं ततो परं ।
सत्तरसम-चित्तस्स, भङ्गेन सह^१ भिज्जति ॥८६६॥

तस्स ठितिवखणे जातं, रूपं पि च ततो परं ।
अट्टारसम-चित्तस्स, उप्पादे पन भिज्जति ॥८६७॥

तस्स भङ्गवखणे जातं, रूपं पि च ततो परं ।
अट्टारसम-चित्तस्स, ठिति-कालेसु भिज्जति ॥८६८॥

तथा दुतिय-चित्तस्स, उप्पादन्हि समुद्धितं ।
अट्टारसम-चित्तस्स, भङ्गेन सह भिज्जति ॥८६९॥

इति वुत्तनियामेन, सजातिवखणतो परं ।
ठत्वा एकूनपञ्चास, खणानि पुन भिज्जति ॥८७०॥

तस्मा एकूनपञ्चास, कलापा सह वत्तरे ।
एको जायति एको च, भिज्जती ति सब्बथा ॥८७१॥

१. भवङ्गेन—रो०

एक-सन्तति-सम्बन्धा, कलापा सह कम्मजा ।
 यथानुपुब्ब-घटिता, एकपञ्चास लब्धरे ॥८७२॥
 सत्तवीस पनिच्चेवं, कामे द्वे रूप-भूमियं ।
 रूप-सन्तति-सीसानं, रासयो सत्तकादयो ॥८७३॥
 एकूनातिस सब्बे पि, कम्मजाता यथारहं ।
 एकपञ्चःस-घटिका, पवत्तन्ति खणे खणे ॥८७४॥

- B.77. तत्थ सन्धिक्खणे जातं, सत्तरसम-चेतसो ।
 उप्पादे भिज्जतिच्चेवं, वुत्तो अट्ठकथा-नयो ॥८७५॥
 तं नयं पटिबाहित्वा, चित्तेन सह भिज्जति ।
 चित्तेन सह, जायन्ति, वुत्तं आचरियेन हि ॥८७६॥
 आनापान-तक्कचारा, एकुप्पाद-निरोधका ।
 वुत्ता हि यमके काय-वची सङ्खार-नामका ॥८७७॥
 चित्तुप्पादक्खणं जाता, उतु तस्स ठित्तिक्खणे ।
 रूपं जनेति तत्था पि, उतु भङ्गक्खणे पि च ॥८७८॥
 अनुपुब्बक्कमेनेवं, जातं रूपं यथापरं ।
 अट्ठारसम-उप्पाद-ठिति आदीसु भिज्जति ॥८७९॥
 इत्थं कलापा घटिता, उतुजाहारजा पि च ।
 एनसन्तति सम्बन्धा, एकपञ्चास लब्धरे ॥८८०॥
 R.98. कलापा चित्तजा यस्मा, उप्पादक्खण-सम्भूता ।
 घटिका सह लब्धन्ति, तस्मा सत्तरसे वते ॥८८१॥
 सब्बे पि रूप-जनका, चित्तुप्पादे यथासकं ।
 जनेन्ति ठिति-भङ्गेषु, न जनेन्ती ति केचना ॥८८२॥

१-१. सहजातं ति—रो०

कुसलाव्याकतादीनं, एकुप्पाव-निरोधता ।
 धम्मनं यमके वृत्ता, इति पाळि वदन्ति च ॥८८३॥
 कुसलाविक-सम्बन्धा, तत्थ तत्थ हि देसिता ।
 इति वत्था पुरे वृत्तं, इच्छन्ताचरिया नयं ॥८८४॥
 इच्छेवं चतुसम्भूता, रूपसन्तति-रासयो ।
 रूपानि च कलापा च, एकावद्धा यथारहं ॥८८५॥
 सुत्तपवत्तमत्तानं,^१ सम्बुद्धानं पि पाणिनं ।
 याव मरणकाला पि, पवत्तन्ति निरन्तरं ॥८८६॥

(५) मरणान्तरं रूप-अपवृत्ति-कथा

B.78. आयुक्खया च मरणं, तथा कम्मक्खया सिया ।
 उभिन्नं वा खया चाथ, उपच्छेदक-कम्मुना ॥८८७॥
 चतुधा पि मरन्तस्स, तस्सेवं तु यथारहं ।
 सत्तरस-चित्तक्खण-मत्त-सेसम्हि जीविते ॥८८८॥
 उपरिच्चुत्ति-चित्तस्स, सत्तरसम-चेतसो ।
 ठितिकालं उपादाय, न तु जायति कम्मजं ॥८८९॥
 तस्सुप्पादक्खणे जातं, रूपं च चुतिया सह ।
 भिज्जती ति मतो नाम, ततो होति स पुगलो ॥८९०॥
 चित्तजाहारजं चा पि, न जायति ततो परं ।
 उतु-सम्भव-रूपं तु, अवसिस्सति वा न वा ॥८९१॥

१. सुत्तमत्तपवत्तानं—रो०

ततो वृत्तनयेनेव, मत-सत्तो । यथारहं ।
 मिस्सामिस्साहि सन्धीहि, पुनदेवोपपज्जति ॥८६२॥
 ततो वृत्तनयेनेव, एकूनत्तिस-कम्मजा ।
 ते समुद्धानिका पञ्च, चतुत्तिस समिस्सितां ॥८६३॥
 कलापा रासयो होन्ति, सत्तवीसति भूमिषु ।
 इति सब्ब-पकारेण, रूप-धम्मा पकासिता ति ॥८६४॥

इति रूप-विभागे पकिण्णक-कथा निट्ठिता ।

द्वावीसतिमो परिच्छेदो ।

निट्ठितो च सब्बथापि रूप-विभागो ।

तेवीसतिमो परिच्छेदो

१. निब्बान-विभागो

(१) विसुद्धि-कथा

- R.99. इत्थं चित्तं चेतसिकं, रूपं चेवा ति सङ्गता ।
B.79. वुत्ता असङ्गतं दानि, निब्बानं ति पवुच्चति ॥८६५॥
सील-विसुद्धि आदिमिह, ततो चित्त-विसुद्धि च ।
दिट्ठि-विसुद्धि नामा च, कङ्गावितरणा पि च ॥८६६॥
ततो परं मग्गामग्ग-आणदस्सन-नामिका ।
तथा पटिपदा-आणदस्सना आणदस्सनं ॥८६७॥
इच्चानुक्कमतो वुत्ता, सत्त होन्ति विसुद्धियो ।
सत्तमानुत्तरा तत्थ, पुब्बभागा छ लोकिया ॥८६८॥

२. सील-विसुद्धि-कथा

- संवरो पातिमोक्खो च, तथेविन्द्रिय-संवरो ।
आजीव-पारिसुद्धि च, सीलं पच्चय-निस्सितं ॥८६९॥
इति सील-विसुद्धो ति, सुद्धमेतं पवुच्चति ।
चतु पारि-सुद्धि-सीलं, धुतङ्ग-परिवारितं ॥८७०॥

३. चित्त-विसुद्धि-कथा

(२) कम्मट्ठान-उद्देशो

- कसिणानि दसासुभा, दसानुस्सतियो पन ।
अप्पमञ्जा च सञ्जा च, ववत्थारूपका ति च ॥८७१॥

सनथ-कम्मट्टानानि, तालीसट्टकथा-नये ।
पाळियं तु विभत्तानि, अट्टतिसा ति वण्णितं ॥६०२॥

(क) दस कसिणानि

पथवापो च तेजो च, वायो नीलं च पोतकं ।
लोहितोदातमाकासं, अलोककसिणं ति च ॥६०३॥
कसिणानि दसेतानि, वुत्तानट्टकथा-नये ।
अट्टेव पाळियं हित्वा, अन्ते तु कसिण-द्वयं ॥६०४॥

(ख) दस-असुभा

उद्धमातं विनोलं च, विपुब्बकं विक्खायितं ।
विच्छिद्दकं च विक्खित्तं, सह-विक्खित्त-लोहितं ॥६०५॥
B 80. पुळवकं अट्टिकं चेति, असुभा दस देसिता ।
रूपकाय-विभगाय,^१ दसकाय-विपत्तिया ॥६०६॥

(ग) दस अनुस्सतियो

बुद्धे धम्मं च सङ्खे च, सीले चागे च अत्तना ।
देवतोपसमायं च, सत्तानुस्सतियो कमा ॥६०७॥
मरणस्सति-नामेका, तथा कायगता-सति ।
आनापानस्सति-चेवं, दसानुस्सतियो मता ॥६०८॥

(घ) द्वे अप्पमञ्जायो

मेत्ता करुणा मुदिता, उपेक्खा ति चतुब्बिधा ।
वुत्ता ब्रह्मविहारा च, अप्पमञ्जा ति तादिना ॥६०९॥

(ङ) एकेकं सञ्जा-ववत्थानं

एकाहारे पटिक्कूल-सञ्जा नामेकमेव तु ।
चातुधातु ववत्थानं, चतुधातु परिगहो ॥६१०॥

१. रूपकाय-विरागाय—म० पा०

(च) चत्तारो ब्रह्मविहारा

आकासानञ्चायनं, विज्झाणं च अथापरं ।
आकिञ्चञ्जं तथा नेव-सञ्जानासञ्ज-नामकं ॥६११॥
इच्चानुक्कमतो वुत्ता, अरूपज्झानिका पन ।
अरूपकम्मट्टानानि, चत्तारो पि पक्कित्तिता ॥६१२॥

(५) कम्मट्टात-भावता-विधि

R.100. कसिणामुभकोट्ठासे, आनापाने च सब्बथा ।
दिस्वा सुत्वा फुसित्वा वा, परिकम्मं तु कुब्बतो ॥६१३॥
उग्गहो नाम सम्भोति, निमित्तं तत्थ युञ्जतो ।
पटिभागो तमारब्भ, तत्थ वत्तति अप्पना ॥६१४॥

(६) भान-लाभ-कथा

“साधु सत्ता सुखी होन्तु, दुक्खा मुज्जन्तु पाणिनो ।
अहो सत्ता सुखस्सत्ता, होन्तु यदिच्छका ति च” ॥६१५॥
उद्दिस्स वा अनोदिस्स, युञ्जतो सत्तगोचरे ।
अप्पमञ्जा पनप्पेन्ति, अनुपुब्बेन वत्तिका ॥६१६॥
कसिणुग्घाटिमाकासे, पठमारुप्पमानसे ।
तस्सेव नत्थिभावे च, तत्तियारुप्पके ति च ॥६१७॥

B.81. युञ्जन्तस्स पनेतेसु, गोचरेसु चतुसु पि ।
अप्पेन्ति अनुपुब्बेन, आरुप्पा पि चतुब्बिधा ॥६१८॥
आनापानं च कसिणं, पञ्चकज्झानिकं तंहि ।
पठमज्झानिका वुत्ता, कोट्ठासामुभ-भावना ॥६१९॥
सुखितज्झानिका तिस्सो, अप्पमञ्जा च हेट्ठिमा ।
उपेक्खारुप्पका पञ्च, उपेक्खान्नानिका ति च ॥६२०॥

एका दसेका दस च, तयो पञ्चे ति सव्वथा ।
 परिकम्मवसा तिस, छ कोट्टासा यथावकमं ॥६२१॥
 पञ्चकादिसुखोपेक्खा, भान-भेदो चतुब्बिधा ।
 एकच्च तु पञ्चभान-वसेन तिविधा सियुं ॥६२२॥
 रूपारूपवसा द्वे च, अप्पनातो पुनेकधा ।
 इच्चैव अप्पना कम्म-ट्ठान भेदा समिस्सिता ॥६२३॥
 द्वे च सज्जा-ववत्थाना, अट्ठानुस्सति यो ति च ।
 सेसा दस पवुच्चन्ति, उपचार-समाधिका ॥६२४॥
 परिकम्मोपचारानुलोमगोत्रभूतो परं ।
 पञ्चमं वा चतुत्थं वा, जवनं होति अप्पना ॥६२५॥
 अप्पना जवनं सव्वं, लोकुत्तर-महग्गतं ।
 तिहेतुक-परित्तानि, पुरिमानि यथारहं ॥६२६॥

(७) भान-वसीभूत-करण-कथा

आवज्जना च वसिता, तं समापज्जना तथा ।
 अधिट्ठाना च वुट्ठाना, पच्चवेक्खण-पञ्चमा ॥६२७॥
 वसिताहि वसीभूता, इति कत्वान पञ्चहि ।
 भावेन्तस्स पनप्पेन्ति, उपरूपरि-अप्पना ॥६२८॥
 युज्जन्तस्स तु वुट्ठाया, कसिणज्भान-पञ्चमा ।
 पञ्चाभिज्जाहि अप्पेन्ति, रूपसदादिगोचरे ॥६२९॥

(८) विपस्सना-लाभ-कथा

लोकुत्तरा पनप्पेन्ति, सव्वे निब्बान-गोचरे ।
 अनिचचदुक्खनत्ता ति, भूमि-धम्मे विपस्सतो ॥६३०॥

B.8.2. तत्थ च पादकज्भानं, सम्मदुज्भानमेव वा ।
 अज्भासथो च वुट्ठान-गामिनी च विपस्सना ॥६३१॥

मगगानं भानभेदाय, यथायोगं नियामता ।
 यथासकं फलानं तु, मग्गा होन्ति नियामता ॥६३२॥
 मगगानुत्तरमेवाथ, भूमि-धम्मं विपस्सतो ।
 फलसमापत्तियं पि, अप्पेति फलमानसं ॥६३३॥
 अनुपुब्ब-समापत्ति, समापज्जिस्स वुट्ठितो ।
 भानधम्मं विपस्सित्वा, तत्थ तत्थेव पण्डितो ॥६३४॥

R.101. चतुत्थारूपं अप्पेत्वा, एक-द्वि-जवनापरं ।
 निरोधं नाम फुसति, समापत्ति अचित्तकं ॥६३५॥
 अरहा वा अनागामी, पञ्चवोकार-भूमियं ।
 यथासकं फलुप्पादो, वुट्ठानं ति ततो मतो ॥६३६॥
 अप्पना परियोसाने, सिया सब्बत्थ सम्भवा ।
 भवङ्गपातो तं छेत्वा, जायते पच्चवेक्खणा ॥६३७॥
 इति वुत्तानुसारेण, अप्पना-नय-सङ्गहं ।
 यथायोगं विभावेय्य, तत्थ तत्थ विचक्खणो ॥६३८॥
 चित्तविमुद्धि नामायं, चित्त-संक्लेस-सोधनो ।
 उपचारप्पना-भेदो, समथो पुब्ब-भागियो ति ॥६३९॥

इति निब्बान-विभागे मूल-विमुद्धि-कथा निवृत्ता ।

तेवीसतिमो परिच्छेदो ।

चतुर्वीसतिमो परिच्छेदो

१. दिट्ठि-विमुद्धि-कथा

(१) तेभूमक-परिगह-विमुद्धि

सीज-चित्त-विमुद्धीहि, यथावुत्ताहि पण्डितो ।

पयोगासय-सम्पन्नो, निब्बानाभिरतो ततो ॥६४०॥

B.83. खन्धायतन-धातादि, - प्पभेदेहि यथारहं ।

लक्खण-पच्चुप्पट्ठान-पट्ठान विज्जागतो ॥६४१॥

परिगहेत्वा सङ्खारे, नामरूपं यथाकथं ।

ववत्थपन्तो तत्थेव, अनुपस्सति पञ्चवा ॥६४२॥

नामरूपमिदं सुद्धं, अत्तभावो ति वुच्चति ।

नत्थेत्थ कोचि अत्ता वा, सत्तो जीवो च पुगलो ॥६४३॥

यथा पि अङ्गसम्भारा, होति सद्दो रथो इति ।

एवं खन्धेसु सन्तेसु, होति सत्तो ति सम्मुति ॥६४४॥

खन्धायतन-धातूनं, यथायोगं अनुक्कमो ।

अब्बोच्छिन्नो पवत्तन्तो, संसारो ति पवुच्चति ॥६४५॥

इति नानप्पकारेन, तेभूमकपरिगहो ।

भूमिधम्म-ववत्थानं, सुद्ध-सङ्खार-वस्सनं ॥६४६॥

अत्तदिट्ठिपहानेन, दिट्ठि-संक्लेस-सोधनं ।

दिट्ठि-विमुद्धि नामा ति, आणं एतं पवुच्चति ॥६४७॥

परिगृहीत-सङ्गारो, नामरूपं अपत्तिया ।
ततो परं यथायोगं, परिगृह्णाति पञ्चये ॥६४८॥

२. कङ्कवावितरण-विसुद्धि-कथा

दुःखसमुदयो तत्थ, तण्हा संसार-नायिका ।
समोधाने ति सङ्गारे, तत्थ तत्थुपपत्तिया ॥६४९॥

तण्हा-सम्भवमेवेतं, तस्मा दुःखं पवुच्चति ।
तदप्पवत्ति-निब्बानं, मग्गो तं पापाको ति च ॥६५०॥

चेतु-सच्च-ववत्थान-मुखेनेवं पि पञ्चये ।
परिगृह्णन्ति एकच्चे, सङ्गारानं अथापरे ॥६५१॥

आलोकाकास-वायाप-पथवि चुपनिस्सयं ।
भवङ्गपरिणामं च, लभित्वा व यथारहं ॥६५२॥

R.102. छ वत्थूनि च निस्साय, छ द्वारारम्मणानि च ।
पटिच्च मनसिकारं, पवत्तन्ति अरूपिणो ॥६५३॥

B.84. यथासक-समुद्धानं, विभागे हि च रूपिणो ।
पवत्तन्ति एकच्चे ति, परिगृह्णन्ति पञ्चये ॥६५४॥

(२) पटिच्चसमुप्पान-नय-निदस्सतं

अविज्जा पञ्चयां होन्ति, सङ्गारा तु ततो तथा ।
विज्जाणं नामरूपं च, सल्लयितन-नामकं ॥६५५॥

फस्सो च वेदना तण्हा, उपादानं भवो ततो ।
जाति जरा मरणं च, पवत्तति यथारहं ॥६५६॥

ततो सोको परिदेवो, दुःखं चेव तथापरं ।
दोमनस्सं उपायासो, सम्भोति च यथारहं ॥६५७॥

एतस्स केवलस्सेवं, दुःखवल्ग्वधस्स सम्भवो ।
पटिच्चसमुप्पादो व, नत्थंज्जो कोचि कारको ॥६५८॥

(४) अद्धा-निदस्सनं

तत्थाविज्जादयो द्वे पि, अद्धातीतो अनागतो ।
जातादयोपरे अद्ध, पच्चुप्पन्नो ति वणिगतो ॥६५॥

(५) वट्ट-निदस्सनं

पुञ्जापुञ्जानेज्ज-वसा, सङ्खारा तिविधा तथा ।
भवेकदेसो कम्मं च, कम्मवट्टं ति वुच्चति ॥६६॥
अविज्जा तण्हपादाना, क्लेसवट्टं अथापरे ।
विपाकवट्टं सत्ता पि, उपपत्ति-भवो पि च ॥६७॥

(६) वीसति आकार-कथा

अविज्जा-सङ्खारानं तु, गहणे गहिता व ते ।
तण्हपादान-भवा ति, अतीते पञ्च हेतवो ॥६८॥
तण्हपादान-भवानं, गहणे गहिता व ते ।
अविज्जा सङ्खारा चेति, पच्चुप्पन्ते पि पञ्चके ॥६९॥
विज्जाणादि-सरूपेन, दस्सितं फल-पञ्चकं ।
तथा तदेव जातादि-नामेनानागतं ति च ॥७०॥
अतीते हेतवो पञ्च, इदानि फल पञ्चकं ।
इदानि हेतवो पञ्च, आर्याति फल-पञ्चकं ॥७१॥
हेतु-फलं फल-हेतु, पुन हेतु-फलानि च ।
तिसन्धि-चतुसङ्खेपं, वीसताकारं अब्बुं ॥७२॥

(७) चतु-गम्भीरता

B.85. अत्य-धम्म-पटिवेध-देसनानं यथारहं ।
गम्भीरता चतुन्नं पि, चतुगम्भीरता मता ॥७३॥

(८) चतुर्विधा नया

एकत्त-नानत्त-नया, अब्ब्यापार-नयो परो ।
तथेवं धम्मता चेति, नया वुत्ता चतुर्विधा ॥७४॥

(६) भवचक्रकस्स अनादिता

जरामरणसोकादि-पीळितानं अभिण्हसो ।
 आसवानं समुप्पादा, अविज्जा च पवत्तति ॥६६६॥
 अविज्जा पच्चया होन्ति, सङ्खारा पि यथा पुरो ।
 बद्धाविच्छेदमिच्छदं, भवचक्रं अनादिकं ॥६७०॥
 तण्हाविज्जा-नाभिकं तं, जरामरणनेमिकं ।
 सेसाकारादि-घटिकं, तिभव-रथ-योजितं ॥६७१॥
 ति-अद्वं च ति-वट्टं च, ति-सन्धि-घटिकं तथा ।
 चतु-सङ्खेप-गम्भीर-नय - मण्डित-देसनं ॥६७२॥
 वोसताकार-विभागं, द्वादसाकार-सङ्गहं ।
 धम्मद्विती ति दीपेन्ति, इदप्पच्चयतं बुधा ॥६७३॥
 पटिच्चसमुप्पादोयं, पच्चयाकार-नामतो ।
 सङ्खेपतो च वित्थारा, विविधाकार-भेदतो ॥६७४॥
 R.103. जनेति पच्चयुप्पन्ने, अविज्जादि-पवत्तिया ।
 अविज्जादि-निरोधेन, निरोधे ति च सब्बथा ॥६७५॥
 पच्चयप्पच्चयुप्पन्न-वसेनेव पवत्तति ।
 संसारोयं ति एकच्चे, परिगणहन्ति पच्चये ॥६७६॥
 समन्त-पट्टान-महा-पकरण-विभागतो ।
 एकच्चे परिगणहन्ति, चतुर्वीसति-पच्चये ॥६७७॥
 इति नानप्पकारेन, पच्चयानं परिगणहो ।
 सप्पच्चय-नामरूपं, ववत्थानं ति वेदितं ॥६७८॥
 इदप्पच्चयता-जाणं, पच्चयाकार-दस्सनं ।
 धम्मद्विति-यथाभूत, - जाणदस्सन-नामकं ॥६७९॥
 B.86. कालत्तय-विभागेषु, कङ्खा-संक्लेस-सोधनं ।
 कङ्खा-वितरणा नाम, विमुद्धी ति पवुच्चती ति ॥६८०॥
 इति निब्बान-विभागे परिगणह-विमुद्धि कथा निद्विता ।
 चतुर्वीसतिमो परिच्छेदो ।

पञ्चवीसतिमो परिच्छेदो

१. मग्गामग्ग-आण-दस्सन-विसुद्धि-कथा

(१) विपस्सना-वुद्धि-कथा

सील-चित्त-दिट्ठि-कङ्कहा, -वितरण-विसुद्धियो ।
 पत्वा कलापतो ताव, सम्मसेय्य ततो परं ॥६८१॥
 कलापतो सम्मसन, उदयव्वय-दस्सनं ।
 भङ्ग-आणं भय-आणं, तथादीनव-निव्विदा ॥६८२॥
 मुञ्चितु-कम्यता-आणं, पटिसङ्खानुपस्सना ।
 सङ्खारूपेक्खानुलोमं-इच्छानुक्कमतो ठिता ॥६८३॥
 विपस्सना ति चक्खाता, दस आण-परम्परा ।
 लक्खणत्तयं आहच्च, सङ्खारेसु पवत्तति ॥६८४॥

(२) सम्मस्सन-आण-कथा

तस्मा कलापतो ताव, सम्मसेय्य तिलक्खणं ।
 सम्मसित्वा अतीतादि, - खन्धायतन-धातुयो ॥६८५॥
 अनिच्चा ते खयद्वेन, खन्धा दुक्खा भयदुतो ।
 अनत्ता असारकद्वेन, इच्छाभिण्हं विचिन्तयं ॥६८६॥
 तस्सेवं सम्मसन्तस्स, उपट्ठाति तिलक्खणं ।
 सङ्खारेसु ततो योगी, खण-सन्तति अद्धतो ॥६८७॥

(३) उदय-वय-दस्सन-कथा

पच्चुप्पन्नान-धम्मानं, उदयं च वयं तथा ।
 पञ्जासाकार-भेदेहि, अनुपस्सति तत्थ हि ॥६८८॥

अविज्जा-तण्हा-कम्मानं, उदया च निरोधतो ।

समुदया-निरोधा च, पञ्चन्नं दस्सिता तथा ॥६८६॥

B 87. रूपस्साहारतो तिण्णं, फस्सतो नामरूपतो ।

विज्जाणस्से ति सब्बे पि, चत्तालीस समिस्सिता ॥६८७॥

निब्बत्ति-लक्खण-सङ्ग-लक्खणं चेत्य पस्सतो ।

खणतोदयतो' चे'ति, समपञ्चास-होन्ति ते ॥६८८॥

इति खन्ध-मुखेनेते, विभत्ता उदयव्वया ।

आयतनादि-भेदेहि, योजेतब्बा यथारहं ॥६८९॥

उदयं च वयं' चेवं, पस्सतो तस्स योगिनो ।

विभूता, होन्ति सुद्धारा, समुद्घाति तिलक्खणं ॥६९०॥

R.104. बोधिपक्खिय-धम्मा च, ते पस्सन्ति त्रिसेसतो ।

ततो जायन्तुपक्खेसा, दसोपक्खेसवत्थुका ॥६९१॥

(४) परिपन्थक-धम्म-कथा

ओभासो पीति पस्सद्धि, अग्निमोक्खो च पगगहो ।

सुखं ज्ञाणं उपट्ठानं, उपेक्खा च निकन्ति च ॥६९२॥

(५) मूलह-ज्ञाण-कथा

तण्हा-मानि-विट्ठिगाह, - वसेन ति विभ्रे पि ते ।

अस्सिदैन्तो उन्नमन्तो, समायन्तो किलिस्सति ॥६९३॥

'मगं फलं च निब्बानं, पत्तोस्मी' ति अकोविदो ।

वेक्ख-बुद्धा ति मज्झतो, पप्पोति, अधिमानिको ॥६९४॥

(६) मूलह-ज्ञाण-निवारणं

मग्गादयो न होन्ते, ते, तण्हा-गाहादि-वत्थुतो ।

तण्हा-मान-विट्ठियो च, उपक्खेसा परिपन्थका ॥६९५॥

पोराणमेव खन्धानं, उदयब्बय-दस्सनं ।
तिलक्खणारम्मणतो, मग्गो निब्बान-पच्चयो ॥६६६॥

B.88. इति मग्गं अमग्गं च, विसोधेन्तस्स सिज्झति ।
विमुद्धि च मग्गामग्ग-आण-दस्सन-नामिका ॥१०००॥

२. पटिपदा-आण-दस्सन-विमुद्धि

(७) उदयब्बय-आण-कथा

तथापरा विमुद्धीनं, उदयब्बय-दस्सनं ।
आदि कत्वा पटिपद-आणदस्सन-नामिका ॥१००१॥
पच्छा संक्खेस-विकखेप, - विमुद्धन्तं यथा पुरे ।
पटिपज्जति मेधावी, उदयब्बय-दस्सनं ॥१००२॥
इति खोदयब्बयानु-पस्सना आण-वीथियं ।
सिक्खन्तस्साचिरेनेव, परिपक्का विपस्सना ॥१००३॥

(८) भङ्ग-आण-कथा

पहायोदय-वोहारं, वयमेवाधिमुच्चतो ।
उप्पादाभोगं ओहाय, भङ्गमेवानुतिट्ठति ॥१००४॥
ततो निज्झर-धारा व, गङ्गावारोदकं विय ।
भिज्जमान-तिणानि व, पटिपज्जा सिखा विय ॥१००५॥
पतन्ते च वयन्ते च, भिज्जन्तिच्चेव सङ्गते ।
पस्सतो तस्स भङ्ग-पस्सना आणमोरितं ॥१००६॥

(९) भय-आदीनव-आण-कथा

ततो भयानुपस्सना, सभया ति विपस्सतो ।
आदीनवानुपस्सना, - आणं आदीनवा ति च ॥१००७॥

(१०) मुञ्चितुकम्यता-त्राण-कथा

निबिबदानुपस्सना च, निबिबन्दन्तस्स योगिनो ।
मुञ्चितुकम्यता त्राणं, ततो मुञ्चितुं इच्छतो ॥१००८॥

(११) पटिसङ्घा-त्राण-कथा

निच्चा चे न निरुज्जेय, न बाधेय सुखा यदि ।
वसे वत्तेय अत्ता चे, तदभावा न ते तथा ॥१००९॥
सुदुमुच्चतुं इच्चेवं, पटिपच्चक्खतो ततो ।
पटिसङ्घानुपस्सना, - त्राणं जातं ति वुच्चति ॥१०१०॥
साधुकं पटिसङ्घाय, सङ्घारेसु तिलक्खणं ।
सपरिञ्जात-सङ्घारे, तथेव पटिपस्सति ॥१०११॥

(१२) सङ्घारूपेक्खा-त्राण-कथा

अनिच्चा दुक्खानत्ता च, सङ्घारा व न चापरो ।
अत्ता वा अत्तनियं वा, नाहं न तु ममा ति च ॥१०१२॥
B.89. ततो व तत्थ मज्झतो, नन्दि-राग-विनिस्सटो ।
अत्तत्तनिय-भावेन, सङ्घारेसु अज्झुपेक्खति ॥१०१३॥

(१३) अनुलोम-त्राण-कथा

सङ्घारूपेक्खा सङ्घातं, त्राणं तस्स इतीरितं ।
ततो वुट्ठान-घटितं, अनुलोमं ति वुच्चति ॥१०१४॥
सुपरिञ्जात-सङ्घारे, सुसम्मदु-तिलक्खणे ।
उपेक्खन्तस्स तस्सेव, सङ्घापत्ता विपस्सना ॥१०१५॥

(१४) वुट्ठान-गामिनी-विपस्सना-कथा

R.105. सङ्घारथस्मे आरब्भ, ताव कालं पवत्ति ।
तीरदस्सीव सकुणो, याव पारं न पस्सति ॥१०१६॥

यदा पस्सति निब्बानं, बुद्धान-नाहिता तदा ।

बुद्धान-गामिनी नाम, सानुलोमा पवुच्चति ॥१०१७॥

इति द्वोहि विमुद्धोति, विमुद्धाय विपस्सतो ।

विपस्सना पटिपवं, पूरेतो ति पवुच्चतीति ॥१०१८॥

इति निब्बान-विभागे विपस्सना-बुद्धिकथा-निष्ठिता ।

पञ्चवसतिमो परिच्छेदो ।

छब्बीसतिमो परिच्छेदो

१. वुट्टान-विमुद्धि-कथा

(१) आण-दस्सन-विमुद्धि-कथा

तस्सेवं पटिपन्नस्स, सिखाप्रत्ता विपस्सना ।
वुट्टान-गामिनी नाम, यदा होति तदा पन ॥१०१६॥

परिकम्मोपचारानु-लोमगोत्रभूती परं ।
मग्गो ततो फलं होति, भवङ्गा-पच्चवेक्खणा ॥१०२०॥

परिकम्मोपचारानु-लोससङ्घात-गोचरा ।
मग्गस्सावज्जनं हुत्वा, निब्बाने होति गोत्रभू ॥१०२१॥

चतुत्थं पञ्चसं वाथ, छट्ठं वा पि यथारहं ।
अप्पेति मग्ग-जवनं, निब्बाने सकिमेव तं ॥१०२२॥

B.90. ततो फलानि तीणि द्वे, एकं वाथ यथाक्कमं ।
मग्गावसेस-निरोध^१-मग्गवुट्टान-वीथियं ॥१०२३॥

ततो भवङ्ग-पातो व, तं छत्वा पच्चवेक्खणा ।
तिस्सो पञ्चविधा होन्ति, यथायोगं तथा पि च ॥१०२४॥

मग्गं फलं च निब्बानं, अवस्सं पच्चवेक्खति ।
हीने किलेसे सेसे च, पच्चवेक्खति वा न वा ॥१०२५॥

ततो च पुन सङ्गारे, विपस्सन्तो यथा पुरे ।
अप्पेति अनुपुब्बेन, सेस-मग्ग-फलानि च ॥१०२६॥

१. मग्गावसेसनिब्बान—म० पा०

(२) तिविध-विमोक्ख-कथा

तस्य वुच्चन्ति निब्बान-फल-मग्ग-विपस्सना ।
 सुञ्जता चानिमित्ता च, तथापणिहितानि च ॥१०२७॥
 सुञ्जता-विपस्सनादि-नामेन हि विपस्सति ।
 विमोक्ख-मुखभूता ति, तिविधा भाजिता तथा ॥१०२८॥
 सुञ्जतादिक-नामेन, विमोक्खा तिविधा मता ।
 निब्बान-फल-मग्गा च, समापत्ति-समाधयो ॥१०२९॥

(३) सोतापत्ति-लाभ-कथा

तस्यैव पठम-भूमि, पत्तो अरिय-पुग्गलो ।
 सत्तक्खत्तुपरमो सो, सोतापन्नो ति वुच्चति ॥१०३०॥

(४) सकदागामी-भाव-लाभ-कथा

पत्तो दुतिय-भूमि च, सकदागामि नामको ।
 सकिमेव इमं लोकं, आगन्त्वा होति मानसं ॥१०३१॥

(५) अनागामी-भाव-लाभ-कथा

पत्तो ततिय-भूमि च, अनागामी ति वुच्चति ।
 ब्रह्मलोका अनागन्त्वा, इध कामोपपत्तिया ॥१०३२॥

(६) अरहन्त-भाव-लाभ-कथा

पत्तो चतुत्थ भूमि च, अरहा अग्गपुग्गलो ।
 विट्ठेव धम्मे दुक्खणिग, निब्बापेती ति वुच्चति ॥१०३३॥

B.91. इति मग्गफलद्वानं, वसा अरिय-पुग्गला ।
 द्विधा पि चतुधा युग्गा, अट्ट होन्ति विभागतो ॥१०३४॥

(७) उभतोभाग-विमुत्त-विभाग-कथा

R.106. उभतोभागविमुत्त-विभागादि-वसा पन ।
 विभत्ता होन्ति सत्ते, यथायोगं तथा हि च ॥१०३५॥

(८) सद्धा-पञ्जा-धुर-पुगल-कथा

सद्धा-धुरस्सानिच्चतो, बुद्धानं दुक्खतो पि च ।
 पञ्जा-धुरस्सानत्ततो, इति दीपेन्ति पण्डिता ॥१०३६॥

सद्धानुसारी-आदिमिह, मज्झे सद्धा-विमुत्तको ।
 अन्ते पञ्जा-विमुत्तो व, तस्मा सद्धा-धुरो सिया ॥१०३७॥

धम्मानुसारी-आदिमिह, दिट्ठिप्पत्तो ततोपरि ।
 अन्ते पञ्जाविमुत्तो व, होति पञ्जा-धुरो पि च ॥१०३८॥

समथ-यानिका चेव, रूपानुत्तर-पादका ।
 विपस्सना-यानिका च, सब्बे सुक्ख-विपस्सका ॥१०३९॥

धुरबुद्धान-भेदेन, होन्ति पञ्चेव सब्बथा ।
 आरूप-पादका चा पि, आदिमिह दुविधा तथा ॥१०४०॥

छसु ठानेसु मज्झेके, कायसक्खी ति भाजिता ।
 उभतो-भाग-विमुत्तो, अरहत्ते पतिट्ठितो ॥१०४१॥

इत्थं वुत्त यान-धुर-बुद्धानानं विभागतो ।
 मग्गप्फल-भूमियो च, सत्तट्ठारिय-पुगला ॥१०४२॥

तत्थ चानुत्तर-जाणं, सच्चानं पटिवेधकं ।
 समुच्छेदप्पहानेन, क्लेसानुसय-सोधनं ॥१०४३॥

चतुसग्ग-विभागेन, बुद्धानं ति प्रकित्तितं ।
 जाण-दस्सन-विमुद्धि, नाम होति तथा पि च ॥१०४४॥

मग्गो च परिजानाति, दुक्खं तेभूमकं तथा ।
 यथायोगं पजहति, तण्हा समुदयं पि च ॥१०४५॥

B.92. निरोधं सच्छिक्करोति, मग्ग-सच्चं अनुत्तरं ।
 भावनावीथि वोतिण्णो, भावेती ति पबुच्चति ॥१०४६॥

(९) संयोजन-पहान-कथा

द्विद्विगतविचिकिच्छा-सीलव्वतं असेसतो ।
 अपाय-गमनीयं च, राग-दोसादिकत्तयं ॥१०४७॥
 तदेकद्वे किलेसे च, सहजातप्पहानतो ।
 पजहति सोतापत्ति-मग्गो पठमभूमिको ॥१०४८॥
 तदेकद्वे पजहति, रागदोसादिके पि च ।
 थूले तु सकदागामि-मग्गो दुतिय-भूमिको ॥१०४९॥
 पजहति अनागामि-मग्गो निरवसेसतो ।
 काम-राग-व्यापादे च, तदेकद्वे च सम्भवा ॥१०५०॥
 रूपारूपरागमानु-द्वुच्चाविज्जा ति पञ्चकं ।
 अग्गमग्गो पजहति, क्लेस-सेसे च सब्बथा ॥१०५१॥

(१०) सत्तम-विसुद्धि-कथा

इति सच्चपट्टिवेधं, क्लेसक्खयफलावहं ।
 मग्गजाणं पकासेन्ति, विसुद्धि सत्तमं बुधा ॥१०५२॥
 छब्बिसुद्धि-कमेनेदं, सब्बथायं^१ विसुद्धिया ।
 सत्तमायानुपत्तव्वं, निब्बानं ति पवुच्चति ॥१०५३॥

(११) निब्बान-सरूप-कथा

क्लेसक्खयकरं ताणं, संसारातिक्कमं परं ।
 पारिमं तीरं अभयं, सब्ब-सङ्खार-निस्सटं ॥१०५४॥
 तेन मद-निम्मदनं, पिपास-विनयादिना ।
 क्लेस-संसार-सङ्खार-पटिपक्ख-निदस्सितं ॥१०५५॥

R.107. अजरामरं अच्चन्तं, अनुप्पादं असङ्खतं ।
 अनुत्तरं असङ्खारं, अनन्तं अनुलं च तं ॥१०५६॥

१. पत्तब्बायं—रो. पां.

परमत्थं अनोपम्मं, सन्ति अप्पटिमं सुखं ।
निरोध-सच्च-निब्बानं, एकन्तं श्रमतं पदं ॥१०५७॥

B.93. सापादिसेस-निब्बान-धातु चेव तथापरा ।
अनुपादिसेसा चेति, दुविधा परियायतो ॥२०५८॥
सुञ्जतं चानिमित्तं च, तथापणिहितं ति च ।
अत्तादि-गाहाभावेन, तिविधा पि च भाजितं ॥१०५९॥
क्लेससंसार-सङ्खार-पच्चनीक-विभागतो ।
भवक्खयादि-भेदेहि, बहुधा पि पवुच्चति ॥१०६०॥
तदेवं अच्चुतं धम्मं, लोकुत्तरं अकालिकं ।
वानाभावा वानातीतो, निब्बानं ति पकित्तितं ॥१०६१॥

इति निब्बान-विभागे बुट्टान-विमुद्धि-कथा निट्ठिता ।

छब्बीसतिमो परिच्छेदो ।

निट्ठितो च सम्बथा पि निब्बान-विभागो ।

सत्तवीसतिमो परिच्छेदो

१. पञ्जति-विभागो

(१) पञ्जति-पभेद-कथा

R.108. चित्तं चेतसिकं रूपं, निज्जानं पि च भाजितं ।
तस्मा दानि यथायोगं, पञ्जति पि पवुच्चति ॥१०६२॥

(२) दुविध-पञ्जति-उद्देशो

सा चायं अत्थ-पञ्जति, नाम-पञ्जति-भेदतो ।
दुविधा होति पञ्जति, अत्थ-पञ्जति तत्थ च ॥१०६३॥

(३) अत्थ-पञ्जति

सत्त सम्भार-सण्ठान-सङ्खट-परिणामतो ।
विकप्पुपट्टानाकार, - वोहाराभिनिवेसतो ॥१०६४॥

तथा पवत्त-सङ्खेत, - सिद्धा अत्था पकप्पिता ।
पञ्जापीयन्ति नामा ति, पञ्जत्ती ति पकित्तिता ॥१०६५॥

अत्था हि परमत्थत्था, पञ्जत्तत्था ति च द्विधा ।
तत्थ च परमत्थत्था, सच्चिकट्टा सलक्खणा ॥१०६६॥

B.94. पञ्जत्तत्था सच्चिकट्ट-सलक्खण-सभावतो ।
अञ्जथा गहिता तं तं, उपादाय पकप्पिता ॥१०६७॥

(४) नाम-पञ्जति

तस्मा उपादा-पञ्जति, अत्थ-पञ्जति-नामका ।
पञ्जपेतब्ब-नामा व, पञ्जत्तत्था व सब्बथा ॥१०६८॥

परमत्था यथावुत्ता, चित्तचेतसिकादयो ।
 पञ्जत्ता इत्थि-पुरिस-मञ्च-पीठ-पटादयो ॥१०६॥
 येन वुच्चति तं नामं, पञ्जपेती ति वुच्चति ।
 पञ्जत्ती ति च सा नाम-पञ्जत्ती ति ततो मत्ता ॥१०७॥
 सङ्गा समञ्जा पञ्जत्ति, वोहारो ति च भाजिता ।
 चतुधा पञ्जपेतब्ब-पञ्जत्ती ति हि वणिता ॥१०७१॥
 ततो नामं नाम-कम्मं, नाम-धेय्यं अथापरं ।
 निरुत्ति-व्यञ्जनं अभि, - लापो ति पन भाजिता ॥१०७२॥
 नाम-पञ्जत्ति नामा ति, पञ्जत्ति दुविधा कता ।
 अधिवचन-निरुत्ति-पञ्जत्ति पद-भाजने ।
 'सब्बे व धम्मा पञ्जत्ति-पथा ति पन भाजिता' ॥१०७३॥

(५) पञ्जति-पथ-कथा

परमत्थ-पञ्जत्तत्था, दुविधा होन्ति तत्थ च ।
 पञ्जत्ति-पथा व होन्ति, परमत्था सलक्खणा ॥१०७४॥
 पञ्जत्तत्था पञ्जत्ति च, पञ्जपेतब्ब-मत्ततो ।
 पञ्जत्ति-पथा च नाम-पञ्जत्ति-पथ-भावतो ॥१०७५॥
 नामं पि पञ्जापेतब्बं, येव किञ्चा पि केनचि ।
 नाममेवं पेतं तत्थ, पञ्जत्ति चेव वणितां ॥१०७६॥
 पञ्जपेतब्ब-धम्मा च, तेसं पञ्जापिता पि च ।
 इच्छितब्बा पि पञ्जत्ति, - पथा पञ्जत्ति-नानता ॥१०७७॥
 इति वुत्तानुसारेण, वुत्तं अट्ठकथा नये ।
 नयं गहेत्वा एत्था पि, पञ्जत्ति दुविधा कथा ॥१०७८॥

B.95. तस्मिं पि परमत्था च, सच्चिकटु-सलवखणा ।
अत्था पञ्जत्ति-मत्ता च, अत्थ-पञ्जत्ति-नामका ॥१०७६॥

तेसं पञ्जापिका चेव, नाम-पञ्जत्ति नामिका ।
इच्चेवं वण्णना-मग्गे, ज्ञेय्यत्था ति विधा कता ॥१०८०॥

R.109. परमत्थ-सच्चं नाम, परमत्था व तत्थ च ।
सच्चिकटु-सभावत्ता, अविसंवादका हि ते ॥१०८१॥

सम्भुति-सच्चं पञ्जत्ति, - द्वयं वोहार-वुत्तियो ।
लोक-समञ्जाधिष्णाया, - विसंवादक-भावतो ॥१०८२॥

इति सच्च-द्वयं चेत्तं, अक्खासि पुरिसुत्तमो ।
तेना पि नाम संविञ्जु, वोहारेय्युभयं पि वा ॥१०८३॥

इति पञ्जत्ति-विभागे पभेद-कथा निट्ठिता ।

सत्तवीसत्तिमो परिच्छेदो ।

अट्टवीसतिमो परिच्छेदो

१. अत्थ-पञ्जति-कथा

(१) दसधा पञ्जति-कथा

तत्थ च पुब्बापरिय, - पवत्तक्खन्ध-सम्भता ।
विञ्जत्तिन्द्रिय-विष्फार, - विसेसोपनिबन्धनो ॥१०८४॥
देव-यक्ख-मनुस्सादि-नाना भेदा सलक्खिका ।
अत्त-पञ्जति नामायं, स्वायं सत्तो ति सम्मतो ॥१०८५॥

(२) सत्त-पञ्जति

वट्टत्तयं उपादाय, खन्धायतन-वृत्तिया ।
कारको वेदको वायं, सन्धावति भवे भवे ॥१०८६॥
तस्मा संसारमापन्नो, सत्तो नाम सपुगलो ।
अहं अत्तापरा इत्थी, पुरिसो ति च कप्पितो ॥१०८७॥
B.96. स्वायं खन्धादितो सत्तो, अञ्जो ति च न वुच्चति ।
खन्धादि-विनिमुत्तस्स, सत्तस्सेव अभावतो ॥१०८८॥
खन्धा खन्धानमेवायं, सत्तो ति च न वुच्चति ।
खन्ध-वोहारतो तस्स, अञ्जा-वोहार-सम्भवा ॥१०८९॥
इच्छेवं खन्ध-नानत्ते, - कत्त-मुत्तो पि अत्थती ।
तब्बिसेसावचरित, - वोहारो चतु विस्सति ॥१०९०॥
तेनायं पुगलो सत्तो, जायतिज्जिज्जयती ति च ।
धीयती ति च तस्सायं, संसारो ति पवुच्चति ॥१०९१॥

मतो जातो च न स्वेव, खन्ध-भेदोपचारतो ।
नापरो स्वेव सन्तान, - भेदाभावोपचारतो ॥१०६२॥

नानत्तेकतमिच्छेवं, पुगलस्सोपचारतो ।
उच्छेद-सस्सतत्तं वा, तस्मा नोपेति पुगलो ॥१०६३॥

इच्चायं पुगलो नाम, सत्तो संसार-कारको ।
खन्धादिकं उपादाय, पञ्चत्तो ति पवुच्चति ॥१०६४॥

तस्मा पुगल-सङ्घाता, संसारोपनिबन्धनो ।
सत्त-पञ्चत्ति नामा ति, विज्जातब्बा विभाविनो ॥१०६५॥

(३) सण्ठान-पञ्चत्ति

अञ्भत्तिका च केलादि-कोट्टासा बाहिरेसु च ।
भूमि-पब्बत-पासाण-तिण-रुक्ख-लतादिका ॥१०६६॥

R.110. भूतसम्भार-सण्ठान-विभाग-परिकल्पिता ।
सण्ठान-पञ्चत्ति नाम, थम्भ-कुम्भादिका मता ॥१०६७॥

(४) सम्भार-पञ्चत्ति

भूत-सम्भार-निब्वत्ति, - विभागपरिकल्पिता ।
तं उपादाय सम्भार-पञ्चत्ती ति पवुच्चति ॥१०६८॥

(५) सङ्घात-पञ्चत्ति

भूत-सम्भारसङ्घात-विसेसपरिकल्पिता ।
सङ्घात-पञ्चत्ति नाम, रथ-गेहादिका मता ॥१०६९॥

(६) परिणाम-पञ्चत्ति

भूतसम्भार-विसेस-परिणाम-परिकल्पिता ।
परिणाम-पञ्चत्ती ति, दधिभत्तादिका मता ॥११००॥

(७) विकल्प-पञ्जति

B.97. इत्थं अज्झत्त-बहिद्धा, धम्मा सम्भार-सम्भूता^१ ।
सन्तान-वृत्ति-सङ्केत, - सिद्धा पञ्जति पञ्चधा ॥११०१॥
तथा तथा समुत्पन्न, - विकल्पाभोग-सम्मत ।
विकल्प-पञ्जति-नाम, कालाकास-दिसादिका ॥११०२॥

(८) उपट्टान-पञ्जति

तं तं निमित्तं आगम्म, ततो पट्टान-कप्पिता ।
उपट्टान-पञ्जत्ती ति, पटिभागादिका मता ॥११०३॥

(९) आकार-पञ्जति

विसेसाकारमत्ता पि, अत्यन्तर-कप्पिता ।
आकार-पञ्जति नाम, विजृम्भति-लहुकादिका ॥११०४॥

(१०) वोहार-पञ्जति

तं तं कारणं आगम्म, तथा वोहार-कप्पिता ।
वोहार-पञ्जति नाम, कथिनापत्ति-आदिका ११०५॥

(११) अभिनिवेस-पञ्जति

बालो यो सो च मे अत्ता, सो भविस्सामि मं च तु ।
निच्चो धुवो सस्सतो ति,^२ आदिका पन सब्बथा ॥११०६॥
तब्बोहार-निमित्तानं, अभावे पि पवत्तितो ।
अभिनिवेस-पञ्जति, नाम तित्थिय-कप्पिता ॥११०७॥
इच्चेवं लोक-सासन-तित्थायतन-कप्पिता ।
सन्तान-मुत्त-सङ्केत, - सिद्धा अत्था पि पञ्चधा ॥११०८॥
सङ्खान-वृत्ति सन्तान-मुत्त-भेद-वसा द्विधा ।
अत्य-पञ्जति नामायं, वसधा परिदीपिता ॥११०९॥

१. सम्भार सम्भता—म० पा०

२. सत्ती—रो०

(१२) पञ्जति-अवलम्ब-बोहार-कथा

इति वृत्तपकारेसु-पञ्जत्तत्थेसु पण्डिता ।
 पञ्जति-मत्तं सन्धाय, बोहारं ति यथाकथं १११०॥
 तदञ्जे पन बाला च, तिथिया पि अकोविदा ।
 पञ्जति अतिधावित्वा, गणहन्ति परमत्थतो ॥११११॥
 ते तथा गहिताकारा, अञ्जाणगहिता जना ।
 मिच्छताभिनिविद्धा च, वड्ढन्ति भवबन्धनं ॥१११२॥
 B.98. दुविघेसु पि अत्थेसु, तस्मा पण्डित-जातिको ।
 परमत्थ-पञ्जत्तीसु, विभागं इति लक्खये ति ॥१११३॥

इति पञ्जति-विभागे अत्थ-पञ्जति-कथा निवृत्ता ।

अट्ठवीसत्तिमो परिच्छेदो ।

एकनृत्तिसतिमो परिच्छेदो

१. नाम-पञ्जति-कथा

(१) नाम-पञ्जति-निर्देशो

नाम-बोहार-सङ्केत-कारणोपनिबन्धना ।
यथा वृत्तस्थ-सद्धानं, अन्तरा चिन्तना गता ॥१११४॥

नाम-पञ्जति नामायं, अतथ-सह-विनिस्तटा ।
तं द्वयाबद्ध-सङ्केत-अय्याकारोपलविखता ॥१११५॥

या गयहति नामघोस-गोचरुपन्न-वीथिया ।
षवत्तानन्तरुपन्न, - मनोद्वारिक-वीथिया ॥१११६॥

मञ्चपीठादि-सहस्रिह, सोत-विञ्जान-वीथिया ।
सुत्वा तमेव चिन्तेत्वा, मनोद्वारिक-वीथिया ॥१११७॥

R.111. ततो सङ्केत-निष्फन्नं, नामं चिन्ताय गयहति ।
नाम-पञ्जति अतथा तु, ततो गयहन्ति सम्भवा ॥१११८॥

सह-नामस्थ-पञ्जति, - परमस्थवसेन हि ।
चतुधा तिविधा वाथ, चिन्तना तथ इच्छिता ॥१११९॥

इत्थं अटुकथा-मगं, वण्णेन्तेन हि दस्सितो ।
नयो आचरियेनेति, विभागोयं पकासितो ॥११२०॥

नत्थञ्जा काचि विञ्जति, विकार-सहितो पन ।
सद्दोव नाम-पञ्जति, इच्छेकच्छेहि वणितं ॥११२१॥

तदेतं नाम-पञ्जति, - भावेनेकविधं पि च ।
 नेरुत्तिक-यादिच्छक, - वसा नामं द्विधा भवे ॥११२२॥
 सञ्ज्ञासु धातुरूपाणि, पञ्चयं च ततो परं ।
 कत्वा वण्णागमादि च, सहलक्षण-साधितं ॥११२३॥
 B.99. नेरुत्तिकं उदीरेत्ति, नामं यादिच्छकं पदं ।
 यदिच्छाय कतमत्तं, व्यञ्जनत्य-विवर्जितं ॥११२४॥
 तिबिधं पि तदन्वत्या, -दि अञ्चोपचारिमं ।
 निब्वचनत्य-सापेक्खं, तत्यान्वत्यं उदीरितं ॥११२५॥
 यदिच्छा कत-सङ्केतं, तादि-मञ्चोपपचारिमं ।
 अतम्भूतस्स तब्भाव, -वोहारो ति पवुच्चति ॥११२६॥
 तथा सामञ्ज-नामं च, गुणनामं च कित्तिमं ।
 ओपपातिकं इच्चेवं, नामं होति चतुब्बिधं ॥११२७॥
 महाजन-सम्मतं च, अन्वत्यं चेव तादिसं ।
 तीणि नामानि चन्दादि, - नामं तत्थोपपातिकं ॥११२८॥

(२) पञ्च-विध-नाम-कथा

यदिच्छकं आवत्थिकं, नेमित्तकं अथापरं ।
 लिङ्गिकं रुळिहकं चेति, नामं पञ्च विधं भवे ॥११२९॥
 यदिच्छकं यथावुडुं, वच्छदम्मादिकं पन ।
 आवत्थिकं नेमित्तकं, सीलवा पञ्जवादिकं ॥११३०॥
 लिङ्गिकं दिट्ठलिङ्गं तु, वण्डी छत्ती ति आदिकं ।
 रुळिहकं लेसमत्तेन, रुळ्हं गो-महिंसादिकं ॥११३१॥

(३) छ-विध-पञ्जति-कथा

विज्जमानाविज्जमाना-पञ्जतोभयमिस्सता ।
 विभत्ता नाम-पञ्जति, छब्बिधा होति तत्थ हि ॥११३२॥

(४) विज्जमान-पञ्जति

विज्जमान-पञ्जत्ती ति, विज्जमानत्थ-दीपिता ।

बुच्चति खन्धायतन,-धातु पञ्चिन्द्रियादिका ॥११३३॥

(५) अविज्जमान-पञ्जति

अविज्जमान-पञ्जत्ति,-नामिका परमत्थतो ।

अविज्जमानं अञ्चादि, अत्थ-पञ्जत्ति दीपिता ॥११३४॥

(६) विज्जमानेन अविज्जमान-पञ्जति

विज्जमानेन अविज्ज,-मान-पञ्जत्ति-नामिका ।

तेविज्जो छल्लभिञ्जो च, सीलवा पञ्जवा पि च ॥११३५॥

(७) अविज्जमानेन विज्जमान-पञ्जति

अविज्जमानेन विज्ज,-मान-पञ्जत्ति नामिका ।

इत्थि-रूपं इत्थि-सद्दो, इत्थि-चित्तं ति आदिका ॥११३६॥

(८) विज्जमानेन विज्जमान-पञ्जति

B.100. विज्जमानेन तु विज्ज, - मान-पञ्जत्ति नामिका ।

चक्खु-विज्जाणं च चक्खु,-सम्फस्सो चेवमादिका ॥११३७॥

(९) अविज्जमानेन अविज्जमान-पञ्जति

अविज्जमानेनाविज्ज,-मान-पञ्जत्ति-नामिका ।

खत्ति-पुत्तो ब्राह्मण, - पुत्तो इच्चेवमादिका ॥११३८॥

इति वृत्तानुसारेण, नाम-पञ्जत्तिया बुधो ।

सरूपं विसयं चेव, विभागं च विभावये ॥११३९॥

R.112. इच्चेवं परमत्था च, यथा वृत्ता चतुब्बिधा ।

पञ्जत्ति दुविधा चेति, ज्ञेयत्था छब्बिधा मता ति ॥११४॥

इति पञ्जत्ति-विभागे नाम-पञ्जत्ति-कथा ।

एकूनतिसत्तिमो परिच्छेदो ।

निवृत्ती च सब्बथा पि पञ्जत्ति-विभागे ।

निगमन-कथा

(१) लेखक-परिचयो

सेढे कञ्चिचरे रढे, कावेरि-नगरे वरे ।

कुले सञ्जात-भूतेन, बहुस्सुतेन जाणिना ॥११४१॥

अनुरद्धेन थेरेन, अनिरुद्ध-यसस्सिना ।

तम्बरढे वसन्तेन, नगरे तञ्च-नामके ॥११४२॥

तत्थ सङ्खविसिद्धेन, याचितेन अनाकुलं ।

महाविहारवासीनं, वाचनामग-निस्सितं ॥११४३॥

परमत्थं पकासेन्तं, परमत्थ-विनिच्छयं ।

पकरणं कतं तेन, परमत्थ-वेदिना त्ति ॥११४४॥

इति अनुरद्धाचरियेन रचितो

परमत्थ-विनिच्छयो निद्वितो ।

—०—

१. गज-नामके—रो०, म० पा०

पच्छिमं विञ्जापनं

(१) सम्पादक-पञ्चापनं

जम्बुदीप-सुरद्विस्मि, अभिधम्म-परम्परा ।
अब्बोच्छिन्नं पभासेय्य, सकलं जन-मानसं ॥१॥
पामोज्ज-जननत्थाय, विहारत्थाय फासुकं ।
'भा' - रतिं वड्डनत्थाय, याचितो हि पुनप्पुनं ॥२॥
धम्मरतन-थेरेन, उरबलेन भिक्खुना ।
नव-नालन्दा-विहारस्स, आचरियेन वरेण हि ॥३॥
पकरणं परमत्थ-विनिच्छयाभिधानकं ।
सोधनत्थाय रट्टस्स, नागरी-लिपियं तथा ॥४॥
सिस्सानुग्गहणत्थाय, हत्थसार-रूपाय च ।
कतिका हि मया जाता, पीति-बहुल-मानसा ॥५॥
विस्सविज्जालये दिल्ली, - नालन्दोवरके सुभे ।
वायमन्तं कमेनेव, सद्धाय विरियेण च ॥६॥
बुद्धञ्जनेयानुभावेण, करुणा-वारि-सिञ्चिता ।
सा हि अज्ज परिपुण्णा, सुफला सुलभा गता ॥७॥
चतुत्तिसाधिके वस्से, अड्डुतिय-सहस्सिमे ।
वसन्ते फग्गुणे मासे, सुक्क-पक्खे मनोरमे ॥८॥
चातुद्दसी हि सम्पत्ते, सायण्हे कुजवासरे ।
करणीयो कतो जातो, वेदयामि सप्पीतिकं ॥९॥
धम्मो पत्थरतु सब्ब, - दिसासु अनवज्जितो ।
पस्सद्धि-भरिता चित्ता, भवन्तु सब्ब-मानवा ॥१०॥

—इति सम्पादकेन महेस-तिवारिना.

केन कथं कदा कस्मि, सीसे सदा समागता ।
तेसं निवस्सनं नाम, कमतो दानि जायति ॥

परमत्थ-विनिच्छयो
अनुवकमणिका

(१) गाथा-पठम-पाद-अनुवकमणिका

अ		अट्टारस परित्तानि	५४१, ६७
अग्गहितग्गहणेन	७६६, ६०	अट्टारस विना पीति	३३४, ४२
अग्गाहकं अन्तो सेसं	७२८, ८५	अट्टारसा पि होन्ते ते	२४३, ३१
अजरामरं अचचन्तं	१०५६, १२२	अट्टारसाहेतुकेसु	४८३, ६०
अज्झत्ता च बहिद्धा च	१७४, २२	अट्टाहेतुकपाकानि	८१, १२
अज्झत्तिका च केसादि	१०६६, १२८	अट्ठे ते उत्तमा नाम	२६१, ३६
अज्झत्तिकं उपादिन्नं	७३०, ८६	अट्ठे व पुञ्ञ-पाकानि	३३, ६
अज्झत्र पन सब्बत्थ	३७५, ४७	अण्डजा जलानुजा च	७६८, ६४
अज्झत्थ पन सब्बत्थ	५३८, ६६	अत्तदिट्ठिपहानेन	६४७, ११०
अज्झमज्झेनुपत्थद्धा	६६२, ७६	अतीता वत्तमाना च	१७७, २३
अट्ठ चेकूनतालीस	५८२, ७०	अतीते हेतवो पञ्च	६६५, ११२
अट्ठतिसा ति ये वृत्ता	३४६, ४३	अत्थ-धम्म-पटिवेध-	६६७, ११२
अट्ठ द्वत्तिसति चेव	५८८, ७१	अत्था हि परमत्थत्था	१०६६, १२४
अट्ठ धम्माविनिग्गमोगा	३५५, ४५,	अटुक्ख-असुखोपेक्खा,	५३६, ६६
अट्ठ नीवरणा वृत्ता	६२२, ७५	अधिका सहिते होन्ति	४८८, ६०
अट्ठ रूपिन्द्रयानेत्थ	५७१, ६६	अधिमोक्खा पनिच्चेवं	३६४, ४६
अट्ठविभागसङ्खेपा	४४५, ५४	अन्तो अज-पदट्ठाने	६६६, ७६
अट्ठवीसति रूपानि	७६७, ६४	अनवज्जा तु सावज्जे	४६७, ६१
अट्ठवीसविधं पेतं	७०६, ८३	अनिच्चा ते खयट्ठेन	६८६, ११४
अट्ठवीसविधं रूपं	५, ३	अनिच्चा दक्खनत्ता च	१०१२, ११७
अट्ठवीसविधं होति	६५८ ७८	अनिदस्सन-रूपं च	७२६, ८५
अट्ठवीसेव सब्बे पि	५६७, ६६	अनुत्तरा कामपुञ्ञा	३६८, ४७
अट्ठसट्ठि तथा द्वे च	६४, १०	अनुत्तरे कामपुञ्ञा	३६८, ४७
अट्ठ सन्ततियो होन्ति	८५४, १००	अनुत्तरे काम-पुञ्ञे	५५७, ६८

अनुपबन्धाकारेण	६६३, ८१	अविज्जमान-पञ्चत्ति	११३४, १३३
अनुपुब्बकमेनेवं	८७६, १०२	अविज्जमानेन विज्ज-	११३६, १३३
अनुपुब्ब-सम्प्रापत्ति	६३४, १०६	अविज्जमानेनाविज्ज-	११३८, १३३
अनुरुद्धेन येरेण	११४२, १३४	अविज्जा-तण्हा-कम्मानं	६८६, ११५
अप्पना-जवनं चेकं	११७, १६	अविज्जा तण्हुपादाना	६६१, ११२
अप्पना जवनं सब्बं	६२६, १०८	अविज्जा पच्चया होन्ति	६५५, १११
अप्पनाजवनं सेसं	१११, १५	अविज्जा पच्चया होन्ति	६७०, ११३
अप्पन्य परियोसाने	६३७, १०६	अविज्जा-सङ्खारानं तु	६६२, ११२
अप्पमज्जा गहेत्वान	३२०, ४०	अवितक्के पकत्तिथा	५७०, ६६
अप्पमज्जा ठपेत्वान	३२४, ४१	अविनिब्भोग-रूपानि	७५६, ८६
अप्पमज्जा-द्वयं नाम	२६३, ३७	अविनिब्भोग-रूपानि	७१८, ८४
अप्पमज्जा विरतियो	४६१, ५८	अविहा च अतप्पा च	१८८, २५
अप्पमाण-समज्जा ते	१६५, २१	असज्जीनं तु सब्बानि	७३, ११
अपत्तगाहकं नाम	७२७, ८५	असम्भिन्न-पदानेत्य	४३६, ५५
अपरिपुण्णायतनो	८०५, ६५	असम्भिन्न-पदानेत्य	४७०, ५६
अपायम्हा चुता सत्ता	२०२, २७	असम्भिन्ना पनट्टेव	४८५, ६०
अपायाहेतुकानं तु	२५५, ३२	असङ्खारेसु वुत्ता च,	३३६, ४२
अपुज्जा कामपुज्जा च	३५६, ४६	असङ्खारं ससङ्खारं	१०, ४
अभिज्जा वाणमीरेन्ति	३८०, ४८	असङ्खारं ससङ्खारं इति	२२, ५
अभिज्जाद्वयबोटुब्ब	६७, १०	अहिрикं अनोत्तप्यं	३१०, ३६
अभिज्जावज्जिता एक-	१६८, २२	अहिрикं अनोत्तप्यं	२६६, ३७
अभिज्जावज्जिता सब्बे	६६, १०	अहिरीकं अनोत्तप्यं	४१३, ५२
अरहन्तान सत्तानं	२७३, ३४	अहेतुक-विर्पाकानि	२७६, ३४
अरहा वा अनागामी	६३६, १०६	अहेतुका पुञ्जपाका	१६३, २५
अरिया नाम लब्धन्ति	२२६, २६	अहेतुका व लब्धन्ति	२२७, २६
अलोभो च अदोसो च	५४७, ६७	अहेतुके पनट्ठाथ	५३१, ६५
अवत्याभूमिभूतत्ता	२४०, ३१		

आ		इ	
आकासधातु रूपानं	६७६, ८०	इच्छद्वारसधा वृत्ता	३७३, ४७
आकासानञ्चायतन-	१६०, २५	इच्छानवज्जे बावीस	४८६, ६०
आकासानञ्चायतनं	६११, १०७	इच्छानुवकमतो वृत्ता	६१२, १०७
आकासनञ्चायतनं	१५, ४	इच्छानुवकमतो वृत्ता	८६८, १०५
आकिञ्चञ्जायतनं तु	१६, ४	इच्छापाय-चतुक्के च	७६२, ६२
आदावज्जन-मग्गा च	२५१, ३२	इच्छाभावक-सत्तानं	८१०, ६५
आदिमग्गे अनञ्जात-	३६१, ५०	इच्छायं पुग्गलो नाम	१०६४, १२८
आनापान-तक्कचारा	८७७, १०२	इच्छुपत्ति-कमं अत्वा	८२६, ६७
आनापानं च कसिणं	६१६, १०७	इच्छुभिन्नं वसा होन्ति	८५३, १००
आयुक्खया च मरणं	८८७, १०३	इच्छेकक-चतुक्कानं	८५६, १००
आयुप्पमाण-नियमो	२२४, २६	इच्छेवं अट्ट सावज्जा	४७५, ४६
आयुप्पमाणमिच्छेवं	२१५, २८	इच्छेवं अपरिच्छेदा	७०१, ८२
आरुप्पकुसलं नाम	१७, ५	इच्छेवं खन्ध-नानत्ते	१०६०, १२७
आरुप्प-पाका चत्तारो	१४६, २०	इच्छेवं चतुसम्भूता	८८५, १०३
आलम्बित्वा पवत्तन्ति	१६४, २१	इच्छेवं पन चत्तारो	६६७, ७६
आलम्बित्वा यथायोगं	१७६, २३	इच्छेवं परमत्या च	१२४०, १३३
आलोकाकास-वायाप-	६५२, १११	इच्छेवं लोक-सासन,	११०८, १२६
आवज्जना च वसिता	६२७, १०८	इति कम्मादयो रूपं	७५२, ८८
आवज्जनादयो द्वे द्वे	५६, ६	इति खन्ध-मुखेनेते	६६२, ११५
आवज्जनं दस्सनं च	५७, ६	इति खोदयन्वयानु-	१००३, ११६
आवज्जपञ्चविञ्जाण-	६५, १४	इति चित्तविधि अत्वा	२८६, ३६
आवज्ज-सब्ब-जवन-	६७, १४	इत्थमेकूननवुत्ति	३५, ७
आसवा आसवट्ठेन	६०६, ७३	इत्थिन्द्रियं पनित्थिं	६७४, ८०
आहारज-कलापा च	८३८, ६८	इत्थं अज्झत्त-बहिद्धा	११०१, १२६
आहारा कवळिकारो	५४५, ६७	इत्थं अट्टकथा-मग्गं	११३०, १३१
आहारादि च कोट्टासा	६०४, ७३		

इत्थं एक-द्वि-ति-चतु-	२५४, ३२	इति वृत्तप्पकारेन	७५४, ८६
इत्थं कलापा घटिता	८८०, १०२	इति वृत्तप्पकारेसु-	१११०, १३०
इत्थं किलेसवत्थूनि	६२८, ७४	इति वृत्तानुसारेन	६३८, १०६
इत्थं चतुसमुद्धाना	८२५, ६६	इति वृत्तानुसारेन	११३६, १३३
इत्थं चित्तं चेतसिकं	८६५, १०५	इति वृत्तानुसारेन	१०५८, १२५
इत्थं चुट्टसधा भिन्ना	५१५, ६४	इति वृत्तानुसारेन	४७७, ५६
इत्थं पञ्च छ सत्त	५६२, ७१	इति सच्च-द्वयं चेतं	१०८३, १२६
इत्थं भूमिप्पभेदेन	८४६, ६६	इति सच्चपटिवेधं	१०५२, १२२
इत्थं भूमि विभागेन	२०, ५	इति सत्तरसेवेते	४४६, ५६
इत्थं रूपानमुप्पत्ति	८४४, ६६	इति सत्तेव सङ्खेपा	६४४, ७७
इत्थं वृत्त यान-धुर-	१०४२, १२२	इति सम्बप्पकारेन	१३१, ४२
इति चित्त-समुद्धाना	७६२, ६०	इति सम्बप्पभेदेन	३३१, २६
इति चेतसिके धम्मे	३४५, ४३	इति सावज्ज-सङ्खेप-	६३१, ७५
इति अत्तवानवज्जेसु	४६५, ५८	इति सील-विमुद्धी ति	६००, १०५
इति द्वादसधा अत्त्वा	४८२, ६०	इति सुदुट्टकानि च	८२४, ६६
इति द्वीहि विमुद्धी ति	१०१८, ११८	इति सोळसधा भिन्ना	१८६, २५
इति धम्मववत्थाने	४३६, ५५	इतो परं पवक्खामि	१८०, २४
इति नानप्पकारेन	६४६, ११०	इदप्पञ्चयता-भाणं	६७६, ११३
इति नानप्पकारेन	६७८, ११३	इदं-सञ्चाभिनिवेसो	६२५, ७५
इति मग्गफलट्टानं	१०३४, ११०	इद्विविधं दिब्बसोतं	३७६ ४८
इति मग्गं अमग्गं च	१०००, ११६	इन्द्रियत्तिक-रासी च	४८४, ६०
इति मिस्सक-सावज्जा	६५०, ७७	इन्द्रियबद्धसन्ताने	७६४, ६३
इति रासिंवीथि अत्त्वा	४४१, ५६	इन्द्रियबद्ध-सन्ताने	७५१, ८८
इति रूप विभागं च	७५३, ८८	इन्द्रियबद्ध सन्ताने	८३०, ६७
इति लक्खण-रूपं तु	६६८, ८२	इन्द्रियमग्गरासिम्हि	४३२, ५४
इति वृत्तनया सब्बे	६४८, ७७	इन्द्रियनिन्द्रियद्वेन	६४०, ७६
इति वृत्तनियामेन	८७०, १०१	इमिना पनुपायेन	३३०, ४२

इस्सा मच्छरियाविज्जा	६०८, ७३	ए	
इस्सा मच्छरियं हित्वा	६०९, ७३	एकचतु-वोकारा च	८४८, ९९
इस्सा मच्छेर-कुक्कुच्च	६२९, ७५	एकचित्तवक्षणा होति	९०, १३
ई		एकत-नानत-नया	९६८, ११२
ईद्रे आरम्मणे होन्ति	९८, १४	एक-ति-चतु-कोट्टास	१७२, २२
उ		एक-द्वय-तिकट्टाना	४९५, ६१
उगहो नाम सम्भोति	९१४, १०७	एक-द्वय-ति-चतुक्क,	४७१, ५९
उत्तमकोटिया होन्ति	८१३, ९५	एक-द्वय-ति-चतुक्क	४९३, ६१
उतुसम्भवं ईरेन्ति	७४९, ८८	एक-द्वय-ति-चतुक्क	२४५, ३१
उदयं च वयं चेवं	९९३, ११५	एक-द्वय-ति-चतु-छ	४९१, ६१
उद्दिस्स वा अनोद्दिस्स	९१६, १०७	एक-द्वारिक-चित्तानि	१५५, २०
उद्धुमातं विनीलं च	९०५, १०६	एक-द्वि च ति चतुक्क	४५०, ५७
उप्पत्तिकममिच्चेवं	८४३, ९८	एक-द्वि-ति-छ-सत्तट्ठ	६२३, ७५
उप्पन्नानुपन्न-पाप	६३६, ७६	एक-द्वि-पञ्च-दससु	५२२, ६५
उपचारप्पना पत्ता	५०२, ६२	एकधा छब्बिधा चैव	३५४, ४५
उपरिञ्चुति-चित्तरस	८८९, १०३	एकवीसति विधं सेसं	७१०, ८३
उप्पाद-ठिति-भङ्गानं	८५८, १००	एकवीस पनिच्चेते	४१५, ५२
उपादा अज्झत्तिकं रूपं	७२९, ८६	एकम्हा पञ्चविज्जाणं	१२७, १८
उपादा अनुपादिनं	७३४, ८६	एक-सन्तति-सम्बन्धा	८७२, १०२
उपादानानि चत्तारि	६१५, ७४	एकादस-दसक-नवट्ठ	८५३, १००
उपेक्खा-वेदनायुत्तं	२५, ६	एकादस समुट्ठाने	६२७, २७
उपेक्खा-सहिता तत्थ	२९, ६	एकादसेकज-रूपं	७३६, ८६
उभतोभागविमुत्त-	१०३५, १२०	एका दसेका दस च	९२१, १०८
उभयाधिप-युत्ता च	५६०, ६८	एकाहारे पटिकूल	९१०, १०६
उभयाधिप-युत्ता च	५६१, ६८	एकुप्पाद निरोधा च	८५७, १००
		एकुप्पादनिरोधा च	८६५, १०१
		एकुप्पादा निरोधा च	३५२, ४५

एकूनतालीस कतो	५२८, ६५	कप्पसहस्सं द्वे चत्तारि	२२२, २८
एकूनतिसति सत्त	५७८, ७०	कम्मचित्तानि तेतिस	५३, ६
एकूनतिस सव्वे पि	८७४, १०२	कम्मजाता यथायोगं	८१६, ६६
एकूनवीसासङ्खारे	३३३, ४२	कम्मजं पनुपादिन्नं	७२२, ८५
एकूनसट्ठितो रूप-पाका	१३२, १८	कम्मज्जता उपचयो	६५७, ७८
एकूनसट्ठि वा होन्ति	३६५, ४६	कम्मज्जता च रूपानं	६८७, ८१
एकूनसत्तति रूपे	२५३, ३२	कमतो पञ्च विज्जाणा	१५७, २१
एतस्स केवलस्सवं	६५८, १११	कम्मनिमित्तमेवेकं	१७८, २३
एते अनियता नाम	४०८, ५२	कम्मपथा तु सम्भोन्ति	६५१, ७७
एत्थ रूपा भवुत्ताहि	७६६, ६३	कम्मं चित्तोतुकाहार	७५५, ८६
एवं आकार-भेदा व	६६६, ८२	कम्मं जनेति रूपानि	७४८, ८८
एवं आभोग-भेदेन	६६४, ८१	कलापा कम्मजा सन्ति	८३४, ६७
एवं आनङ्ग-भेदेन	१४, ४	कलापानं परिच्छेद-	७६६, ६०
एवं बावीसधा भेदो	३२७, ४१	कलापतो सम्मसन	६८२, ११४
ओ		कलापा चित्तजा यस्मा	८८१, १०२
ओजट्टमकरूपं च	५४४, ६७	कलापा रासयो होन्ति	८६४, १०४
ओपपातिक-सङ्खाते	८१२, ६५	कलापा सत्त रूपानि	८४०, ६८
ओभासो पीति पस्सद्धि	६६, ११५	कवळीकारो आहारो	७००, ८२
क		कसिणानि दसासुभा	६०१, १०५
कल्ला-दिट्ठि-युता पञ्च	२१०, ३२	कसिणानि दसेतानि	६०४, १०६
कल्लादिट्ठियुता पञ्चा	२५०, ३२	कसिणानि दसेतानि	६०४, १०६
क्लेसक्खयकरं ताणं	१०५४, १२२	कसिणासुभकोट्टासे	६१३, १०७
क्लेससंसार-सङ्खार	१०६०, १२३	कसिणासुभ-कोट्टासे	१६६, २२
कटत्तारूपपाकानि	८३, १३	कसिणुग्घाटिमाकासे	६१७, १०७
क्त्वा जातिमेकं तु	७०३, ८२	कसिणुग्घाटिमाकासं	१६३, २१
कप्पस्स ततियो भागो	२२०, २८	कामच्छन्दो च व्यापादो	६१३, ७४
		कामदोससमुग्घात-	४०, ७

अनुवकमणिका

१४३

कामपाक-मनोधातु-	१६२, २१	क्रियाभिञ्जा च बोद्धव्यं	१७१, २२
काम-पाक-मनोधातु-	१४६, २०	क्रिया द्विहेतुपटिषे	५५६, ६८
काम-पुञ्ज-तिहेतुम्हा	१४०, १६	कुसलाकुसला सम्बे	६०, ६
कामपुञ्जेस्वनियता	५७२, ७०	कुसलाकुसला हेतु	५४८, ६७
कामभवो च पटिघो	६०७, ७३	कुसलाव्याकतादीनं	८८३, १०३
कामराग-भवराराग	६२४, ७५	कुसलानेकवीसेव	४६, ८
काम-रागो च पटिघो	६२०, ६४	कुसलादिक-सम्बन्धा	८८४, १०३
कामसुगतियं होन्ति	२३२, ३०	कुमलादिप्पभेदा च	२८४, ३५
कामावचरकुसलस्स	४४२, ५६	कुसलादि-विभागेन	८, ४
कामावचर-देवेषु	२४८, ३१	केचि गस्सि न भजन्ति	४०६, ५२
कामावचर-देवेषु	२२८, २६	कोटित्तयं सट्ठिसत्-	२१४, १८
कामावचरपुञ्जेषु	३१६, ४०	ख	
कामावचरसत्तानं	१०५, १५	खन्धा खन्धानमेवायं	१०८६, १२७
कामावचरिका चेव	८४७, ६६	खन्धायतन-धातादि	६४६, ११०
कामासवो भवासवो	६०५, ७३	खन्धायतन-धातूनं	६४५, ११०
कामे तेवीस पाकानि	४८, ८	ग	
कामेषु चतुपञ्चास	४७, ८	गणनाय मनुस्सानं	२१६, २८
कामेषु सत्तधा पुञ्जे	३२६, ४१	गन्था घम्मा च चत्तारो	६११, ७४
काय-वत्थुवसेनेको	७८६, ६२	गहेतब्बा पनेतब्बा	३४६, ४४
काय-वाचा-मनोद्वारे	१६६, २६	गाहा च पलिबोधा च	६२०, ७४
काय-वाचा-मनोद्वारे	१६७, २६	गिहिलिङ्गे न तिट्ठन्ति,	२०६, २७
काय-विञ्जत्ति चेवाथ	६५६, ७८	गोचरे ति परित्तम्हि	१००, १४
काय-विञ्जत्ति-लहुतादीहि	७६१, ६०	गोचरे ति महन्तम्हि	१०३, १५
काय-विञ्जाण-युगले	५३७, ६६	गोचरे ति महन्तम्हि	१०४, १५
कालत्तय-विभागेसु	६८०, ११३	घ	
क्रिया-जवनं अप्पना	२७८, ३५	घान-जिह्वा-काय-भाव	८३८, ६८
क्रिया-जव-महापाका	२४७, ३१	घान-जिह्वा-काय-वीथि	१२३, १७

च		चतुर्थारूप-जवनं	२३७, ३०
चक्खादित्तय-हीनाव	७८३, १६२	चतुर्थं पञ्चमं वाथ	१०२२, ११६
चक्खादि-पटिहनन	६७३, ८०	चतुत्तिस द्विपञ्चास	५६५, ६६
चक्खादेककतो हीना	७८२, ६२	चतुत्तिस पनिच्चेते	७८८, ६२
चक्खुविञ्जाण-घातादि	५४, ६	चतुष्पाकुसले होन्ति	५६०, ७१
चक्खु-सम्फस्सजादीहि	४१७, ५३	चतुष्पा पि मरन्तस्स	८८८, १०३
चक्खु-सम्फस्स-वत्थूनि	७२३, ८५	चतुष्पा मग्गभेदेन	१६, ५
चक्खु-सम्भार-चक्खुम्हि	६६३, ७६	चतुपञ्चास-पञ्चास	२६४, ३३
चक्खु-सोत-धान-जिह्वा	२७, ६	चतुमग्गफलानं तु	५०, ८
चक्खु-सोत-धान-जिह्वा	६०१, ७३	चतुमग्ग-विभागेन	१०४४, १२१
चक्खु-सोत-धान-जिह्वा	६६६, ६१	चतु-सच्च-ववत्थान	६५०, १११
चक्खु-सोत-धान-जिह्वा	७५७, ८६	चातु-महाराजिका च	१६२, २४
चक्खु-सोत-धान-जिह्वा	८६, १३	चित्तवखणं हि तिण्णन्नं	८६३, १०१
चक्खु-सोत-धान-जिह्वा	८५, १३	चित्तजाहारजं चा पि	८६१, १०३
चक्खु-सोत-धान-वसा	८११, ६५	चित्तमेकूननवुत्ति	३, ३
चक्खु-सोत-धान-हीना	७८०, ६१	चित्तविसुद्धि नामायं	६३६, १०६
चक्खु-सोत-वत्थु-वसा	८२६, ६७	चित्तस्स ठित्ति पत्तासु	४८१, ५६
चक्खु-सोत-वत्थु-सद्दा	८३६, ६८	चित्तुप्पादवखणे जाता	८७८, १०२
चक्खु-सोत-विहीना च	७८१, ६१	चित्तुप्पादेसु तेनेतं	५१२, ६३
चत्तारि पञ्चकानेव	४३, ७	चित्तुप्पादेसु धम्मा च	४१८, ५३
चत्तारि पुन चत्तारि	२४६, ३१	चित्तुप्पादेसु धम्मार्तं	५३३, ६६
चत्तारो पापसामञ्जा	३७०, ४७	चित्तुप्पादेसु सब्बत्थ	५४६, ६७
चत्तारो सत्तिवृत्ताना	६३५, ७६	चित्तं चेतसिकं रूपं	१०६२, १२४
चतुकोट्टासिके स्वेव,	७६३, ६३	चित्तं चेतसिकं रूपं	१, ३
चतुचत्तालीससत्तं	७६१, ६२	चित्तं मनिन्द्रियं चित्तं	४२८, ५४
चतु-छन्नकानवज्जेसु	५००, ६२	चित्तं वितक्को सद्दा च	४१२, ५२
चतुर्थारूपं अप्येत्वा	६३५, १०६	चित्तं सहजरूपानं	६८०, ८०

चुत्ता जायन्ति रूपम्हा	२०३, २७	अ	
छ		जनेति उत्तुजं रूपं	७४७, ८७
छक्कादयो अभाधानं	८१४, ६५	जनेति पच्चयुप्पन्ने	६७५, ११३
छट्ते देवलोका च	१८३, २४	जरता नवता हाया	६६७, ८२
छत्तिस तथेकत्तिसं	१५६, २१	जरामरणसोकादि-	६६६, ११३
छत्तिस परित्ता च	२५२, ३२	जवनावज्जनादीनि	६३, १०
छत्तिस मानसेस्वेव	५२५, ६५	जवनं च महन्तम्हि	१०२, १५
छन्दाधिमोक्खवीरिया	३५०, ४४	जाति जरा च मरणं	७४३, ८७
छन्दाधिमोक्खा येवापि	४०६, ६२	जायन्ता कुसला ब्राण-	१६६, २२
छन्दो सम्भोति सम्बत्थ	३०१, ३८	जायन्ति चतुरापाये	१६२, २५
छन्दो च अधिमोक्खो च	४०६, ५१	जिह्वा-काय-वत्थु-वसा	७८५, ६२
छन्दो च वीरियं चित्तं	६३८, ७६	जीवित-नवको त्वेको	८५५, १००
छन्दो चित्तं च वीरियं	५५४, ६८	जीवित-नवकं चेकं	७८७, ६२
छन्दं पीति च उद्धच्चे	३३७, ४२	जीवित-नवकं चेकं	८२८, ६७
छन्नवुत्तिविधं तत्थ	७७६, ६१	जीवित्तिन्द्रियं एकं ति	३६०, ५०
छ पञ्चासपदानेतथ	४४७, ५६	जीवितेना विनिम्भोग	७५८, ८६
छब्बिधा चित्त-कोट्टास	२६८, ३३	जीवितं चाविनिम्भोग	७५६, ८६
छब्बिधा वत्थु-रूपं तु	७१४, ८४	झ	
छब्बिधो सङ्गहो तत्थ	५६१, ७१	झानपञ्चक-चित्तेसु	४६६, ६२
छब्बिसुद्धि-कमेनेवं	१०५३, १२२	झानरासिम्हि पञ्चेव	४२०, ५३
छब्बीस चुद्धसेवाथ	२६६, ३३	झानानि चतुतालीस	४६०, ५८
छ वत्थूनि च निस्साय	६५३, १११	झानङ्गतय-संयुत्ता	५७६, ७०
छ सट्ठि पञ्च पञ्चास	३०२, ३८	ञ	
छसु ठानेसु मज्जेके	१०४१, १२१	ब्राणपाका न वत्तन्ति	२७१, ३४
छसु देवेस्वनागामी	२०८, २७	ब्राणेन विप्पयुत्तेसु	५८०, ७०
छ हेतुरासिम्हि	४००, ५१	ब्राणेन विप्पयुत्तेसु	५५२, ६८
छारम्मणेसु होन्ती ति	१६०, २१		

जाणेन सम्पयुक्ता च	३६६, ४६	ततो सङ्कृत-निष्कन्तं	१११८, १३१
जाणं जाणवियुतमिह	४५६, ५७	ततो सोको परिदेवो	६५७, १११
जेय्या वृत्तानुसारेन	५२७, ६५	तत्थ कम्मपथद्वाने	६५२, ७७
ठ		तत्थ काये वेदनासु	६३३, ७६
ठपेत्वा अण्णमञ्जा च	३१६, ४०	तत्थ च नियता सञ्जे	४५२, ५७
त		तत्थ च पादकज्झानं	६३१, १०८
तक्कचारपीतिमुख	३६, ७	तत्थ च पुब्बापरिय	१०८४, १२७
तक्क-चार-पीति-मुख	११, ४	तत्थ चानियता कामे	५५८, ६८
तक्कादि कमतो हित्वा	४५८, ५७	तत्थ चानुत्तर-जाणं	१०४३, १२१
तण्हा-मान-दिट्ठिग्गाह	६६६, ११५	तत्थ चेकूननवुति	७६७, ६०
तण्हाविज्जा-नाभिकं तं	६७१, ११३	तत्थ छन्दादयो धम्मा	५६४, ७२
तण्हा-सम्भवमेवेतं	६५०, १११	तत्थ जीवित-रूपं च	३६५, ५०
तण्हुपादान-भवानं	६६३, ११२	तत्थण्डजा जलाबुजा	८०१, ६४
ततियमिह चतुत्थं तु	१६५, २६	तत्थ तत्थ यथायोगं	७०२, ८२
ततिये च यथावृत्ता	३१७, ४०	तत्थ द्वादस धम्मा च	४४६, ५७
ततो च पुन सङ्खारे	१०२६, ११६	तत्थ विज्जाण-काया छ	४१६, ५३
ततो नामं नाम-कम्मं	१०७२, १२५	तत्थ वुच्चन्ति निब्बानं	१०२७, १२०
ततो निज्झर-धारा व	१००५, ११६	तत्थ सन्तति सीसानि	८२०, ६६
ततो परं पवत्तिमिह	८०६, ६५	तत्थ सन्धिक्खणे जातं	८७५, १०२
ततो परं मग्गामग्ग	८६७, १०५	तत्थ सम्पुण्णायतनो	८०२, ६४
ततो फलानि तीणि द्वे	१०२३, ११६	तत्थ सुखा च दुक्खा च	५३५, ६६
ततो भयानुपस्सना	१००७, ११६	तत्थ सङ्खाविसिट्ठेन	११४३, १३४
ततो भवज्झ-पातो व	१०२४, ११६	तत्थानियत-नामानि	४३८, ५५
ततो व तत्थ मज्झतो	१०१३, ११७	तत्थापि अतिईट्ठमिह	६६, १४
ततो वुत्तनयेनेव	८६३, १०४	तत्थाभावकसत्तानं	८०७, ६५
ततो वुत्तनयेनेव	८६२, १०४	तत्थाविज्जादयो द्वे पि	६५६, ११२
		तत्थेव दसधा भिन्ने	८०६, ६५

तथैव पठम-भूमि	१०३०, १२०	तस्मा हित्वा द्वयं चेतं	८६४, १०१
तथा कम्मपथं दिट्ठि	४८०, ५६	तस्मिं पि परमत्था च	१०७६, १२७
तथा चित्त-समुत्तिनो	६८२, ८०	तस्स ठितिवखणे जातं	८६७, १०१
तथा तथा समुप्पन्न	११०२, १२६	तस्स दुतिय-चित्तस्स	८६६, १०१
तथा पवत्तरूपस्स	६८६, ८१	तस्स भङ्गवखणे जातं	८६८, १०१
तथापरा विसुद्धीनं	१००१, ११६	तस्सुप्पादवखणे जातं	८६०, १०३
तथा पवत्त-सङ्केत	१०६५, १२४	तस्सेवं पटिपन्नस्स	१०१६, ११६
तथा सम्भवतो होन्ति	१५८, २१	तस्सेवं सम्मसन्तस्स	६८७, ११४
तथा सामञ्ज-नामं च	११२७, १३२	तत्रमज्जत्ततं हित्वा	४६८, ५८
तथा सुद्धट्ठक-सद्	८३२, ६७	तत्रापि सुखित-जवं	११५, १६
तथा हि रूपे तिट्ठन्ते	८६१, १०१	तानि येवापनकेहि	४४८, ५६
तथैव सकदागामि-	३६, ७	ति-अद्वं च ति-वट्ठं च	६७२, ११३
तदञ्जे पन बाला च	११११, १३०	तिकट्ठका पञ्चवीस	५१६, ६४
तदेकट्ठे किलेसे च	१०४८, १२२	तिण्णन्नं पि वसेनेव	८१७, ६६
तदेकट्ठे पजहति	१०४६, १२२	तिविधं पि तदन्वत्था	११२५, १३२
तदेतं नाम-पञ्चत्ति	११२२, १३२	तिहेतुक-जवेस्वेको	५५६, ६८
तदेववीतरागानं	११०, १५	तिहेतुकानं सत्तानं	२५७, ३२
तदेवं अञ्चुतं घम्म-	१०६१, १२३	तिहेतुकानं सत्तानं	२७२, ३४
तब्बोहार-निमित्तानं	११०७, १२६	तिहेतुकानं सब्बेपि	२५८, ३२
तस्मा उपादा-पञ्चत्ति	१०६८, १२४	तिहेतु-काम-क्रियतो	१४१, १६
तस्मा एकूनपञ्चास	८७१, १०१	तिहेतु-काम-पुञ्जानि	१७०, २२
तस्मा कलापतो ताव	६८५, ११४	तिहेतुका सत्तचत्तालीस	५५३, ६८
तस्मा तेवीस रूपानि	८४१, ६८	तिहेतुकोमकं पुञ्जं	७८, ११
तस्मा तेसं न वत्तन्ति	२७५, ३४	तुल्यं उप्पाद-भङ्गानं	८५६, १००
तस्मा पुंगल-सङ्ख्याता	१०६५, १२८	तुसितानं पकासेन्ति	२१७, २८
तस्मा संसारमापन्नो	१०८७, १२६	तेचत्तालीस चेकून	२६५, ३३
तस्मा हि एकपञ्चास	८६२, १०१		

तेचत्तालीस निस्साय	१५०, २०	द	
ते तथा गहिताकारा	१११२, १३०	द्वत्तिस चतुर्विञ्जत्ति	७०, ११
तेत्तिस चैव द्वत्तिस	५१३, ६४	द्वत्तिसं चतुसट्ठी च	२२१, २८
तेन मद-निम्मदं	१०५५, १२२	द्वत्तिस च परित्तानि	५४२, ६७
तेनायं पुग्गलो सत्तो	१०६१, १२७	द्वत्तिसेव पदानेत्य	४६६, ५८
तेपञ्चास पनिञ्चेते	३५३, ४५	द्व सद्-नवका चैव	७७२, ६१
तेपञ्चास पनिञ्चेवं	६५३, ७८	दत्त्वा तिहेतुकं सन्धि	७७, ११
तेरसा पि च कौट्टासा	२४४, ३१	दत्त्वा सन्धि पवत्तेतु	७५, ११
तेरसेव तु सावज्जे	३५१, ४४	दस कम्मपथा धम्मा	४२२, ५३
तेवीस पञ्चमा चेति	३७७, ४८	दस कम्मपथानेत्य	४०२, ५१
तेसंठि चैव चित्तानि	२६३, ३३	दसकेस्वेव गहितं	८३६, ६८
तेसत्तति सवीरिया	३०४, ३८	दसकेस्वेव सङ्गह	७७४, ६१
ते समुट्ठानिका पञ्च	७७३, ६१	दस धम्मा तु सावज्जे	५१४, ६४
ते-समुट्ठानिका सब्बे	८३३, ६७	दसधा पि अनिप्फन्नं	७२०, ८५
तेसमेव कलापानं	७७७, ६१	दस-नव-सत्त-पञ्च-	४३४, ५४
तेसं दानि पवक्खामि	७, ४	दस पञ्चाधिका होन्ति	५४६, ६७
तेसं पञ्चापिका चैव	१०८०, १२६	दसरूपजवम्हेकादस	१४२, १६
तेहि युत्ता पनट्ठाथ	५१६, ६४	दसावसेसापुञ्जानि	१४७, २०
तेहि युत्ता यथायोगं	४७६, ५६	दसेव येवापनका	४६२, ६१
तं तं कारणं आगमम	११०५, १२६	द्वादसाकुसला नाम	२६, ६
तं तं निमित्तं आगमम	११०३, १२६	द्वादसाकुसलेस्वेव	३४०, ४३
तं तं द्वारिक-दुस्सित्य	५०५, ६२	द्वादसाकुसलेस्वेव	६०४, ७३
तं द्वयं पनुपादिन्ने	६७५, ८०	द्वादसमासियो वस्सो	२११, २७
तं द्वयं सम्मिस्सित्वा	३८१, ४८	द्वादसायतना सब्बे	६०२, ७३
तं नयं पटिवाहित्वा	८७६, १०२	दानसीलादिभेदेन	७६, ११
तं नवुतिवस्ससत्त-	२१२, २८	द्वारं च होति वत्थु च	८३३, ८६

द्वे चत्तारो छल्लेकं द्वे	५१७, ६४	द्विहेतुकाहेतुकानं	२५६, ३२
द्वे चत्तारो दसे वाथ	५२६, ६५	द्विहेतुकाहेतुकानं	२७०, ३४
द्वेचत्तालीस चित्तानि	१४८, २०	द्विहेतुकाहेतुपाप-	३०६, ३८
द्वे च द्वे तिक द्वेका	५३०, ६५	द्विहेतुकोमकं पुञ्जं	८०, ११
द्वे च सञ्ज्ञा-ववत्थाना	६२४, १०८	दुक्खसमुदयो तत्थ	८४६, १११
द्वे पञ्चास चतुद्धेवं	२६७, ३७	दुक्खुपेक्खा-युत्ता कामे	५७५, ७०
द्वेपञ्चास सारूपेन	४, ३	दुतियं तक्कतो हीनं	३७ ७
द्वेपि काय-वचीकम्म	६८४, ८१	दुविधा सम्मिथो तत्थ	८४५, ६६
द्वे येवापनका होन्ति	४६४, ६१	दुविधेसु पि अत्थेसु	१११३, १३०
द्वे सत्त च नव पञ्च	८१८, ६६	दुहेताहेतु-चुतिया	६१, १४
द्वे सत्त नव छ तयो	७७८, ६१	ध	
देव-यक्ख-मनुस्सादि-	१०८५, १२७	धम्मसङ्गणियं हेतं	७७१, ६१
देसितानुत्तरुद्धञ्चे	४११, ५२	धम्मा नीवरणा नाम	६१४, ७४
देसिता सत्त बोज्झङ्गा	६४२, ७६	धम्मनुसारी-आदिमिह	१०३८, १२१
दोमनस्स-सहगतं	२३, ५	धुरवुट्ठान-भेदेन	१०४०, १२१
दोस-मूल-द्वयं चैव	५८६, ७१	न	
दोसमूल-द्वय-चैव	२३६, ३०	नत्थञ्ज्ञा काचि विञ्जति	११२१, १३१
दोसमूलमहापाका	२४६, ३१	नत्थेवानियता हेत्थ	४७२, ५६
दोसमूलेसु दोसां च	३१२, ३६	नवकोटि सतञ्चेक-	२१६, २८
दोसमूलं पकासेन्ति	२४, ५	नव चापि छ चत्तारो	५१८, ६४
दिट्ठिगतविचिकिच्छा-	१०४७, १२२	नवधा वीरियं वुत्तं	६४५, ७७
दिट्ठिगत-सम्पयुत्ता	२३५, ३०	नव मग्गङ्ग-धम्मा च	४२१, ५३
दिट्ठि पञ्चदस विधा	६२६, ७५	नव वीथिविमुत्ता नि	१५४, २०
दिट्ठि दिट्ठि-वियुत्तमिह	४७६, ५६	नवाकासाविनिब्भोगा	७३८, ८७
दिट्ठं रूपं सुतं सद्दो	७३१, ८६	नवाकासाविनिब्भोगा	७३६, ८७
द्विधा दोसादि चत्तारो	३७२, ४७	नवाविभक्तिका सेसा	६४७, ७७
द्विहेतु-काम-क्रियतो	१३६, १६	नवेव येवापनका	४६०, ६१

न होति दोमनस्सम्हा	१०८, १५	पञ्चहन्तस्स वायामो	६३७, ७६
नातितिकखे नातिदीघे	१०६, १५	पञ्चकादिसुखोपेक्खा	६२२, १०८
नानेकेकतमिच्चैवं	१०६३, १२८	पञ्च चित्तप्पना होन्ति	१५२, २०
नाम-पञ्चवृत्ति नामा ति	१०७३, १२५	पञ्चवृत्तिसेव सङ्खेपा	३७८, ४८
नाम-पञ्चवृत्ति नामायं	१११५, १३१	पञ्चद्वार-मनोद्वार	३१, ६
नामरूपमिदं सुद्धं	६४३, ११०	पञ्चद्वारावज्जनतो	१३४, १६
नाम-त्रोहार-मङ्कते	१११४, १३१	पञ्च-द्वारिक-चित्तानि	२८२, ३५
नामं पि पञ्चापेतब्बं	१०७६, १२५	पञ्चद्वारे न लब्धन्ति	१२१, १६
नाम-रूपानं-उत्पादो	८६०, १००	पञ्चद्वारे मनोद्वारे	२७७, ३४
निच्चा चे न निरुज्जेय्य	१००६, ११७	पञ्चद्वारेसु गहितं	१७६, २२
निव्वत्ति-लक्षण-सङ्ग	६६१, ११५	पञ्चद्वारेसु पञ्चन्न-	१७५, २२
निव्वानं पन दीपेन्ति	६, ४	पञ्च द्वारेसु पञ्चा पि	१७३, २२
निव्विदानुपस्सत्ता च	१००८, ११७	पञ्च-द्वेक-द्वि-ति-पञ्च	५२३, ६५
निम्मानरति-देवानं	२१८, २८	पञ्चमेन समाना च	३२३, ४१
निमित्त-गति-कम्मानि	८८, १३	पञ्चमं ति च पञ्चेते	३८, ७
नियता तु चतुत्तिस	४५१, ५७	पञ्चवत्थूनि निस्साय	१४५, २०
नियतानियते कत्वा	५२६, ६५	पञ्च वारे छ वा सत्त	११६, १६
निरयं च तिरच्छान-	१८१, २४	पञ्चविज्झाणतो पाप-	२३५, १६
निरवज्जा छ पस्सद्धि	३८६, ४६	पञ्च-विज्झाणमारुप्प	७४५, ८७
निरोधा वुट्ठहन्तस्स	११६, १६	पञ्चविज्झाणमारुप्प-	६८, १०
निरोधं सच्छिक्करोति	१०४६, १२१	पञ्च-विज्झाण-युगले	५७७, ७०
नेरुत्तिकं उदीरेन्ति	११२४, १३२	पञ्च विधं पि चक्खादि	७०८, ८३
प		पञ्चवीसति विधं कम्मं	७४४, ८७
पञ्चयपञ्चयुप्पन्नं	६७६, ११३	पञ्चवीस पनिच्चेति	२६४, ३७
पञ्चुप्पन्नान-धम्मानं	६८८, ११४	पञ्चवीसानवज्जेवं	३६६, ४७
पञ्छा संक्खैस-विकखेप	१००२, ११६	पञ्चस्वेव तु पञ्चा च	६४६, ७७
पञ्चहति अनागामि-	१०५०, १२२	पञ्च सत्तति सेसानि	७४६, ८७

पञ्च सदादयो चेति	३६६, ५०	पथवीधातु विकारोयं	६८३, ८०
पञ्चा दस विधा तस्य	४२३, ५३	पदानि चतुरासीति	४३७, ५५
पञ्चाधिपति-योगा च	५६२, ६६	परमत्य-पञ्चतत्था	१०७४, १२५
पञ्चा पि जीवितारक्खा	६७०, ७६	परमत्य-सञ्चं नाम	१०८१, १२६
पञ्चोरम्भागिया चेव	६१०, ७३	परमत्या यथावुत्ता,	१०६६, १२५
पञ्चतत्था पञ्चति च	१०७५, १२५	परमत्यं अनोपम्मं	१०५७, १२३
पञ्चतत्था सच्चिकट्ट-	१०६७, १२४	परमत्यं पकासेत्तं	११४४, १३४
पञ्चपेतव्व-धम्मा च	१०७७, १२५	परामासेकको द्वेव	६२१, ७५
पञ्चानुत्तर-चित्तेसु	३६२, ५०	परिकम्मोपचारानु	१०२०, ११६
पञ्चापमञ्जा विरती	३०५, ३८	परिकम्मोपचारानुलोम-	६२५, १०८
पटिघम्हा तु सत्तेव	१३८, १६	परिकम्मोपचारानुलोम-	११३, १६
पटिघे च विना पीति	३३४, ४२	परिकम्मोपचारानु-	१०२१, ११६
पटिच्चसमुप्पादोयं	६७४, ११३	परिकम्मं करोन्तस्स	११२, २५
पटिसन्धिक्खणे जातं	८६६, १०१	परिगहित-सङ्खारो	६४८, १११
पटिसन्धि-भवङ्गं च	६३, १४	परिगहेत्वा सङ्खारे	६४२, ११०
पटिसन्धि अतिक्कम्म	८२२, ६६	परिच्छेदाविनिव्वोगा	७४२, ८७
पठमज्झान-धम्मा च	३५७, ४५	परिच्छेदो पनाकासो	७१६, ८४
पठमादि-चतुज्झाना	३७६, ४८	परित्तसुभाप्पमाणा	१८६, २५
पठमादितिकज्झाना	३६०, ४६	परित्तानेव सब्बानि	१२२, १७
पठमानुत्तरं भानं	५८३, ७१	परित्ताभाप्पमाणभा	१८५, २५
पठमावज्जनं पञ्च	१२६, १८	परित्तं मज्झिमं भानं	१६८, २६
पतन्ते च वयन्ते च	१००६, ११६	परिपाचनता तेजो	६६०, ७६
पत्तो चतुस्थ भूमि च	१०३३, १२०	परिपुण्णापरिपुण्णो	८०३, ६४
पत्तो ततिय-भूमि च	१०३२, १२०	पवत्तकार-विसय-भिन्ना	५०६, ६२
पत्तो दुतिय-भूमि च	१०३१, १२०	पवत्ते पन ज्ञाणेन	७६, ११
पथवापो च तेजो च	६०३, १०६	पस्सद्धि आदि युगट्ठा	४०३, ५१
पथवापो च तेजो च	६५४, ७८	पस्सद्धि काय-चित्तानं	२६२, ३७

पसादलक्षणं भूत-	६६८, ७६	पोराणमेव खन्धानं	६६६, ११६
पसादा चेत विञ्चति	७१५, ८४	फ	
पसादा-भाव-युगट्ट	७१६, ८४	फलम्हा चुद्सेवाहु	१४३, १६
पसादा विसया चैव	७११, ८३	फलमेकद्वयं तथा	१२०, १६
पहायोदय-बोहारं	१००४, ११६	फस्स-पञ्चक-रासी च	३८५, ४६
पाणातिपातयेय्यादि-	७४, ११	फस्स-पञ्चक-रासी च	४४३, ५६
पादकज्झानं अट्ट-भानं	४५, ७	फस्सो च चेतना सञ्जा	४२६, ५४
पापा लब्धन्ति पापेसु	५०७, ६२	फस्सो च वेदना तण्हा	६५६, १११
पापाहेतुकमुत्तानि	५२, ६	फस्सो च वेदना सञ्जा	३८७, ४६
पापेसु बीस चेकून-	५२१, ६४	फस्सो च वेदना सञ्जा	२८७, ३६
पीति-हीनं चतुर्थं च	१३, ४	य	
पुञ्ज-पाक-क्रिया पापा	५१, ८	बल-सत्तक-रासी च	४४४, ५६
पुञ्ज-पाक-क्रिया-भेदा	४६, ८	बलानि पन सत्तेव	५८६, ७१
पुञ्जापुञ्जानि कम्मनि	८४, १२	बहिद्वा मतकाये च	८३१, २७
पुञ्जापुञ्जानेज्ज-वसा	६६०, ११२	ब्रह्मानं पटिष्ठं नत्थि	२७६, ३५
पुञ्जापुञ्जेसु पाकेसु-	२८६, ३६	ब्रह्मानं पारिसज्जा च	१८४, २४
पुथुज्जानं च चत्तारो	२६७, ३३	बालो यो सो च मे अत्ता	११०६, १२६
पुथुज्जनानं द्वित्तं पि	२६२, ३३	बावीस व दस-द्वे च	३४७, ४३
पुथुज्जनानं सेक्खानं	२५६, ३२	बुद्धे धम्मं च सङ्खे च	६०७, १०६
पुथुज्जनानं सेक्खानं	११४, १६	बोधिपक्खिय-धम्मा च	६६४, ११५
पुथुज्जनारिया चेति	२२५, २६	भ	
पुञ्जभागे यथायोगं	६४६, ७७	भवन्ति चत्तालीसम्हा	१३०, १८
पुञ्जसङ्गहं इच्चेवं	१३३, १८	भावनामय-पुञ्जं तु	८२, १२
पुञ्जापरद्वयापुञ्जे	५२४, ६५	मुम्म-देवे मनुस्सेसु	८००, ६४
पुञ्जापर-समोधानं	१४४, १६	मुम्मवज्जेसु देवेसु	७६६, ६४
पुञ्जे व दिट्ठ-सच्चा व	२८०, ३५	भूतत्तयं च फोटुध्वं	६७२, ८२
पुळवकं अट्ठिकं चेति	६०६, १०६		

भूततयं तु फोटुब्बं	७०४, ८०	मरणासन्नसत्तस्स	८६, १३
भूततयं तु फोटुब्बं	७७०, ६०	मद्दग्गत-महापाका	६२, १०
भूत-सम्भार-निब्बत्ति	१०६८, १२८	महाक्रिया कामपुञ्ज-	३०७, ३८
भूतसम्भार-विसेस-	११००, १२८	महाक्रियासु युज्जन्ति	३१८, ४०
भूत-सम्भारसङ्घात-	१०६६, १२८	महाक्रिये च योजेय्य	४५७, ५७
भूतसम्भार-सण्ठान-	१०६७, १२८	महाजन-सम्मतं च	११२८, १३२
म		महापाका-पनट्ठा पि	१५३, २०
मग्गङ्गानि नवेतानि	३६७, ५०	मानसा पञ्च कोट्टासा	२४२, ३१
मग्गट्ठा च फलट्ठा च	२२६, २६	मानसा पञ्च पञ्जास	३०३, ३८
मग्ग-फल-चतुक्कं च	४६७, ५८	मानो च धीन-मिद्धं च	३१४, ३६
मग्गाभिञ्जा परं द्विन्नं	१२६, १८	मानो च धीनमिद्धं च	४०७, ५१
मग्गादयो न होन्ते ते	६६८, ११५	मानो च धिनमिद्धं च	४७३, ५६
मग्गानुत्तरमेवाथ	६३३, १०६	मानो च विचिकिच्छा च	६२८, ७५
मग्गानं भानभेदाय	६३२, १०६	मानो-दिट्ठि-वियुत्तेसु	४७४, ५६
मग्गो च परिजानाति	१०४५, १२१	मिच्छादिट्ठि अभिञ्जा च	४०१, ५१
मग्गं फलं च निब्बानं	६६७, ११५	मुञ्चितु-कम्यता-जाणं	६८३, ११४
मग्गं फलं च निब्बानं	१०२५, ११६	मुत्ताहारो ठितिप्पत्तो	८२३, ६६
मञ्चपीठादि-सद्दम्हि	१११७, १३१	मेत्ता करुणा मुदिता	६०६, १०६
मज्जे हृदय-कोसम्हि	६७८, ८०	य	
मतो जातो च न स्वेव	१०६२, १२८	यथापि अङ्गसम्भारा	६४४, ११०
मनायतन-नामं तु	५६८, ७२	यथारूप-चुता ह्योन्ति	२०४, २७
मनोधातुत्तयं नाम	५५, ६	यथावादिकं इदं ति	७०७, ८३
मनोधातुत्तिकाहेतु	४८६, ६०	यथा वृत्तपकारा व	३२६, ४१
मनोधातुत्तिके चैव	३४३, ४३	यथावृत्तपकारा व	३२२, ४१
मनोधातुया च तथा	६७७, ८०	यथावृत्त-विपल्लास	६३४, ७६
मनोविञ्जानाणघातुं च	५६, ६	यथासक-समुद्धानं	६५४, १११
मरणस्सति-नामेका	६०८, १०६	यदा पस्सति निब्बानं	१०१७, ११८

यदालम्बं गरुं कत्वा	५५५, ६८	रूपपाका महापाका	६५, १०
यदिच्छकं आवर्त्यकं	११२६, १३२	रूपमत्ता असञ्जीनं	८४६, ६६
यदिच्छकं यथावुद्धं	११३०, १३२	रूपरागारूपराग	६३०, ७५
यदिच्छा कत-सङ्केतं	११२६, १३२	रूपरागारूपराग-	०१, ७
यदेवं पन सव्वं पि	७२२, ८४	रूपलोके चक्खु-सोत	७८४, ६२
यं मनुस्सा वस्ससतं	२१३, २८	रूपसन्तति सीसानि	८०८, ६५
या गय्हति नामघोस	१११६, १३१	रूपसन्तति सीसानं	८५०, ६६
यानि पञ्जास-वस्सानि	२१०, २७	रूप-सद्-गन्ध-रस	८७, १३
युगनद्ध-दुकं नाम	४०४, ५१	रूप-सद्-गन्ध-रस-	७०६, ८२
युञ्जन्तस्स तु बुद्धाय	६२६, १०८	रूप-सद्-गन्ध-रसा	६५५, ७८
युञ्जन्तस्स पनेतेसु	६१८, १०७	रूपस्साहारतो तिण्णं	६६०, ११५
येन चक्खुपसादेन	६६४, ७६	रूपस्सोपचयो नाम	६६१, ८१
येन लक्खीयति रूपं	६६६, ८२	रूपं आचयो रूपेन	६६२, ८१
येन वुच्चति तं नामं	१०७०, १२५	रूपं जनेन्ति चित्तानि	६६, १०
येवापनक-घम्मा च	४२७, ५४	रूपं निभासो भूतानं	६७१, ७६
येवापनक-नवक-	४४५, ५६	रूपं विवत्तोकास्स	६६५, ८१
येवापनक-नामेन	५६३, ७२	रूपाद्याभिधातारह-	६६८, ७६
येवापनकरासिम्हि	४३०, ५४	रूपादारम्मणे चक्खु-	६४, १४
ये सरूपेन निदिट्ठा	४०५, ५१	रूपानं कम्म-जातानं	६७६, ८०
येसु सञ्जा-चित्त-दिट्ठि	६३२, ७६	रूपायतनमेवेकं	७२१, ८५
योजना-नय-भेदं च	४५५, ५७	रूपारूपरागमानु-	१०५१, १२२
र		रूपारूपवसा द्वे च	६२३, १०८
रज्जनादिषसेनेत्थ	१०६, १५	रूपारूपवसा द्वे घा	३६४, ५०
रासयो च पदानीध	४५४, ५७	रूपारूपं परिच्छेदो	७३२, ८६
रूपवखन्धो पुनेको च	५६७, ७२	रूपावचर-चुत्तिया	६२, १४
रूपज्झान-चतुक्का च	३६७, ४७	रूपावचर-पाकम्हा	१३७, १६
रूपधम्मानमिच्छेवं	७०५, ८२		

ल	वट्टत्तयं उपादाय	१०८६, १२७
लवखणाकास-रूपानि	वण्णो गन्धो रसो भोजा	७१७, ८४
लब्धमानकलापा च	वन्दित्वा वन्दनेय्यानं	१, ३
लब्धमानानुसारेण	ववत्थितारियेस्वेव	२६१, ३२
लहुता पन रूपानं	वसिताहि वसीभूता	६२८, १०८
लोकपालदुकं चैव	वायो घातु-विकारोयं	६८१, ८०
लोभ-दिट्ठिवसा द्वेव	वावीसति-विधो चेत्य	४६४, ५८
लोभमूलेसु लोभो च	विचारा पि च ते येव	३५८, ४५
लोकिया च दसाभिञ्जा	विचिकिच्छा-सम्पयुत्तो	५८७, ७१
लोकियं पठमं भानं	विचिकिच्छा सहगते	५८१, ७०
लोकुत्तरानं भट्टन्नं	विज्जमाव-पञ्जती ति	११३३, १३३
लोकुत्तरा पनप्पेन्ति	विज्जमानाविज्जमाना	११३२, १३२
लोकुत्तरेसु सम्बत्थ	विज्जमानेन भविज्ज-	११३५, १३३
लोकुत्तरेसु सम्बत्थ	विज्जमानेन तु विज्ज	११३७, १३३
लोकुत्तरेसु सम्बेसु	विज्जाणादि-सरूपेन	६६४, ११२
लोकुत्तरं तु भावेत्वा	विज्जापेत्ति ति कायेन	६८५, ८१
लोभमूलेसु पठमे	वितक्क-विचार-पीति	३७४, ४७
लोभमूलेसु लोभं च	वितक्क-हीनं दुतियं	१२, ४
लोभालोभादिका द्वे द्वे	वितक्क-हेट्ठिमं भानं	५६६, ६६
लोभो च लोभमूलेसु	वितक्कादित्तयं पञ्जा	४६३, ५८
लोभो दोसो च मोहो च	वितक्को च विचारो च	२८८, ३६
लोभो दोसो च मोहो च	वितक्को च विचारो च	३४८, ४३
लोभो पनट्ठवा भिन्ना	वितक्को च विचारो च	३८८, ४६
	वितक्को भानमग्गेसु	४३१, ५४
	वितक्को पञ्च-विज्जाणं	२६६, ३७
व	वितक्कं दुतिये हित्वा	३२५, ४१
वचीविज्जत्तिदसकं	वितक्कं दुतिये हित्वा	३२१, ४१
वज्झा पठममग्गेन		

विपस्सना ति चक्खातां	६८४, ११४	सङ्खारक्खन्ध-नामेन	५६६, ७२
विपाकं पठमज्झानं	१६४, २६	सङ्खारूपेक्खा सङ्खातं	१०१४, ११७
विभागपदघम्मानं	४४०, ५५	सङ्खा समज्जा पञ्चत्ति	१०७१, १२२
विभागो यो समुद्दिट्ठो	२८५, ३५	सङ्खे पा मानसा पञ्च,	१६१, २१
विरती अण्णमज्जा च	३२८, ४१	सज्जासु धातुरूपाणि	११२३, १३२
विरती च सरागानं	५०४, ६२	सज्जोजनानं सेसानं	४२, ७
विरती अण्णमज्जासु	३०६, ३८	सत्तति सट्ठि इच्चेवं	७८६, ६२
विसैसाकारमत्ता पि	११०४, १२६	सत्ततिस कतो याव	५२०, ६४
मीमंसाधिप-युत्ता च	५६४, ६६	सत्ततिसतितो-होति,	१२८, १८
वीसकण्ण-सहस्सानि	२२३, २८	सत्ततिसावसेसा तु	४१०, ५२
वीसताकार-विभागं	६७३, ११३	सत्त-पण्णत्तियं चेव	१६७, २२
वेदना तीसु वीरियं	४१४, ५२	सत्तरसेव रूपानि	८४२, ६८
वेदनादि वसेनेवं	५६८, ६६	सत्तवीस च तेवीस	२६६, ३३
वेदना वेदनाक्खन्धो	५६५, ७२	सत्तवीसति घम्मानं	३३८, ४२
वेदना सज्जा सङ्खार	८५१, १००	सत्तवीस पनिच्चेवं	८७३, १०२
वेदनाहारतो चेव	५३४, ६६	सत्तसत्तति चित्तानि	३८३, ४८
वेहप्फला असज्जी च	१८७, २५	सत्त सम्भार-सणाठन	१०६४, १२४
वेहप्फल अकनिट्ठे	२०७, २७	सत्त साधारणा सन्ध-	२६८, ३७
वेहप्फलेसु जायन्ति	१६६, २६	सत्त साधारणा एव	३४४, ४३
वोटुब्ब-कामपुज्जानि	२३३, ३०	सत्त साधारणा चेव	३१५, ४०
वोटुब्बनं च जवनं	५८, ६	सत्त साधारणा चेव	३३२, ४२
वोटुब्बनं परित्तम्हि	१०१, १४	सत्त साधारणा छन्द-	३४१, ४३
वोटुब्बे च विना पीति	३४२, ४३	सत्ता पि नत्थि सावज्जे	४६६, ६१
स		सत्तापि वीथि चित्तानि	१२५, १७
सकि द्वे-वा निरोधस्स	११८, १६	सति च घम्मविचयो	६४१, ७६
सङ्खान-वुत्ति सन्तान-	११०६, १२६	सति भिन्न चतुधा व	४२४, ५४
सङ्खारधम्मे आरब्ध	१०१६, ११७	सति एकूनतालीस	४५३, ५७

सत्तेव ठान-सङ्खेपा	६६, १४	सपुञ्जेहि समाना च	३४, ६
सत्तेवुत्तमतोहेट्टा	८१६, ६६	सब्बत्थ मनसिकारो	५१०, ६३
सद्-नामत्थ-पञ्जत्ति	१११६, १३१	सब्बथाविनिभुत्ता पि	६६१, ७६
सद्दाकासाविनिब्भोगा	७४१, ८७	सब्बा पि वीथियो कामे	१२४, १७
सद्दाकासाविनिब्भोगा	७४०, ८७	सब्बे चेतसिका घम्मा	५६६, ७२
सद्दा चित्तोतुजा द्वेव	७७५, ६१	सब्बे पि रूप-जनका	८८२, १०२
सद्देम लहुतादीहि	७६४, ६०	सब्बे सङ्गहिता होन्ति	४१६, ५३
सद्दो चित्तोतुजो तस्मा	७३७, ८६,	सब्बं पि पञ्चवोकारे	७२, ११
सद्धा-धुरस्सानिच्चतो	१०३६, १२१	सब्बं सभाव-सामञ्ज-	३८४, ४६
सद्धानुसारी-आदिमिह	१०३७, १२१	सम्भवासम्भवं चेव	२८३, ३५
सद्धा सतिन्द्रियं चेव	२६०, ३६	सभावकानं द्विन्नं पि	८१५, ६६
सद्धिन्द्रियं च विरियं	३८६, ४६	सभुम्मा सब्ब-भुम्मा च	२४१, ३१
सद्धिन्द्रियं च वीरियं	६३६, ७६	सप्पटिघं उपादा च	७३५, ८६
सन्ति सब्बानि रूपानि	८३५, ६७	सम्पुण्णयतनोवेसो	८०४, ६५
सन्तीरण-द्वयं-चेव	२८, ६	समथ-कम्मट्ठानानि	६०२, १०६
सन्तीरण-मनोधातु	२३४, ३०	समथ-यानिका चेव	१०३६, १२१
सन्तीरण-मनोधातु	३६३, ४६	समन्त-पट्टान-महा-	६७७, ११३
सन्तीरण-मनोधातु	३५६, ४५	समाधि सत्तथा वुत्तो	४३३, ५४
सन्तीरण-मनोधातु	५५०, ६७	सम्मादिट्ठि च संकप्पो	३६६, ५०
सन्तीरण-महापाका	६१, १०	सम्मादिट्ठि च सङ्कप्पो	६४३, ७६
सन्तीरण-महापाका	१५६, २१	सम्मुति-सच्चं पञ्जत्ति	१०८२, १२६
सन्तीरणा द्विहेतुम्हा	१३६, १६	समुदाय-वसेनेत्थ	५११, ६३
सन्धारणं तु पथवी-धातु	६५६, ७८	सरागवीतरागानं	५०१, ६२
सन्धिषं पि कम्मजं तु	७५०, ८८	सहजाधिप-लद्धा तु	५६६, ६६
सनिदस्सन-रूपं च	७२५, ८५	सहेव-थीन-मिद्धं तु	३१३, ३६
सप्पायं उत्तुं आहारं	६८८, ८१	संबरो पातिमोक्खो च	८६६, १०५
सप्पायं पटिवेधाय	६६०, ८१		

स्वायं खन्धादितो सत्तो १०८८, १२७	सुत्तपवत्तमत्तानं	८८६, १०३
सा चायं अत्य-पञ्चत्ति १०६३, १२४	सुद्धट्टकं च पठमं	७६५, ६०
साधारणा च सब्बत्थ ५०८, ६२	सुद्धट्टकं तु पठमं	७६३, ६०
साधुकं पटिसङ्खाय १०११, ११७	सुद्धावासमपायं च	२३०, २६
साधु सत्ता सुखी होन्तु ६१५, १०७	सुद्धावासा पि पत्ताव	२८१, ३५
सावज्जा चानवज्जा च ३६२, ४६	सुद्धावासेस्वनागामि-	२०५, २७
सावज्जा पन सावज्जे ४६८, ६२	सुद्धावासेसु जायन्ति	२००, २६
सितवोटुब्बना द्वे च ३६१, ४६	सुपरिञ्जात-सङ्खारे	१०१५, ११७
सीतुण्होतु-समञ्जाता ८२१, ६६	सेट्ठे कञ्चिचरे रट्ठे	११४१, १३४
सील-चित्त-दिट्ठि-कङ्का ६८१, ११४	सेसा द्वत्तिस सब्बे पि	४२५, ५४
सील-चित्त-विसुद्धीहि ६४०, ११०	सेसा वुत्तानुसारेण	५७३, ७०
सीलब्बत-परामासो ६१२, ७४	सेसं अप्पटिघं नाम	७१३, ८४
सील-विसुद्धि आदिभिह ८६६, १०५	सेसं महगगतं भानं	५८५, ७१
सुखतीरण-वोटुब्ब १५२, २०	सोत-सम्पस्स-वत्थादि-	७२४, ८५
सुख-दुक्खिन्द्रिय-युत्तं ५४०, ६७	सोतापत्तिफलादीनि	२३६, ३१
सुख-युत्ता तु तेसट्ठि ५४३, ६७	सोतापत्तिमग-चित्तां	१८, ५
सुख-सगतीरणे पीति ४८७, ६०	सोतापत्ति-उपेक्खासु	५०३, ६२
सुखितज्झानिका ६२०, १०७	सोतापन्नादिभेदेन	१६१, २५
सुखुमानि च रूपानि ६००, ७२	सोतं सोत-विलस्सन्तो	६६५, ७६
सुखोपेतं तदालम्बं १०७, १५	सोपादिसेस-निब्बान-	१०५८, १२३
सुखं दुक्खिन्द्रियं चेव ३६३, ५०	सोमनस्स-युत्ता कामे	५७४, ७०
सुखं दुक्खं सोमनस्सं ५३६, ६६	सोमनस्स-युत्तो पीति	३००, ३८
सुञ्जतादिक-नामेन १०२६, १२०	सोमनस्ससहगता	७१, ११
सुञ्जता-विपस्सनादि- १०२८, १२०	सोमनस्स-सहगतं	३२, ६
सुञ्जतं चानिमित्तं च १०५६, १२३	सोमनस्स-सहगतं	२१, ५
सुट्ठुमुच्चतं इच्चेवं १०१०, ११७	सोमनस्स-सहगतं	३०, ६

अनुषकमणिका

१५६

सोमनस्स-सहगतं	६, ४	हेट्टारुप्प-जवा द्वे द्वे	२३८, ३०
सोळस पञ्चदसे ति	७६०, ६२	हेट्टुपपत्तिब्रह्मानं	२०७, २७
सोळसाथ समत्तिस	५६३, ६६	हेतु-फलं फल-हेतु	६६६, ११२
ह		होन्ति सत्तातितो कामे	१३१, १८
हित्वा छानियते धम्मे	३३६, ४२	होन्ति सन्धि-पवत्तीसु	८२७, ६७
हित्वाप्पमञ्जा योजये	४५६, ५८		

— — —

अनुवकमणिका

२. विसेस-सह-अनुवकमणिका

अ		अट्टकप्पा	२८
अकनिट्टा	२५, २७	अट्टको रासि	१००
अकालिकं	१२३	अट्टङ्गिको	७१, ७६
अकोविदो	११५	अट्टविभागसङ्ख्येपा	५४
अग्गपुग्गलो	१२०	अट्टानुत्तरमानसा	८
अग्गमग्गो	१२२	अट्टारसविधं	३, ६१
अग्गहितग्गहणेन	६०, ६२, ६८	अट्टिकं	१०६
अगाहकं	८५	अट्टप्पसत०	८०
अङ्गसम्भारा	११०	अण्डजा	६४
अच्चन्तं	१२२	अत्तजानि	८८
अचित्तकं	१०६	अत्तत्तनिय०	११७
अच्चुतं धम्मं	१२३	अत्तनियं	११७
अज-पदट्टाने	७६	अत्तदिट्ठि	११०
अजरामरं	१२२	अत्त-पञ्चत्ति	१२७
अज्झत्ता	२२	अत्तप्पा	२५
अज्झत्तिका	८३, ८६	अत्तभावो	११, ११०
अज्झासयो	७, १०८	अत्तवादो	७५
अज्झुपेक्खति	११७	अत्ता	७६, ११०, ११७
अञ्ज-विञ्जेय्यं	८६	अत्तापरा	१२७
अञ्जाताविन्द्रियं	५०	अतिअप्पायुके	१४
अञ्जिन्द्रियं	५०	अति-दीघायुके	१५
अट्टकथा-मग्गं	१३१	अतीता	२३

अत्तुपलद्धि०	८१	अनुद्धता	७०
अत्य-नाम	४	अनुपस्सति	७६, ११०
अत्य-पञ्जति	१२४, १२६, १२६	अनुपबन्धाकारेण	८१
अदन्धाकार	८१	अनुपादिन्नकापरं	८५, ८६
अदातीतो	११२	अनुपादिसेसा	१२३
अद्वार-रूपं	८४	अनुप्पादं	१२२
अदुक्खमसुखा	६६	असुपालन०	८०
अदोसो	३६, ५२, ६७	अनुपुब्ब	१०६
अधिमानिको	११५	अनुलोम	११७, ११६
अधिमोक्खा	६, ३६, ३८, ४६, ५१, ५६	अनुद्वेन	१३४
अधिवचन०	१२५	अनोतप्पं	३७, ३६, ५०
अनत्ता	७६	अनोपम्मं	१२३
अनन्तं	१२२	अपटिघं	८५, ८६
अनभिज्झादयो	७७	अप्पटिमं	१२३
अनवज्जके	३७, ४२, ४४, ५८, ६१, ६२	अपत्तगाहकं	८५
अन्वत्थ	१३२	अपथा	७७
अनागतो	११२	अप्पना	१०, १५, १६, ३४, ३५, ४७, १०७, १०८
अनागामी	५, २६, १०६, १२२	अप्पमज्जा	२२, ३७, ३८, ४०, ४१, ४३, ५१, ५६, ५७, ५८, ६२, १०५, १०६, १०७
अनादिकं	११३	अप्पमाण०	२१, २२
अनासवा	२७	अपरिच्छेदा	८२
अनिच्चता	७६, ७८, ८२, १०८	अपरिपुण्णायतनो	६५
अनिदस्सन०	८५	अपाय-गमनीयं	१२२
अनियता	५१, ८०	अपायम्हा	२७
अनिष्फन्नं	८५	अपुञ्जा	४५, ४६
अनुक्कमो	११०		
अनुत्तरा	४, ८, १२, ३२, ४७, १२२		

अनुक्रमणिका		१६३
अपेति	२६, ११६	अव्यापादो ५१
अबोच्छिन्नो	११०	अविक्षेपो ५१
अव्यापार०	११२	अविज्जमान० १३३
अभयं	१२२	अविज्जा ७५, ८४, १११, ११२, ११३, ११५
अभावा	८१, ६२	अविनिम्भोग ८४, ८६
अभिज्झा	५१, ७४	अविभक्तिक ५२, ५७, ५६, ६३
अभिज्जा	१०, २१, ४६	अविसंवादका १२६
अभिषम्मे	७३	अविहत्तं २५
अभिनिवेश०	१२६	असङ्कतं ४, १०५, १२२
अभिलापो	१२५	असङ्कारं ४, ५, ४२, १२२
अमतं-पदं	१२३	असञ्जसत्त० २७
अमिस्सा	१००	असञ्जापाय० २६
अमोहो	६७	असञ्जी ११, २५, २६, ६८, ६९, १००
अरहत्त	५, २२, ३४	असम्भिन ५६, ६१, ७७
अरहा	१०६, १२०	अस्तादेन्तो ११५
अरियपुग्गला	२७, १२०	असुभा ७६, १०६
अरिया	२७, २६, ३३	असेक्खा २६
अरूपकम्मट्टानानि	१०७	अहिरिकं ३७, ३६, ५०, ५२
अरूपज्झानिका	१०७	अहेतुक० ६, १६, २६, ३४, ६५, ६८
अरूपापाय०	३०	अहोर्त्तं १६
अरूपासञ्जतो	२७	आ
अरूपिनो	३५, ७२	आकार-पञ्चत्ति १२६
अरूपी	२५, ६६, १००	आकास-घातु ७८, ८०
अलोभो	३६, ५२, ६७	
अवत्थु-रूपं	८४	
अध्याकता	६७	

आकासानञ्चायतन	४, २५, १०७	आलम्बाधिप०	६६
आकासं	६०	आलम्बित्वा	२३
आकिञ्चञ्चायतनं	५	आलोकाकास	१११
आकिञ्चञ्जं	१०७	आवज्जन-द्वयं	३४
आचयो	८१	आवत्थिकं	१३२
आजीव-पारिसुद्धि	१०५	आसवद्वेन	७२
आदिकप्पे	६५	आसवोध	७५
आदिकाले	६८	आहारज०	८७, ६०, ६१, ६८
आदिमग्गे	५०	आहारा	५३, ६७, ७३, ८१
आदीनवा	११६		
आनापान	१०२, १०६	इ	
आनापाने	२२, १०७	इच्छानुक्कमतो	१०७
आपगघरण-लक्खणा	७८	इदु-मज्झत्तम्हि	१४
आपो-धातु	७८, ८०	इत्थमेकूननवुत्ति	७
आवग्घनं	७८	इत्थि	७८, ६१
आभोग-भेदेन	८१	इत्थि-चित्तं	१३३
आयत्ति	११२	इत्थिन्द्रियं	८०
आयुक्खया	१०३	इत्थि-पुरिस	१२५
आयु-नाम	८०	इत्थिभावो	८०
आयुप्पमाण०	२८, २६	इत्थि-रूपं	१३३
आरम्मणाधिप०	६८	इत्थि-सदो	१३३
आरुप्पतोपरि	१४	इदप्पच्चयत्तं	११३
आरुप्प-पाका	२०	इदं-सच्चाभिनिवेसो	७५
आरुप्पा	२६, १०७	इद्धिपादा	७६
आरुप्पानुत्त रे	१२	इद्धिविधं	४८
आरुप्पे	२६, ३२, ३३	इन्द्रियद्वयक०	५६

अनुष्कमणिका

१६५

इन्द्रियतय०	७०	उद्धच्च-विरतितयं	६३
इन्द्रियत्तिक०	६०	उद्धच्चसहितं	५, ११, ३०, ७१
इन्द्रियबद्धसन्ताने	६३, ६७	उद्धच्चं	३७, ५१, ५२, ६२
इन्द्रिय-रूपं	८४	उपक्लेसा	११५
इन्द्रियानि	५३, ७०, ७६	उपकार-दुकं	५१
इरियापथ	१०	उपचयो	७८
इस्सा	३७, ३६, ५१, ७३, ७५	उपचार	११६
उ		उपचारप्पना	६२, १०६
उक्कट्टं	११	उवचार-समाधिका	१०८
उगगहो	१०७	उपचार-समाधिना	१५
उच्छेद०	१२८	उपचारेन	७७
उजुक्ता	३७	उपच्छेदक०	१०३
उण्हत्त०	७६	उपट्टानं	११५
उत्तमसाधना	३६	उप्पन्नानुपन्न०	७६
उतु-चित्तजा	६७	उपपत्ति०	११२
उतुजट्टकं	६६	उप्पलाकार०	७६
उतुजा	६७	उप्पादकाले	६७
उतुजाहारजं	८५, १०२	उपादा	८६
उतुजं	८७, ६७	उपादानां	७४, ७५
उतु-सम्भवं	८७, ८८, १०३	उपादा-रूपं	८३
उतु-सम्भूता	६०	उप्पादानन्तरं	८८
उतुं	८१	उपादानं	१११
उदया	११५	उप्पादाभोगं	११६
उदयव्वय०	११६	उपादिन्नं	८६
उदयं	११५	उप्पादो	१००
उद्धच्चकुक्कुच्चं	७४	उपायासो	१११

उपेक्षा	६, ४६, ५०, ७६, १०६,	ओ	
११५		ओजजा	६०
उपेक्षाक्रियतो	१५	ओजद्रुमकरूपं	६७
उपेक्षाभानिका	१०७	ओजा	८७
उपेक्षा-तीरण०	१०, १८, ४३	ओपपातिक	६५
उपेक्षारूपका	१०७	ओभासो	११५
उपेक्षा-सहितं	४, ५, ६	ओळारिकानि	७२
उपेक्षिन्द्रिय०	६६	क	
उभतोभागविमुक्त	१२०, १२१	कक्खळ०	७८
उभयाधिप-युक्ता	६८	कह्वा	७, ३२, ४२
ए		कह्वातुद्धचा	५१
एकचित्तक्खणं	१००	कह्वादित्ठियुता	३२, ३४
एकच्चेको	६१	कह्वाविज्जा	७४
एकत्त	११२	कह्वावितरणा	१०५, ११३-
एक-द्वारिक	२०	कह्वातुद्धवा	५३
एकनवृत्ति	७	कञ्चिवरे	१३४
एक-गुगलिका	३३	कटत्तारूप०	१२
एकवीससतं	७	कण्हमण्डल०	७६
एकवोकार०	३१	कण्ह-सुक्क०	५०
एकादस क्रिया	८	कथिनापत्ति	१२६
एकादसेकज०	८६	कप्पास-पटल०	७६
एकालम्बनवत्थुका	४५	कप्पेको	२८
एकूनसट्ठि	६	कबळिकारो	६७, ७८
एकुप्पाद०	४५, १००, १०२, १०४	कम्मक्खया	१०३
		कम्मचित्तानि	६

अनुवकमणिका

१६७

कम्मजा	८६, ६७, १०२	कसिणानि	१५, १०५, १०६
कम्मजाता	८०, ६१, ६६, १०२	कसिणासुभ०	२२, १०७
कम्मजं	८५, ८६, ८७, ८८, १०३	कसिणुग्घाटिमाकासं	२१, १०७
कम्मञ्जता	३७, ७८, ८१	कामच्छन्दो	७४
कम्मञ्जं	८१	कामज्वा	१८
कम्मन्ता	३७	कामदोस०	७
कम्मपथा	४६, ५१, ५३, ५४, ५६, ७७	कामघातु	२७
कम्मट्टं	११२	कामपाक०	१६, ३२, ६५
कम्मादिचतुसम्भवा	८७	कामपुञ्ज	१६, २२, ३८, ४५, ४६, ४७, ५७, ५८
कम्मनिमित्तं	२३	कामभवो	७३
कम्म०	१३, २६, ८७, ८८, ८९	कामभूमि०	२४, ८७, ९६
करुणा	३७, ६२, १०६	काम-रागो	७४, ७५, १२२
कलापङ्गानि	६०	कामरूप०	८७
कलापतो	११४	कामसन्धिया	२३
कलापन्तर०	७६, ८०	कामसुगतियो	२४, २७, ३०, ३१, ३२
कलाप-रासि	६२	कामावचर०	१४
कलापा	७६, ८६, ९०, ९२, ९४, ९६, ९७, ९८, ९९, १०१, १०२, १०३, १०४	कामावचर-देवेषु	२६, ३१
कलापेषु	७६	कामावचर-सत्तानं	६६
क्लेशवख्यकरं	१२२	कामावचरिका	६६
क्लेशवट्टं	११२	कामासवो	७२, ७५
क्लेश-सेसे	१२२	कामुपादादि०	७४
क्लेश-संसार	१२२, १२३	काय०	१७, ७८, ६१, ६२, ६५, ६८
क्लेशानुसय०	१२१	कायगता-सति	१०६
कवलीकारो आहुरो	८२	कायगन्धो	७४
		काय-चित्त०	७६

कायद्वारं	१३	किलिस्सति	११५
कायप्पसाद०	७६	किलेसवत्थुनि	७४
कायवत्थु	६५	किलेसा	७४, ७५
काय-वाचा०	२६	कुक्कुच्च	३७, ३६, ५१, ५६, ७५
काय-विञ्जति ७८, ८०, ८६, ६०		कुमारा	७६
काय-विञ्ज्राण	६	कुलेसञ्जात०	१३४
काय-विञ्ज्राणक	६७	कुसलाकुसला	६, ६७
कायविञ्ज्राण-युगले	६६	कुसलानेकवीसेव	८
कायसक्खी	१२१	केसादि-कोट्टासा	१२८
कायानुपस्सनादयो	७६	कोटित्तयं	२८
कायानुपालको	६७	कोट्टासा	७३
कायाभावा	३५	कोट्टासासुभ	१०७
कायायतन	१३, ७३		
कायित्थि	८६	ख	
कारको	१२७	खणतोदयतो	११५
कारणोपनिबन्धना	१३१	खत्तिप-पुत्तो	१३३,
कालयत्तय	११३	खन्ध-नानत्ते	१२७
कालोपलक्खितं	८२	खन्ध-भेदोपचारतो	१२८
कावेरि-नगरे	१३४	खन्ध-मुखेन	११५
किञ्चाभोग०	७६	खन्ध-वोहारतो	१२७
कित्तिमं	१३२	खन्ध०	७२, ७३, १०३
क्रिया	८, ६, ४८, ६८	खग्घायतन	५३, ११०, १३३
क्रियाचित्तानि०	८	खन्धेसु सन्तेसु	११०
क्रियाजवन०	६, ३५	खीणासवस्स	१०
क्रिया-जव०	३१	ग	
क्रियानाम	१५	गङ्गाधारोदकं	११६
क्रियाभिञ्जा	२२	गणना-सङ्गह०	५७

अनुवकमणिका

१६६

गति	१३	चकखुविञ्जाण०	६, १३३
गन्था	७४, ७५	चकखु-सम्फस्स०	८५
गन्ध	१३, ७३, ७८, ८६	चकखु-सम्भार०	७६
गन्धनं	७६	चकखु-सोत०	३०
गवभसेट्थ०	६४, ६५	चत्तारो आसवा	७३
गम्भीरत्ता	११२	चतुकिच्चामि	११
गाहा	७४	चतुगम्भीरता	११२
गिहिलिङ्गे	२७	चतुत्थज्झान०	२५, ३८, ४८
गुणनामं	१३२	चतुत्थारुप्पजवनं	१६, ३०
गोचरा	२२	चतुत्थारुप्पं	१०६
गोचरुप्पन्न०	१३१	चतुधानुत्तरा	२५
गोत्रभू	१६, ११६	चतुधारुप-भूमियो	२५
घ		चतुपञ्जास०	८
घटना हेतु	८१	चतुमगङ्गिका	६१
घटिका	१०२, ११३	चतुमगगलानं	८
घान-बिले	७६	चतुरङ्गिकं	४
घान० १३, १७, ७३, ७८, ७६, ६२		चतुरापाय०	११
घानादित्तय	३०, ३१	चतुरापायभूमि	२४, २५, ३१
घायनं	६	चतुरासिका	५२, ७७
घोतराव	७६	चतुविञ्जत्ति	११
च		चतु सङ्खेप	११३
चक्खादि०	५३, ८०, ८३	चतु सच्च	१११
चक्खादेककतो	६२	चतुसम्भूता	१०३
चकखु १३, ५३, ७८, ६१, ६२, ६५, ६८		चन्दादि	१३२
चकखुदसकादयो	६५	चागे	१०६
चकखुपसाद	१४, ७६	चातुमहाराजिका	२४, २
		चार	४, ७

चित्तवखणं	१०१	चुतिचेकखणो	१३
चित्त-कोट्टास	३३	चेतना	४६, ५४
चित्त-चेतसिका	४५, ५५, १२५	चेतनेकगता	३६
चित्तजमट्टकं	६६	चेतसिकं ३, ३१, ७२, १०५, १२४	
चित्तज० ८५, ८६, ८७, ८८, १०२		चेतोपरिय-नामका	४८
चित्तजाहारजं	१०३	छ	
चित्तप्पना	२०	छक्कादयो	६५
चित्तविधि	३६	छत्ती	१३२
चित्त-विसुद्धि	१०५, १०६	छन्द-वज्जिता	४३
चित्तस्सेकगता	७	छन्दादयो	७२
चित्त-सम्पदं	८१	छन्दाधिमोक्खा	४४, ६२
चित्त-सम्भवो	८७	छन्दो ३६, ३८, ४२, ५१, ६८, ७७	
चित्त-समुत्तिनो	८०	छ बलानि	७१
चित्त-संक्लेस०	१०६	छन्विमुद्धि	१२२
चित्तुप्पाद० ५३, ५६, ६३, ७०		छविभक्तिक	७५
१०१		छसु मुम्मे	३१
चित्तेस्सेकगता	४	चलभिञ्जो	१३३
चित्तोजजा	६७	जल्लेवुत्तम	६५
चित्तोताहार०	८६	जडत्ता	३४
चित्तोतुकाहार	८६	जनकादिप्पभेदं	८८
चित्तोतुज० ८६, ६१		जनतोहारजट्टकं	६६
चित्तोतुसम्भूता	६१	जनेताहारजं	८७
चित्तं ३, ४, १३, १६, ५२, ५४, ६५, ६८, ७६, ७७, ८०, ८८, १०५, १२४		जरता	७८, ८२
चित्त-समुद्धाना	६०	जरतानिच्चता	६७
चुति	६, १०, २०, २३, ८७	जरा	८७
		जरामरणनेमिकं	११३

अनुवकमणिका

१७१

जरामरणसोकादि	११३	भानट्टान-दुकं	६०
जलाबुजा	६४	भानपञ्चक०	६२
जवन० ६, १४, १५, १७, १०८		भान-पञ्चकतो	५६, ५८
जवनक्रिया	३२, ३४	भान-पञ्चमा	६७
जवनाकुसलं	१५	भान-भेदेन	५, ४७, १०८
जवनापरं	१०६	भानमग्नेषु	५४
जवनारम्भणे	१०	भानमनुत्तरे	५८
जवनावज्जनादीनि	१०	भानरासिम्ह	५३
जातादयो	११२	भानारासियं	६०
जाति	८७	भानिन्द्रिय-मग्ग०	४६, ६६
जाति जरा मरणं	१११	भानं	३८, ६६
जातिभेदं	८८	ज	
जाति-रूपं	८१, ८२	जस्सामीतिन्द्रियं	५०
जायतिज्जियती	१२७	जाणदस्सन	१०५, ११३, ११६,
जायन्तापायमूमियं	२६		१२१
जिह्वा १३, ७३, ७८, ७९, ८१,		जाण-पाक०	३२
८२, ८८		जाणपाका	३४
जीवित	६२	जाणपीतिकतं	६२
जीवित-नवको ८७, ८१, ८२, ८७,		जाण-वीथियं	११६
८८, १००		जाणेन सम्पयुत्तं	४
जीवितरूपं	५०	जाणं	११०, ११५
जीवितारक्खा	७६	ठ	
जीवितिन्द्रिय	५०, ८०	ठिति	१००
जीवितं	३६, ५४, ७८, ८८	ठितिकालं	१०३
जीवो	११०	ठितिकल्पे	१०१
झ		ठिति-भङ्गे सु	१०२
भानङ्ग	७, ६२, ७०, ७१		

त		तिकपञ्चाधिका	६५
तक्क	४, ७	तिकेकका	६५
तञ्च-नामके	१३४	तित्थायतन	१२६
तण्हा	७४; १११, ११५	तित्थिया	१३०
तण्हा-गाहादि	११५	तिभव-रथ	११३
तण्हा-मान	११५	तिरच्छान०	२४
तण्हाविज्जा	११३	तिरच्छानसुरे	६४
तण्हा-सम्भव०	१११	तिलवखणं	११५
तण्हुपादान	११२	तिवज्झिकं	४
ततियज्झान०	२५	तिवट्टं	११३
ततिय-भूमि	१२०	ति-सन्धि	११२, ११३
ततियारुप्पकं	२१, १०७	तिहेतुका	१४, ६८
तत्थोपचय०	८२	तिहेतुकादि	२६, ३४
तथागतो	८२	तिहेतुकाम०	१४
तथापणिहित०	१२०, १२३	तिहेतुकाव	२६
तथेविन्द्रिय०	५८, १०५	तिहेतुकेसु	५०
तदारम्मण	६, १०, १४, १५	तीणिन्द्रियानि	५०, ७०
तदालम्ब०	१५, १६, १७	तीरणचित्तानि	६
तनूत्तकर	७	तीरणं	१०
तम्बरट्टे	१३४	तीरदस्सीव	११७
तम्बलोमाचिते	७६	तुल्यं-पाकता	६२
तत्रमज्झत्तता	५१, ५८	तुसिता	२४
ताणं	१२२	तेकालिका	२२
तावतिसा	२४, २८	तेजो	७८, ७९, १०६
तालीसानुत्तरा	८	तेजो धातु	८७
ति-घट्टं	११३	तेविज्जो	१३३
तिकट्टेकाधिका	६५		

अनुषकभणिका		१७३
थ	दिग्बसोतं	४८
थीन ३७, ७४, ७५	दिट्टि-संक्लेस	११०
थीन-मिद्ध ३६, ४२, ५१, ५६	दिट्टं रूपं	८६
थेय्यादि ११	द्विहेतुकतदालम्बं	३४
द	द्विहेतुकाहेतुकानं	३४
दण्डी १३२	द्विहेतुकोमकं	११
दधिभत्तादिका १२८	द्विहेतुपटिचे	६८
दन्धं १००	दुक्खणि	१२०
दस जाण-परम्परा ११४	दुक्खसमुदयो	१११
दसानुस्सतियो १०५, १०६	दुक्खानत्ता	११७
दसाभिञ्जा ४८	दुक्खिन्द्रियं	५०
दसामुभा १०५	दुक्खुपेक्खा	७०
दानसीलादि ११	दुक्खं ४६, ७६, १११	
द्वादसकं ६०	दुक्खं तेभूमकं	१२१
द्वादसमासियो २७	दुग्गतियं	२६
द्वादसाकुसला ६, ८	दुत्तियज्झान-भूमियं	२५, २६
द्वादसायतना ७३	दुत्तिय-भूमि	१२०, १२२
द्वार-रूपं ८४	दुत्तियावज्जनं	१८
दिट्ठाविज्जासवा ७३	दुवज्झिकं	४, ५, ७१
दिट्ठि ७, ३०, ३२, ३७, ३६, ५२, ५६, ७४, ७५, ७६, ११४	देवतोपसमायं	१०३
दिट्ठियुत्तेसु ३६	देव-ववत्थिता	७६
दिट्ठि वियुत्तेसु ३६	दोमनस्सिन्द्रियं	६७
दिट्ठि-विमुद्धि १०५, ११०	दोमनस्सं ५०, ६६, १११	
दिट्ठि-लोभा ७५	दोसमूलं ५, २०, ३१, ३२, ३७, ३६, ५२, ५६, ६७, ६८, ७१, ७४	
दिट्ठि-सीलम्बतं ७४, ७५		

घ		नातिदोषे	१५
धम्मद्विती	११३	नातितेजुस्सदे	१५
धम्मता	११२	नानत्त	११२
धम्मधातू	७२	नाम-कम्मं	१२५
धम्मन्तर	५७	नामघोस	१३१
धम्मववत्थाने	५५	नाम-पञ्चत्ति	१२५, १२६, १३१,
धम्मविचयो	७६		१३२
धम्मसङ्गणियं	५५, ६१	नामरूप	६७, ११०, १११, ११५
धम्मानुसारी	१२१	नाम-सन्तति	१००
धम्मायतन	७२, ८४	नामिन्द्रियानेव	५०
धम्मारम्मण	८३	निकन्ति	११५
धीयती	१२७	निग्घोसनं	७६
धुतङ्ग०	१०५	निच्चो धुवो	१२६
धुरवुट्ठान	१२१	निच्चं	७६
ज		निज्झर-धारा	११६
नत्थानियत	६५	निच्चक्रामतण्हिक०	६४
नत्थासञ्जीसु	१७, ३२	निप्फन्नं	८४
नत्थि-भावं	२१, १०७	निब्बत्ति-सकखण	११५
नत्थेवारियपुगला	२७	निब्बाज-गोचरे	१०८
न द्वारं	८६	निब्बान-पञ्चयो	११६
नन्दि-राग	११७	निब्बाम-फल-मग्गा	१२०
नवकोटि	२८	निब्बानाभिरतो	११०
नव धम्मा	४३	निब्बानं	३, ४, २१, ७२, ७३,
नव पाका	३१		१०५, ११५, ११८, १२०
नवाकासाविनिम्भोगा	८७		१२२, १२३
नवाविभक्तिका	७७	निब्बापेती	१२०
नातितिक्खे	१५	निब्बायन्ति	२७

अनुक्रमणिका		१७५
निबिदा	११४	पञ्चवेकखति ११६
निबिदानुपस्सना	११७	पञ्चुप्पट्टान ११०
निब्बेद-भावना	७७	पञ्चवक्खन्वा ७२
निभासो	७६	पञ्चकज्झानिकं १०७
निम्मानरति०	२४, २८	पञ्चक-विज्झाण ६०
नियता	५७	पञ्च गोचरा १३, २१
नियतानियते	५७, ६५	पञ्चङ्गिकं ४, ७०
निरवज्जा	४६, ५१, ५४	पञ्च-छ-द्वारिका २०
निरयो	२४, ६४	पञ्च-दस्सन्नं १८
निरुत्ति	१२५	पञ्चद्वारावज्जनं ६
निरोध-सञ्च	१२३	पञ्चद्वारिक १४
निरोधिया	६६	पञ्चद्वार० १५, १६, १७, २२
निरोधं	१०६, १२१	पञ्चप्पसाद ८३
निस्सय-लक्खणं	८०	पञ्चाभिज्जा १६
निस्सया	७५	पञ्चवत्थूनि २०
नीवरणा	७४, ७५	पञ्च-विज्झाण ६, ६, १८, १६, ३७, ६०, ६७, ७०
नेमित्तकं	१३२	पञ्चवेकखणा १०६
नेरुत्तिक	१३२	पञ्चवोकार ११, १२, २०, ८७, ६६, १०६
नेवसञ्जानासञ्जायतनं	५, १०७	
नोभयं	८६	पञ्च हेतवो ११२
प		पञ्चाग्निपति ६६
पकरणं	१३४	पञ्चापण्णक ५१
पकिण्णका०	३६, ४०, ४२, ४३, ६२, ६३	पञ्चाभिज्जा ४८
परगहो	५१	पञ्चारम्भण ८३
पञ्चय-निस्सितं	१०५	पञ्चत्तथा १२४, १२५
पचयाकारा	८१, ११३	पञ्चति ४, ७३, १२४, १२५, १२८, १३०

पञ्चति-पथा	१२५	पठमज्झानिकं	७, १०७-
पञ्चपेतब्ब-धम्मा	१२५	पठमज्झानं	२६
पञ्चपेतब्ब-नामा	१२४	पठम-भूमि	१२०, १२२
पञ्चतेतब्ब-पञ्चत्ती	१२५	पठममग्गेन	३४
पञ्चवा	१३२, १३३	पठमारुप्प-मानसं	२१
पञ्चा ३६, ४३, ४६, ४६, ५३, ७७,		पठमावज्जनं	१८
१२१		पणत्तिसङ्घाते	२२
पञ्चा-धुरो	१२१	पथवापो	७८, १०६
पञ्चानुत्तर	७०	पथवी-घातु	७८, ८०
पञ्चाप मञ्जा	३८	पदट्टान	११०
पञ्चापिका	१२६	पपञ्चा	७४
पञ्चा-पीति	४०	पयोगासय	११०
पञ्चापीयन्ति	१२४	परमत्य० ४, ८५, १२३, १२४,	
पञ्चा-विमुत्तो	१२१	१२६, १३०, १३४	
पञ्चिन्द्रियं	५०, ७६	परमत्यतथ-वेदिना	१३४
पटिक्कूल-सञ्जा	१०६	परमत्य-विनिच्छयं	१३४
पटिघं १६, ३२, ३४, ३५, ४२, ७५		परमत्य-सच्चं	१२६
पटिच्चसमुत्पादो	१११, ११३	परमत्थानं	४
पटिपदा-आण-दस्सन०	१०५	परामासो	७४, ७५
पटिभाग-निमित्त	२२	परिकम्म	१०८, ११६
पटिभागो	१०७	परिकम्मोपचारोनुलोम	१६
पटिवेध	११२	परिच्छेदक	८०, ८७, ८८
पटिसङ्खानुपस्सना	११४	परिच्छेदो	८४, ८६
पटिसन्धि १२, १३, १४, ६०, ६६,		परिणाम-पञ्चत्ती	१२८
१००, १०७		परित्तजवना	११, १६, २०
पठमज्झान-धम्मा	४५	परित्तमुभाप्पमाणा	२५
पठमज्झान-भूमियो	२४	परित्ताभाप्पमाणाभा	२५
पठमज्झानमानसे	४१	परित्तारम्मणा	२१

अनुवकमणिका

१७७

परिपन्थका	११५	पुगल०	२६, ३५, ११०, १२७,
परिपाचनता	७६		१२८
पलिबोधा	७४	पुञ्जपाक०	६, ११, १४
पस्सद्धि ३७, ४६, ५१, ७६, ११५		पुञ्जापुञ्ज०	८, १२, ३२, ७७,
			११२
पसादलक्खणा	७६	पुञ्जाभिञ्जा	२२
पसाद-हृदयं	८४	पुथुज्जना०	१६, २६, ३२, ३३
पसादो	६६, ८३, ८४	पुंभाव	७८, ८६
पाक	८, ६, ३५	पुरिसत्तं	८०
पाक-लक्खणा	८२	पुरिसिन्द्रिय	८०
पागुञ्जता	३७	पुळवकं	१०६
पाण-वघादिकं	२६	पेतासुरा	२४
पाणातिपात	११	पोराणमेव	११६
पातिभोक्खो	१०५		
पादकज्झानं	७, १०८	फ	
पापपाकाय	२५	फल-चित्तानि	६
पाप-विपाका	१६	फलट्ठा	२६
पापसम्भवा	३६	फलट्ठानं	३३
पापसाधारणा	३६	फल-पञ्चकं	११२
पाप-सामञ्जा	४२	फल-मग्न०	१२०
पारिमं तीरं	१२२	फल-मानसं	२६, १०६
पासाण-तिण	१२८	फलसमापत्तियं	१०६
पासादा	१३	फल-हेतु	११२
पाळि	१०३, १०६	फलुप्पादो	१०६
पिण्डितं	८६, ६२	फस्स-पञ्चक ४६, ५३, ५८, ५६,	
पीति ४, ७, ३६, ३७, ५१, ४२,			६०
४३, ४७, ५४, ७७, १२५		फस्सो ३६, ४४, ४६, ५३, ५४,	
पीतिकम्मं	६२	६७, १११	

फोटुब्ब	१३, ७३, ६०	भवरागो	७३, ७४, ७५
ब		भवासवो	७३
बलट्टेन	७६	भावदसकमेकं	६१
बलधम्मा	५०	भावनामय	१२
बल-सत्तक०	५६	भावनावीथी	१२१
बल०	६६, ७१, ७६	भुम्म-देवे	६४
व्यञ्जनं	१२५	भुम्मवज्जेसु	६४
ब्रह्मते	२७	भूतत्तयं	८०, ८२, ६०
ब्रह्मपुरोहिता	२४	भूत-निस्सिता	७६
ब्रह्मलोका	२५, १२०	भूत-रूपं	७६, ८०, ८३
ब्रह्मविहारा	१०६	भूतसम्भार	१२८
ब्राह्मण-पुत्तो	१३३	भूतोपादाय	३
ब्यापाद०	५१, ७४	भूम्मदेव	२५
बोक्कङ्ग	७, ७६	भूमारम्मणभेदं	४१
बोधिपक्खिय-धम्मा	११५	भूमि-धम्मे	१०८
भ		भूमि-नियामेन	३४
भङ्गवक्षणे	१०१	भूमि-पद्भवत	१२८
भङ्ग-वाणं	११४	भूमिप्पभेदेन	६६
भङ्ग-परसना	११६	भूमिपुगल	२४, २६, ३५
भय-वाणं	११४	भूमि-विभागेन	४
भयानुपस्सना	११६	म	
भवङ्ग १०, १३, १४, १५, २०, २०		मगगङ्गत्तय	७१
भवङ्गपरिणामं	१११	मगगङ्ग-धम्मा	५३
भवङ्गपातो ६, १४, १०६, ११६		मगगङ्गानि	५०
भवचक्कं	११३	मगगचित्त	७
भव, द्वये	८७	मगगजवनं	११६
भववन्धनं	१३०	मगगवाणं	१२२

अनुवकमणिका

१७६

मग्गट्टा	२६, ३२, ३४	मनायतन०	७२
मग्ग-पञ्चक०	५६	मनिन्द्रियं	५४
मग्गफल	४६, ५८, १२०	मनोद्वारिक	१४, १३१
मग्गवीथियं	१६	मनोद्वार०	६, १३, १५, १७, २२, ३४, ८३
मग्गवुट्टान	११६	मनोघातु	१०, ४५, ४६, ८०
मग्ग-सत्तचं	१२१	मनोघातुत्तयं	६
मग्गादि-रासयो	६१	मनोघातु-तिक०	२०, २१, ४३
मग्गाभिञ्जा	१८	मनोविञ्जाण-घातु	६, ८०
मग्गामग्ग-जाणदस्सन	१०५, ११६	मनोविञ्जाणं	८३
मग्गिन्द्रिय	६६	मरणकाला	१३३
मग्गो ३२, ३४, ७१, ७६, १११, ११६, १२७		मरणस्सति	१०६
मग्गं अमग्गं	११६	मरणं	८७, १०३
मग्गं फलं	११५, ११७	महग्गत	६, १०१, १२, १६, ४८
मच्छरियाविज्जा	७३	महग्गतमनुत्तरं	१५, ६८
मच्छरियं ३८, ३९, ५१, ५६, ७३, ७५		महग्गत-विपाका	३०
मज्झत्तता	३६	महग्गत-विवज्जिते	३०
मञ्च-पीठ०	१२५, १३१	महाक्रिया	६, ३०, ३८, ४०, ४५, ४७, ५७, ५८, ६२
मञ्चोपचारिमं	१३२	महाजन-सम्मत्तं	१३२
मञ्चना	७५	महापाक	६, १०, २०, २१, २५, ३०, ३१, ४०, ४५, ४६, ५७, ५८, ६२
मतकं	८८	महापाकक्रियाजवे	३२
मत-सत्तो	१०४	महाब्रह्मा	२४
मतो जातो	१२८	महाभूता	७६
मद-निम्मदनं	१२२	महाविहारवासीनं	१३४
मद्वाकार	८१	महेसिना	७६
मनसिकारो ३६, ५१, ६०, ६३, १११			

मान०	३७, ३६, ५१, ५६, ६०, ७३, ७४, ७५, ११५	याम-भूमियं	२८
		यावजीवं	१३
मानुद्धच्चापि	७, ७३	युगट्टा	३६
मिच्छादिद्वि	५०, ५१, ५४, ७४	युगनद्ध-दुकं	५१
मिद्ध	३७, ७४, ७५	युगनद्धा	४६
मिस्सक-सेह्वेपो	७३	येवापनक	५२, ५५, ६१, ६६, ७२
मुञ्चितुकम्पता	११४, ११७	येवापनक-धम्मा	५४
मुत्ताहारो	६६	येवापनक-नवक	५६
मुत्तं	८६	येवापनक-नामका	५८, ६०
मुदिता	३७, १०६	येवापनकरासी	५६
मुदुता	३७, ७८, ८१, ८६	योगताकार	८१
मूल-रासि	५३	योगा	७३
मूलसन्धिया	३४	योजनक्कमो	५७
मे प्रत्ता	१२६	योनियो	६४
मेत्ता	१०६		
मोषवारो	१४		
मोषो	१४, १५	रतनत्तयं	३
मोमूहे	६८	रथ-गेहादिका	१२८
मोहमूलं	६	रथो	११०
मोहो	३७, ६७, ६८, ७४	रत्तिदिवसेन	२७
		रस	१३, ६३, ७८, ७९
		रसनीयता	७९
यक्स	१२७	रागदोसादिके	७, १२२
यथासन्धि	३०	रासयो	५७, ६२, ६३, ६६, १०२,
यथोपट्टित	१३		१०४
यदिच्छकं	१३२	रासिनिच्छयो	५५
यापेत्तब्बोज	८२	रासिभेदं	६२
यामका	२४	रासिबीधि	५६

अनुवकमणिका

१८१

रासिसङ्ग्रह	५८	रूपारूपे	२६, ८६
रुक्ख-लतादिका	१२८	रूपावचर	४, १४
रुत्तिहकं	१३२	रूपावचर-भूमियं	६७
रूप	१३, ७३, ७८, ७९	रूपावचर-मानसे	४०
रूपरुक्खन्धो	११, ७२	रूपिन्द्रियानेते	५४, ६६
रूपाकट्टेन	८१	रूपि-ब्रह्मानमावासा	२५
रूपकण्डे	६१	रूपं ३, १०, ७८, ८०, ८१, ८६, १००, १०१, १०३, १०५ १२४	
रूपकायानुपालको	८२	रूपं पवत्तति	८१
रूपकोट्टास०	६०		
रूप-जमका	१०२		
रूपज्झाना०	२०, २२, ४१	ल	
रूपधम्मा	१०४	लक्षणत्तयं	११४
रूपपाका	१०, १८	लक्षण-रूपं	८२, ८७
रूप-भूमियं	३१, ६८	लक्षणाकास	६०
रूपमत्ता	३१, ६६	लक्ष्मीयति	८२
रूरागागरूपराग	७, ७५	लहुता	३७, ७८, ८१
रूपरूपं	३, ८४	लहुतादित्तयं	८१, ८७, ८८
रूपविज्जति	१०	लहुतादेकादसकं	६०
रूप-विभागं	८८	लिङ्गिकं	१३२
रूपसन्तिति	८१, ६५, ६६	लोकदुका	५१
रूपस्सोपचयो	८१, ८४	लोक-नासक-रासी	५८
रूपाकार-विकारं	६०	लोकनास-युगं	७४
रूपादि-परिवारिता	७६	लोकपालदुकं	५०, ५६
रूपानमुप्पत्ति	६६	लोकपाल-विनासा	५१, ७५
रूगानुत्तर-पादका	१२१	लोक-समञ्जा	१२६
रूपायतन०	८५	लोक-सासन	१२६
रूपारूपवसा	१०८	लोकिय-रासयो	४६

लोकिया	४८, ५४, ६८	वस्स-सहस्सायु	२८
लोकुत्तर-महग्गतं	७०, १०८	वाचनामग्ग	१३४
लोकुत्तर० १६, २१, ३८, ३१, ४८, १२३		वानातीतो	१२३
लोकुत्तरिन्द्रियं	५८	वानाभावा	१२३
लोभदिट्ठिया	४२	वायामो	५०, ७६
लोभ-दिट्ठिवसा	७४	वायो	७८, ७६, १०६
लोभमानेन	४२	वायोघातु	८०
लोभमूल	५, ३६, ५८, ६८	वावीसतिन्द्रिया	५०
लोभालोभादिका	५४	विकप्प-पञ्चत्ति	१२६
लोभो	३७, ३८, ५२, ६७, ७४	विकप्पुपट्टानाकार	१२४
लोहितोदात	१०६	विकार	८४, ८६
व		विक्रयितं	१०६
वची-वोसप्पवत्ति	८०	विक्रितं	१०६
वची-विञ्जत्ति	७८, ८०	विचारो ४, ३६, ३७, ४१, ४३, ४७, ४६, ५४, ६०	
वचीविञ्जत्तिदसकं	६०	विचिकिच्छा ५, ३०, ३८, ३६, ४७, ७०, ७५	
वचीविञ्जत्ति-लहुता	६०	विच्छिद्दकं	१०६
वच्छदम्मादिकं	१३२	विज्जमान-पञ्चत्ती	१३३
वज्झा	३४	विज्जमानाविज्जमाना	१३२
वट्टमूलपरिक्खया	१५	विज्जमानेन अविज्जमान	१३३
वट्टमूल-समुच्छेदा	२७	विञ्जत्ति	८१, ८४, ८६
वण्णो	८४, ८५	विञ्जत्तिक-द्वयं	१०१
वत्थु	८६, ६८	विञ्जत्तिन्द्रिय०	१२७
वत्थुं द्वारं	८६	विञ्जत्ति-लहुतादिका	१२६
वत्थु-रूपं	८४	विञ्जत्ति-लहुतादयो	८७
वत्थु-वीथि	१६	विञ्जानवक्खम्भ	७२
ववत्थारूपका	१०५		
वसवत्ति	२४, २८		

अनुषङ्गमणिका

१८३

विज्ञाण-काया	५३, ७२	विसंवादक०	१२६
विज्ञाणञ्चायतनं	४	वीतरागानं	१५, ३२
विज्ञाण-धातुयो	५३	वीथि	१४, १७
विज्ञाणं	६७, १०७, १११	वीथिचित्तानि	१७
विज्ञापेती	८१	वीथिमुत्तमनोधातु	१६
विज्ञायति	८१	वीथिविमुत्ता	२०
वितक्क	४, ३६, ३७, ४१, ४३, ४७, ४९, ५४, ५८, ६०	वीमंसा	६८, ७६
विनिपाता	२९	वीमंसाधिपति	६८
विनिपातासुरे	११	वीरियं	३६, ४३, ५२, ५३, ६८, ६९, ७६, ७७
विनीलं	१०६	वीसताकार	११२, ११३
विपल्लासा	७६	वुट्टानगामिनी	७, १०८, ११८, ११९
विपस्सना	७, ३४, ५१, १०८, ११४, ११६, ११८	वेक्ख-बुद्धा	११५
विपस्सना-यानिका	१२१	वेदको	१२७
विपाकवट्टं	११२	वेदना	३६, ४९, ५२, ५३, ६९, ७२, १००, १११
विपाका	६, ८, २६, ७७	वेदनाक्खन्धो	७२
विपुब्बकं	१०६	वेदनामूल	५४
विमुत्ता	२०	वेदनाहारतो	६६
विमोक्खा	४२, १२०	वेहप्फला	२५-२८
विरतित्तयं	३७, ३८, ५१, ५२, ५७, ५८, ७६, ७७	वोटुब्ब	१४, २०, २१
विरति०	३८, ४१, ४३, ५१, ५६, ५८, ६१	वोहार-पञ्जति	१२९
विरतुद्धवा	५२, ५४	वोहार-वुत्तियो	१२५
विरियं	३८, ४९, ६०	वोहाराभिनिवेस	१२४
विमुद्धियो	१०५	वोहारो	१२६, १२७, १३०
		स	
		सकदागामि	७, १२०

सकुणो	११७	सत्तभानङ्ग	४६
सङ्कप्पो	५०, ७६, ७७	सत्तघानुसया	७५
सङ्कत-सिद्धा	१२४	सत्त-पञ्चति	१२८
सङ्खाट	१२४	सत्त-मग्गङ्गिकं	७१
सङ्खा	१२४	सत्त साधारणा	३६, ४०-४३
सङ्खारधम्मे	११७	सत्तानुसया	७४
सङ्खार-नामका	१०२	सत्ति	४६, ५४, ७६, ७७
सङ्खारा	१११-११२, ११७	सत्तिन्द्रियं	३६
सङ्खारूपेक्खा	११४, ११७	सत्तिपट्टाना	७६
सङ्ग-लक्खणं	११५	सत्तुक्खत्तुपरमो	१२०
सङ्खविसिट्ठेन	१३४	सत्तो	११०, १२७, १२८
सङ्खात-पञ्चति	१२८	सद्	१३, ६६, ७३, ७८-८०
सच्च-द्वयं	१२६	सद्देन नवकं	६०
सच्चपटिवेधं	१२२	सद्धा	३६, ५२, ५४, ७७
सच्चामिनिवेसो	७४	सद्धानुस्सारी	१२१
सच्चिकट्ट-सभावत्ता	१२६	सद्धिन्द्रियं	४६, ५४, ७६
सच्चिकट्ट-सलक्खणा	१२६	सन्तति	७८
सञ्चेतना	६७	सन्तति-रासि	६६
सञ्जा ३६, ४६, ५३, ५४, ७२, ७६, १००, १०५		सन्तति-सीसानि	६६
सञ्जाक्खन्धो	७२	सन्तीरण	१०
सञ्जा-ववस्थाना	१०८	सन्तीरण-द्वय	६
सञ्जाविरागतं	२६	सन्तीरण-मनोघातु	३०, ६७
सञ्जि-भूमियं	२६	सन्तीरण-मानसं	६
सण्ठान-पञ्चति	१२८	सन्धावति	२२७
सत्तगोचरे	१०७	सन्धि०	६, १०, २०, २६, ६७, ८८, ६३

अनुवकमणिका		१८५
सनिदस्सन-रूपं	८५	सम्मासति ५०, ७६
सप्पटिघं	८४-८६	समुग्घात-करं ७
सपिण्डतो	२७	समुच्छेदप्पहानेन १२१
सपुगलो	१२७	सम्मुति ११०
सब्ब-भुम्मा	३१	सम्मुति-सच्चं १२६
सब्बसङ्गाहिकं	६५	समुदीरणता ७६
सब्बसन्धियो	१०	संयोजना ७३, ७५
सभुम्मा	३१	सलक्खण-धवत्थितं १०१
सम्पज्झं	५१	सलक्खणा ८२, १२४
सम्पटिच्छनं	६, ६, १६, १६	सविभत्तिक ५२, ५७, ६१, ७५, ७७
सम्पत्तगाहकं	८५	सस्सतो १२६
सम्भववुत्ततो	५७	संसार-कारको ३२८
सम्भार-पञ्चत्ती	१२८	संसार-नायिका १११
सम्भार-सम्भूता	१२६	संसारमापन्नो १२७
समञ्जा	१२५	संसारतिक्कमं १२२
समथ-कम्मद्वानानि	१०६	संसारो ११०, ११३, १२७
समथद्दुका	५८	सहजरूपानं ८०
समथ-यानिका	१२१	सहवुत्ततो ५७, ८०, ६०
समथं	२४, ४६, ५१, ५८	सहवुत्ति नियामेन ८६
सम्मप्पधाना	७६	साकारा ८१
सम्मादिट्ठि	५०, ५१, ७६	साधारणा ६२
समाधि	४६, ५०, ५२, ५३, ६०, ६६, ७६, ७७	साधिमोक्खा ३८
समानपद-रासिका	७७	सानलोमा ११८
समापत्ति	२६	सामञ्ज-नामं १३२
समापत्ति-समाधयो	१२०	सायनं ६
सम्मावाचा	३७	सारम्मणं ८५
		सावज्ज ३७, ३६, ४४, ६१, ६२, ६५

सिखापत्ता	११६	सुद्धावास०	२५-२८, ३२, ३५
सित-रूप-जवा	३०	सुभकिण्ठका	२५
सीतुण्होतु	६६	सेक्ख०	१६, २६, ३२
सील-चित्त-विमुद्धीहि	७, ११०	सेसाकारादि-घटिकं	११३
सीलम्बत-परमासो	७३, ७४, १२२	सोत	१३, ७३, ७८, ६५
सीलवा	१३२, १३३	सोत-विलस्सन्तो	७६
सील-विमुद्धि	१०५	सोत्तापत्तिमग्ग	५, ७, २५, १२०
सीलं	३६, १०५, १०६	सोतापन्नो	१२०
सुक्ख-विपस्सका	१२१	सोपादिसेस-निब्बान	१२३
सुखतीरण	२०, ५३	सोमनस्स	४, ६, ११, १४, १५, ७०
सुख-दुक्खा	६६	सोमनस्सिन्द्रियं	५०, ६७
सुख-दुक्खिन्द्रिय	६७	ह	
सुखपाका	१८	हृदय-कोसम्भि	८०
सुखसन्तीरणं	१८, ६०	हृदय-निस्सितं	८०
सुखित-जवं	१६	हृदयिन्द्रिय	८६
सुखितज्झानिका	१०७	हृदयं	१३, २०, ७८
सुखोपेक्खामु	४७	हसनं	११
सुखोपेत	१५	हसितुप्पाद	६, २०, २१, ४३
सुखं	४६, ५०, ६६, ७६, १२३	हित्वाप्पमज्जा	५८
सुगति	४, ३४, ६५	हित्वासज्जीभवं	२६
सुज्जता	१२०, १२३	हिरोतप्पबल०	३६
सुज्जता-विपस्सनादि	१२०	हिरोतप्पं	५०
सुदस्सा	२५	हेट्ठाभानं	३५
सुद्धदुक्कं	८६, ६०	हेट्ठारूप-जवा	३०
सुद्ध-सङ्खार	११०	हेतुकम्मपथ	५४, ५६, ५८
सुद्धावासमपायं	२६	हेतु-फलं	११२
सुद्धावास-विवज्जिते	२६, ३०	हेतु-रासि०	५१, ४४
		हेट्ठिमकोटिया	६५

अनुवकमणिका

(३) उपमा-सूची

अ

अङ्गुलि-वेठनाकारे, पसादो ति पकासितो;	६६५, ७६
अजभक्तिका च केसादि-कोट्टासा बाहिरेसु च;	१०६६, १२८
अजरामरं अच्वन्तं, अनुत्पादं असङ्गतं;	१०५६, १२२
अत्तादि-गाहाभावेन, तिबिधा पि च भाजितं;	१०५६, १२३
अत्ता वा अत्तनियं वा, नाहं न तु ममा ति च;	१०१२, ११७
अन्तो अज-पदट्टाने, धानं धान-बिलेठितं;	६६६, ७
अनुत्तरं असङ्गारं, अनन्तं अतुलं च तं;	१०५६, १२२
अभिनिवेश-पञ्जति, नामतित्थियकप्पिता;	११०७, १२६
अहं अत्तापरा इत्थी, पुरिसो ति च कप्पितो;	१०८७, १२७
आवत्थिकं नेमित्तिकं, सीलवा पञ्जवादिकं;	११३०, १३२

इ

इच्चायं पुग्गलो नाम, सत्तो संसारकारको;	१०६६, १२८
इत्थि-रूपं इत्थि-सद्दो, इत्थि-चित्तं ति आदिका;	११३६, १३३.

ए

एकपञ्जास-घटिका, पवत्तन्ति खणे खणे;	८७४, १०२

क

क्लेसक्खयकरं ताणं, संसारातिक्कमं परं;	१०५४, १२२
क्लेस-संसार-सङ्गार-पटिपक्ख-निदस्सितं;	१०५४, १२२
क्लेससंसार-सङ्गार-पच्चनीकविभागतो;	१०६०, १२३
कप्पास-पटल-स्नेह-सन्निभा ति च वणिता;	६६६, ७६
कसिणुघाटिमाकासे, पठमारुप्पमानसे;	६१७, १०७
कारको वेदको वायं, सम्धावति भवे भवे;	१०८६, १२७

ख

खत्तिय-पुत्तो ब्राह्मण-पुत्तो इच्चेवमादिका;	११३८, १३३

च

चक्खु-सम्भार-चक्खुम्हि, सत्तक्खिपटलोचिते;	६६३, ७६
चतुष्पा देसयी धम्मे, चतुसच्चप्पकासनो;	३, ३

ज

जिह्वा जिह्वाय मज्झमिह, उप्पलाकार-सन्निभे;

६६६, ७६

त

ततो निज्झर-धारा व, गङ्गावारोदकं विय;
 तीरदस्सीव सकुणो, याव पारं न पस्सति;
 तीणि नामानि चन्दादि, नामं तत्थोपपातिकं;
 तीणि नामादि चन्दादि नामं तत्थोपपातिकं;
 तेन मद-निम्मदणं, पिपास-विनयादिना;
 तेविज्जो छल्लभिज्जो च, सीलवा पञ्चवा पि च;
 दिट्ठे व धम्मे दुक्खणिं, निब्बापेती ति वुच्चति;

१००५, ११६

१०१६, १०७

११२८, १३८

१०२८, १२८

१०५५, १२२

११३५, १३३

१०३३, १२०

व

देव-यक्ख-मनुस्सादि-नाना भेदा सलक्खिका;

१०८५, १२७

ध

धीतरा व कुमारा व, कलापन्तरवुत्तिनो;

६७०, ७६

न

निरोधसच्च-निब्बानं, एकन्तं अमत्तं पदं;

१०५१, १२३

प

पञ्चत्ता इत्थि-पुरिस-मञ्च-पीठ-पटादयो;

१०६६, १२५

परमत्थं अनोपम्मं, सन्ति अप्पटिमं सुखं;

१०५७, १२३

परित्तं सुखुमं चेतं, ऊकासिरसमूपमं;

६६४, ७६

पारिमं तीरं अभयं, सब्ब-सङ्खार-निस्सटं;

१०५४, १२२

व

चद्धाविच्छेदमिच्छेवं, भवचक्कं अनादिकं;

६७०, ११३

बालो यो सो च मे अत्ता, सो भविस्सामि मं च तु;

११०६, १२६

भ

भूत-सम्भार-निब्बत्ति, विभाग-परिकप्पिता;

१०८८, १२८

भूतसम्भार-सण्ठान-विभाग-परिकप्पिता;

१०६७, १२८

भूत-सम्भार-सङ्खार-विसेसपरिकप्पिता;

१०६६, १२८

भूमि-पञ्चत-पासाण-तिण-क्खलतादिका

१०६६, १२८

म

मञ्चपीठादि-सद्भिः, सोत-विज्ञाण-वीथिया;	१११७, १३१
महाजन-सम्मत्तं च, अन्वत्थं चेव तादिसं;	११२८, १३२
महाविहारवासीनं, वाचनामग्निस्सितं;	११४३, १३४

य

यथा पि अङ्गसम्भारा, होति सद्दो रथो इति;	६४४, ११०
यदिच्छा कत-सङ्केत, तादि-मञ्चोपचारिमं;	११२६, १३२
यदिच्छिकं यथावुद्धं, वच्छदम्मादिकं पन;	११३०, १३२
यावजीवं पवत्तन्ति, दीपजाला व सन्तति;	७२५, ६६

र

रुळिहकं लेसमत्तेन, रुळहं गो-महिसादिकं;	११२१, १३२

ल

लिङ्गिकं दिट्ठलिङ्गं तु, दण्डी छत्ती - ति आदिकं;	११२६, १३२

व

वट्टमूल-समुच्छेदा, निब्बायन्ति अनासवा;	२०४, २७
वानाभावा वानातीतो, निब्बानं ति पक्कित्तं;	१०६१, १२३
विकप्प-पञ्जत्ति-नाम, कालाकासदिसादिका;	११०२, १२६
वोहार-पञ्जत्ति नाम, कथिनापत्ति-आदिका;	११०४, १२६

स

सङ्खान-पञ्जत्ति नाम, रथगेहादिका मता;	१०६६, १२८
सत्त सम्भार-सण्ठान-सङ्घाट-परिणामतो;	१०६४, १२४
-सोतं सोतविलस्सन्तो, तम्बलोमाचिते तथा;	६६५, ७६

— — —

परमत्थ-विनिच्छयो

(४) गन्थ-नवनीतं

परमत्था

चित्तं चेतसिकं रूपं, निब्बानं ति निरुत्तरो ।
चतुधा देसयी धम्मे, चतुधम्मप्पकासनो ॥ ३, २

(१) चित्तं

चित्तमेकूननवुत्ति-विधं, तत्थ विभावये ।
एकनवुत्ति-विधं वा, एकवीससत्तं पि वा ॥ ३, ३

भूमि-वसेन

कामेसु चतुपञ्चास, रूपेसु दस पञ्च च ।
द्वादसारुप्पचित्तानि, अट्टानुत्तर-मानसा ॥ ८ ४७

कुसलादिभेद-वसेन

कुसलानेकवीसेव, द्वादसाकुसलानि च ।
छत्तिंसति विपाकानि, क्रियाचित्तानि वीसति ॥ ८, ४६

किच्च-वसेन

आवज्जनं दस्सनं च, सवनं घायनं तथा ।
सायनं फुसनं चेव, सम्पटिच्छन-तीरणं ॥
वोट्ठपनं च जवनं, तदारम्मण-नामकं ।
भवङ्गं चुत्ति सन्धी ति, चित्तं चुद्दसघा ठितं ॥ ९, ५७-५८

पटिसन्धादि-दान-वसेन

महग्गत-महापाका, उपेक्खातीरणं द्वयं ।
चुत्ति-सन्धि-भवङ्गानि, चित्तानेकूनवीसति ॥ १०, ६२

गति-वसेन

काय-वाचा-मनोद्वारे, कम्मं पाण-वधादिकं ।
क्त्वा पापकचित्तेहि, जायन्तापायभूमिर्यं ॥ २६, १९६
काय-वाचा-मनोद्वारे, दानं सीलं च भावनं ।
कामपुञ्जं हि कत्वान, कामसुगतियं सियुं ॥ २६, १९७
परित्तं मज्झिमं भानं, पणीतं च यथाक्कमं ।
भावेत्वा तिविधा होन्ति, तीसु भूमीसु योगिनो ॥ २६, १९८

विमुक्ति-वसेन

लोकुत्तरं तु भावेत्वा, यथासकं अनन्तरं ।
समापत्तिवखणे चैव, अप्पेति फल-मानसं ॥ २६, २०१

(२) चेतसिकं

द्वे पञ्चास सरूपेन, धम्मा चेतसिका मता ।
चित्तुप्पादवसा भिन्ना, सम्पयोगानुसारतो ॥ ३, ४

साधारणा

फस्सो च वेदना सञ्जा, चेतनेकगता तथा ।
जीवितं मनसिकारो, सत्त साधारणा इमे ॥ ३६, २८७

पकिण्णका

वितक्को च विचारो च, पीति च विरियं तथा ।
छन्दो च अधिमोक्खो च, छ पकिण्णक-नामका ॥ ३६, २९०

अनवज्जा

सद्धा सतिन्द्रियं चैव, हिरोत्तप्पबलं द्वयं ।
अलोभो च अदोसो च, पञ्चा मज्झतत्ता पि च ॥ ३६, २९०
पस्सद्धि-काय-चित्तानं, लहुता मुहुता तथा ।
कम्मञ्जता च पागुञ्जता च उज्जुक्ता ति च ॥ ३७, २९३
अप्पमञ्जा-द्वयं नाम, करुणा मुदिता सियुं ।
सम्मावाचा च कम्मन्ता, जीवा च विरतित्तयं ॥ ३७, २९३

अकुसला

लोभो दोसो च मोहो च, मानो दिट्ठि च संसयो ।
थीनं मिद्धं च उद्धच्चं, कुकुच्चं च तथा दस ॥ ३७, २९५
अहिरिकं अनोत्तप्पं, इस्सा मच्छरियं ति च ।
होन्ति चुद्दस सावज्जा, सावज्जेस्वेव संभवा ॥ ३६, २९६

(३) रूपं

अट्ठवीसविधं रूपं, भूतोपादायभेदतो ।
दुविधं, रूपरूपं तु, अट्ठारस विधं भवे ॥ ३, ५.
पठवापो च तेजो च, वायो चेति चतुर्विधो ।
चक्खु-सोत-घान-जिह्वा, कायो ति पन पञ्च च ॥ ७८, ६५४
रूप-सद्-गन्ध-रसा, चत्तारो च अथापरं ।
इत्थि-पुंभ-व-युगट्ठं, जीवितं हृदयं पि च ॥ ७८, ६५५

परमस्थ-विनिच्छयी

(४) गन्ध-नवनीतं

परमस्था

चित्तं चेतसिकं रूपं, निब्रानं ति निरुत्तरो ।
चतुधा देसयी धम्मे, चतुधम्मप्पकासनो ॥ ३, २

(१) चित्तं

चित्तमेकूननवुति-विधं, तत्थ विभावये ।
एकनवुति-विधं वा, एकवीससत्तं पि वा ॥ ३, ३

भूमि-वसेन

कामेसु चतुपञ्चास, रूपेसु दस पञ्च च ।
द्वादसारुप्पचित्तानि, अट्टानुत्तर-मानसा ॥ ८, ४७

कुसलादिभेद-वसेन

कुसलानेकवीसेव, द्वादसाकुसलानि च ।
छत्तिसति विपाकानि, क्रियाचित्तानि वीसति ॥ ८, ४६

किञ्च-वसेन

आवज्जनं दस्सनं च, सवनं घायनं तथा ।
सायनं फुसनं चैव, सम्पटिच्छन-तीरणं ॥
वोटुपनं च जवनं, तदारम्मण-नामकं ।
भवङ्गं चुति सन्धी ति, चित्तं चुद्दसधा ठितं ॥ ९, ५७-५८

पटिसन्धादि-दान-वसेन

महग्गत-महापाका, उपेक्खातीरणं द्वयं ।
चुति-सन्धि-भवङ्गानि, चित्तानेकूनवीसति ॥ १०, ६२

गति-वसेन

काय-वाचा-मनोद्वारे, कम्मं पाण-वधादिकं ।
कत्वा पापकचित्तेहि, जायन्तापायभूमियं ॥ २६, १६६
काय-वाचा-मनोद्वारे, दानं सीलं च भावनं ।
कामपुञ्जं हि कत्वान, कामसुगतियं सियुं ॥ २६, १६७
परित्तं मज्झिमं भानं, पणीतं च यथाक्कमं ।
भावेत्वा तिविधा होन्ति, तीसु भूमीसु योगिनो ॥ २६, १६८

विमुक्ति-वसेन

लोकोत्तरं तु भावेत्वा, यथासकं अनन्तरं ।

समापत्तिवखणे चैव, अप्पेति फल-मानसं ॥ २६, २०१

(२) चेतसिकं

द्वे पञ्चास सरूपेन, धम्मा चेतसिका मता ।

चित्तुप्पादवसा भिन्ना, सम्पयोगानुसारतो ॥ ३, ४

साधारणा

फस्सो च वेदना सञ्जा, चेतनेकगता तथा ।

जीवितं मनसिकारो, सत्त साधारणा इमे ॥ ३६, २८७

पकिण्णका

वितक्को च विचारो च, पीति च विरियं तथा ।

छन्दो च अधिमोक्खो च, छ पकिण्णक-नामका ॥ ३६, २९०

अनवज्जा

सद्धा सतिन्द्रियं चैव, हिरोतप्पबलं द्वयं ।

अलोभो च अदोसो च, पञ्चा मज्झतत्ता पि च ॥ ३६, २९०

पस्सद्धि-काय-चित्तानं, लहुता मुहुता तथा ।

कम्मञ्जता च पागुञ्जता च उज्जुक्ता ति च ॥ ३७, २९३

अप्पमञ्जा-द्वयं नाम, करुणा मुदिता सियुं ।

सम्मावाचा च कम्मन्ता, जीवा च विरतित्तयं ॥ ३७, २९३

अकुसला

लोभो दोसो च मोहो च, मानो दिट्ठि च संसयो ।

थीनं मिद्धं च उद्धच्चं, कुकुच्चं च तथा दस ॥ ३७, २९५

अहिरिकं अनोतप्पं, इस्सा मच्छरियं ति च ।

होन्ति चुद्दस सावज्जा, सावज्जेस्वेव संभवा ॥ ३६, २९६

(३) रूपं

अट्ठवीसविधं रूपं, भूतोपादायभेदतो ।

दुविधं, रूपरूपं तु, अट्ठारस विधं भवे ॥ ३, ५.

पठवापो च तेजो च, वायो चेति चतुर्विधो ।

चवखु-सोत-घान-जिह्वा, कायो ति पन पञ्च च ॥ ७८, ६५४

रूप-सद्-गन्ध-रसा, चत्तारो च अथापरं ।

इत्थि-पुंभाव-युगट्ठं, जीवितं हृदयं पि च ॥ ७८, ६५५

कायविञ्जति चेवाथ, वचीविञ्जति च द्वयं ।
 आकासधातु रूपस्स, लहुता मुदुता तस्स ॥ ७८, ६५६-
 कम्मञ्जता उपचयो, सन्तति जरता पन ।
 अनिच्चता च कवली-काराहारो ति सब्बथा ॥ ७८, ६५७

(४) निब्बानं

अजरामरं अच्चन्तं, अनुप्पादं असङ्खतं ।
 अनुत्तरं असङ्खारं, अनन्तं अतूलं च तं ॥ १२२, १०५६-
 परमत्थं अनोपम्मं, सन्ति अप्पटिमं सुखं ।
 निरोधसच्चनिब्बानं, एकन्तं अमत्तं पदं ॥ १२३, १०५७-
 सोपादिसेस-निब्बान-धातु चेव तथापरा ।
 अनुपादिसेसा चेति, दुविधा परियायतो ॥ १२३, १०५८-
 सुञ्जतं चानिमित्तं च, तथापणिहितं ति च ।
 अत्तादि-गाहाभावेन, ति विधा पि च भाजितं ॥ १२३, १०५९-
 तदेवं अच्चुत्तं धम्मं, लोकुत्तरं अकालिकं ।
 वानाभावा वानातीतो, निब्बानं ति पकित्तितं ॥ १२०, १०६१

(५) पञ्जति

सा चाय अत्थ-पञ्जति, नाम-पञ्जति-भेदतो ।
 दुविधा होति पञ्जति, अत्थ-पञ्जति तत्थ च ॥ १२४, १०६३

अत्थ-पञ्जति

सत्त सम्भार-सण्ठान-सङ्खाट-परिणामतो ।
 विकप्पुपट्टानाकार-वोहाराभिनिवेसतो ॥ १२४, १०६४
 तथा पवत्त-सङ्केत-सिद्धा अत्था पकप्पिता ।
 पञ्ज्रापीयन्ति नामा ति, पञ्जत्ती ति पकित्तिता ॥ १२४, १०६५

नाम-पञ्जति

तस्मा उपादा-पञ्जति, अत्थ-पञ्चति नामका ।
 पञ्जपेतब्ब-नामा व, पञ्जत्तत्था व सब्बथा ॥ १२४, १०६८
 परमत्था यथावुत्ता, चित्तचेतसिकादयो ।
 पञ्जत्ता इत्थि-पुरिस-मञ्च-पीठ-पटादयो ॥ १२५, १०६९
 येन वुच्चति तं नाम, पञ्जपेती ति वुच्चति ।
 पञ्जत्ती ति च सा, नाम-पञ्जत्ती ति ततो मता ॥ १२५, १०७०

नामरूप-समासो

अभिधम्मम्बुधारा हि, वस्सेय्य जनमानसे ।
विकसेय्य धम्म-बीजं, तत्थ तत्थ पजानने ॥

इति जायतु सिस्सेसु, पुच्छुग्गहणचिन्तने ।
द्वारं द्वारं पवत्सेय्य, चित्तमुद्धि-कथा सुभा ॥

—सम्पादकेन

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स

नामरूप-समासो

पठमो विभङ्गो

१. चित्त-कथा

पकिण्णक-कथा

पणाम-नाथा

R.3

N. 77

गम्भीरं निपुणं धम्मं, मरुतं^१ यो पकासियो ।
सहस्सवत्थस्स उट्ठयाने, वसं वस्सं नरासभो ॥१॥
नमेस्सित्त्वानं तं नाथं, धम्मं सङ्गं च साधुकं ।
समासं नामरूपस्स, भञ्जमोनं सुणाथ मे ॥२॥

१. चित्त-उद्देशो

१. तत्थ समासती एकूननवुति चित्तानि । तानि चतुब्ब-
धानि होन्ति । कथं ? कुसल-अकुसल-विपाक-किरियाभेदेन । तेसु
एकवीसति कुसलचित्तानि, द्वादस अकुसलचित्तानि, छत्तिस विपाक-
चित्तानि, वीसति किरियाचित्तानि ।

१. मधुरं—रो० पा०

२. कुसलचित्त-उद्देशो

२. चतुर्विधानि कुसलानि; काम-रूप-अरूप-लोकुत्तर-भूमिभेदेन । अट्ट कामावचरानि, पञ्च रूपावचरानि, चत्तारि अरूपावचरानि, चत्तारि लोकुत्तरानि चेति ।

(१) कामावचर-कुसलचित्त-उद्देशो

३. तत्थ सोमनस्स-सहगतं आणसम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; सोमनस्ससहगतं आणविप्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं आणसम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं आणविप्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं; ससङ्खारिकं एकं ति इमानि अट्ट कामावचरकुसलचित्तानि ।

(२) रूपावचर-कुसलचित्त-उद्देशो

४. वितक्क-विचार-पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं पञ्च-ङ्गिकं पठमज्झानं; विचार-पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं चतुरङ्गिकं दुतियज्झानं; पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं तिवङ्गिकं ततियज्झानं; सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं चतुत्थज्झानं; उपेक्खा-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं पञ्चमज्झानं ति इमानि पञ्च रूपावचरकुसलचित्तानि ।

(३) अरूपावचर-कुसलचित्त-उद्देशो

५. आकासानञ्चायतनं; विञ्जानञ्चायतनं; आकिञ्च-ञ्चायतनं; नेवसञ्जानासञ्चायतनं ति इमानि चत्तारि अरूपा-वचरकुसलचित्तानि ।

(४) लोकुत्तर-कुसलचित्त-उद्देशो

N. 78

६. सक्कायदिट्ठि-विचिकिञ्छा-सीलब्धतपरामास-तिदोस-प्पहानकरं सोतापत्ति-मग्गचित्तं; कामराग-व्यापादानं तनुत्तकरं सकदागामि-मग्गचित्तं; कामराग-व्यापादानं निरवसेसपहानकरं

अनागामि-मग्नचित्तं; रूपराग-अरूपराग-मान-उद्धञ्च-अविज्ज्ञानं
अनवसेसपहानकरं अरहत्त-मग्नचित्तं ति । इमानि चत्तारि
लोकुत्तरकुसलचित्तानि ।

इमानि एकवीसति कुसलचित्तानि ।

३. अकुसलचित्त-उद्देशो

७. अकुसलचित्तानि तिविधानि—अट्ट लोभसहगतचित्तानि,
द्वे पटिघसम्पयुत्तचित्तानि, द्वे एकहेतुकचित्तानी ति ।

(१) लोभसहगत-चित्तं

८. तत्थ सोमनस्ससहगतं दिट्ठिगतसम्पयुत्तं असङ्खारिकं
एकं, ससङ्खारिकं एकं; सोमनस्ससहगतं दिट्ठिगतविप्पयुत्तं
असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं दिट्ठिगत-
सम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं
दिट्ठिगतविप्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं ति इमानि
अट्ट लोभसहगतचित्तानि ।

(२) पटिघसम्पयुत्त-चित्तं

९. दोमनस्ससहगतं पटिघसम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं,
ससङ्खारिकं एकं ति इमानि द्वे पटिघसम्पयुत्तचित्तानि ।

(३) एकहेतुक-चित्तं

१०. विचिकिच्छासहगतं एकं, उद्धञ्चसहगतं एकं ति इमानि
द्वे एकहेतुकचित्तानि ।

इमानि द्वादस अकुसलचित्तानि ।

४. विपाकचित्त-उद्देशो

११. विपाकचित्तानि चतुर्विधानि—काम-रूप-अरूप-
लोकुत्तरभूमिवसेन । तेवीसति कामावचरविपाकचित्तानि । तानि

२. कुसलचित्त-उद्देशो

२. चतुर्विधानि कुसलानि; काम-रूप-अरूप-लोकुत्तर-भूमिभेदेन । अट्ट कामावचरानि, पञ्च रूपावचरानि, चत्वारि अरूपावचरानि, चत्वारि लोकुत्तरानि चेति ।

(१) कामावचर-कुसलचित्त-उद्देशो

३. तत्थ सोमनस्स-सहगतं त्राणसम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; सोमनस्ससहगतं त्राणविप्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं त्राणसम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं त्राणविप्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं; ससङ्खारिकं एकं ति इमानि अट्ट कामावचरकुसलचित्तानि ।

(२) रूपावचर-कुसलचित्त-उद्देशो

४. वितक्क-विचार-पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं पञ्च-ङ्गिकं पठमज्झानं; विचार-पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं चतुरङ्गिकं दुतियज्झानं; पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं तिवङ्गिकं ततियज्झानं; सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं चतुत्थज्झानं; उपेक्खा-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं पञ्चमज्झानं ति इमानि पञ्च रूपावचरकुसलचित्तानि ।

(३) अरूपावचर-कुसलचित्त-उद्देशो

५. आकासानञ्चायतनं; विज्ज्राणञ्चायतनं; आकिञ्च-ञ्चायतनं; नेवसञ्जानासञ्चायतनं ति इमानि चत्वारि अरूपा-वचरकुसलचित्तानि ।

(४) लोकुत्तर-कुसलचित्त-उद्देशो

N. 78 ६. सक्कायदिट्ठि-विचिकिच्छा-सीलव्वतपरामास-तिदोस-प्पहानकरं सोतापत्ति-मग्गचित्तं; कामराग-व्यापादानं तनुत्तकरं सकदागामि-मग्गचित्तं; कामराग-व्यापादानं निरवसेसप्पहानकरं

अनागामि-मग्नचित्तं; रूपराग-अरूपराग-मान-उद्धवच-अविज्ज्ञानं
अनवसेसपहानकरं अरहत्त-मग्नचित्तं ति । इमानि चत्तारि
लोकुत्तरकुसलचित्तानि ।

इमानि एकवीसति कुसलचित्तानि ।

३. अकुसलचित्त-उद्देशो

७. अकुसलचित्तानि तिविधानि—अट्ट लोभसहगतचित्तानि,
द्वे पटिघसम्पयुतचित्तानि, द्वे एकहेतुकचित्तानी ति ।

(१) लोभसहगत-चित्तं

८. तत्थ सोमनस्सहगतं दिट्ठिगतसम्पयुतं असङ्खारिकं
एकं, ससङ्खारिकं एकं; सोमनस्सहगतं दिट्ठिगतविप्पयुतं
असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं दिट्ठिगत-
सम्पयुतं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं
दिट्ठिगतविप्पयुतं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं ति इमानि
अट्ट लोभसहगतचित्तानि ।

(२) पटिघसम्पयुत-चित्तं

९. दोमनस्सहगतं पटिघसम्पयुतं असङ्खारिकं एकं,
ससङ्खारिकं एकं ति इमानि द्वे पटिघसम्पयुतचित्तानि ।

(३) एकहेतुक-चित्तं

१०. विचिकिच्छासहगतं एकं, उद्धवचसहगतं एकं ति इमानि
द्वे एकहेतुकचित्तानि ।

इमानि द्वादस अकुसलचित्तानि ।

४. विपाकचित्त-उद्देशो

११. विपाकचित्तानि चतुर्विधानि—काम-रूप-अरूप-
लोकुत्तरभूमिवसेन । तेवीसति कामावचरविपाकचित्तानि । तानि

द्विविधानि हीन्ति—कुसलविपाकानि, अकुसलविपाकानि चेति; कुसलविपाकानि सोलस, अकुसलविपाकानि सत् । कुसलविपाकानि द्विविधानि—अहेतुकानि, सहेतुकानि चेति; अहेतुकानि अदृ, सहेतुकानि अदृ ।

(१) अहेतुक-कुसलविपाक-चित्तं

R. 5 १२. तत्थ उपेक्खासहगतं कुसलविपाकं चक्खुविञ्ज्राणं, तथा सोतविञ्ज्राणं, घाणविञ्ज्राणं, जिह्वाविञ्ज्राणं, सुखसहगतं कायविञ्ज्राणं, कुसलविपाकाहेतुकमनोधातु-उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छन्नं, कुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्ज्राणधातु-सोमनस्स-सहगतं सन्तीरणं, कुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्ज्राणधातु-उपेक्खासहगतं सन्तीरणं ति इमानि अदृ अहेतुक-कुसलविपाक-चित्तानि ।

(२) सहेतुक-कुसलविपाक-चित्तं

१३. अदृ सहेतुक-कुसलविपाकचित्तानि कुसल-सदिसानि येव उप्पज्जन्ति । किं तु ? विपाक-चित्तानी ति नानाकरणं ।

‘यथा :—सोमनस्ससहगतं त्राणसम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; सोमनस्स-सहगतं त्राण-विप्पयुत्तं N. 79 असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खा-सहगतं त्राण-सम्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खासहगतं त्राण-विप्पयुत्तं असङ्खारिकं एकं, ससङ्खारिकं एकं ति इमानि अदृ सहेतुक-कुसल-विपाक-चित्तानि’ ।

(३) अहेतुक-अकुसलविपाक-चित्तं

१४. उपेक्खासहगतं अकुसलविपाकं चक्खुविञ्ज्राणं, तथा सोतविञ्ज्राणं, घाणविञ्ज्राणं, जिह्वाविञ्ज्राणं, दुक्खसहगतं काय-विञ्ज्राणं, अकुसलविपाकाहेतुकमनोधातु-उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छन्नं,

१-१. म०—पौत्थके नत्थि । पकासनत्थाय ईध समुदीहटो ।

अकुसलविपाकाहेतुकसत्त्वोविज्ञानधातु-उपेक्खासहगतं सन्तीरणं
ति इमानि सत्त अकुसलविपाकाहेतुकचित्तानि ।

(४) रूपावचर-विपाक-चित्तं

१५. पञ्च रूपावचर-विपाकचित्तानि कुसल-सदिसानि
येव उत्पज्जन्ति ।

१यथा :— वितक्क-विचार-पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं
पञ्चङ्गिकं पठमुज्झानं; विचार-पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं
चतुरङ्गिकं दुतियज्झानं; पीति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं तिवङ्गिकं
ततियज्झानं; सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं चतुत्थज्झानं;
उपेक्खा-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं पञ्चमज्झानं ति इमानि
पञ्च रूपावचर-विपाकचित्तानि ।^१

(५) अरूपावचर-विपाक-चित्तं

१६. चत्तारि अरूपावचर-विपाकचित्तानि कुसल-सदिसानि
येव उत्पज्जन्ति ।

२यथा :— आकासानञ्ज्जायतनं; विज्ञानञ्ज्जायतनं;
आकिञ्चञ्ज्जायतनं; नेवसञ्ज्जानासञ्ज्जायतनं ति इमानि चत्तारि
अरूपावचर-विपाकचित्तानि ।^२

(६) लोकुत्तर-विपाक-चित्तं

१७. चत्तारि लोकुत्तर-विपाकचित्तानि—सोतापत्तिफल-
चित्तं, सकदागामिफलचित्तं, अतागामिफलचित्तं, अरहत्तफलचित्तं
चेति इमानि चत्तारि लोकुत्तरफलचित्तानि ।

इमानि छत्तिस विपाकचित्तानि ।

१-१, २-२. सो० पोद्दके ज्ञ सन्ति । विज्ञान-प्रकाशनस्थाय इह, हिन्ता ।

५. किरियाचित्त-उद्देशो

१८. किरियाचित्तानि भूमिवसेन तिविधानि होन्ति—
कामावचरानि, रूपावचरानि, अरूपावचरानि चेति । एकादस
कामावचरानि, पञ्च रूपावचरानि, चत्वारि अरूपावचरानि ।
कामावचरानि द्विविधानि—अहेतुकानि, सहेतुकानि चेति;
अहेतुकानि तीणी, सहेतुकानि अष्ट ।

(१) अहेतुक-किरिया-चित्तं

R.6 १९. तत्थ किरियाहेतुकमनोधातु उपेक्खासहगतं पञ्चद्वारा-
वज्जनं, किरियाहेतुकमनोविञ्जाणधातु सोमनस्ससहगतं हसितुप्पाद-
चित्तं, किरियाहेतुकमनोविञ्जाणधातु उपेक्खासहगतं वोट्टपनचित्तं^१
चेति इमानि तीणि अहेतुक-किरियाचित्तानि ।

(२) सहेतुक-कामावचर-किरिया-चित्तं

२०. अष्ट सहेतुक-किरियाचित्तानि कामावचरकुसल-
सदिसानि येव अरहतो उप्पज्जन्ति । किं तु ? किरियाचित्तानी ति
नानाकरणं ।

‘यथा :—सोमनस्स-सहगतं आण-सम्पयुत्तं असङ्खारिकं
एकं, ससङ्खारिकं एकं; सोमनस्ससहगतं आण-विप्पयुत्तं असङ्खारिकं
एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खा-सहगतं आण-सम्पयुत्तं असङ्खारिकं
एकं, ससङ्खारिकं एकं; उपेक्खा-सहगतं आण-विप्पयुत्तं असङ्खारिकं
एकं, ससङ्खारिकं एकं ति इमानि अष्ट कामावचर-किरिया-
चित्तानि ।’

१. वोट्टपन—रो ।

१-१. रो० पोत्थके नत्थि । विसय-पकासनत्थाय इव समुदाहटो ।

(३) रूपावचर-किरिया-चित्तं

(२१) पञ्च रूपावचर-किरियाचित्तानि कुसल-सदिसानि येव अरहतो उप्पज्जन्ति ।

^१यथा :—वितक्क-विचार-पोति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं पञ्चङ्गिकं पठमज्झानं; विचार-पोति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं चतुरङ्गिकं दुतियज्झानं; पोति-सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं तिवङ्गिकं ततियज्झानं, सुख-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं चतुत्थज्झानं; उपेक्खा-चित्तेकगता-सम्पयुत्तं दुवङ्गिकं पञ्चमज्झानं ति इमानि पञ्च रूपावचर-किरियाचित्तानि ।^१

(४) अरूपावचर-किरिया-चित्तं

२२. चत्तारि अरूपावचर-किरियाचित्तानि कुसल-सदिसानि येव अरहतो उप्पज्जन्ति ।

^२यथा :—आकासानञ्चायतनं; विञ्ज्राणञ्चायतनं; आकिञ्चञ्चायतनं; नेवसञ्जानासञ्चायतनं ति इमानि चत्तारि अरूपावचर-किरियाचित्तानि ।^२

इमानि वीसति किरिया-चित्तानि ।

एवं समासतो एकूननवुति चित्तानि होन्ति ।

६. किञ्च-ठानादि-वसेन चित्त-विभागो

(१) आवज्जनादि-वसेन चित्त-कथा

N. 80 २३. तेसु द्वे आवज्जन-चित्तानि, द्वे दस्सन-चित्तानि, द्वे सवन-चित्तानि, द्वे घायन-चित्तानि, द्वे सायन-चित्तानि, द्वे फुसन-चित्तानि, द्वे सम्पटिच्छन-चित्तानि, तीणि सन्तोरण-चित्तानि, एकं वोढुपनं; द्वे द्विट्ठानिकानि, नव तिट्ठानिकानि, अट्ठ चतुट्ठानिकानि, द्वे पञ्चट्ठानिकानि; एकूनवीसति पटिसन्धि-चित्तानि, एकूनवीसति

१-१. रो. पीत्थके नत्थि ।

२-२. रो. पीत्थके नत्थि ।

भवङ्ग-चित्तानि, एकूनवीसति चृति-चित्तानि; एकादस तदारम्भण-चित्तानि; तेरस हसन-चित्तानि ।

(२) रूप-समुद्रापनादि-वसेन चित्त-कथा

२४. वृत्तिस चित्तानि रूपं समुद्रापेन्ति, इरियापथं सन्नामेन्ति, विञ्जती जनयन्ति । छब्बीसति चित्तानि रूपं समुद्रापेन्ति, इरियापथं सन्नामेन्ति, विञ्जती न जनयन्ति । एकूनवीसति चित्तानि रूपं समुद्रापेन्ति, इरियापथं न सन्नामेन्ति, विञ्जती न जनयन्ति । सोलस चित्तानि रूपं न समुद्रापेन्ति, इरियापथं न सन्नामेन्ति, विञ्जती न जनयन्ति ।

(३) भूमि-हेतादि-वसेन चित्त-कथा

२५. चतुपञ्चास कामावचरचित्तानि, पञ्चदस रूपावचरचित्तानि, द्वादस अरूपावचरचित्तानि, अट्ट लोकुत्तरचित्तानि; अट्टारस अहेतुकानि, द्वे एकहेतुकानि, बावीस दुहेतुकानि, सत्तचत्तालीस तिहेतुकानि, पञ्चपञ्चास जवनचित्तानी ति ।

(४) किञ्चवसेन चित्त-कथा

२६. तत्थ किरियाहेतुकमनोधातु पञ्चद्वारे आवज्जनं करोति, किरियाहेतुकमनोविञ्जाणधातु उपेक्खासहगतं मनोद्वारे आवज्जनं करोति । इमानि द्वे आवज्जनचित्तानि ।

२७. कुसलविपाकं चक्खुविञ्जाणं, अकुसलविपाकं चक्खु-
R. 7. विञ्जाणं ति इमानि द्वे दस्सनचित्तानि; एवमेव द्वे सवनचित्तानि, द्वे धायनचित्तानि, द्वे सायनचित्तानि, द्वे फुसनचित्तानी ति वेदितब्बानि ।

२८. कुसलविपाकाहेतुकमनोधातु उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छनचित्तं, अकुसलविपाकाहेतुकमनोधातु उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छनचित्तं चेति इमानि द्वे पि सम्पटिच्छनचित्तानि । कुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्जाणधातु सोमनस्ससहगतं सन्तीरणं, कुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्जाणधातु उपेक्खासहगतं सन्तीरणं,

अकुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्जाणधातु उपेक्खासहगतं सन्तीरणं ति इमानि तीणि सन्तीरणचित्तानि ।

(५) ठान-वसेन चित्त-कथा

२६. किरियाहेतुकमनोविञ्जाणधातु उपेक्खासहगतं, इदं एकं वोढुपनचित्तं पञ्चद्वारे वोढुपनं, मनोद्वारे आवज्जनं च करोति ।

N. ४१ कुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्जाणधातु सोमनस्ससहगतं पञ्चद्वारे सन्तीरणं, छद्वारे तदारम्मणं च करोति । इमानि द्वे विट्ठानिकानि ।

३०. पञ्च रूपावचरविपाकचित्तानि, चत्तारि अरूपावचर-विपाकचित्तानि ब्रह्मलोके पटिसन्धि भवङ्गं, चुति च होन्ति । इमानि नव विट्ठानिकानि ।

३१. अट्ट कामावचरमहाविपाकचित्तानि देवमनुस्सेसु पटिसन्धि भवङ्गं, छद्वारे तदारम्मणं चुति च होन्ति । इमानि अट्ट चतुट्ठानिकानि । कुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्जाणधातु उपेक्खा-सहगतं मनुस्सेसु जच्चन्ध-जातिबधिरादीनं पटिसन्धि भवङ्गं, पञ्च-द्वारे सन्तीरणं, छद्वारे तदारम्मणं चुति च होति । अकुसलविपाका-हेतुकमनोविञ्जाणधातु उपेक्खासहगतं चतूंसु अपायेसु पटिसन्धि भवङ्गं, पञ्चद्वारे सन्तीरणं, छद्वारे तदारम्मणं चुति च होति । इमानि द्वे पञ्चट्ठानिकानि ।

(६) पटिसन्धादि-वसेन चित्त-कथा

३२. अट्ट कामावचर-विपाकचित्तानि, द्वे उपेक्खासहगत-विपाकाहेतुकमनोविञ्जाणधातुयो च कामावचरं कम्मं वा कम्म-निमित्तं वा गतिनिमित्तं वा गहेत्वा पटिसन्धि होन्ति । पञ्च रूपावचरविपाकचित्तानि, चत्तारि अरूपावचर-विपाकचित्तानि च यस्स यस्स कुसलस्स भानस्स यं यं आरम्मणं, तं तं आरम्मणं

१. कामावचर-कम्मं—रो ।

गहेत्वा ब्रह्मलोके पटिसन्धिं होन्ति । इमानि एकूनवीसति पटि-
सन्धि चित्तानि होन्ति । एतानि येव पवत्तिक्खणे भवङ्गानि,
चुत्तिक्खणे चुत्ति च होन्ति ।

(७) तदारम्मणादि-निदस्सनवसेन चित्त-कथा

- R. 8. ३३. अट्ठ कामावचरविपाकचित्तानि, तिस्रो विपाकाहेतुक-
मनोविञ्ज्राणधातुयो च जवनचित्तानं अनन्तरा तदारम्मणानि
हुत्वा कामावचर-सत्तानं येव जायन्ति। इमानि एकादस तदारम्मण-
चित्तानि । कामावचरकुसलानि चत्तारि सोमनस्ससहगतानि,
अकुसलानि चत्तारि सोमनस्ससहगतानि, पञ्च किरियाचित्तानि
सोमनस्ससहगतानीति इमानि तेरस हसनचित्तानि । तेषु पुथुज्जनानं
अट्ठसु कुसलाकुसलेसु हसनं उप्पज्जति; सेक्खानं द्वे दिट्ठिगतानि
अपनेत्वा छसु हसनं उप्पज्जति; अरहन्तानं पन पञ्चसु किरिया-
चित्तेसु हसनं उप्पज्जति ।

(८) रूप-समुट्ठापनादिवसेन चित्त-कथा

३४. अट्ठ कामावचर-कुसलचित्तानि, द्वादस अकुसलचित्तानि,
दस किरिया-चित्तानि, खीणासवस्स अभिञ्जाचित्तं, सेक्खपुथु-
ज्जनानं अभिञ्जाचित्तं चेति इमानि द्वत्तिस चित्तानि रूपं
समुट्ठापेन्ति, इरियापथं सन्नामेन्ति, विञ्जती जनयन्ति । पञ्च
N. 82 रूपावचरकुसलानि, पञ्च किरियाचित्तानि, चत्तारि अरूपावचर-
कुसलानि, चत्तारि किरियानि, चत्तारि मग्गचित्तानि, चत्तारि
फलचित्तानीति इमानि छव्वीसति चित्तानि रूपं समुट्ठापेन्ति,
इरियापथं सन्नामेन्ति, विञ्जती न जनयन्ति । एकादस कामा-
वचर-कुसलविपाकानि, द्वे अकुसलविपाकानि, किरियाहेतुकमनो-
धातु-आवज्जनं, पञ्च रूपावचर-विपाकचित्तानीति इमानि
एकूनवीसति चित्तानि रूपं समुट्ठापेन्ति, इरियापथं न सन्नामेन्ति,

विञ्जती न जनयन्ति । कुसलाकुसल-विपाकानि द्विपञ्च-
विञ्जाणानि, चत्तारि अरूपावचर-विपाकानि, खोणासवस्स
चुत्तिचित्तं, सब्बसत्तानं पटिसन्धिचित्तं चेति इमानि सोळस
चित्तानि रूपं न समुट्ठापेन्ति, इरियापथं न सन्नामेन्ति, विञ्जती
न जनयन्ति ।

(९) भूमिवसेन-चित्त-कथा

३५. अट्ठ कामावचर-कुसलानि, द्वादस अकुसलानि, अट्ठ
महाविपाकानि, अट्ठ परित्तकुसलविपाकानि, सत्त अकुसल-
विपाकानि, अट्ठ महाकिरियानि, तीणि परित्तकिरियानी ति इमानि
चतुपञ्चास कामावचरचित्तानि । पञ्च रूपावचरकुसलानि, पञ्च
विपाकानि, पञ्च किरियानी ति इमानि पञ्चदस रूपावचर-
चित्तानि । चत्तारि अरूपावचरकुसलानि, चत्तारि विपाकानि,
चत्तारि किरियानी ति इमानि द्वादस अरूपावचरचित्तानि ।
चत्तारि मग्गचित्तानि, चत्तारि फलचित्तानी ति इमानि अट्ठ
लोकुत्तरचित्तानि ।

(१०) हेतु-निदस्सनवसेन चित्त-कथा

३६. द्विपञ्चविञ्जाणानि, तिस्सो मनोधातुयो; पञ्च
अहेतुकमनोविञ्जाणधातुयो चाति इमानि अट्ठारस अहेतुक-
R. 9. चित्तानि । विचिकिच्छासहगतं एकं, उद्धच्चसहगतं एकं ति इमानि
द्वे एकहेतुकानि । द्वे दोसमोहहेतुकानि, अट्ठ लोभमोहहेतुकानि,
द्वादस अलोभ-अदोसहेतुकानी ति इमानि बावीसति दुहेतुकानि ।
तिहेतुकानि सेसानि सत्तचत्तालीस चित्तानि । कुसलाकुसलानि
तेत्तिस्स, चत्तारि लोकुत्तरविपाकानि, आवज्जनं, वोट्ठपनं च
वज्जेत्वा सेसानि अट्ठारस किरियचित्तानी ति इमानि पञ्चपञ्चास
जवनचित्तानी ति ।

पकिण्णकं निट्ठतं ।

चित्त-विभागो समत्तो ।

दुतियो विभङ्गो

चित्त-चेतसिक-कथा

१. कामावचर-चित्तं

(१) पठम-कुसलचित्त-चेतसिक-कथा

१. कतमे धम्मा कुसला ? यस्मिं समये कामावचरं कुसलं चित्तं उप्पन्नं होति सोमनस्ससहगतं त्राणसम्पयुतं असङ्खारिकं, रूपारम्मणं वा सद्धारम्मणं वा गन्धारम्मणं वा रसारम्मणं वा फोढुब्बारम्मणं वा धम्मारम्मणं वा, यं यं वा पनारब्भ; तस्मिं समये फस्सो होति, वेदना होति, सञ्ज्ञा होति, चेतना होति, चित्तं होति—फस्सपञ्चकरासि; वितक्को होति, विचारो होति, N. 83 पीति होति, सुखं होति, चित्तस्सेकगता होति—भानपञ्चकरासि; सद्धिन्द्रियं होति, विरियिन्द्रियं होति, सतिन्द्रियं होति, समाधिन्द्रियं होति, पञ्चिन्द्रियं होति, मनिन्द्रियं होति, सोमनस्सिन्द्रियं होति, जीवितिन्द्रियं होति—इन्द्रियग्रदुकरासि; सम्मादिट्ठि होति, सम्मासङ्कप्पो होति, सम्मावायामो होति, सम्मासति होति, सम्मासमाधि होति—मगगपञ्चकरासि; सद्धाबलं होति, विरियबलं होति, सतिबलं होति, समाधिबलं होति, पञ्चाबलं होति, हिरिबलं होति, ओत्तप्पबलं होति—बलसत्तकरासि; अलोभो होति, अदोसो होति, अमोहो होति—हेतुत्तिकरासि; अनभिज्झा होति, अब्यापादो होति, सम्मादिट्ठि होति—कम्मपथत्तिकरासि; हिरि होति, ओत्तप्पं होति—लोकपालदुकरासि; कायपस्सद्धि होति, चित्तपस्सद्धि होति, कायलहुता होति, चित्तलहुता होति, कायमुदुता होति,

चित्तमुदुता होति, कायकम्मञ्जता होति, चित्तकम्मञ्जता होति, कायपागुञ्जता होति, चित्तपागुञ्जता होति, कायुज्जुकता होति, चित्तुज्जुकता होति;—छयुगज्जदुकरासि; सति होति, R.10. सम्पजञ्जं होति—उपकारदुकरासि; समथो होति, विपस्सना होति—युगनद्धदुकरासि; पग्गाहो होति, अविक्खेपो होति—विरियसमथदुकरासि; ये वा पन तस्मिं समये अञ्जे पि अत्थि पटिच्चसमुपन्ता अरूपिनो धम्मा^१—इमे धम्मा कुसला ।

(२) येवापनक-धम्म-कथनं

२. पदविभागतो छप्पञ्जास पदानि होन्ति, नियतयेवापनकेहि सह समसट्ठि पदानि होन्ति । तत्थ नियतयेवापनका नाम—छन्दो, अधिमोक्खो, तत्रमज्झत्तता, मनसिकारो ति । यदा पन अनियतयेवापनकेहि सह उप्पज्जन्ति, तदा एकसट्ठि पदानि होन्ति । तत्थ अनियतयेवापनका नाम—करुणा, मुदिता, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्मा-आजीवो ति ।

दुक्खग्गादीसु यस्मा, सङ्गहं च न यन्ती ति ।

चित्तस्स च पुथुभावं, दीपेतुं च अयण्णकं ।

तस्मा येवापना धम्मा, मुनिन्देन पकासिता ति ॥३॥

(३) रासि-उद्देशो

३. रासितो सत्तरस रासी होन्ति—फरसपञ्चकरासि, ज्ञानपञ्चकरासि, इन्द्रियअट्ठकरासि, मग्गपञ्चकरासि, बलसत्तकरासि, हेतुत्तिकरासि, कम्मपथत्तिकरासि, लोकपालदुकरासि, छयुगलदुकरासि, उपकारदुकरासि, युगनद्धदुकरासि, विरियसमथदुकरासि चेति ।

१. धम्मसङ्गणि—३.

(४) असम्भिन्न-धम्म-उद्देशो

४. एवापनकेहि विना पाठे आगता [असम्भिन्ना तिस धम्मा
होन्ति । यथा—फस्सो, वेदना, सञ्जा^१, चेतना, चित्तं, वितक्को,
N. 84 विचारो, पीति, चित्तस्सेकगता, सद्धा, विरियं, सति, पञ्जा,
जीवित्तिन्द्रियं, हिरि, ओत्तप्पं, अलोभो, अदोसो, कायपस्सद्धादयो
द्वादस धम्मा चेति इमे तिस धम्मा असम्भिन्ना होन्ति ।

(५) अविभक्तिक-सविभक्तिक-धम्मकथा

५. अविभक्तिक-सविभक्तिकवसेन दुविधा होन्ति—अट्टारस
अविभक्तिका, द्वादस सविभक्तिका । यथा—फस्सो, सञ्जा, चेतना,
विचारो, पीति, जीवित्तिन्द्रियं, कायपस्सद्धादयो द्वादस धम्मा चेति
इमे अट्टारस धम्मा अविभक्तिका । वेदना, चित्तं, वितक्को,
चित्तस्सेकगता, सद्धा, विरियं, सति, पञ्जा, हिरि, ओत्तप्पं,
अलोभो, अदोसो ति इमे द्वादसधम्मा सविभक्तिका ।

(६) रासोसु धम्म-निदस्सनं

६ तत्थ चित्तं फस्सपञ्चके चित्तं, इन्द्रियद्वके मनिन्द्रियं ।
वितक्को ज्ञानपञ्चके वितक्को, मग्गपञ्चके सम्मासङ्कप्पो ।
सद्धा इन्द्रियद्वके सद्धिन्द्रियं, बलसत्तके सद्धाबलं । हिरि
R.11. बलसत्तके हिरिबलं, लोकपालद्वके हिरि । ओत्तप्पं बलसत्तके
ओत्तप्पबलं, लोकपालद्वके ओत्तप्पं । अलोभो हेतुत्तिके अलोभो,
कम्मपथत्तिके अनभिज्झा । अदोसो हेतुत्तिके अदोसो, कम्मपथत्तिके
अब्बापादो । वेदना फस्सपञ्चके वेदना, ज्ञानपञ्चके सुखं,
इन्द्रियद्वके सोमनस्सिन्द्रियं । विरियं इन्द्रियद्वके विरियिन्द्रियं,
मग्गपञ्चके सम्मावायामो, बलसत्तके विरियबलं, विरियसमथद्वके
पग्गाहो । सति इन्द्रियद्वके सतिन्द्रियं, मग्गपञ्चके सम्मासति,

१. रो० पोत्थके नत्थि । तं छड्ढेत्वा एकूनतिस धम्मा येव होन्ति ।

बलसत्तके सतिबलं, उपकारदुके सति । समाधि भानपञ्चके चित्तस्सेकगता, इन्द्रियअट्टके समाधिन्द्रियं, मग्गपञ्चके सम्मासमाधि, बलसत्तके समाधिबलं, युगनद्धदुके समथो, विरियसमथदुके अविवेखेपो । पञ्चा इन्द्रियअट्टके पञ्चिन्द्रियं, मग्गपञ्चके सम्मादिट्ठि, बलसत्तके पञ्चाबलं, हेतुत्तिके अमोहो, कम्मपथत्तिके सम्मादिट्ठि, उपकारदुके सम्पजज्जं, युगनद्धदुके विपस्सना ति ।

चित्तं वितक्को सद्धा च, हिरोत्तप्पं दुहेतुयो,
इमे द्विद्वानिका सत्त, तिद्वानिका च वेदना ।
विरियं सति चतुद्वाना, छद्वानेकगता पि च ।
सत्तद्वाना मति वुत्ता, भिन्ना द्वादसधा इमे ति ॥४॥

पठम-कसल-चित्तं निट्ठितं ।

२. दुतियादि-चित्तेसु चेतसिककथा

(७) चेतसिक-कथा

७. दुतिये “ससङ्खारिकं” ति विसेसो^१ । ततिये सोमनस्स-सहगते त्राणविप्पयुत्ते असङ्खारिके पदविभागतो एकूनपञ्चास पदानि होन्ति; असम्भिन्न-पदानि एकूनतिसा होन्ति; तेषु अविभ-
R. 12. त्तिकानि अट्टारस, सविभत्तिकानि एकादस, सत्तद्वानिका पञ्चा परिहीना; एतत्तं नानाकरणं । चतुत्थे “ससङ्खारिकं” ति विसेसो ।
पञ्चमे उपेक्खासहगते त्राणसम्पयुत्ते असङ्खारिके पञ्चपञ्चास
N. 85 पदानि होन्ति । यथा—फस्सा, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, उपेक्खा, चित्तस्सेकगता, सद्धा, विरियं, सति, समाधि, पञ्चा, मनिन्द्रियं, उपेक्खिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं, सम्मादिट्ठि इति एवं आदयो पठमचित्तसदिसा । भानपञ्चके पीतिपरिहीनत्ता

१. विसेसे—रो० ।

चतुरङ्गिकं भानं होति^१ । असम्भिन्नपदानि एकूनतिसा होन्ति, अविभक्तिकानि सत्तरस, सविभक्तिकानि द्वादस, एतकं नानाकरणं । छट्ठे “ससङ्खारिकं ति” विसेसो । सत्तमे उपेक्खासहगते त्राण-विप्पयुत्ते असङ्खारिके अट्ठचत्तालीस पदानि होन्ति, असम्भिन्न-पदानि अट्ठवीसति होन्ति; पीतिया च त्राणस्स च परिहीनत्ता अविभक्तिकानि सत्तरस सविभक्तिकानि एकादस । अट्ठमे “ससङ्खारिकं” ति विसेसो ।

कामावचर-चित्तकथा निट्ठिता ।

२. रूपावचर-चित्तं

(८) चेतसिक-कथा

८. रूपावचर-पठमज्झानं कामावचर-कुसलचित्तसदिसं ।

९. दुतियज्झाने चतुपञ्चास पदानि होन्ति—द्विट्ठानिकस्स वितक्कस्स परिहीनत्ता चतुरङ्गिकं भानं होति; चतुरङ्गिको मग्गो होति, असम्भिन्नपदानि एकूनतिसा होन्ति; अविभक्तिकानि अट्ठारस, सविभक्तिकानि एकादस ।

१०. ततियज्झाने तेपञ्चास पदानि होन्ति—वितक्क-विचार-परिहीनत्ता तिवङ्गिकं भानं होति; असम्भिन्नपदानि अट्ठवीसति होन्ति, अविभक्तिकानि सत्तरस, सविभक्तिकानि एकादस ।

११. चतुत्थज्झाने द्वेपञ्चास पदानि होन्ति—पीतिया च परिहीनत्ता दुवङ्गिकं भानं होति; असम्भिन्न-पदानि सत्तवीसति होन्ति; अविभक्तिकानि सोळस, सविभक्तिकानि एकादस ।

१२. इमेसु चतूसु भानेसु चत्तारो नियतयेवापनका सब्बदा उपपज्जन्ति । करुणा मुदिता अनियतयेवापनका अप्पमञ्जाभावना-काले नाना उपपज्जन्ति ।

१. पीतिपरिहीना तथा चतुरङ्गभानं होति, परिहीना तथा चतुरङ्ग-सम्भिन्न-पदानी—रो० पा० ।

१३. पञ्चमज्झाने द्वेपञ्चास पदानि होन्ति;—वेदना भान-
ज्ज्ञेसु उपेक्खा होति, इन्द्रियेसु उपेक्खिन्द्रियं होति, असम्भन्न-
पदानि सत्तवीसति होन्ति, अविभक्तिकानि सोळस, सविभक्तिकानि
एकादस, नियतयेवापनका चत्तारो येव सब्बदा उप्पज्जन्ति ।

रूपावचर-कुसल-चेतसिका निवृत्ता ।

३. अरूपावचर-चित्तं

(९) चेतसिक-कथा

N. 86 १४. अरूपावचरानि चत्तारि भानानि रूपावचरपञ्चक-
ज्भानसदिस-चेतसिकानि । आरम्भणं येव आकासादि तेसं
नानाकरणं ।

४. लोकुत्तर-चित्तं

(१०) चेतसिक-कथा

R. 13 १५. सोतापत्तिमग्गचित्तेन सहजातधम्मा समसद्विपदानि
होन्ति । रासितो सत्तरसरासी होन्ति । चत्तारो धम्मा अधिका
उप्पज्जन्ति, सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो अनञ्जात-
ञ्जस्सामीतिन्द्रियं च । कस्मा वा मग्गो अट्ठङ्गिको मग्गो होति ?
नविन्द्रिया होन्ति ? असम्भन्नपदानि तेत्तिस्स होन्ति ? सम्मा-
वाचादीनं पविट्ठत्ता अविभक्तिकानि एकवीसति, सविभक्तिकानि
द्वादस । सकदागामि-अनागामि-अरहत्तमग्गा पि सोतापत्तिमग्ग-
सदिसा व । इन्द्रियेसु अञ्जिन्द्रियं होति, एत्तकं नानाकरणं । एतेसु
चतूसु मग्गेषु छन्दादयो चत्तारो नियतयेवापनका उप्पज्जन्ति ।

कुसल-चेतसिका निवृत्ता ।

५. अकुसल-चित्तं

(११) चेतसिक-कथा

१६. सोमनस्ससहगते दिट्ठिगतसम्पयुत्ते असङ्खारिके द्वत्तिस धम्मा होन्ति । यथा—फस्सो, वेदना, सञ्ज्ञा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, पीति, सुखं, चित्तेकगता, विरियिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, मनिन्द्रियं, सोमनस्सिन्द्रियं, (जोवितिन्द्रियं), मिच्छादिट्ठि, मिच्छासङ्कप्पो, मिच्छावायामो, मिच्छासमाधि, विरियबलं, समाधिबलं, अहिरिकबलं, अनोत्तप्पबलं, लोभो, मोहो, अभिज्झा, मिच्छादिट्ठि, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, समथो, पग्गाहो, अविक्खेपो चेति ।

(१२) रासि-निवस्सनं

१७. रासितो नवरासी होन्ति—फस्सपञ्चकरासि, भान-पञ्चकरासि, इन्द्रियपञ्चकरासि, मग्गचतुक्करासि, बलचतुक्करासि, हेतुदुकरासि, कम्मपथदुकरासि, कण्हदुकरासि, पिट्ठित्तिकरासि चेति । सोळस असम्भिन्नपदानि होन्ति—फस्सो, वेदना, सञ्ज्ञा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, पीति, चित्तस्सेकगता, विरियिन्द्रियं, जोवितिन्द्रियं, मिच्छादिट्ठि, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, लोभो, मोहो चेति । तेषु अविभक्तिकानि सत्त, सविभक्तिकानि नव । फस्सो, सञ्ज्ञा, चेतना, विचारो, पीति, जोवितिन्द्रियं, मोहो चेति इमे सत्त अविभक्तिका धम्मा । वेदना, चित्तं, वितक्को, चित्तस्सेकगता, विरियिन्द्रियं, मिच्छादिट्ठि, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, लोभो चेति इने नव सविभक्तिका नाम ।

(१३) रासीसु धम्म-निवस्सनं

१८. तत्थ चित्तं फस्सपञ्चके चित्तं, इन्द्रियपञ्चके मनिन्द्रियं ।

- N. 87 वितक्को भानपञ्चके वितक्को, मग्गचतुक्के मिच्छासङ्कप्पो ।
मिच्छादिट्ठि मग्गचतुक्के मिच्छादिट्ठि, कम्मपथदुक्के मिच्छादिट्ठि ।
अहिरिकं बलचतुक्के अहिरिकबलं, कण्हदुक्के अहिरिकं । अनोत्तप्पं
- R. 14 बलचतुक्के अनोत्तप्पबलं, कण्हदुक्के अनोत्तप्पं । लोभो हेतुदुक्के
लोभो, कम्मपथदुक्के अभिज्झा । वेदना फस्सपञ्चके वेदना,
भानपञ्चके सुखं, इन्द्रियपञ्चके सोमनस्सिन्द्रियं । विरियं
इन्द्रियपञ्चके विरियिन्द्रियं, मग्गचतुक्के मिच्छावायामो,
बलचतुक्के विरियबलं, पिट्ठित्तिके पग्गाहो । समाधि भानपञ्चके
चित्तेकगता, इन्द्रियपञ्चके समाधिन्द्रियं, मग्गचतुक्के मिच्छा-
समाधि, बलचतुक्के समाधिबलं, पिट्ठित्तिके समथो अविक्खेपो
चेति ।

(१४) ठानिकवसेन चेतसिक-कथा

१६. चित्तं, वितक्को, दिट्ठि, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, लोभो
चेति इमे छ द्विट्ठानिका; वेदना तिट्ठानिका; विरियं चतुट्ठानिकं;
एकगता पञ्चट्ठानिका^१ । दुतिये “ससङ्खारिकं” ति विसेसो ।^२

२०. सोमनस्ससहगतेसु द्वीसु दिट्ठिगतविप्पयुत्तेसु दिट्ठानिका
दिट्ठि-परिहीना तिसपदानि होन्ति, पण्णरस असम्भिन्नपदानि
होन्ति, अविभक्तिकानि सत्ते, सविभक्तिकानि अट्ठ । फस्सो, सञ्जा,
चेतना, विचारो, पीति, जीवित्तिन्द्रियं, मोहो चेति इमे सत्त
अविभक्तिका धम्मा; वेदना, चित्तं, वितक्को, एकगता, विरि-
यिन्द्रियं, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, लोभो, चेति इमे अट्ठ सविभक्तिका
धम्मा ।

१. चतुट्ठानेकगता—रो० पा० ।

२. विरियं चतुट्ठानिकं, छट्ठानेकगता पि च ।

नव धम्मा इमे वुत्ता, सम्भिन्ना हि महेसिता ति ॥—रो० पा०

२१. उपेक्खासहगतेसु द्वीसु दिट्ठिगतसम्पयुत्तेसु पीति-परिहीना एकतिस पदानि होन्ति । वेदना भानङ्गे उपेक्खा होति, इन्द्रियेसु उपेक्खिन्द्रियं होति । पण्णरस असम्भन्नपदानि होन्ति, छ अविभक्तिकानि, नव सविभक्तिकानि उपेक्खासहगतेसु द्वीसु दिट्ठिगतविप्पयुत्तेसु दिट्ठिपरिहीना एकतिस पदानि होन्ति ।

२२. द्वीसु दोमनस्स-सहगतेसु एकूनतिस पदानि होन्ति—
 फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, दुक्खं, चित्तस्सेकगता, विरियिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, मनिन्द्रियं, दोमनस्सिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं, मिच्छासङ्कप्पो, मिच्छावायामो, मिच्छा-समाधि, विरियबलं, समाधिबलं, अहिरिकबलं, अनोत्तप्पबलं, दोसो, मोहो, व्यापादो, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, समथो, पग्गाहो,
 R. 15. अविक्खेपो चेति । चुद्दस असम्भन्नपदानि होन्ति । यथा—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, चित्तस्सेकगता,
 N. 88 विरियिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, दोसो, मोहो चेति । छ अविभक्तिका, अट्ठ सविभक्तिका च । यथा—फस्सो, सञ्जा, चेतना, विचारो, जीवितिन्द्रियं, मोहो ति इमे छ अवित्तिका धम्मा । वेदना, चित्तं, वितक्को, चित्तस्सेकगता, विरियिन्द्रियं, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, दोसो, इमे अट्ठ सविभक्तिका धम्मा ।

२३ विचिकिच्छासहगते तेवीसति पदानि होन्ति—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, उपेक्खा, चित्तस्सेकगता, विरियिन्द्रियं, मनिन्द्रियं, उपेक्खिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं, मिच्छासङ्कप्पो, मिच्छावायामो, विरियबलं, अहिरिकबलं, अनोत्तप्पबलं, विचिकिच्छा, मोहो, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, पग्गाहो चेति । चुद्दस असम्भन्नपदानि होन्ति । यथा—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, चित्तस्सेकगता, विरियिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं, विचिकिच्छा, मोहो, अहिरिकं,

अनोत्तप्पं चेति । अट्ट अविभक्तिकानि, छ सविभक्तिकानि । फस्सो, सञ्जा, चेतना, विचारो, चित्तेकग्गता, जीवितिन्द्रियं, विचिकिच्छा, मोहो, इमे अट्ट अविभक्तिका धम्मा । वेदना, चित्तं, वितक्को, विरियिन्द्रियं अहिरिकं, अनोत्तप्पं; इमे छ सविभक्तिका धम्मा । चित्तेकग्गता ठितिमत्तमेव होति; समाधिन्द्रियादीनि पञ्चट्टानानि परिहायन्ति ।

२४. उद्धच्चसहगते अट्टवीसति पदानि होन्ति—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, उपेक्खा, चित्तेकग्गता, विरियिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, मनिन्द्रियं, उपेविखन्द्रियं जीवितिन्द्रियं, मिच्छासङ्कप्पो, मिच्छावायामो, मिच्छासमाधि, विरियबलं, समाधिबलं, अहिरिकबलं, अनोत्तप्पबलं, उद्धच्चं, मोहो, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, समथो, पग्गाहो, अविक्खेपो चेति । चुट्स असम्भन्नपदानि होन्ति—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, चित्तस्सेकग्गता, विरियिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं, उद्धच्चं, मोहो, अहिरिकं, अनोत्तप्पं चेति । सत्त अविभक्तिकानि, सत्त सविभक्तिकानि । फस्सो, सञ्जा, चेतना, विचारो, जीवितिन्द्रियं, उद्धच्चं, मोहो चेति इमे सत्त अविभक्तिका धम्मा । वेदना, चित्तं, वितक्को, एकग्गता, विरियिन्द्रियं, अहिरिकं, अनोत्तप्पं चेति इमे सत्त सविभक्तिका धम्मा ।

२५. छन्दो, अधिमोक्खो, उद्धच्चं, मनसिकारो, इस्सा, R. 16 मच्छरियं, मानो, थीनं, मिद्धं, कुक्कुच्चं चेति इमे दस अकुसला येवापनका । छन्दो, अधिमोक्खो, उद्धच्चं, मनसिकारो, थीनं, मिद्धं चेति इमे छ येवापनका पञ्चसु ससङ्गारिकेसु अकुसलेसु उप्पज्जन्ति । असङ्गारिकेसु पञ्चसु थीनं, मिद्धं अपनेत्वा सेसा चत्तारो होन्ति । चतूसु दिट्ठिगतविप्पयुत्तेसु लोभसहगतेसु मानो

N. 89 उप्पज्जति । इस्सा, मच्छरियं, कुक्कुच्चं चेति इमे तयो द्वीसु दोमनस्ससहगतचित्तेसु नाना^१ हुत्वा उप्पज्जन्ति । उद्धच्चसहगते अधिमोक्खो मनसिकारो च द्वे उप्पज्जन्ति ।

अकुसल-चेतसिका निट्ठिता ।

६. अहेतुक-कुसल-विपाक-चित्तं

(१५) चेतसिक-कथा

२६. कुसलविपाके चक्खुविञ्ज्राणे दस धम्मा होन्ति—
फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, उपेक्खा, चित्तेकगता, मनिन्द्रियं,
उपेक्खिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं, मनसिकारो चेति । तयो रासी
होन्ति—फस्सपञ्चकरासि, भानदुकरासि, इन्द्रियतिकरासि चेति ।
सत्त अंसम्भिन्नपदानि होन्ति—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना,^२
चित्तं, एकगता, जीवितिन्द्रियं ति । पञ्च अविभक्तिकानि—फस्सो,
सञ्जा, चेतना, एकगता, जीवितिन्द्रियं ति; द्वे सविभक्तिकानि
—वेदना, चित्तं चेति । सोत-घाण-जिह्वा-विञ्ज्राणानि चक्खु-
विञ्ज्राणसदिसानि । कुसलविपाके कायविञ्ज्राणे सुखावेदना होति,
सुखन्द्रियं होति, एत्तकं नानाकरणं । कुसलविपाके मनोधातु-
सम्पटिच्छनचित्ते वितक्क-विचारेहि सह द्वादस धम्मा होन्ति, षेसं
चक्खुविञ्ज्राणसदिसं । कुसलविपाकाहेतुक-मनोविञ्ज्राणधातु-
सोमनस्ससहगतचित्ते पीतिया सह तेरस धम्मा होन्ति,
सुखावेदना होति, सोमनस्सिन्द्रियं होति, एत्तकं नानाकरणं ।
कुसलविपाकाहेतुक-मनोविञ्ज्राणधातु-उपेक्खासहगते मनोधातु-
सदिसा^३ ति । अट्ठ महाविपाकचित्तानि कामावचर-कुसल-
सदिसानि । रूपावचरविपाकानि रूपावचर-कुसलसदिसानि ।

१. माना—रो० ।

२. रो० बोत्थके नत्थि ।

३. इतरानि मनोविञ्ज्राणधातु-सन्तीरणचित्तानि मनोधातुसदिसानि । रो० पा०

अरूपावचर-विपाकानि अरूपावचर-कुसलसदिसानि । चत्तारि लोकुत्तरविपाकानि लोकुत्तर-कुसलसदिसानि । चतुत्थे^१ विपाके अञ्जाताविन्द्रियं होति; एत्तकं नानाकरणं ।

कुसलविपाकचेतसिका निवृत्ता ।

७. अहेतुक-अकुसल-विपाक-चित्तं

(१६) चेतसिक-कथा

R. 17 २७. अकुसलविपाकानि चक्खु-सोत-घाण-जिह्वाविञ्जाणानि कुसलविपाकसदिसानि । इध अनिट्ठारम्मणे येव उप्पज्जन्ति, इदं तेसं नानाकरणं । अकुसलविपाके कायविञ्जाणे दुक्खा वेदना होति, दुक्खिन्द्रियं होति, एत्तकं नानाकरणं । सम्पटिच्छना सन्तीरणानि द्वे पि कुसलविपाकसदिसानि ।

अकुसलविपाकचेतसिका निवृत्ता ।

८. अहेतुक-किरिया-चित्तं

(१७) चेतसिक-कथा

N 90 २८. किरियाहेतुक-मनोधातु सम्पटिच्छनसदिसा । किरिया-हेतुक-मनोविञ्जाणधातु-सोमनस्ससहगते चित्ते पञ्चदस धम्मा होन्ति—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, चित्तं, वितक्को, विचारो, पीति, सुखं, चित्तेकगता, विरियिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, मनिन्द्रियं, सोमनस्सिन्द्रियं, जीवितिन्द्रियं चेति । तयो रासी होन्ति—

१. अरहत्त—रो० पा०

फस्सपञ्चकरासि, भानपञ्चकरासि, इन्द्रियपञ्चकरासि चेति ।
 एकादस असम्भन्तपदानि होन्ति—फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना,
 चित्तं, वितक्को, विचारो, पीति, चित्तस्सेकगता, विरियिन्द्रियं,
 जीवित्तिन्द्रियं चेति । अट्ट अविभक्तिकानि—फस्सो, सञ्जा, चेतना,
 वितक्को, विचारो, पीति, विरियिन्द्रियं, जीवित्तिन्द्रियं चेति ।
 तीणि सविभक्तिकानि—वेदना, चित्तं, एकगता चेति । इमे तयो
 सविभक्तिका धम्मा । चित्तेकगता तिट्ठानिका, वेदना तिट्ठानिका ।

२६. किरियाहेतुक-मनोविञ्जाणधातु-उपेक्खासहगता इमेहेव
 सदिसा पीतिपरिहीना उप्पज्जति । अवसेसानि किरियाचित्तानि
 सभूमिक-कुसलसदिसानि येव उप्पज्जन्ति । द्विपञ्चविञ्जाणेसु
 मनसिकारो एको येवापनको उप्पज्जति । सेसेसु परित्तविपाक-
 किरियेसु च अधिमोवखो मनसिकारो जायन्ति । अट्ट महाविपाकेसु,
 अट्ट महाकिरियेसु च महगत-विपाक-किरियाचित्तेसु च विरति-
 वज्जा सेसा कुसलसदिसा येव उप्पज्जन्ति । कामावचर-
 विपाकेसु,^१ महाकिरियेसु च तिस्सो विरतियो न उप्पज्जन्ति,
 एकन्तकुसलत्ता । अप्पमञ्जायो च^२ कामावचर-महाविपाकेसु न
 उप्पज्जन्ति, एकन्तपरित्तरम्मणत्ता । चतूसु 'उपेक्खासहगतेसु
 महाकिरियेसु करुणा मुदिता न दिस्सन्ती ति वदन्ति । लोकुत्तर-
 विपाकचित्तेसु कुसलसदिसा येव उप्पज्जन्ति ।

किरियाचेतसिका निट्ठिता ।

चित्त-चेतसिक-कथा निट्ठिता ।

१. महाविपाकेसु—रो० पा० ।

२. छ—रो० ।

ततियो विभङ्गो

१. रूप-कथा

(१) भूतरूप-उद्देशो

R. 18 पठवी आपो तेजो च, वायोधातु तथेव च ।
सहाभूतानि एतानि, चत्तारी ति पवुच्चरे ॥१॥

(२) उपादा-रूप-कथा

N. 91 चक्खु सोतं च घाणं च, जिह्वा कायो तथेव च ।
वण्णो सहो रसो गन्धो, इत्थि-पुरिसिन्द्रियं तथा ॥६॥
जीवितं चैव विज्जति, आकासो लहुता पि च ।
मुदु कम्मज्जता चैव, उपचयो सन्तती जरा ॥७॥
अनिच्चता च ओजा च, वत्थुरुपं तथेव च ।
चतुर्वीसति एतानि, उपादा ति पवुच्चरे ॥८॥
बला सम्भावा जाती च, रोगरूपं च यं मतं^१ ।
वायो-वारि-द्वय-^२भेदेहि, सङ्गहितानि यथावकमं ॥९॥

(३) ओलारिक-सुखम-रूपं

रूपं सहो गन्धरसा, पठवी च तथेव च ।
तेजो वायो च एतानि, पञ्च चक्खादिकानि च ॥१०॥

१ सम्मतं, उपा आय भवन्ति हि—रो० पा० (टीकायं)

२ चय—रो० पा० ।

सप्पटिघानि वुच्चन्ति, तथा ओळारिकानि च ।
सोळस अवसेसानि, सुखमाप्पटिघानि च ॥११॥

(४) अज्भक्तिक-बहिद्धा-रूपं

चक्खादिकानि पञ्चेव, अज्भक्तिकानि वुच्चरे ।
तेवीस अवसेसानि,^३ बहिद्धानेव होन्ति हि ॥१२॥

५. सन्निदस्सन-अनिदस्सन-रूपं

रूपं सनिदस्सनं वुत्तं, अवसेसानिदस्सनं ।
सत्तवीसविधं होति, तं सब्बं परिपिण्डितं ॥१३॥

६. रूप-समुट्ठान-कथा

अट्ठिन्धियानि वत्थुं च, कम्मेनेव भवन्ति हि ।
विज्जत्तियो तथा द्वे पि, चित्तेनेव भवन्ति हि ॥१४॥
सद्दो उतुं च चित्तं च, उपादा जायते हि सो ।
लहुता चेव मुदुता, कम्मज्जता तथेव च ।
उतु चित्तं च आहारं, उपादा पभवन्ति हि ॥१५॥
वण्णो गन्धो रसो चेव, पठवी तेजो च मालुतो ।
उपचयो सन्तती आपो, ओजाकासं चतुहि तु ॥१६॥
चित्तं चित्तजरूपानं, उप्पादे होति पच्चयो ।
चित्तस्स तिक्खणे कम्मं, उतु ओजा ठित्तिक्खणे ॥१७॥

७. गणनवसेन समुट्ठित-रूप-उद्देशो

कम्मेन वीसति होन्ति, चित्तेन दस सत्त च ।
पण्णरस उतुना च, आहारेन चतुदस ।
जरतानिच्चता चेव, न केहिचि भवन्ति हि ॥१८॥

३. तेवीसतवसेसानि—रो०

८. भूमि-वसेन रूप-कथा

- N. 92 यानि कस्मेन चित्तेन, अरूपे तानि^१ न युज्जति ।
 आहारजा^२ उत्तुजानि, रूपेहि तु भवान्त हि ।
 न सम्भोन्ति रूपारूपेहि,^३ जरतानिच्चता पि च ॥१६॥
 ओळारिकानि वत्थुं च, ओजा तीणिन्द्रियानि च ।
 आपोधातु च एतानि, रूपारूपं ति वुच्चरे ॥२०॥
- R. 19 विञ्जत्तियो दुवे चेव, लहुता कम्मञ्जता पि च ।
 मुदुता उपचयो चेव, सन्ततो च तथा पुन ।
 विकाररूपानेतानि, सत्तेव तु भवन्ति हि ॥२१॥
 जरतानिच्चता चेव, लक्खणरूपं ति वुच्चरे ।
 परिच्छेदरूपं आकासं, एकं येव तु दीपितं ॥२२॥
 चतुधा होन्ति कामानं,^४ रूपीनं च तिधा पन ।
 असञ्जीनं तथा द्वीहि, बहिद्धा उत्तु नेव तु ॥२२॥

९. रूप-पवत्ति-कथा

समत्तिसा ति रूपानि, जायन्ति पटिसन्धिया ।
 ठितिकखणे च भेदे^५ च, तिस तिसेव होन्ति हि ॥२४॥
 कायदसकं भावदसकं, वत्थुदसकं एव च ।
 एवं नवुत्ति रूपानि, कम्मजानेव सन्धिया ॥२५॥
 यथा पटिच्च बीजानि, जायते अङ्कुरो परो ।
 तथा पटिच्च सुक्कादि, कलला जायरे इमे ॥२६॥

-
१. अरूपेहेनानि होन्ति हि—रो० ।
 २. आहारज—रो० पा० ।
 ३. रूपारूपे (न युज्जति) —सी० पा० (सी० व०)
 ४. कामीनं—रो० पा० (टीकायं)
 ५. भङ्गे—रो० पा० ।

सन्धिचित्तस्स दुत्तियं, भवङ्गं ति पवुच्चति ।
 तेनद्रुपा जायन्ति, उतु ओजा हि सोळस ॥२७॥
 कम्मजा नवुती चेव, एवं जायति आत्तयो ।
 सभुत्ताहारं निस्साय, मातुज्जाहतनिस्सित्तं ।
 एत-द्वीहं प्रतिक्कम, अद्रु रूपानि जायरे ।
 वत्थुदसकं^१ कायदसकं, भावदसकं एव च ॥२८॥
 चक्खुम्हि कम्मजा होन्ति, सम्भारा चतुवीसति ।
 चतुप्रज्जास सब्बानि, - पिण्डितानि भवन्ति हि ॥२९॥
 तथा^२ सोते च घाणे च, जिह्वावत्थुम्हि जायरे ।
 कायम्हि तु द्वे व्रसका, तिसम्भारानि होन्ति हि ।
 चतुचत्ताळीस सब्बानि, पिण्डितानि भवन्ति हि ॥३०॥
 चक्खादिकानि चत्तारि, वत्थुरूपं तथेव च ।
 एकट्ठानिकरूपानि, पञ्चवे तु भवन्ति हि ॥३१॥
 कायो इत्थिपुमत्तं च, जीवितिन्द्रियमेव च ।
 सब्बट्ठानिकरूपानि, इमानि तु भवन्ति हि ॥३२॥

रूप-कथा-निद्रिता ।

नाम-रूपसमासो समस्तो ।

१. चक्खुदसकं—रो० पा० (ब)

२. ततो—रो० ।

नामरूप-समासो

अनुक्कमणिका

(१) गाथा-पठम-पाद-अनुक्कमणिका

अ		जीवितं चेव विञ्जति	२७, ७
अट्टिन्द्रियानि वत्थु च	२८, १४	तथा सोते च घाणे च	३०, ३०
अनिच्चता च ओजा च	२८, ८	न	
उ		न सम्भोन्ति रूपारूपेहि	२६, १६
उतु चित्तं च आहारं	२७, १५	नमस्सित्तवान तं नाथं	३, २
ए		प	
एकद्वीहं अतिक्कम	३०, २८	पठवी आपो तेजो च	२७, ५
ओ		ख	
ओलारिकानि वत्थुं च	२६, २०	बला सम्भवा जाती च	२७, ६
क		य	
कम्मजा नवुति चेव	३०, २८	यथा पटिच्च वीजानि	२६, २६
कम्मेन वीसति होन्ति	२८, १८	यानि कम्मेन चित्तेन	२६, १६
कायदसकं भावदसकं	२६, २५	रु	
कायो इत्थिपुमत्तं च	३०, ३२	रूपं सनिदस्सनं वुत्तं	२८, १३
ग		रूपं सद्दो गन्धरसा	२७, १०
गम्भीरं निपुणं धम्मं	३, १	व	
च		वण्णो गन्धो रसो चेव	२८, १६
चक्खादिकानि चत्तारि	३०, ३१	विकाररूपानेतानि	२६, २१
चक्खादिकानि पञ्चेव	२७, १२	विञ्जत्तियो दुवे चेव	२६, २१
चक्खु सोतं च घाणं च	२७, ६	विरियं सति चतुट्ठाना	१७, ४
चक्खुम्हि कम्मजा होन्ति	३०, २६	स	
चतुधा होन्ति कामानं	२६, २२	सद्दो उतुं च चित्तं च	२८, १५
चित्तं वितक्को सद्दा च	१७, ४	सन्धिचित्तस्स दुतियं	२६, २७
चित्तं चित्तजरूपानं	१८, ११	सप्पटिधानि वुच्चन्ति	२८, ११
ज		समत्तिसा ति रूपानि	२६, २४
जरतानिच्चता चेव	२६, २२		
जरतानिच्चता चेव	२८, १८		

(२) आधार-वचनानि

(१) चित्तं

१. तस्य समासतो एकूननवृत्ति चित्तानि—कुसल-अकुसल-विपाक-किरियाभेदेन । तेसु एकवीसति कुसलचित्तानि, द्वादस अकुसलचित्तानि, छत्तिस् विपाकचित्तानि, वीसति किरियाचित्तानि । ना० सं० ३ ।

२. चतुर्विधानि कुसलानि—काम-रूप-अरूप-लोकुत्तर-भूमिभेदेन । अट्ट कामावचरानि, पञ्च रूपावचरानि, चत्तारि अरूपावचरानि, चत्तारि लोकुत्तरानि चेति । ना० सं० ४ ।

३. अकुसलचित्तानि तिविधानि—अट्ट लोभसहगतचित्तानि, द्वे पटिघसम्पयुतचित्तानि, द्वे एकहेतुकचित्तानीति । ना० सं० ५ ।

४. विपाकचित्तानि चतुर्विधानि—काम-रूप-अरूप-लोकुत्तर-भूमिवसेन । तेवीसति कामावचर-विपाकचित्तानि । ना० सं० ५ ।

पञ्च रूपावचर-विपाकचित्तानि, चत्तारि अरूपावचर-विपाकचित्तानि, चत्तारि लोकुत्तर-विपाक-चित्तानि । ना० सं० ७ ।

५. किरिया-चित्तानि भूमिवसेन तिविधानि होन्ति—कामावचरानि, रूपावचरानि, अरूपावचरानि । एकादस कामावचरानि, पञ्च रूपावचरानि, चत्तारि अरूपावचरानि । ना० सं० ८ ।

(२) चेतसिकं

१. राशितो सत्तरस रासी होन्ति—फस्सपञ्चकरासि, भानपञ्चकरासि, इन्द्रियद्वकरासि, मग्गपञ्चकरासि, बलसत्तकरासि, हेतुत्तिकरासि, कम्मपथत्तिकरासि, युगनद्धदुकरासि, विरियसमथदुकरासि चेति । ना० सं० १५ ।

(३) रूपं

पठवी आपो तेजो च, वायो वातु तथेव च ।
महाभूतानि एतानि, चत्तारी ति पवुच्चरे ॥
चक्खु सोतं घानं च, जिह्वा कायो तथेव च ।
वण्णो सद्दो रसो गन्धो, इत्थि-पुरिसिन्द्रियं तथा ॥
जीवितं चैव विज्जति, आकासो लहुता पि च ।
मुदु कम्मज्जता जेव, उपचयो सन्तति जरा ॥
अनिच्चता च ओजा च, वत्थुरुपं तथेव च ।
चतुवीसति एतानि, उपादा ति पवुच्चरे ॥

—ना० सं० २८—

नामरूप-समासो

(३) विसेस-सद्-अनुक्कमणिका

अ		अभिज्ञा	२०, २१
अकुसलचित्तानि	३, १२	अभिज्ञाचित्तं	१२
अकुसलविपाक०	६, १, १२	अमोहो	१४, १७
अकुसलविपाकाहेतुकमनोधातु	१०	अरहत्तफलचित्तं	७
अकुसलानि	१३	अरहत्त-मग्न०	५, १६
अज्झत्तिकानि	२८	अरूपराग०	५
अज्झिन्द्रियं	१६	अरूपावचर-किरियाचित्तानि	६
अट्टङ्गिको	१६	अरूपावचर-कुसलचित्तानि	४
अट्टिन्द्रियानि	२८	अरूपावचरकुसलानि	१२
अदोसो	१४, १६, १७	अरूपावचर-चित्तानि	१०
अधिमोक्खो	१५, २३	अरूपावचर-विपाकचित्तानि	७, ११, १२
अनञ्जातञ्जस्सामीतिन्द्रियं	१६	अरूपावचरानि	४, ८, १६
अनभिज्ञा	१४, १६	अरूपिनो-धम्मा	१५
अनवसेसपहानकरं	५	अलोभो	१४, १६
अनागामि	१६	अविक्खेपो	१५, १७, २०, २१, २२
अनागामिफलचित्तं	७	अविभत्तिकानि	१८, १६, २०, २१, २२, २३
अनागामि-मग्नचित्तं	५	असञ्जीनं	२६
अनिच्छता	२७	असम्भिन्न-पदानि	१७, १८, १६, २०, २१, २२, २३
अनिट्ठारम्मणे	२५	असङ्खारिकं	४, ५, ८, १४
अनियत-येवापनका	१८	अहिरिकं	२०, २१, २२
अनोत्तप्प	२०, २१, २२	अहेतुक-किरियाचित्तानि	८
अपण्णकं	१४	अहेतुक-कुसलविपाक-चित्तानि	६
अप्पमञ्जाभावना	१८		
अव्यापादा	१४, १६		

अहेतुकमनोविज्ञानघातुयो	१३	ए	
अहेतुकानि	६, ८, १०	एकन्तकुसलता	२६
अच्छूरो	२६	एकन्तपरितारम्भता	२६
आ		एकहेतुकचित्तानि	५
आकासादि	१६	एकहेतुकानि	१३
आकासनञ्चायतनं	४, ७, ९	एकूननवृत्ति चित्तानि	३, ६
आकासो	२७, २६	ओ	
आकिञ्चञ्जायतनं	४, ७, ९	ओजा	२७, ३०
आपो	२७, २८	ओजाकासं	२८
आपोघातु	२६	ओत्तप्पबलं	१४, १६
आवज्जन-चित्तानि	६, १०	ओत्तप्पं	१४, १६
आवज्जनं	१०, ११	ओळारिकानि	२८
आहारजा	२६		
इ		क	
इत्थिपुमत्तं	३०	कण्हदुकरासि	२०
इत्थि-पुरिसिन्द्रियं	२७	कण्हदुके	२१
इन्द्रियभट्टकरासि	१५, १६, १७	कम्मजा	२८, ३०
इन्द्रियतिकरासि	२४	कम्मञ्जता	२७, २८, २६
इन्द्रियपञ्चकरासि	२०	कम्मपथत्तिकरासि	१४, १५
इरियापथं	१०, १२	कम्मपथत्तिके	१६, १७
इस्सा	२३, २४	कम्मपथदुकरासि	२०
उ		कम्मपथदुके	२१
उतु	२८, ३०	कम्मं	११, २८
उतुजानि	२६	करुणा	१५, २६
उद्धच्च	५, २३	कलला	२६
उद्धच्चसहगतं	५, १३	कामराग	४
उपकारदुकरासि	१५, १७	कामावचरकुसलचित्तानि	४, १२
उपचयो	२७, २८, २६	कामावचर-कुसलविपाकानि	१२
उपेक्खा	१६	कामावचर-कुसलानि	१३
उपेक्खासहगतं	४, ५, ६, ८, ११	कामावचरचित्तानि	१०
उपेक्खिन्द्रियं	१६, २२	कामावचरमहाविपरकचित्तानि	११

कामावचरविपाकचित्तानि ५, ११, १२	घ	
कामाचर-सत्तानं १२	घाणविज्झाणं	६
कामावचरानि ४, ८, १४	घाणं	२७
कायकम्मज्जता १५	घायन-वितानि	६, १०
कायदसकं ३०	च	
कायपस्सद्धि० १४, १६	चक्खु	२७
कायपागुज्जता १५	चक्खुविज्झाणसदिसं	२४
कायमुदुता १४	चक्खुविज्झाणं	६, १०
कायलहुता १४	चतुट्टाना	१७
कायविज्झाणं ६	चतुट्टानिकानि	६, ११, २१
कायज्जुक्ता १५	चतुत्थज्झानं	४, ७
कायो २७, ३०	चतुरङ्गिक०	४, ७, ६, १७, २८
किरियाचित्तानि ३, ८, १२	चत्तसु अपायेसु	११
किरियानि १२	चित्तकम्मज्जता	१५
किरियाहेतुकमनोधातु ८, १०, २५	चित्तजरूपानं	२८
किरियाहेतुकमनोधातु-आवज्जनं १२	चित्तपस्सद्धि .	१४
किरियाहेतुकमनोविज्झाणधातु ८, १०, ११	चित्तपागुज्जता	१५
कुक्कुच्चं २३, २४	चित्तमुदुता	१५
कुसलचित्तानि ३	चित्तलहुता	१४
कुसलविपाकानि ६	चित्तस्सेकगता १४, १६, १७, २२	
कुसलविपाकाहेतुकमनोधातु ६, १०	चित्तुज्जुक्ता	१५
कुसलविपाकाहेतुकमनोविज्झाणधातु ६, १०	चित्तेकगता ४, ७, ६, २१	
कुसलविपाकं ६, १०	चित्तं १४, १६, १७, २०, २२, २८	
कुसलाकुसल-विपाकानि १३	चुति	११
कुसलं १४	चुतिचित्त०]	१०, १३
	चेतना	१४, १६, १७, २२

ग

छ

गन्धरसा २७	छट्टानेकगता	१७
गन्धारम्मणं १४	छन्दो	१५, २३
गन्धो २७, २८	छेयुगलदुकरासि	१५

जरतानिञ्चता	२८, २९,	थ	
जरा	२७	थीनं	२३
जवनचित्तानी	१०, १३		
जिह्वा	२७	व	
जिह्वाविञ्चाणं	६	दस्सन-चित्तानि	६, १०
जीवितिन्द्रिय०	१४, १६, २२, ३०	दिट्ठानिका०	६, ११, १७
जीवितं	२७	दिट्ठी	२१
झ		दिट्ठिगतविप्पयुत्तं	५
झानङ्ग०	२२	दिट्ठिगतसम्पयुत्तं	५
झानदुकरासि	२४	दिट्ठिपरिहीना	२२
झानपञ्चकरासि	१४, १५, २०	द्विपञ्चविञ्चाणानि	१३
झानपञ्चके	१६, १७, २१	दुतियज्झान०	४, ७, ९, १७
ञ		दुवङ्गिकं	४, ७
जाणविप्पयुत्ते	१७	दुहेतुकानि	१०, १३
जाणविप्पयुत्तं	४, ८	दुहेतुयो	१७
जाणसम्पयुत्तं	४, ८, १४	देवमनुस्सेसु	११
ठ		दोमनस्ससहगतं	५
ठित्तिक्खणे	२६	दोसो	२२
त		ध	
ततियज्झानं	४, ७, ९	धम्मारम्मणं	१४
तदारम्मण-चित्तानि	१०, १२	धम्मं	३
तदारम्मणं	११	न	
तनुत्तकरं	४	नरासभो	३
तत्रमज्झत्तता	१५	नाथं	३
तिट्ठानिका	६, ११, १७, २१	नानाकरणं	६, १७, १८, १९, २४
तिदोसप्पहानकरं	४	निदस्सनं	२८
तिवङ्गिकं	४, ९	निपुणं धम्मं	३
तिवङ्गिकं झानं	१८	नियत-येवापनका	१५, १८, १९
तिहेतुकानि	१०, १३	नेवसञ्जानासञ्जायतनं	४, ७, ९
तेजो	२७, २८	प	
		पग्गाहो	१५, २०, २१, २२

पञ्चद्वानानि	२३	फुसन-चित्तानि	६, १०
पञ्चद्वानिकं	६, ११, २१	फोटुब्बारम्मणं	१४
पञ्चद्वारावज्जनं	८		
पञ्चद्वारे	१०	ब	
पञ्चमज्झान०	६, ७, ६, १६	ब्रह्मलोके	११, १२
पञ्चङ्गिकं	४, ७, ६	बलचतुक्करासि	२०
पञ्चा	१६, १७	बलचतुक्के	२१
पञ्चाबलं	१४, १७	बलसत्तकरासि	१४, १५
पञ्चिन्द्रियं	१४, १७	बलसत्तके	१६, १७
पटिघसम्पयुत्तचित्तानि	५	व्यापादानं	४
पटिघसम्पयुत्तं	५	व्यापादो	२२
पटिच्चसमुपन्ना	१५	बीजानि	२६
पटिसन्धि	११, १२	भ	
पटिसन्धि-चित्तानि	६	भवङ्ग-चित्तानि	१०
पटिसन्धिचित्तं	१३	भवङ्ग०	११, १२, ३०
पठमज्झानं	४, ७, ६	भावदसकं	२६, ३०
पठवी	२७, २८	म	
परिच्छेदरूपं	२६		
परित्तकिरियानि	१३	मग्गचतुक्करासि	२०
परिपिण्डितं	२८	मग्गचतुक्के	२१
पवत्तिक्खणे	११	मग्गचित्तानि	१२
पिट्ठित्तिकरासि	२०	मग्गपञ्चकरासि	१४, १५
पिट्ठित्तिक	२१	मग्गपञ्चके	१६, १७
पिण्डितानि	३०	मच्छरियं	२३, २४
पीति	४, ७, ६, १४, १६	मति	१७
पुथुज्जनानं	१२	मनसिकारो	१५, २३
		मनिन्द्रियं	१४, १६, २०
फ		मनोद्वारे	१०, ११
फलचित्तानि	१३	मनोधातुयो	१३
फस्सपञ्चकरासि	१४, १५, २०, २४	मरुतं	३
फस्सपञ्चके	१६, २०, २१	महाकिरिया०	१३, २६
फस्सो	१४, १६, १७, २२	महाभूतानि	२७

महाविंशकानि	१३	रूपं समुद्रापेन्ति	१०
मातुज्जाहत	३०	ल	
मान०	५	लक्षणरूपं	२६
मानो	२३	लहुता	२७, २८, २९
मिच्छादिद्वि	२०, २१	लोकपालदुकरासि	१४, १५
मिच्छावायामो	२१, २२	लोकपालदुके	१६
मिच्छासमाधि	२२	लोकुत्तरकुसलचित्तानि	५
मिच्छासङ्कप्पो	२१, २२	लोकुत्तर-कुसलसदिसानि	२५
मिद्धं	२३	लोकुत्तरचित्तानि	१०, १३
मुदिता	१५, १८, २६	लोकुत्तरफलचित्तानि	७
मुदु	२७	लोकुत्तर-विपाकचित्तानि	७
मुदुता	२८, २९	लोकुत्तरानि	४
मुनिन्देन	१५	लोमसहगतचित्तानि	१०
मोहो	२०, २२	लोभो	२०, २१
य		व	
युगनद्धदुकरासि	१५	वण्णो	२७, २८
युगनद्धदुके	१७	वत्थुदसकं	२६, ३०
र		वत्थुरूपं	२७
रसारम्भणं	१४	वायोधातु	२७
रसी	२७, २८	वायो-वारि-द्वय	२७
रूपराश०	५	विकाररूपानेतानि	२६
रूपारम्भणं	१४	विचारो	४, ७, ९, १४, १६, १७, २२
रूपारूपं	२६	विचिकिच्छा	४
रूपावचरानि	८	विचिकिच्छासहगतं	५, १३
रूपावचर-किरियाचित्तानि	९	विञ्जत्तियो	२१, २८, २९
रूपावचरकुसलचित्तानि	४	विञ्जत्ती जनयन्ति	१०, १२
रूपावचरकुसलानि	१२	विञ्जानञ्चायतनं	४, ७, ९
रूपावचर-चित्तानि	१०	वितक्को	४, ७, ९, १४, १६, १७, २२
रूपावचर-विपाकचित्तानि	७, ११	विपस्सना	१५, १७
रूपावचरानि	४		
रूपं	१२, २७		

विपाकचित्तानि	३, ५	सन्धिचित्तस्स	३०
विपाकाहेतुकमनोविच्छाणघातुयो	१२	सनिदस्सनं	२८
विरियबलं	१४, २२	समुत्ताहारं	३०
विरियसमथदुकरासि	१५	सम्पज्झं	१५, १७
विरियसमथदुके	१७	सम्पटिधानि	२८
विरियिन्द्रियं	१४, १६, २१, २२	सम्पटिच्छन-चित्तानि	६, १०
विरियं	१६, १७	सम्पटिच्छनसदिसा	२५
वीसति किरिया-चित्तानि	६	सम्पटिच्छनं	६
वेदना	१४, १६, १७, २१	सम्भारा	३०
वोदुपन०	६	समथो	१५, १७, २०, २१, २२
वोदुपनचित्तं	८, ११	समाधि	१७
स		समाधिन्द्रियं	१४, १७
सकदागामि	१६	समाधिबलं	१४, १७, २१, २२
सकदागामिकलचित्तं	७	सम्मा-आजीवो	१५, १६
सकदागामि-मग्गचित्तं	४	सम्माकम्मन्तो	१५, १६
सक्कायदिट्ठि	४	सम्मादिट्ठि	१४, १७
सञ्जा	१४, १६, १७, २२	सम्मावाचा	१५, १६
सत्तट्ठाना	१७	सम्मावायामो	१४, १६
सत्तट्ठानिका	१७	सम्मासति	१४, १६
सति	१५, १६, १७	सम्मासमाधि	१४, १७
सतिन्द्रियं	१४	सम्मासङ्कुप्पो	१४, १६
सतिबलं	१४, १७	समुदुपेन्ति	१२
सहारम्मणं	१४	सवन-चित्तानि	६, १०
सद्दो	२७, २८	सविभक्तिकानि	१७, १८, १९, २०, २१, २२, २३
सद्धा	१६, १७	ससङ्खारिकं	४, ५, ८, १७
सद्धाबल	१४, १६	सहस्सवस्स	३
सद्धिन्द्रियं	१४, १६	सहेतुक-किरियाचित्तानि	८
सन्तती	२७, २८, २९	सहेतुक-कुसल-विपाक०	६
सन्तीरण-चित्तानि	६, ११	सहेतुकानि	६, ८
सन्तीरणं	७, १०		

सङ्घ	३	सोमनस्स-सहगतं	४, ५, ८, १४
सायन-चित्तानि	६। १०	सोमनस्सिन्द्रियं	१४, १६
सीलव्रतपरामास	४		
सुक्कादि	२६	ह	
सुख	४, ७, ६	हसन-चित्तानि	१०, १२
सुखसहगतं	६	हसनं	१२
सुखुमाप्पटिधानि	२८	हसितुप्पादचित्तं	८
सुखं	१४, १६, २१	हिरि	१४, १६
सेक्खानं	१२	हिरिबलं	१४, १६
सोतं	२७	हिरोत्तप्पं	१७
सोतविञ्जाणं	६	हेतुत्तिकरासि	१४, १५
सोतापत्तिफल-चित्तं	७	हेतुत्तिके	१६, १७
सोतापत्ति-मग्गचित्त०	४, १६	हेतुदुकरासि	२०

— — —

CONTRIBUTIONS OF PROF. MAHESH TIWARY

1. Vijñaptimātratāsiddhi
(with Hindi translation and introduction)
2. Nidāna-Kathā
(with Hindi translation and introduction)
3. Saddhammasaṅgaho
4. Pañca-Pakaraṇa-Aṭṭhakathā, vol. I
(Dhātukathā-Puggala-paññatti-aṭṭhakathās with introduction)
5. Pañca-Pakaraṇa-Aṭṭhakathā, vol. II
(Kathāvatthu-Aṭṭhakāthā with introduction)
6. Pañca-Pakaraṇa-Aṭṭhakathā, vol. III
(Yamaka-Paṭṭhāna-Aṭṭhakathās with introduction)
7. Sumaṅgalavilāsinī, vol. I
(with introduction)
8. Sumaṅgalavilāsinī, vol. II
(with introduction)
9. Sumaṅgalavilāsinī, vol. III
(with introduction)
10. Paṭisambhidāmaggo, vol. I
11. Mahāvaggo, vol. I
12. Dīghanikāyo, vol. I
13. Majjhimanikāyo, vol. I
14. Abhidharma-kośa, vol. I
(with English translation)
15. Mahavaṃso, vol. I
16. Bodhiraśmi
17. Abhidhammāvatāro
(with introduction)
18. Rūpārūpavibhāgo
19. Nāmarūpa-paricchedo
(with introduction)
20. Paramatthavinicchayo
(with introduction)
21. Nāmarūpa-samāso
22. Buddha's Path of purification
23. Perspectives on Buddhist Ethics
24. Sacca-Saṅkhepa (in the process)